

**บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และ
นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**

พระมหาโยทิน ละมุล

**วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์)
โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์**

2545

บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
พระมหาโยทิน ละมูล
โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรวิทยาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
(ดร.ปริญญ์ ปราชญานุพร) ประธานกรรมการ

.....กรรมการ
(พระศรีปริยัติโมลี)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
(ดร.วิชัย อุตสาหจิต) กรรมการ

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
ชื่อผู้เขียน : พระมหาโยทิน ละมูล
ชื่อปริญญา : วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์)
ปีการศึกษา : 2545

การศึกษาเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในประเทศไทยทั้งที่เป็นสถาบันและปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบัน (2) บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต และ (3) บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีบทบาทและผลงานเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมไทยปัจจุบัน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงเพียง 6 รูป/คน แยกเป็นพระสงฆ์ 3 รูป และฆราวาส 3 คน ใช้คำถามเชิงลึกแบบมีโครงสร้าง เพื่อทราบถึงทัศนคติของท่านเหล่านั้นตามวัตถุประสงค์ข้างต้น แล้วนำมาวิเคราะห์ อภิปรายผลและเสนอผลการศึกษารวมทั้งข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า

1. สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในประเทศไทยในปัจจุบัน สถาบันพุทธศาสนาในปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันและปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบันสงฆ์ อยู่ในช่วงที่กำลังไปสู่ความเสื่อมและสถานการณ์ดูจะเลวร้ายลงทุกวัน จากสถาบันที่เคยมีคุณค่าโดยเฉพาะบทบาทในการเป็นผู้นำด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมของสังคมในอดีต (ซึ่งในที่นี้ใช้ในความหมายที่เป็นมิติหนึ่งของคำที่เรียกกันในปัจจุบันว่า “จิตวิญญาณ”) ได้กลายมาเป็นเพียงสถาบันหนึ่งที่ตอบสนองสังคมทางด้านพิธีกรรมทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทำให้คุณค่าของสถาบันสงฆ์ทั้งในระดับองค์กรและปัจเจกบุคคลลดน้อยถอยลง ทั้งนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ (1) พระสงฆ์ไม่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและทั่วถึง (2) การทำงานที่ไม่เข้มแข็งและไม่ประสานงานกันอย่างทั่วถึงของพระสงฆ์ทุกระดับ (3) สถาบันสงฆ์ไม่ได้ดำเนินบทบาทของตนตามพุทธประสงค์อย่างแท้จริง และ (4) การที่พระสงฆ์ทุกระดับส่วนใหญ่ไม่ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย ภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย เหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้สถาบันสงฆ์นั้นได้ลดคุณค่าไปจากสังคมไทยทุกขณะและเป็นสิ่งที่คณะสงฆ์ทุกระดับจะต้องหันมามองและปรับปรุงตนเอง เพื่อดำรงบทบาทการเป็นสถาบันที่มีคุณค่าทางด้านจิตวิญญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมของสังคมตลอดไป

2. บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต พระสงฆ์ที่จะดำรงบทบาทการเป็นทรัพยากรมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั้นควรมีคุณสมบัติดังนี้ คือ (1) มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและแจ่มแจ้ง (2) มีความประพฤติตามหลักพระธรรมวินัย ด้วยวัตรปฏิบัติที่งดงาม (3) มีความรู้ในวิชาการทางโลกที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการทำหน้าที่ของตน และ (4) มีความ

สามารถในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทั้งในระดับโลกิยะและโลกุตตระ เพราะเมื่อพระสงฆ์ได้พัฒนาตนเองจนมีคุณภาพตามพุทธโอวาทแล้ว ก็สามารถช่วยพัฒนาคนในสังคมให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีเช่นกัน

3. บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต

พระสงฆ์ที่จะดำรงบทบาทนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ควรมีคุณสมบัติต่อไปนี้ คือ (1) มีหลักพระธรรมวินัยเป็นเครื่องอยู่ของตน (2) มีความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง (3) มีความสามารถในการบริหารจัดการการเรียนการสอนและการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนา (4) มีความสามารถในการที่จะสื่อสารกับคนภายนอกด้วยวิธีการและเทคโนโลยีใหม่ๆ ในกระแสโลกาภิวัตน์ และ (5) มีความเสียสละ อุดมการณ์ และอุดมคติ ตามกรอบของพระธรรมวินัยซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ได้ในยุคปัจจุบัน

และพบว่า ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ยังไม่ได้ทำหน้าที่ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งนี้เพราะ (1) ผู้บริหารของสถาบันสงฆ์ไม่มีกระบวนการจัดการการศึกษาให้กับพระสงฆ์อย่างมีคุณภาพ และให้เข้ากับยุคสมัย ทำให้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ขาดโอกาสที่จะพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพเพียงพอสำหรับการทำหน้าที่ในบทบาทที่ 2 อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (2) รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของพระสงฆ์อย่างจริงจัง และไม่สนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอันเป็นแก่นของพุทธศาสนา ทำให้พระสงฆ์ที่คำนึงถึงการอุปถัมภ์ของชาวบ้านและอยากจะตอบแทนพากันไปทำบทบาทด้านอื่น คือ การสงเคราะห์ด้านต่าง ๆ เช่น การสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เป็นวัตถุ อันเป็นเรื่องทางโลกและหน้าที่ของรัฐ แทนที่จะเป็นการสงเคราะห์ด้วยธรรมทาน จนบางครั้งถึงกับประพฤติปฏิบัติในแนวทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การบอກใ้ให้ห่วย เป็นต้น ซึ่งนำไปสู่การเสื่อมลงของสถาบันสงฆ์และคุณภาพของสังคมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านศีลธรรม จริยธรรมและคุณธรรมในปัจจุบัน

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่สถาบันสงฆ์ทั้งหมดคือผู้บริหารทุกระดับชั้นและพระสงฆ์โดยทั่วไป พระสงฆ์ทุกระดับชั้นจะต้องหันมามองที่ปัญหาและปรับปรุงสถาบันสงฆ์ให้เป็นไปตามพุทธโอวาท โดยประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัยและทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อดำรงความเป็นผู้นำด้านศีลธรรมจริยธรรมและคุณธรรมดังเช่นในอดีต โดยมีประเด็นหลักๆ ที่ควรได้รับการแก้ไขปรับปรุง คือ (1) เรื่องการบวช ควรมีการเลือกเฟ้นบุคคลผู้จะเข้ามาบวชกล่าวคือ ควรจะคัดผู้จะเข้ามาเพื่อศึกษาพุทธศาสนาจริงๆ และเมื่อเข้ามาแล้ว ควรมีการกวดขันให้ศึกษาอย่างจริงจัง (2) การศึกษาของพระสงฆ์ ควรมีการบริหารจัดการให้เหมาะสมเกิดประโยชน์และเหมาะสมกับกาลสมัยมากขึ้น (3) การปฏิบัติตนของพระสงฆ์ ควรมีการตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยอย่างเข้มงวดจริงจัง และ (4) การเผยแผ่พระศาสนา ต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ มีหน่วยงานที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน มีการผลิตบุคลากรอย่างมีคุณภาพ

2. ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะแก่สังคม ได้แก่ 1) รัฐบาลและหน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องหันมาให้ความสำคัญกับงานหลักของพระสงฆ์ นั่นคือการศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการส่งเสริมด้านคุณธรรมจริยธรรม และศีลธรรมของคนในสังคม โดยรัฐจะต้องมีการสนับสนุนและอุปถัมภ์การดำเนินงานในด้านนี้อย่างจริงจังและทั่วถึง พร้อมทั้งร่วมมือกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งพระสงฆ์และฆราวาส โดยมีประเด็นที่ควรพิจารณาคือ (1) การศึกษาของพระสงฆ์ และ (2) การเผยแผ่พระธรรมของพระสงฆ์ ซึ่งทั้งสองประเด็นนี้จะต้องได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง ในฐานะที่พระสงฆ์มีหน้าที่ในการช่วยพัฒนาด้านจิตวิญญาณของคนในชาติ และ 2) สังคมโดยทั่วไป จะต้องหันมาให้ความสนใจในบทบาทที่ถูกต้องของพระสงฆ์ ด้วยการสนับสนุนท่านที่ทำและปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย อีกทั้งไม่สนับสนุนพระสงฆ์ที่มีพฤติกรรมไปในทางที่ผิดจากพระธรรมวินัย ขณะเดียวกันก็ควรหันมาศึกษาพระธรรมพร้อมทั้งนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างจริงจัง อันจะช่วยให้สังคมมีความสุขสงบอย่างยั่งยืน

ABSTRACT

Title of Thesis : The Monks' Roles as Human Resources and as a Human Resources Development Agent

Author : Phramaha Yotin Lamoon

Degree : Master of Science (Human Resource Development)

Year : 2002

The objectives of the study are the following: (1) to view the current situation of Buddhism in Thailand, particularly of the Sangha (monks' society) at both institutional and individual levels; (2) to study monks' role as human resources at present and its trend in the future; and (3) to investigate monks' role as a human resources development agent at present and its trend in the future.

This research is qualitative in its nature, using both desk studies and direct personal interview. To cope with time constraint, three monks and three laymen who are well-known and highly respected in the field of Buddhism were selected. With prepared in-depth and structured questionnaires designed to obtain their opinions and suggestions on the subject, they were interviewed directly by the researcher. After completing the literature reviews and the direct interviews, the researcher analyzed, discussed and presented the result of the study including some implications and recommendations in a descriptive manner.

The main findings of the study were as follows:

1. At present the Sangha, in terms of a fundamental institution of Thai society and individual monks who are members of the Sangha, was declining and losing its respectable status in Thai society. In the past, Thai monks played their main roles of "spiritual" leaders (the word "spiritual" is used here as morality, ethics and virtue with are related parts of its main dimensions), ie guiding and setting a good example of how to live a moral ways of life to people. But at present, many monks merely chose to perform some popular religious rituals. Some factors related to this trend were: (1) Monks did not have adequate education of the true and correct teaching of Buddhism; (2) Weakness of character of individual monks and inefficient coordination of work at every level of the Sangha institution; (3) The Sangha did not play the main and core roles of monks as established by the Buddha; and (4) Most Sangha at every level did not or could not adapt themselves in the framework of monks' rules (Vinaya) to the rapid changing world of today.

2. As human resources at present and in the future, the most required character and qualification of monks, taking and shall take the role of human resources, at present and in the future should be: (1) clear and correct understanding of Buddhism (2) right and appropriate performance in accordance with monks' rules (Vinaya) (3) modern academic knowledge which is useful for fulfilling their duties for public interest both spiritually and materially; and (4) the ability to disseminate the Buddha's teachings, both related to the worldly level (Lokiya) and the transcendental level (Lokuttara).

3. The role of monks as a human resources development agent, monks would keep their respectable status given that they could maintain the following good characters and

qualifications: (1) self restrain and well disciplines in accordance with monks' rules (Vinaya); (2) clear and correct understanding of the Buddha's teaching; (3) ability to manage education for both monks and laypersons at all levels; (4) workable knowledge and skills to communicate with the public by using modern methods and means, eg new technology in the current globalization trend; and (5) the virtues of applicable renunciation and idealist in accordance with monks' rules (Vinaya).

Besides, this thesis found that at present many monks failed to perform the following two principal duties. The unsuccess of these incidents could be attributed to the following factors: (1) administrative monks were lack of administration skill to create a good quality and up to date educational system for the Sangha and hence the insufficient well qualified monks to perform their roles as an agent for human resources development; and (2) government and other organizations which were responsible for monks' welfare did not see the importance of giving full support to the development of the Sangha's quality and potential. Also, inadequate attention were paid to the Sangha's dissemination of the Buddha's teachings for the well being of all, which are the core of Buddhism, to the public. Because of this negligence, monks who had to live on the basis of support from ordinary faithful people were incline to return their appreciation to them by rendering their helps in people's daily living in various matters, eg in infrastructure development (which should be more the responsibility of the government) in stead of in the people's spiritual development. Regrettably, this had eventually push the Sangha far from the right track of their roles. Thus, the decline of Sangha's respectable roles in general and of individual monks in particular were evident, eg their involvement in fortune or lottery telling. Relatedly, the pitfall of Thai society especially in moral aspects in the recent days were seen.

Implications and Recommendations:

1. For Sangha, the administrative authority at all levels should be aware of the encountering problems and give their serious effort to reform the Sangha to stand firmly in the right and practical track of their roles in accordance to the teaching of the Buddha under the rapid globalization. In this regard, the following should be taken into consideration: (1) Criteria of ordination of monks should be revised. Only those who are bona fide to learn Buddhism should be ordained into Sangha. Once entering into monkhood close and serious supervision should be provide to their study of Buddhism; (2) Monks' education should be well managed to suit the recent trend of modernization; (3) Monks' performance should be intensively monitored with appropriate measures based on the Buddha's teaching and monks' rules; and (4) The dissemination of Buddhist teaching should be carried out by specific organization which could take direct and full responsibility for this essential task. Furthermore, this organization should aim to develop qualified personnel.

2. For society, the government and related organizations should be heedful for the Sangha's core activities, ie the study, practice and dissemination of the Dharma, especially the promotion of morality, ethics and virtue in the society. In this connection, they should provide all necessities and support for its operation. This includes close cooperation with the Sangha at all levels to develop and enhance the spiritual quality of monks, related personnel and the general public. To reach this goal, the following should be widely and earnestly supported and promoted: (1) monks' education, and (2) the dissemination of Buddhist teaching.

Further, the society should be aware of the Sangha's core roles both at the institutional and individual levels by means of supporting them to retain good performance in accordance with monks' rules. At the same time, they should sanction the misled and misbehaved Sangha at all levels. Lastly, the society should pay their serious attention to study the Dharma and faithfully apply it to their daily life activities. This would lead the society to sustainable peace and well being.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จากความช่วยเหลือของบุคคลหลายท่านที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือ ให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นและกำลังใจ

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นบรรพชิตทั้ง 3 รูป และเจริญพรขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นคฤหัสถ์ 3 ท่าน ที่ได้เมตตาได้รับเป็นผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ และกราบขอบพระคุณเจ้าคุณอาจารย์พระศรีปริยัติโมลี ที่ได้เมตตาได้รับเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำแนะนำที่ดีในการเขียนวิจัย พร้อมทั้งกราบขอบพระคุณพระปิฎกโกศลเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ที่ได้เมตตาให้ที่พักพิงแก่ผู้ศึกษาด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอเจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปริญญา ปราชญานุพร ที่ได้เมตตาได้รับเป็นประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบ พร้อมทั้งให้กำลังใจอันหาค่ามิได้แก่ผู้เขียนตลอดระยะเวลาในการเขียนวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และเจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิชัย อุตสาหจิต ที่ได้เมตตาได้รับเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งตรวจสอบรูปแบบของวิทยานิพนธ์ อีกทั้งให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ขอเจริญพรขอบคุณ คณาจารย์ทุกท่านในโครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ให้โอกาสผู้เขียนเข้ามาศึกษาที่คณะนี้และได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้อันหลากหลายและหาค่ามิได้แก่ผู้เขียน และเจริญพรขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำโครงการฯ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำการติดต่อประสานงานต่าง ๆ ด้วยน้ำใจอันดีงามตลอดมา

ขอเจริญพรขอบคุณร้านอาหารคุณเล็ก ที่ได้ถวายภัตตาหารด้วยศรัทธาแก่ผู้เขียนและพระสงฆ์ที่มาเรียนที่นี้ตลอดมา เพื่อเป็นการทำนุบำรุงพระสงฆ์ในพุทธศาสนา และขอบคุณ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อีกทั้งสหธรรมิกทุกท่านที่ได้ช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเสมอมา

ขอเจริญพรขอบคุณและขอบใจสำหรับพี่ๆ เพื่อนๆ และน้องๆ HRD 8 ทุกๆ ท่าน ที่ได้ช่วยเหลืออุปถัมภ์มากบ้างน้อยบ้างและเฝ้าถามไถ่ให้กำลังใจด้วยดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

ขอเจริญพรขอบคุณแม่จรินทร์ ศิริอมรเทพ แม่พรพรรณ ธรรมชาติกรมย์โชค พิมารี ละมูล พิศราธร ละมูล ที่ได้อุปถัมภ์การศึกษาในครั้งนี้ของผู้เขียน และเจริญพรขอบคุณพี่ๆ ทุกท่านที่ได้ดูแลผู้เขียนด้วยดีตลอดมา

และท้ายที่สุดผู้เขียนขออุทิศส่วนกุศลทั้งหมดนี้แด่ คุณพ่อกลิ่น คุณแม่ฉวี ละมูล ผู้ล่วงลับไปแล้ว ผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูด้วยความเป็นห่วงตราบจนสิ้นลม

พระมหาโยทิน ละมูล

ธันวาคม 2545

สารบัญ

	หน้า
<u>บทคัดย่อ</u>	(3)
ABSTRACT	ab (5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
<u>สารบัญ</u>	co (8)
สารบัญภาพ	(11)
คำย่อในพระไตรปิฎก	(12)
 <u>บทที่ 1</u> บทนำ	 c1 1
1.1 ที่มาและแนวคิดในการศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	11
1.3 ขอบเขตในการศึกษา	11
1.4 วิธีการศึกษา	12
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา	16
1.6 คำนิยามศัพท์	16
 <u>บทที่ 2</u> แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	 c2-1 19
2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท	20
2.1.1 ความหมายของบทบาท	20
2.1.2 ชนิดหรือองค์ประกอบของบทบาท	21
2.1.3 ความขัดแย้งของบทบาท	23
2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	24
2.2.1 ความเป็นมาของสถาบันสงฆ์	25
2.2.2 ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	28
2.2.3 เป้าหมายของการพัฒนาคนในแผน 9	33
2.2.4 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์	35
2.2.5 บทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	c2-2 37
<u>2.2.6 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์</u>	40

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์		41
2.3.1 ความหมายของการศึกษา		42
2.3.2 การศึกษาของสงฆ์	c2-3	44
<u>2.4 บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย</u>		60
2.4.1 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อชุมชนในสมัยพุทธกาล		61
2.4.2 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช		64
2.4.3 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย		65
2.4.4 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา		65
2.4.5 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี		67
2.4.6 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์		68
2.4.7 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน		69
2.5 บทบาทของพระสงฆ์ในอนาคต		72
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		73
<u>บทที่ 3</u> ระเบียบและวิธีการศึกษา	c3	81
3.1 วิธีการศึกษา		81
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา		81
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล		82
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล		83
3.5 การนำเสนอผลการศึกษา		83
3.6 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง		83
3.7 ข้อจำกัดในการศึกษา		84
3.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย		84
<u>บทที่ 4</u> ผลการศึกษาและสรุปผลการศึกษา	c4-1	88
<u>บทที่ 5</u> อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ	c4-2	108
5.1 การอภิปรายผล	c5-1	132
5.1.1 สภาพทั่วไปของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในส่วนของ สถาบันสงฆ์และปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบันในปัจจุบัน		132
5.1.2 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์		138
5.1.3 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์		140
5.1.4 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต		148
5.1.5 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต		150

<u>5.2</u>	<u>ข้อสรุป</u>		153
5.2.1	สภาพของพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันและสมาชิกของสถาบันที่เป็นปัจเจกบุคคลในสังคมไทยปัจจุบัน	c5-2	153
5.2.2	บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์		155
5.2.3	บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์		157
5.2.4	บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต		159
5.2.5	บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต		161
5.3	ข้อเสนอแนะ		163
5.3.1	ข้อเสนอแนะแก่สถาบันสงฆ์		163
5.3.2	ข้อเสนอแนะแก่ฆราวาส		167
5.4	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป		174
<u>บรรณานุกรม</u>		bi	175
<u>ภาคผนวก</u>			
<u>ภาคผนวก ก</u>	ประวัติและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยและพระปริยัติธรรมสายสามัญ	ap1	182
<u>ภาคผนวก ข</u>	ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิ	ap-2	197
<u>ภาคผนวก ค</u>	แนวคำถามที่ถามผู้ทรงคุณวุฒิ	q	212
<u>ประวัติผู้เขียน</u>		v	215

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ส่วนหนึ่งของประเทศ	37
2.2 บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	41
3.1 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	87

คำย่อในพระไตรปิฎก

ในการอ้างอิงพระไตรปิฎกนั้น ได้อ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ โดยใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามระบบอ้างอิง เล่ม/ข้อ/หน้า ดังตัวอย่าง วิ.มหา. 4/32/40 คือ วินัยปิฎก มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 ข้อ 32 หน้า 40 เป็นต้น

อักษรย่อ

ชื่อคัมภีร์

วิ.มหา

วินัยปิฎก มหาวรรค

วิ.มหา

วินัยปิฎก มหาวรรค

วิ.มหา

วินัยปิฎก มหาวิภังค์

อัง.ทสก

อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต

ขุ.อิติ

ขุทฺทกนิกาย อิติวุตตก

ม.ม.

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ธ 4/1-4/

ธรรมบท ภาค 4 หน้า 1-4

ขุ.ธ.

ขุทฺทกนิกาย ธรรมบท

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและแนวคิดในการศึกษา

. . . ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริก เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่
มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์
พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามใน
ท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบ
บริบูรณ์บริสุทธิ์ . . . (วิ.มทา. 4/32/40)

พระพุทธดำรัสข้างต้นนั้นเป็นพระพุทธดำรัสที่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรง
ประทานแก่เหล่าพระภิกษุทั้งหลายที่เข้ามาบวชในบวรพุทธศาสนา ฝึกฝนอบรมตนดีแล้ว มีความ
สามารถแล้ว ให้แยกย้ายกันไปเผยแผ่พุทธศาสนาอันเป็นการประทานเป็นนัยให้เหล่าภิกษุที่มี
ความรู้ความสามารถได้สร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับมวลมนุษยชาติ นับเป็นปฐมบทของการชี้
ให้เห็นว่าพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทต่อสังคม ด้วยว่าพระสงฆ์ได้รับความอุปถัมภ์ด้านปัจจัย 4 จาก
สังคม อันเอื้อให้พวกตนได้ศึกษาพระธรรมวินัยได้อย่างสะดวกสบาย ไม่ต้องพะวงกับสิ่งต่างๆ
เหล่านั้น จึงควรตอบแทนสังคม ทั้งที่เป็นประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งพระสงฆ์เหล่านั้นก็ได้
ตอบสนองพระพุทธดำรัสนั้นของพระองค์ โดยการนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระองค์มาเผยแผ่
ในหมู่ประชาชน จนทำให้ประชาชนมีความเคารพนับถือ และให้เกียรติในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้นำ
ของสังคม โดยเฉพาะการเป็นผู้นำทางจิตใจ

กล่าวในส่วนของสังคมไทย พุทธศาสนาได้เข้ามาในสังคมไทยเป็นเวลานานแล้ว หากจะ
กล่าวตามประวัติที่มีอยู่ก็ตั้งแต่สมัยทวารวดี (องค์พระปฐมเจดีย์) หรือในสมัยของการสังคายนา
ครั้งที่ 3 เพราะหลังจากการสังคายนาที่ประเทศอินเดียในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ได้มี
การส่งพระสงฆ์ทั้งที่เป็นพระอรหันต์และอุบาสกอุบาสิกาเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาถึง 9 สายด้วย-
กัน และสายหนึ่งอันมีพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระเป็นประธานเดินทางมายังสุวรรณภูมิ
อันเป็นดินแดนที่ยังถกเถียงกันอยู่จนปัจจุบันนี้ว่า เมืองหลักของดินแดนนี้อยู่ตรงไหน แต่พอจะ

สันนิษฐานได้โดยคร่าวๆ ว่า อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่หากจะว่ากันให้ชัดเจนแล้ว พุทธศาสนาเริ่มมีปรากฏในประวัติศาสตร์ของชาติไทยในสมัยสุโขทัย กล่าวคือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงให้อาราธนาพระสงฆ์มาจากเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อให้มาเผยแผ่พุทธศาสนายังกรุงสุโขทัย และนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พุทธศาสนาก็ดำรงอยู่คู่กับเมืองไทย โดยคนไทยนับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาต่างก็ได้นับถือพุทธศาสนา มีกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ ดังคำในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงที่ว่า

... คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยปั๋วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธานุภาพ ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบญจ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนโนนบริวารกฐิน โอยทานแลปีแลญิบล้านไปสุด (สวด) ญัตติกฐินถึงอรัญญิกพุ้น ... (กรมศิลปากร, 2526: 12-13)

นอกจากนี้กิจกรรมอันหนึ่งที่บ่งบอกถึงความมีศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาของชาวเมืองสุโขทัย ก็คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงให้สร้างศิลาอาสน์ไว้ที่ดงตาล เพื่อเป็นที่ให้พระสงฆ์แสดงธรรมแก่ชาวเมืองสุโขทัยในวันพระ และพระองค์เองก็ทรงใช้ที่แห่งเดียวกันนี้ออกว่าราชการแก่พวกข้าราชการ ดังในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงหลักเดียวกันนั้นว่า

... 1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลนี้ ได้สืบสืบเข้า จึงให้ช่างฟันขดานหิน ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ้างแปดวัน ฟุ้งปู้ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหินสุดธรรมแก่อุบาสก ฟุ้งท่วยจำศีล ฌีใช้วันสุด (สวด) ธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือขดานหิน ให้ฟุ้งท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฟุ้งท่วยถือเจ้าถือเมือง ... (กรมศิลปากร, 2526: 16)

จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาได้เป็นที่นับถือของชาวไทย แต่บัดนั้นมาจวบจนปัจจุบัน สถาบันพุทธศาสนานั้นจึงนับว่ามีมาคู่กับสังคมไทยมานับพันปีแล้ว โดยบทบาทของสถาบันพุทธศาสนานั้นนับว่ามีอยู่อย่างมากมายหลายประการ โดยจะแยกเป็น 3 ส่วน คือ (1) สถานที่ทางพุทธศาสนา (2) ตัวแก่นหรือหลักธรรมของพุทธศาสนา และ (3) บุคลากรหรือตัวแทนของศาสนาหรือศาสนทายาท ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้ต่างก็ได้สร้างประโยชน์ให้กับสังคมไทยมาโดยตลอด กล่าวคือ

1. สถานที่ทางพุทธศาสนา เช่น วัด ได้มีประโยชน์มากมาย โดยได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต,¹ 2512: 14-15) เช่น

- เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น
- เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น
- เป็นที่พักคนเดินทาง
- เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
- เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
- เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ
- เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
- เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน
- เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ (ในยามสงครามอาจจะใช้เป็นที่ชุมนุมทหารด้วย)
- เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

2. พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ได้ตรัสไว้ให้กับทุกคน มีทั้งหมด 84,000 พระธรรมชั้นรวมเรียกว่า พระไตรปิฎก แยกเป็น พระวินัยปิฎก² 21,000 พระธรรมชั้น

¹ ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระธรรมปิฎก เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม

² ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือ พุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ แบ่งเป็น 5 คัมภีร์ คือ (1) อาทิกัมมิกะ หรือปาราชิก ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่ปาราชิก ถึงอนิยต (2) ปาจิตตีย์ ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ตั้งแต่สนิสสัคคียปาจิตตีย์ถึงเสขิยะ รวมตลอดทั้งภิกขุณีวิภังค์ทั้งหมด (3) มหาวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนต้น 10 ชั้นธกะ หรือ 10 ตอน (4) จุลวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนปลาย 12 ตอน และ (5) ปริวาร คัมภีร์ประกอบหรือคู่มือ บรรจุคำถามคำตอบสำหรับซ่อมความรู้พระวินัย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543ค: 76)

พระสูตรต้นปิฎก¹ 21,000 พระธรรมชั้นธัมมและพระอภิธรรมปิฎก² 42,000 พระธรรมชั้นธัมม ซึ่งได้ตรัสไว้มากมายครอบคลุมทุกอย่าง ทุกประเด็น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการดำรงชีวิตทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยให้ทุกคนถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ ดังพระพุทธดำรัสก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ดูกรอานนท์ โดยกาลที่เราล่วงลับไป ธรรมและวินัยใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรม-วินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545ก: 62) และธรรมของพระองค์นั้น เป็นธรรมที่ใหม่เสมอ ใช้ได้กับกาลทุกยุคทุกสมัย ดังคำสวดที่กล่าวถึงคุณของพระธรรมข้อที่ 3 ใน 6 ข้อที่ว่า อกาลโก แปลว่า ให้ผลได้ไม่จำกัดกาล อยู่แต่ว่าผู้ที่เอามาใช้จะรู้จักในการประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์หรือเปล่า คนไทยก็ได้เอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเรื่อยมานับแต่อดีต โดยจะเห็นได้จากการที่คนไทยเป็นคนมีเมตตา ชอบช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น มีการครองเรือนที่เรียบง่าย มีวิถีชีวิตที่ประกอบกันระหว่างความรู้จักกับหัวใจ กล่าวคือมีความรู้หรือปัญญาแล้ว ยังมีเรื่องของจิตใจเข้าไปประกอบด้วย จึงสมัยหนึ่งฉายาเมืองไทยก็คือ สยามเมืองยิ้ม นั่นก็ด้วยความอímเอิบใจจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมนั่นเอง

3. บุคลากรหรือตัวแทนของสถาบันพุทธศาสนา พุทธศาสนานั้นประกอบด้วยพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา 2 กลุ่มแรกนั้นเป็นกลุ่มคนที่ออกบวช ไม่ได้อยู่ครองเรือน 2 กลุ่มหลังนั้นเป็นผู้อยู่ครองเรือน แต่ในปัจจุบันนี้ ภิกษุณีได้หายไปจากสังคมไทยและกล่าวโดยประวัตินั้นก็ไม่ปรากฏในสายของเถรวาทว่า ภิกษุณีเคยมีอยู่ในเมืองไทย เพราะฉะนั้น ตัวแทนหรือบุคลากรทางศาสนาในที่นี้ก็คือ พระสงฆ์ ซึ่งก็คืออุบาสกในชุมชนที่ประสงค์จะศึกษาพระธรรม คำสอนให้ลึกซึ้ง ได้สละเรือนออกบวช และทำหน้าที่สืบต่อพุทธศาสนา และหากจะกล่าวกันแล้ว

¹ ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 นิกาย คือ (1) ทิฆนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว 34 สูตร (2) มัชฌิมนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง 152 สูตร (3) สังยุตตนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นกลุ่มๆ เรียกว่า สังยุตต์หนึ่งๆ ตามเรื่องที่เนื่องกัน หรือตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวม 56 สังยุตต์ มี 7,762 สูตร (4) อังคุตตรนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่จัดรวมเข้าเป็นหมวดๆ เรียกว่านิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม รวม 11 นิบาต หรือ 11 หมวดธรรม มี 9,557 สูตร และ (5) ขุททกนิกาย ชุมนุมพระสูตรคาถาภาษิต คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้าในสัณนิกายแรกไม่ได้ มี 15 คัมภีร์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543ค: 77)

² ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ แบ่งเป็น 7 คัมภีร์ คือ (1) สังคณี หรือ ธัมมสังคณี รวมข้อธรรมเป็นหมวดหมู่แล้วอธิบายที่ละเอียด (2) วิภังค์ ยกหมวดธรรมสำคัญๆ ขึ้นตั้งเป็นหัวข้อเรื่องแล้วแยกแยะออกอธิบายชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียด (3) ธาตุกถา สงเคราะห์ ข้อธรรมต่างๆ เข้าในชั้นธัมมอายตนะ ธาตุ (4) ปุคคลบัญญัติ บัญญัติความหมายของบุคคลประเภทต่างๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้นๆ (5) กถาวัตถุ แกล้งและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่างๆ สมัยสังคายนาครั้งที่ 3 (6) ยมก ยกหัวข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ และ (7) ปิฎฐาน หรือ มหาปกรณ์ อธิบายปัจจัย 24 แสดงความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกันแห่งธรรมทั้งหลายโดยพิสดาร (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543ค: 77-78)

พระสงฆ์หรือบุคลากรทางศาสนานับว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นผู้คอยประสานประโยชน์ของพระ-
 สัทธรรม¹ให้เกิดขึ้น โดยศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนแล้วนำมาเผยแผ่ให้กับพุทธบริษัทกลุ่มอื่นที่ไม่มี
 โอกาสมากพอที่จะเข้าไปศึกษาพระสัทธรรม ด้วยว่ามีภาระธุระที่จะต้องประกอบในฐานะที่อยู่
 ครองเรือน แม้กระนั้นก็ยังสนับสนุนให้ความอุปถัมภ์ในด้านปัจจัยทั้ง 4 แก่พระสงฆ์อันเป็นการ
 เอื้อให้ท่านเหล่านั้นได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมแล้วนำมาเผยแผ่แก่พวกตนอีกต่อหนึ่ง ฝ่าย
 พระสงฆ์ก็ได้มีการศึกษาพระธรรมวินัยและปฏิบัติ แล้วก็นำมาเผยแผ่ให้กับญาติโยมเป็นสิ่งที่ต่าง
 ตอบแทนกัน หรือเอื้อประโยชน์ต่อกันและกันด้วยเมตตาจิต ดังคำกล่าวที่ว่า “วัดจะดีมีหลักฐาน
 เพราะบ้านช่วย บ้านจะสวยเพราะมีวัดดัดนิสัย ทั้งสองฝ่ายต่างช่วยก็อวยชัย ถ้าขัดกันก็บรลัยทั้ง
 สองทาง” วัดในที่นี้มี 2 นัย คือ สถานที่หรือศาสนวัตถุและศาสนทายาทคือพระสงฆ์และสามเณร
 ซึ่งอาศัยอยู่ในวัดที่จะต้องได้รับการสนับสนุนหรืออุปถัมภ์จากชาวบ้านหรือคนในชุมชนในด้าน
 ปัจจัย 4 เพื่อท่านเหล่านั้นจะได้มีเวลาในการศึกษาและพัฒนาตัวท่านเองให้ถึงความพร้อมทั้ง 3
 ทาง คือพฤติกรรม จิตใจและปัญญา อย่างเต็มที่ แล้วอาศัยความรู้ที่ได้จากการศึกษานั้นมาช่วยใน
 การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสวยกล่าวคือ สวยทั้งกายคือมีพฤติกรรมที่ดีและใจคือมีคุณธรรม
 อยู่ในใจ นับว่าพระสงฆ์และญาติโยมหรือชาวบ้านก็ต่างพึ่งพิงอาศัยและปฏิบัติต่อกันอย่างนี้ตลอด
 มา จึงอาจจะกล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์โดยสรุปคือ

1. การศึกษา พระสงฆ์จะทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน โดยแยกเป็น
 - ให้การศึกษาวิชาความรู้เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน เช่น สอนการเขียน
 หนังสือ การคิดคำนวณ และการแพทย์สมุนไพร เป็นต้น
 - ให้การศึกษาวิชาความรู้เพื่อประโยชน์ในโลกหน้า กล่าวคือ การให้การศึกษา
 เกี่ยวกับข้อปฏิบัติหรือสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ในโลกหน้าซึ่งหมายถึง กาลในอนาคตข้างหน้าและกาล
 ภายหลังจากเสียชีวิตแล้ว
2. การเผยแผ่ พระสงฆ์จะทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเพื่อให้คนใน
 ชุมชนได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และ ได้เผยแผ่สังคมในอุดมคติอีกด้วย
3. การสงเคราะห์ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ให้การสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่คนในสังคม เช่น
 การแนะนำในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว การเป็นผู้นำในการกระทำกิจกรรมต่างๆ ที่จะต้องใช้ความ
 ร่วมมือกันของคนทุกกลุ่มในชุมชน เพราะกล่าวโดยรวมแล้ว พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ที่วัดในชุมชนนั้นๆ
 ย่อมที่จะเป็นผู้ที่อยู่ในชุมชนนั้นหรือมาจากชุมชนอื่น แต่อยู่มาเป็นเวลานาน มีวัตรปฏิบัติที่คนใน
 ชุมชนให้ความเคารพนับถือ จะกล่าวหรือจะพูดอะไรก็เป็นที่เชื่อใจของคนในชุมชนอันทำให้เมื่อมี
 กิจกรรมที่จะต้องอาศัยคนในชุมชนให้มาร่วมเป็นหนึ่งเดียวกัน พระสงฆ์ที่คนทุกคนให้ความ

¹ ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ มี 3 อย่าง คือ (1) ปริยัติสัทธรรม สัทธรรมคือสิ่งที่
 ฟังเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ (2) ปฏิบัติสัทธรรม สัทธรรมคือ สิ่งฟังปฏิบัติ ได้แก่ ไตรสิกขา และ (3)
 ปฏิเวธสัทธรรม สัทธรรมคือ ผลที่ฟังบรรลุ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต),
 2543ค: 323)

เคารพนับถือจึงเป็นผู้นำในการกระทำกิจกรรมนั้นๆ โดยอาจจะไม่ถึงกับลงมือทำ เพียงแต่เข้าไปมีส่วนร่วมในการคิดหรือให้ข้อเสนอแนะ นี่จึงเป็นสิ่งที่เกิดจากการประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมของท่านเหล่านั้น

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2530: 19-20) ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ที่ศาสนามีต่อสังคม โดยสรุปคือ

1. หน้าที่ในการให้คำอธิบาย ซึ่งในสังคมมนุษย์ทุกสังคม จะต้องมีความถามว่าทำไมมันถึงเป็นอย่างนั้น ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมนุษย์จะต้องถามว่าทำไมเราถึงเกิดมา เกิดมาอยู่ในสถานะในทางสังคมอย่างไร ทำไมเราถึงรวย ทำไมเราถึงจน ทำไมเราถึงเป็นผู้ถูกปกครอง ทำไมเราถึงยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นกับชีวิตของเรา ทำไมญาติพี่น้องถึงต้องตาย สิ่งที่เราถึงต้องพลัดพราก ศาสนาจะให้คำอธิบายต่อคำถามเหล่านี้ได้

2. หน้าที่ในการให้การสนับสนุนกับสถาบันพื้นฐานต่างๆ ของสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง วัฒนธรรม และค่านิยม เพื่อให้สถาบันต่างๆ เหล่านี้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ต่างๆ ทางสังคม และประโยชน์มากที่สุดแก่มวลชน ดังนั้นศาสนาต่างๆ มักจะมีคำสอนบัญญัติแนวทางเศรษฐกิจที่ยังประโยชน์แก่ศาสนิกชน การเฉลี่ยประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก ในทางการเมืองเป็นเข็มทิศ และทางเลือกระบบการเมือง โดยเฉพาะระบบการเมืองที่มีรากฐานอยู่บนจารีตนิยม ในทางสังคม ศาสนาเป็นสื่อของการอบรมให้รู้จักระเบียบสังคม หมายถึง การรู้จักเรียนรู้ รู้จักปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้ โดยการยึดถือแนวทางปฏิบัติอย่างเดียวกัน มีปรัชญาชีวิตที่สอดคล้องกัน

3. หน้าที่ที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล คือ ศาสนาจะทำหน้าที่ให้พลังใจแก่บุคคลหรือปัจเจกบุคคลในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นมา และไม่สามารถที่จะหาเหตุผลที่เหมาะสมหรือเพียงพอมาอธิบายได้ เช่น กรณีที่เกิดภัยพิบัติ เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้ที่เรารัก เราชอบต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จำเป็นต้องมีคำอธิบายที่นอกเหนือจากที่ว่าเป็นการบังเอิญ

4. หน้าที่ทางด้านการฝึกส่วนต่างๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ นั่นก็คือว่า ทำให้ชนบ-
 ธิธรรมนิยมประเพณี ระบบความเชื่อต่างๆ ที่เป็นระบบความเชื่อย่อยๆ ในสังคมได้รวมกันเป็นอัน
 หนึ่งอันเดียวกัน อันนำไปสู่บูรณาการภายในชาติ

แต่ก็เชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะทรงมีพระประสงค์ให้พระสงฆ์คลุกคลีกับคฤหัสถ์แต่เพียงอย่าง
 เดียว อันจะทำให้สถาบันสงฆ์เสื่อมเสียได้ จึงได้ทรงมีข้อห้าม ดังมีพระพุทธบัญญัติว่า “พระภิกษุ
 ประทุษร้ายตระกูลคือ ประจบคฤหัสถ์ สงฆ์โล่เสียจากวัด กลับว่าติเตียนสงฆ์ ภิกษุอื่นห้ามไม่ฟัง

สงฆ์สวดกรรมเพื่อจะให้ละข้อที่ประพฤตินั้น ถ้าไม่ละ ต้องสังฆาภิเสก¹” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2536: 111) เป็นต้น ซึ่งเป็นอาบัติหนักรองจากปาราชิกเลยทีเดียว เพื่อเป็นการเตือนระวังไม่ให้พระสงฆ์คลุกคลีกับคฤหัสถ์จนเกินขอบเขตนั่นเอง

จากที่กล่าวมา นั่นคือบทบาทที่สถาบันศาสนาและพระสงฆ์ได้กระทำหรือปฏิบัติแต่อดีตกาลเป็นต้นมา ทั้งนี้เป็นการกระทำที่ต่างตอบแทนและอิงแอบอาศัยกันและกันอย่างมีเมตตาจิต แม้แต่ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์จะทรงทำการปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่แทบทุกด้านเพื่อให้เกิดการอนุวัตน์ตามตะวันตกที่เขามีเทคโนโลยีที่เจริญกว่า ในเรื่องของการศึกษาพระองค์ก็ทรงมองเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนาที่จะช่วยในการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังทรงมีแนวพระราชดำริว่า จะให้มหาวิทยาลัยสอนทางด้านวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบัน) สอนเกี่ยวกับกฎหมาย เป็นต้น ดังพระราชดำรัสว่า

ได้หวังใจไว้ว่า ในปีสุวรรณาภิเชก ถ้าเป็นได้ จะได้รวมมหาวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยากรเป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิทยา และมีหอสากสกลวิทยาขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่าง ๆ เหล่านี้เข้าเป็น รัตนโกสินทร์สากสกลวิทยาลัย (ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, 120 อ้างถึงใน พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2529ก: 18)

ความมุ่งหมายของพระราชดำรินั้น สอดรับการพระราชดำรัสของพระองค์ที่ทรงส่งจดหมายกราบทูลกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสว่า

... เรื่องการศึกษานี้ ขอให้ทรงช่วยคิดให้มาก ๆ จนถึงรากเงาของการศึกษาในเมืองไทย อย่าตัดช่องไปแต่การขังวัด อีกประการหนึ่งการสอนศาสนาในโรงเรียนทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องให้มีขึ้น ให้มีความวิตกไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินศาสนา จนเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น ... ถ้าเป็นคนที่ไม่ได้เรียนคงจะประพฤติดูดีกว่าคนที่ไม่ได้เรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คง

¹ ชื่อหมวดอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ คือ เป็นครุภาบัติ (อาบัติหนัก) แต่ยังเป็น สเตกิจจา (แก้ไขหรือเยียวยาได้) ตามคัมภีร์ แปลว่า หมวดอาบัติอันจำปรารถนาสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการที่จะออกจากอาบัตินี้ ต้องอาศัยสงฆ์ ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือ เริ่มต้นจะอยู่ปริวาส ก็ต้องขอปริวาสจากสงฆ์ ต่อจากนั้น จะประพฤติมานัตก็ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ถ้ามีมุลาปฏิบัติสสนา ก็ต้องสำเร็จด้วยสงฆ์อีกและท้ายที่สุดก็ต้องขออภัยจากสงฆ์ มีทั้งหมด 13 ข้อ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543ค: 315)

จะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้บ่อยก็โกงไม่ค่อยคล่องหรือโกงไม่สนิท ถ้ารู้
มากก็โกงมากขึ้น และโกงพิสดารมากขึ้น การที่หัดให้รู้อ่านอักขรวิธี ไม่เป็นเครื่อง
หัดให้คนดีและชั่ว เป็นแต่ได้วิธีที่สำหรับจะเรียนความดีความชั่วได้คล่องขึ้น . . .

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2514: 2)

พระราชดำรินี้ นับว่าเป็นการแสดงสายพระเนตรที่ยาวไกลขององค์พระปิยมหาราชที่
ทรงมีต่อการศึกษาของประเทศของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่พระราชดำรินี้ก็ไม่บรรลุพระ-
ประสงค์ด้วยว่าพระองค์ทรงเสด็จสวรรคตก่อน ทำให้โครงการนี้ต้องหยุดชะงัก และภายหลังทาง
ราชการก็ได้รับเอากิจกรรมต่างๆ ไปจัดเอง เช่น มีโรงพยาบาล เป็นต้น แม้แต่การศึกษาเองก็ได้
ออกไปจากวัดเช่นเดียวกัน เพียงแต่บางแห่งก็อาศัยตั้งอยู่ในวัด และพระสงฆ์ก็เป็นแค่เพียงผู้คอย
สนับสนุนเท่านั้น จากเหตุที่ทางรัฐได้รับเอาบทบาทที่วัดเคยมีบทบาทมาจัดทำเองดังกล่าว ก็ทำให้
ความห่างเหินก็เริ่มจะเกิดขึ้นระหว่างวัดกับสังคม ดัง พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต (2512: 19-21)
กล่าวว่า

1. ความเจริญแบบตะวันตกนำสถาบันต่างๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัด
ไปดำเนินการเสียหมด เช่น มีโรงเรียนตามระบบการศึกษาของชาติมาแทนบทบาทของโรงเรียนที่
วัดเคยเป็นสถานศึกษา มีโรงพยาบาลมาแทนที่การเป็นโรงพยาบาลของวัด เป็นต้น แต่ข้อนี้เป็น
สาเหตุเพียงผืนๆ ไม่สู้จะสำคัญนัก เพราะการดำรงฐานะของวัดและพระสงฆ์ไม่ขึ้นอยู่กับบทบาท
เหล่านี้ทั้งหมด บทบาทบางอย่างเป็นเพียงส่วนประกอบ และบางอย่างถึงคงไว้ก็ควรเปลี่ยนรูปได้

2. การไม่เข้าไปพิจารณาต้อนรับความเจริญอย่างใหม่ร่วมกัน กล่าวคือ เมื่ออารยธรรม
แบบตะวันตกเข้ามานั้น พระสงฆ์กับประชาชน ซึ่งสัมพันธ์กันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มาผล
ออกจากกันเสีย พระสงฆ์ไม่ยอมรับรู้และเกี่ยวข้องกับผู้นำใหม่ พยายามยึดถือและฝืนเอาสภาพ
เดิมให้คงอยู่ ในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้นให้จงได้ ปลอຍให้ประชาชนออกไปสัมพันธ์กับผู้นำ
ใหม่โดยลำพัง ปรับตัวเข้าหาและรับความเจริญแบบใหม่นั้นโดยลำพัง ขาดการเหนี่ยวรั้งจาก
พระสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นผู้แนะแนวทางแต่เดิม

3. การสูญเสียความเป็นผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งซึ่งความเจริญ
แบบใหม่นำเข้ามาคือวิชาการสาขาต่างๆ อันเป็นที่มาของความเจริญแบบใหม่นั้น สังคมคฤหัสถ์ก็
ตื่นเต้นที่จะเข้ารับศึกษาวิชาการเหล่านี้ ส่วนสังคมพระสงฆ์นั้นตรงข้าม มิได้มองดูวิชาการเหล่านั้น
ในฐานะความรู้ต่างๆ ที่สร้างเสริมสติปัญญามนุษย์ให้รู้จักสิ่งที่อยู่แวดล้อมตนดีขึ้นหรือในฐานะ
อุปกรณ์สำหรับช่วยมนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในโลก และมีความสัมพันธ์ต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น มิได้
เห็นวิชาการเหล่านั้นในฐานะที่จะนำเอามารองรับเสริมส่งหลักธรรมในพระศาสนา กลับเห็นเป็น
ของประหลาดอันพึงรังเกียจ ทั้งที่วิชาการเหล่านั้นก็เป็นวิชาการพวกเดียวกับความรู้เดิมที่ท่านเคย
รู้ เคยใช้ทำประโยชน์และแนะนำชาวบ้านมาแล้วนั่นเอง เป็นแต่มีระเบียบแบบแผนและกว้างขวาง
ออกไปอีกเท่านั้น . . .

ศาสนาธรรมที่แท้จริงเพื่อนำไปเผยแผ่พัฒนาจิตใจของประชาชนและพัฒนาสังคม โดยส่วนรวม (2) การดำเนินการเพื่อให้ประชาชนผู้อุปถัมภ์กิจการมีความรู้ ความเข้าใจและมีบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมในการสนับสนุนกิจการศาสนา ก็ยังถูกนำไปปฏิบัติค่อนข้างน้อยมาก และ (3) มาตรการจัดทำแผนพัฒนาบุคลากรทางศาสนา ทุกระดับ ทุกประเภทอย่างมีระบบและต่อเนื่องโดยความร่วมมือระหว่างฝ่าย อาณาจักร ศาสนาจักร และประชาชนยังได้รับการตอบสนองค่อนข้างน้อยมาก ขาดการนำหรือแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพอย่างจริงจัง . . . (สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม, 2543: 218)

ในส่วนของการเผยแผ่ศาสนานั้น ก็ได้มีแผนต่างๆ ออกมา แต่ก็ยังไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ดังรายงานปัญหาในส่วนของการเผยแผ่หลักธรรมว่า

. . . สภาพปัญหาที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ตามเป้าหมายในช่วงครึ่งแผนพัฒนา ระยะครึ่งแผนแรกของแผนดังกล่าว อาจเกิดจากสาเหตุปัจจัยหลายประการ เช่น มาตรการต่างๆ ที่ออกกำหนดไว้ไม่ได้รับการตอบสนองจากผู้ที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร เช่น มาตรการให้ดำเนินการสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมทั้งด้านหลักศาสนาธรรมและการปฏิบัติธรรมแก่ประชาชน และเยาวชน และส่งเสริมสนับสนุนความร่วมมือกับสื่อมวลชนสาขาต่างๆ เพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรมแก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ยังถูกนำไปสู่การปฏิบัติค่อนข้างน้อย และอยู่ในขอบเขตจำกัด รวมทั้งมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งองค์กร กองทุน มูลนิธิเพื่อการเผยแผ่ศาสนาธรรม การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการใช้มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา และสื่อมวลชนตระหนัก และมีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาธรรมอย่างกว้างขวาง ยังถูกนำไปปฏิบัติค่อนข้างน้อยมาก ไม่ครอบคลุมและทั่วถึงและอยู่ภายในขอบเขตที่จำกัด. . . (สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม, 2543: 219)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นเครื่องบ่งบอกได้ว่า การพัฒนาประเทศนั้นต้องพัฒนาไปอย่างบูรณาการ กล่าวคือ ทั้งทางร่างกายได้แก่ ทางด้านความกินดีอยู่ดีหรือทางเศรษฐกิจและความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่างๆ และทั้งทางจิตใจได้แก่ การพัฒนาจิตใจของคนในสังคมให้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยการประยุกต์หลักธรรมในศาสนามาใช้ และในที่นี้ผู้ที่มีโอกาสและมีเวลาในอันที่จะเข้าใจหลักของการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้หรือนำมาเผยแผ่ก็คือ พระสงฆ์ จึงกล่าวได้ว่า ท่านเหล่านั้นควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาโดยเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะ

ให้การศึกษา คอยอบรม สั่งสอนหลักในการพัฒนาตนของคนในสังคม และในขณะเดียวกันนั่นเอง ท่านเหล่านั้นก็ดำรงสถานะทรัพยากรมนุษย์ของชาติที่ย่อมจะได้รับการพัฒนาจากภาครัฐด้วยเช่นกัน จึงกล่าวได้ว่าท่านเหล่านั้นเป็นความหวังดังคำกล่าวที่ สลักขณ ศิวรักษ์ ได้กล่าวว่า “. . . เราต้องการว่าทำอะไรคณะสงฆ์ก็จะเข้าใจสังคมสมัยใหม่ เข้าใจสังคมบริโศค เข้าใจสังคมตะวันตก และสามารถเอาวิธีการของฝ่ายพุทธเข้ามาประยุกต์ใช้ได้. . .” (สลักขณ ศิวรักษ์, 2538: 51) งานวิจัยนี้ประสงค์จะศึกษาว่า ในปัจจุบันนี้บทบาทของพระสงฆ์ใน 2 สถานะนี้กล่าวคือ (1) ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องให้ความรู้ อบรมสั่งสอนคนในสังคม และในขณะเดียวกันก็ยังดำรงอีกสถานะหนึ่งคือ (2) เป็นทรัพยากรมนุษย์ของประเทศชาติที่ควรได้รับการพัฒนาเฉกเช่นเดียวกับทรัพยากรมนุษย์อื่นๆ ในสังคมไทยนั้นเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาถึงสภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันสงฆ์ และสมาชิกของสถาบันสงฆ์ที่เป็นปัจเจกบุคคล

1.2.2 เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ส่วนหนึ่งของประเทศที่ควรได้รับสิทธิและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพเฉกเช่นเดียวกันกับทรัพยากรมนุษย์ส่วนอื่นๆ ในสังคมไทย

1.2.3 เพื่อศึกษาถึงบทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.2.4 เพื่อศึกษาถึงแนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ทั้งในฐานะของทรัพยากรมนุษย์และในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ควรได้รับสิทธิและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพเฉกเช่นเดียวกับทรัพยากรมนุษย์ส่วนอื่นๆ ในสังคมไทย

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาในแต่ละประเด็นตามขอบเขตที่ได้กำหนดไว้ต่อไปนี้

1.3.1 ศึกษาถึงสภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้งในส่วนที่เป็นสถาบัน หมายถึง พระสงฆ์ทุกรูปที่อยู่ในประเทศไทย ภายใต้คำว่า พระสงฆ์ไทย หรือที่เรียกว่า สถาบันสงฆ์ และส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล คือ พระสงฆ์แต่ละรูปที่อยู่ภายใต้สถาบันสงฆ์นั้น

1.3.2 ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ที่ควรได้รับสิทธิและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพเฉกเช่นเดียวกับทรัพยากรมนุษย์ส่วนอื่นๆ ในสังคมไทย

1.3.3 ศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ความเป็นมา จากอดีต สู่ปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต โดยการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ตามที่มีมาใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 15 ตรี ข้อที่ 3 ในส่วนที่เป็นหน้าที่ของมหาเถรสมาคมว่า

“ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์” และหากจะถือเอาตามแนวดังกล่าวแล้ว จะทำให้เห็นว่า หน้าที่หรือภารกิจของพระสงฆ์โดยทั่วไป มีอยู่ 5 อย่าง คือ

1. การศาสนศึกษา
2. การศึกษาสงเคราะห์
3. การเผยแผ่
4. การสาธารณูปการ และ
5. การสาธารณสงเคราะห์

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยประสงค์จะศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในส่วนของ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่เท่านั้น อันเป็นส่วนที่ทำให้พระสงฆ์ได้แสดง บทบาทของการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.3.4 ศึกษาถึงแนวโน้มของบทบาททั้ง 2 อย่างข้างต้นของพระสงฆ์ในอนาคต

1.4 วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้ดำเนินการดังนี้

1.4.1 ศึกษาจากการรวบรวมคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เอกสาร หนังสือ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ใน 2 ฐานะดังกล่าว แล้วนำมารวมเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่จะศึกษา

1.4.2 เมื่อมีการรวบรวมข้อมูลแล้ว นำมาทำการวิเคราะห์โดย (1) ความเป็นมาของบทบาทนั้นๆ ของพระสงฆ์ (2) ความจำเป็น และ (3) ประโยชน์ที่จะได้รับจากบทบาทนั้นๆ ทั้งที่เป็นส่วนรวมและส่วนตัวของพระสงฆ์เอง

1.4.3 สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีความรู้ทางพุทธศาสนา ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสซึ่งมีความเข้าใจในพุทธศาสนาและสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง ท่านเหล่านั้นมองบทบาทพระสงฆ์ใน 2 ฐานะนั้นอย่างไร พร้อมกันนี้มองแนวโน้ม ความน่าจะเป็น และบทบาทที่สมควรของพระสงฆ์ในอนาคตว่าควรจะต้องอยู่ตรงไหนของสังคม และควรจะได้รับการพัฒนาอย่างไรใน 2 ฐานะดังกล่าว อันจะเป็นประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่ายกล่าวคือ พระสงฆ์เองก็ไม่ต้องประพฤติดุศีลธรรมวินัยจากการดำเนินบทบาทนั้นๆ ทั้ง 2 บทบาท และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมคือ สังคมก็ได้รับประโยชน์จากการประพฤติดุศีลธรรมทั้ง 2 ของพระสงฆ์ โดยใช้การสุมตัวอย่างแบบเจาะจง และจะทำการศึกษาสัมภาษณ์จากท่านผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 รูป/คน แยกเป็น

1.4.3.1 พระสงฆ์ 3 รูป ได้แก่

- 1) พระธรรมโกศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัด

นนทบุรี

- 2) พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน

จังหวัดนครปฐม

3) พระราชกวี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งประเทศไทย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ฯ

1.4.3.2 คฤหัสถ์ 3 ท่านคือ

- 1) ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม
- 2) อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนสยาม
- 3) ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต

1.4.4 นำผลการสัมภาษณ์นั้นมาศึกษารวมกับการรวบรวมจากหนังสือ แล้วมองถึงแนวโน้มว่า พระสงฆ์ควรจะทำบทบาทอย่างไร ที่จะประโยชน์ให้กับพระสงฆ์เองพร้อมกันนั้นก็สร้างประโยชน์ให้กับผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวมด้วย เพื่อสร้างสังคมให้มีความสุข โดยพระสงฆ์ก็เห็นคุณค่าในตัวเอง และคนในสังคมเห็นคุณค่าของพระสงฆ์ ให้การสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้พัฒนาตัวเองอย่างเต็มที่ อันจะเป็นการนำไปสู่การอาศัยและเอื้อประโยชน์ต่อกันและกันอย่างเช่นในอดีตที่ผ่านมา

1.4.5 เหตุผลในการเลือกสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน

เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากการสัมภาษณ์ และใช้กลุ่มตัวอย่างไม่มาก จำเป็นที่จะต้องใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ในเรื่องพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และเป็นที่ยอมรับในสังคม มีบทบาทในการเป็นผู้ชี้แนะทางสังคม ดังเหตุผลในการเลือกสัมภาษณ์แต่ละท่าน ดังนี้

1.4.5.1 พระธรรมโกศาจารย์¹

พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญานันทะ) เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี นับว่าเป็นพระเถระที่มีบทบาทต่อสังคมไทยในระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นอย่างมาก เป็นพระเถระที่มีเทคนิคการเผยแผ่พุทธศาสนาในเชิงรุก ท่านโด่งดังมากจากการเผยแผ่ดังกล่าว นับเป็นเวลากว่า 7 ทศวรรษ ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมา การดำเนินการของพระคุณท่านอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิรูประบบการเผยแผ่พุทธศาสนาหลายแนวทาง พร้อมกันนั้นก็ได้ปฏิรูปพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของประเพณีนั้นๆ เช่น การบวชจะไม่มีแห่รอบโบสถ์ เป็นต้น นับว่าได้เป็นต้นแบบของการปฏิรูปพิธีกรรมทางสงฆ์รูปหนึ่งของเมืองไทย และได้สร้างพระนักพัฒนา นักเผยแผ่เป็นจำนวนมากให้กับพุทธศาสนา เช่น โครงการพระธรรมทายาท เป็นต้น ที่กระจายไปเผยแผ่พุทธศาสนาในที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ นับว่าเป็นสำนักผลิตพระสงฆ์เพื่อช่วยเหลือสังคมที่สำคัญอีกสำนักหนึ่งในเมืองไทย

1.4.5.2 พระธรรมปิฎก²

พระธรรมปิฎกนับว่าเป็นพระสงฆ์นักปราชญ์รูปหนึ่งในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในประเทศไทย กล่าวกันว่าท่านได้เป็นผู้ที่จุดประกายการนำพุทธธรรมคำสอนขององค์

¹ ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

² ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ให้เข้ากับสมัยใหม่ ท่านสามารถที่จะนำเสนอธรรมอันลึกซึ้งของพระพุทธเจ้าด้วยสำนวนที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย เหมาะสำหรับผู้คนรุ่นใหม่ ท่านไม่เพียงเป็นที่ยอมรับกันในแต่ประเทศไทยเท่านั้น แม้ต่างประเทศก็กล่าวขวัญถึงและยอมรับท่าน จะเห็นได้จากการที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพแก่พระคุณท่าน นอกจากนี้สถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศมากกว่า 14 แห่ง ได้ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาต่างๆ แก่พระคุณท่าน พระคุณท่านนับว่าเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่ได้ผ่านการศึกษาในระบบของพุทธศาสนาในเมืองไทย เป็นศาสนทายาทที่เผยแผ่พุทธศาสนาให้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศ จะเห็นได้จากการที่หนังสือหลายเล่ม เช่น พุทธธรรม ธรรมบุญชีวิต เป็นต้น ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พระคุณท่านยังสามารถมองสภาพปัญหาของสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างลึกซึ้ง และทะลุปรุโปร่งเป็นอย่างยิ่ง วรรณกรรมของท่านจึงสามารถออกมาให้เข้ากับสถานการณ์นั้นๆ ที่อุบัติขึ้นในสังคมไทย นับว่าพระคุณท่านเป็นปราชญ์สยามอีกท่านหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทยและพุทธศาสนา

1.4.5.3 พระราชกวี¹

ปัจจุบันพระราชกวี ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร และมีวิทยาเขตทั่วประเทศจำนวน 7 แห่ง ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตบุคลากรทางศาสนาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมที่สำคัญยิ่งอีกแห่งหนึ่ง เนื่องจากบุคลากรทางศาสนาเหล่านั้นจะเป็นกำลังในการบริหารจัดการกับปัญหาสมัยใหม่ได้ เพราะได้รับการศึกษาในศาสตร์แขนงต่างๆ อย่างเพียงพอ ทำให้รู้จักมองปัญหาอย่างมีบูรณาการ แล้วหาทางออกอย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ผู้บริหารจึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายของการให้การศึกษาแก่พระภิกษุหนุ่มเหล่านี้ เพื่อเดินไปสู่เป้าหมายดังกล่าว

1.4.5.4 ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม²

ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม เป็นนักวิชาการด้านศาสนาอีกท่านหนึ่งที่ได้ผ่านกระบวนการการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ทั้งในส่วนที่เป็นระบบการศึกษาแบบเดิม และแบบใหม่คือมหาวิทยาลัยสงฆ์ ต่อมาท่านก็เป็นนักวิชาการสายศาสนา-ปรัชญาในมหาวิทยาลัยของรัฐ นับว่าท่านได้สัมผัสทั้งสองวงการ กล่าวในส่วนทางคณะสงฆ์ท่านเคยเป็นผู้ช่วยเลขาธิการฝ่ายวิชาการ หรือรองอธิการบดีในปัจจุบันของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และในสังคมการศึกษาของรัฐท่านก็เป็นถึงคณบดีของคณะมนุษยศาสตร์ และตำแหน่งด้านวิชาการท่านก็เป็นถึงศาสตราจารย์เกียรติคุณ จึงกล่าวได้ว่าท่านมีความเชี่ยวชาญด้านศาสนาดีมาอีกท่านหนึ่ง ได้แต่งหนังสือมากมายเพื่อนำหลักธรรมออกมาเผยแผ่ในสังคมวงกว้าง เป็นการเผยแผ่พุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้บทบาทของท่านในปัจจุบันก็นับว่ามีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาเช่น

¹ ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

² ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

เดียวกัน

1.4.5.5 อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์¹

อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ ส.ศิวรักษ์ เป็นชาวพุทธที่ประสงค์จะให้พระสงฆ์และชาวพุทธเข้าใจสังคมและนำธรรมะไปประยุกต์ใช้รับใช้สังคมตั้งการที่ได้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มพระสงฆ์แนวอนุรักษ์เชื้อสายธรรมและองค์กรพุทธศาสนาเพื่อสังคม ท่านยังเป็นอุบาสกที่ดีของพุทธศาสนา โดยพยายามเสนอแนวทางในการที่จะให้พระสงฆ์มีบทบาทในสังคมมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันท่านก็เสนอว่าการที่พระสงฆ์จะเข้าไปสู่สังคมของมนุษย์นั้นจะต้องตระหนักตนว่าอยู่ในฐานะตรงไหน ควรมีจริยวัตรอย่างไร มีจุดยืนอย่างไร เพื่อเป็นแบบอย่างของสังคมในอุดมคติแก่คนในชุมชน การแสดงออกของท่านจึงดูประจักษ์แจ้งวิพากษ์มากกว่า แต่จุดประสงค์แล้วเพื่อต้องการให้สังคมนั้นคงสภาพที่ให้งานกับวัดอิงแอบอาศัยกันและกัน อย่างมีคุณภาพ เพื่อก้าวไปสู่สังคมอุดมคติตั้งในครั้งพุทธกาล ดังคำกล่าวของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) (สวเฮอร์, โดนัลด์ เค, 2535: คำอนุโมทนา) ว่า

. . . อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นพุทธศาสนิกชนผู้ที่ได้แสดงออกอยู่เสมอ ถึงความใฝ่ใจที่จะให้มีการปฏิบัติธรรมแพร่หลายทั่วไปในสังคม หรือต้องการให้สังคมได้รับประโยชน์จากการประพฤติปฏิบัติธรรม โดยถือว่า ในสังคมปัจจุบันจะต้องมีการเน้น ปรกติปฏิบัติเป็นพิเศษ ดังที่ได้จัดตั้งองค์กรและดำเนินกิจการต่าง ๆ ทางด้านสังคม ตลอดจนได้พูดและเขียนเรื่องราวต่าง ๆ เป็นอันมาก เพื่อเร่งเร้ากระตุ้นเตือนให้เพื่อนร่วมสังคมในวงการทั้งหลายหันมาเอาใจใส่ในการที่จะแก้ปัญหของส่วนรวมและพัฒนาสังคมให้ถูกทาง . . .

1.4.5.6 ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต²

ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก เป็นอีกท่านหนึ่งที่ได้ผ่านการศึกษาตามระบบของพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นเปรียญธรรม 9 ประโยค ในขณะที่เป็นสามเณร นับเป็นสามเณรรูปแรกที่เป็นเปรียญธรรม 9 ประโยค ในรัชกาลปัจจุบัน แล้วท่านได้ไปเรียนต่อที่ประเทศอังกฤษ และเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ได้ไปเรียนประเทศอังกฤษ ภายหลังจบมาแล้ว ท่านก็มารับใช้พระศาสนาอยู่ระยะหนึ่ง แล้วก็ลาสิกขาไป และได้รับความเจริญก้าวหน้าในอาชีพมาเป็นลำดับได้เป็นอาจารย์สอนหนังสือในระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง ได้เขียนหนังสือหลายเล่ม เป็นคอลัมน์นิสต์เขียนบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาในหนังสือพิมพ์รายวันหลายฉบับ และเข้าใจพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นับว่าเป็นผู้หนึ่งที่ได้ผ่านการศึกษาในระบบของพุทธศาสนาที่ประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานเป็นอย่างสูง

¹ ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

² ดูประวัติของท่านที่ภาคผนวก ข

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1.5.1 ได้ทราบถึงสภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยทั้งที่ส่วนที่เป็นสถาบันและปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบัน

1.5.2 ได้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ของประเทศที่ควรได้รับสิทธิและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพเฉกเช่นเดียวกับทรัพยากรมนุษย์ส่วนอื่นๆ ในสังคมไทย

1.5.3 ได้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.5.4 ได้ทราบถึงแนวโน้มบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะของทรัพยากรมนุษย์และในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

1.6 คำนิยามศัพท์

พระสงฆ์ หมายถึง บุรุษเพศชายอายุ 20 ปีขึ้นไปที่เข้ามาอุปสมบทในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย

บทบาท หมายถึง การแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำหน้าที่ตามฐานะที่ตนครองอยู่หรือเกี่ยวข้อง

บทบาทพระสงฆ์ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมตามหน้าที่ฐานะตำแหน่งที่ตนครองอยู่ของพระสงฆ์

นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง บุคคลผู้ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาหรือเพิ่มพูนสนับสนุนส่งเสริมและปลูกฝังให้บุคคลมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือ มีความรู้เกี่ยวกับศาสตร์แขนงต่างๆ มีความสามารถในอันที่จะนำความรู้นั้นมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง คนรอบข้าง ชุมชน ประเทศชาติและมวลมนุษยชาติอย่างดีที่สุดและมีความประพฤติที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์พร้อม

ทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง คนทุกคนที่เกิดขึ้นมาและอยู่อาศัยในสังคมใดสังคมหนึ่ง ที่ย่อมจะได้รับสิทธิในการพัฒนาหรือได้รับโอกาสในการที่จะเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนได้ตามกำลังและความต้องการของตน

บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมตามหน้าที่ฐานะตำแหน่งที่ตนครองอยู่เกี่ยวกับการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระสงฆ์ กล่าวคือ ด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่

บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมตามหน้าที่ฐานะและตามตำแหน่งที่ตนครองอยู่เกี่ยวกับการเป็นทรัพยากรมนุษย์ของพระสงฆ์ที่ควรได้

รับการพัฒนาจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อก้าวสู่ความเป็นมนุษย์ซึ่งทำหน้าที่นักการศาสนา, การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่ที่สมบูรณ์

การศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการเรียนการสอนให้กับพระสงฆ์และสามเณรที่ได้เข้ามาบวชในพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นระยะสั้น ปานกลางและระยะยาว และแก่คฤหัสถ์ที่สนใจ โดยแบ่งเป็น 2 อย่างคือ (1) การศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลี¹ และ (2) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม²

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เด็กและเยาวชนของชาติ ทั้งด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอน เช่น ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และโรงเรียนการกุศลของวัด (ไม่เก็บค่าธรรมเนียมน)

การเผยแผ่พุทธศาสนา หมายถึง การดำเนินการประกาศพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจ และน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อสวงพ้นความทุกข์และประสบความสุขตามอุปนิสัย และผลของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา โดยใช้รูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ซึ่งไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และความประพฤติตามธรรมเนียมของพระสงฆ์

การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานภายในวัดให้เรียบร้อยดีงาม ซึ่งได้แก่ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการวัดหรือของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ อันไม่ขัดกับพระธรรมวินัยและความประพฤติตามธรรมเนียมของพระสงฆ์

¹ เป็นการเรียนบาลีไวยากรณ์แล้วเรียนแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และแปลภาษาไทยเป็นภาษาบาลี เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา เหตุที่พระปริยัติสัทธรรมคือ พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และอื่นๆ บรรจบอยู่ในคัมภีร์ซึ่งเป็นภาษาบาลีทั้งสิ้น แม้จะแปลเป็นภาษาไทยแล้วก็แปลแบบไทยบาลี ผู้ประสงค์จะรู้อย่างถูกต้องชัดเจนจะต้องเรียนภาษาบาลี ชั้นเรียนแผนกบาลี ใช้นักธรรมเป็นองค์จำกัดสิทธิแบ่งเป็น 9 ชั้น คือ ชั้นบาลีไวยากรณ์ เป็นการศึกษาถึงหลักทางไวยากรณ์ของบาลี ชั้นประโยค 1-2 ชั้นประโยค เปรียญธรรม 3, 4, 5, 6, 7, 8, และ 9 ผู้สอบได้ประโยค เปรียญธรรม 3 ประโยค ได้รับการแต่งตั้งเป็นเปรียญ คือ ทรงตั้งเป็น “พระมหา” สำหรับพระสงฆ์ และ เป็น “สามเณรเปรียญ” สำหรับสามเณร ชั้นประโยค 1-2 ได้รับวุฒิบัตร ชั้นประโยคเปรียญธรรม 3-8 ได้รับประกาศนียบัตรและพัดยศ ชั้นประโยคเปรียญธรรม 9 ได้รับปริญญาบัตรและพัดยศ เป็นปริญญาตรีทางศาสนา และถ้าสามารถสอบชั้นประโยคเปรียญธรรม 9 ได้ในขณะที่เป็นสามเณร ทรงพระกรุณาโปรดให้การอุปสมบทสามเณรรูปนั้นอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียกว่า “บวชนาคหลวง” (พระเทพปริยัติสุธี, 2540: 88 - 89)

² เรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาที่นักปราชญ์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยแล้ว และเรียบเรียงสำนวนให้เหมาะสม มีเรียนอยู่ 2 ประเภท คือ (1) สำหรับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า “นักธรรม” และ (2) สำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า “ธรรมศึกษา” โดยแบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก (พระเทพปริยัติสุธี, 2540: 89)

สัทธีวิหาริก หมายถึง คำเรียกผู้ที่ได้รับอุปสมบท เป็นคำคู่กันกับคำว่าอุปัชฌาย์ ถ้าอุปสมบทต่อพระอุปัชฌาย์องค์ใด ก็เป็นสัทธีวิหาริกขององค์นั้น

อันเตवासิก หมายถึง ภิกษุที่อาศัยอยู่ด้วยกัน มาขออยู่ด้วย และอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ที่รับผิดชอบในวัดนั้นๆ

จิตวิญญาน หมายถึง ภาวะของจิตที่ประกอบด้วยปัญญาอันสมบูรณ์ มีคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม และเข้าใจถึงความดีงามอันสูงสุดของมนุษย์ อันนำไปสู่การแสดงออกทางพฤติกรรมที่ดีงาม

ผู้นำทางจิตวิญญาน หมายถึง ผู้คอยแนะนำสั่งสอน แม้จนกระทั่งการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง เพื่อพัฒนาจิตให้มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม มีความสะอาด สว่าง และสงบ ดำรงตนตามหลักของอริยมรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น

สถาบัน หมายถึง สิ่งซึ่งคนในส่วรวมจัดตั้งให้มีขึ้นเพราะเห็นประโยชน์ว่ามีความต้องการ และจำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

สถาบันสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ทั้งหมดที่เป็นสายเถรวาทในประเทศไทย หมายถึงรวมเอาถึง สังคมสงฆ์ด้วย

องค์กรสงฆ์ หมายถึง หน่วยงานทางคณะสงฆ์ที่ดั่งขึ้นมาเพื่อบริหารงานเกี่ยวกับกิจการของคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นทางการ เช่น มหาเถรสมาคม และไม่เป็นทางการ คือ การรวมตัวกันของพระสังฆาธิการ เช่น สภาเจ้าคณะเขต เป็นต้น

การศึกษาของชาติ หมายถึง การศึกษาที่รัฐ เอกชน องค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น จัดให้กับคนในชาติ โดยมี 3 รูปแบบคือ (1) การศึกษาในระบบ (2) การศึกษานอกระบบ และ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย อันเป็นไปตามกฎกระทรวง¹

¹ ทั้งนี้กฎกระทรวงตามพระราชบัญญัติใหม่ยังไม่ได้ประกาศใช้ ณ วันที่เขียนข้อมูลอยู่ จากการโทรศัพท์ถามเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ (เมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2545)

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยนับแต่โบราณกาล แต่ที่พอจะมีหลักฐานกันก็คือในสมัยสุโขทัย พระพุทธศาสนาประกอบด้วยบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา พระสงฆ์นับว่ามีคุณูปการต่อสังคมไทยมาแต่อดีตกาล ซึ่งหากจะกล่าวกันโดยสังเขปนั้นก็นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี พระสงฆ์ได้มาช่วยในการสอนธรรมให้กับคนในสังคมไทย ทำให้สังคมอยู่กันอย่างสงบร่มเย็นตลอดมา แม้แต่พระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นก็ทรงนับถือพระพุทธศาสนา และมีความเข้าใจธรรมโดยนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ เช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่พระองค์ได้ทรงมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก มีการปกครองโดยธรรม และในสมัยพระธรรมราชาลิไทยถือว่าเป็นยุคที่พระพุทธศาสนารุ่งเรือง มีการบำรุงพระพุทธศาสนา วิถีการดำเนินชีวิต การเมือง การปกครองล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ได้มีการจารึกและแต่งเป็นหนังสือ โดยเฉพาะคือ ไตรภูมิพระร่วง¹ ที่พระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระองค์เอง ในสมัยอยุธยาที่เช่นเดียวกัน พระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ อันต่อเนื่องมาจากสมัยสุโขทัยก็เป็นที่น่าถือของคนสมัยนั้น และเจริญรุ่งเรืองในกรุงศรีอยุธยาสืบมา นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาที่ทรงนับถือและเป็นองค์อุปถัมภ์อีกด้วย โดยเฉพาะในสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดจุฬามณี เมืองพิษณุโลก เป็นเวลา ถึง 8 เดือน (สมใจ เวศุโร และศุภกิจ ปริดากรณ์. 2539: 6)

¹ เป็นหนังสือกล่าวถึง ภูมิทั้ง 3 (ไตรภูมิ) คือ (1) กามภูมิ หรือ กามาวจรภูมิ แบ่งเป็น 2 ภูมิใหญ่ๆ ได้แก่ (ก) อบายภูมิ คือ ภูมิที่ไม่มีความเจริญ ฝ่ายข้างเลื่อม มี นรกภูมิ ดิรัจฉานภูมิ เปรตภูมิ และ อสุรกายภูมิ และ (ข) กามสุคติภูมิ อยู่ในส่วนของกามภูมิ แต่เป็นฝ่ายกามภูมิที่ดี ได้แก่ มนุสสภูมิ ชั้นมนุษย์ และ สวรรค์ 6 ชั้น ที่เรียกว่า จกามาพจรภูมิ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ระดับที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม มี ชั้นจาตุมหาราชิกา และดาวดึงส์ เป็นต้น (2) รูปภูมิ หรือ รูปาวจรภูมิ ได้แก่ รูปพรหม 16 ชั้น เป็นชั้นภูมิที่จะต้องบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน สมาบัติและไปเกิด มีทั้งหมด 16 ชั้น และ (3) อรูปภูมิ หรือ อรูปาวจรภูมิ ได้แก่ อรูปพรหม 4 ชั้น มี อากาสาณัญจายตนภูมิ เป็นต้น รวมทั้งหมด มี 31 ภูมิ นอกจากนี้ในไตรภูมิยังได้กล่าวถึงความเป็นไปของโลก และพูดถึงเรื่องนิพพานและในส่วนสุดท้ายนั้นจะพูดถึงอันสงส์ของการฟังไตรภูมิว่าจะมีอันสงส์อย่างไร (ดูเพิ่มเติม ไตรภูมิพระร่วง, พระญาณลิไทย, 2515 และ ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2543ข)

ถึงแม้ว่าจะมีการแผ่เข้ามาของอิทธิพลจากซีกโลกตะวันตก แต่พระพุทธศาสนาก็ยังทำหน้าที่ของตนอย่างเข้มแข็ง แม้ในสมัยอยุธยา นั้น จะมีศึกสงครามบ่อย ทำให้สถาบันสงฆ์ขาดการเหลียวแลไปบ้างและพระสงฆ์ไม่ค่อยที่จะศึกษาเล่าเรียนทางฝ่ายคันถธุระมากนักก็ตาม แต่ในระดับล่างหรือในระดับชุมชนแล้ว พระสงฆ์ก็ยังคงความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณอยู่ จนมีการเริ่มศึกษาพระธรรมวินัยกันอย่างจริงจังและเป็นระเบียบแบบแผนในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรมการศาสนา, 2527: 14) และนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมาคณะสงฆ์ไทยก็ได้มีการเรียนการสอนที่เป็นรูปแบบที่ชัดเจนกล่าวคือ มีรูปแบบการสอนและมีกระบวนการประเมินผล เป็นต้น

หากจะกล่าวถึงบทบาทที่พระสงฆ์ได้ผูกพันกับชุมชนนั้น มีมาแต่ในครั้งสมัยพุทธกาล พระสงฆ์รุ่นต่อ ๆ มาก็ยังดำเนินรอยตามครูบาอาจารย์อย่างดีเสมอมา จึงพอจะกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ที่จะเข้ามาบวชในพุทธศาสนานั้นจะมีบทบาทอยู่ 2 อย่างในตัวเอง กล่าวคือ เป็นทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งบทบาททั้ง 2 อย่างนั้นจะต้องอาศัยกันและกัน จึงจะสมบูรณ์ หมายถึง การที่พระสงฆ์ดำรงบทบาทเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาตัวเองให้มีความพร้อมหรือได้รับการพัฒนาในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์เสียก่อน เพราะหากว่าไม่ได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ก็ยากที่จะดำรงบทบาทการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อม และการที่จะได้รับการพัฒนาในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์นั้นจะต้องได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่าย จึงจะมีการพัฒนาให้ดำรงบทบาททั้ง 2 ได้อย่างสมบูรณ์

ฉะนั้น การที่เราจะทราบถึงบทบาททั้ง 2 ประการของพระสงฆ์ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จำต้องทราบถึงแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อช่วยให้เข้าใจมูลเหตุหรือปัจจัยที่มีส่วนในการที่พระสงฆ์ดำรงบทบาททั้ง 2 นั้น พร้อมทั้งได้ทราบถึงวิวัฒนาการอันนำมาสู่ปัจจุบันรวมทั้งแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต โดยจะแยกเป็นแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังหัวข้อต่อไปนี้

- แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
- แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์
- บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

2.1.1 ความหมายของบทบาท

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พุทธศักราช 2530 (2534: 292) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

ขนิษฐา วิเศษสาธิต และมุกดา ศรียงค์ (2526: 9) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ตามความคาดหวัง หรือตามที่แสดงจริง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525: 58) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่ง ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือตามลักษณะการรับรู้ หรือตามที่แสดงจริง

ประภาพิศ สันชาติเจตน์ (2524: 89) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคน ซึ่งคนอื่นคาดคิดหรือคาดหวังว่าเขาจะทำเมื่ออยู่ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง

พระมหาสุภา อุทโท (2541: 9) ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกหรือลงมือปฏิบัติตามความคาดหวังของผู้อื่น ตามสถานภาพและตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ในขณะนั้น ๆ

สงวนศรี วิรัชชัย (2527: 20) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึงรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่ง ซึ่งประกอบด้วยสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็จะต้องแสดงพฤติกรรมตามที่ระบุว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น ๆ

สุรางค์ จันทน์เอม (2519: 21) กล่าวว่า บทบาทคือการปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่งหรือสถานภาพของบุคคล ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปและบทบาทที่เปลี่ยนอยู่เสมอตามตำแหน่งหรือสถานภาพที่เปลี่ยนไป

โสภา ชูพิกุลชัย (2522: 45) ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง การแสดงออกหรือการทำหน้าที่ของบุคคลซึ่งสมาชิกคนอื่นของสังคมมุ่งหวังให้เขากระทำ ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งโดยถือเอาฐานะและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลนั้นเป็นมูลฐาน บทบาทนี้ทำให้คนในสังคมสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของบุคคลอื่น รู้ว่าบุคคลอื่นต้องการอะไรจากตน ทำให้เกิดประโยชน์ในการที่จะทำงานร่วมกันเป็นทีม

พัชนี วรกวิน (2526: 52) ได้กล่าวว่า บทบาทก็คือ แบบแผนของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามตำแหน่งหรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้น ๆ และบทบาทจะเปลี่ยนไปตามตำแหน่งที่เปลี่ยนไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น สามารถสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ภายใต้สถานภาพที่ตนดำรงอยู่ ตามความเป็นจริง ตามตำแหน่งที่ได้รับและตามความคาดหวังของคนอื่น อันสามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่และตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคม

2.1.2 ชนิดหรือองค์ประกอบของบทบาท

คนทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนแล้วแต่มีบทบาทที่จะต้องปฏิบัติ ทั้งที่เป็นบทบาทตามธรรมชาติ บทบาทตามที่ได้รับมอบหมาย ตามแต่สถานการณ์ เพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสมบูรณ์และเอื้อประโยชน์ต่อกันและกัน สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2523 อ้างถึงใน

พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 10) ได้แบ่งบทบาทออกเป็น 3 คือ

1. บทบาทตามความคาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวังของผู้อื่น เช่น บทบาทของนักเรียนตามความคาดหวังของครู
2. บทบาทตามลักษณะการรับรู้ เช่น บทบาทที่เจ้าของสถานภาพรับรู้เองว่าตนควรจะมีบทบาทอย่างไร
3. บทบาทที่แสดงจริง เป็นบทบาทหน้าที่ที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจจะเป็นบทบาทตามที่ตั้งใจคาดหวังหรือเป็นบทบาทที่ตนเองคาดหวังหรือ อาจจะไม่เป็นบทบาทตามที่สังคมหรือตนเองคาดหวังก็ได้

สงวนศรี วิรัชชัย (2527: 23-24) ได้แบ่งลักษณะของบทบาทออกเป็น

1. บทบาทที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่ม หรือองค์กรกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์กรนั้น
2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่คนอื่น (ผู้เกี่ยวข้อง) คาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ เช่น นักเรียนคาดหวังว่าครูจะช่วยอธิบายปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับบทเรียนให้กับตน เป็นต้น บทบาทนี้มักจะสอดคล้องกับบทบาทที่กำหนด
3. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งคิดและเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่
4. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักจะเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของเจ้าตัวผู้อยู่ในตำแหน่ง
5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้อยู่ในตำแหน่ง

สำราญ ดันเรืองศรี (2530 อ้างถึงใน พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 10) ได้สรุปบทบาทไว้ 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทที่กำหนดไว้ หรือบทบาทตามอุดมคติ เป็นบทบาทที่มีการกำหนดสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่งทางสังคมไว้
2. บทบาทที่คาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงตามความคาดหวัง ในขณะเดียวกันเจ้าของสถานภาพนั้นก็สามารที่จะรู้ว่าตนเองมีบทบาทอย่างไร และสามารถที่คาดหวังตัวเองว่าควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมที่สังคมคาดหวังและตนเองคาดหวัง
3. บทบาทที่เป็นจริง เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจเป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง หรือบทบาทที่ตนเองคาดหวัง หรืออาจจะไม่เป็นบทบาทตามที่สังคมและตนเองคาดหวัง

ดังนั้น จึงพอจะสรุปประเภทหรือองค์ประกอบของบทบาทคือ

1. บทบาทตามความคาดหวัง หมายถึง บทบาทที่สังคมและตนเองคาดหวัง
2. บทบาทตามที่เป็นจริง หมายถึง บทบาทที่บุคคลปฏิบัติหรือแสดงออก อันอาจจะเป็นไปหรือไม่เป็นไปตามที่สังคมและตนเองคาดหวัง
3. บทบาทตามที่กำหนด หรือ บทบาทตามอุดมคติ หมายถึง บทบาทที่สังคมหรือสถานภาพ เช่น บทบาทของความเป็นพ่อ เป็นต้น ได้กำหนดไว้ บทบาทที่ผู้อยู่ในสถานภาพดังกล่าวพึงปฏิบัติ
4. บทบาทตามการรับรู้ และเรียนรู้ หมายถึง บทบาทที่บุคคลปฏิบัติอันเนื่องมาจากการรับรู้และเรียนรู้ของตนเอง
5. บทบาทตามที่คนอื่นรับรู้ หมายถึง บทบาทที่บุคคลปฏิบัติหรือแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่บุคคลอื่นรับรู้

เมื่อบุคคลดำรงตนอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะเป็นบทบาทใด จะต้องแสดงบทบาทของตนให้ดีที่สุด เพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ตนเอง ชุมชนและสร้างประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด โดยที่ไม่ทำให้ตัวเองและผู้คนรอบข้างเดือดร้อนจากการกระทำของตน กล่าวคือ ทำทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้สมบูรณ์ เพราะหากว่าทุกคนไม่สามารถทำตามบทบาทที่ตนเองดำรงอยู่แล้ว ก็อาจจะทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุขได้

2.1.3 ความขัดแย้งของบทบาท

การที่บุคคลคนหนึ่งดำรงอยู่ในหลายสถานภาพ ทำให้มีหลายบทบาทตามมาเช่นเดียวกัน บางครั้งทำให้เกิดความลำบากใจในการที่จะปฏิบัติตามบทบาทต่าง ๆ เหล่านั้น เช่นนี้เรียกว่า ความขัดแย้งของบทบาท โดย สุรางค์ จันทน์เอม (2519: 27-28) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความขัดแย้งของบทบาท คือ

1. เกิดจากการละเมิดบทบาท บุคคลไม่อาจแสดงบทบาทตามสถานภาพของตนได้เต็มที่
2. เนื่องจากบุคคลที่สวมบทบาทมีความบกพร่องบางประการ เช่น สุขภาพไม่ดี ขาดความสม่ำเสมอในบทบาทนั้น
3. เกิดจากความสับสนของบทบาท เช่น การกำหนดบทบาทที่ไม่ชัดเจน หรือ ขาดการกำหนดบทบาททำให้บุคคลผู้นั้นเกิดความลังเลใจ ไม่ทราบว่าแสดงบทบาทอย่างไรดี

เดโซ สวานานนท์ (2518: 91) ได้แบ่งชนิดของการขัดแย้ง เป็น 3 ประเภท คือ

1. การขัดแย้งชนิดบวก (Two positives conflict) ได้แก่ การขัดแย้งระหว่างสองสถานการณ์ หรือสองจุดหมายที่มีคุณค่าเป็นบวก หรือชวนให้รักให้ชอบเลือกทั้งคู่ เข้าทำนอง “คนพื้ก็สวย คนน้องก็งาม”
2. การขัดแย้งชนิดลบ (Two negatives conflict) ได้แก่ การขัดแย้งระหว่างสอง

สถานการณ์ ที่มีคุณค่าเป็นลบ หรือชวนให้เกลียดชังคู่ เช่น เด็กคนหนึ่งถูกให้ทำงานอย่างหนึ่งที่เขาไม่ชอบ เขาจะไม่ทำก็ไม่ได้เพราะกลัวครู จะทำก็ไม่ชอบ สถานการณ์เช่นนี้ ก็ย่อมจะสร้างความล้าเลอย่างรุนแรงขึ้น

3. การขัดแย้งชนิดบวกลบ (A simultaneous positive and negative conflict) ในเมื่อสถานการณ์ข้างหนึ่งเป็นบวก (ชอบ ดี น่าสนใจ) แต่อีกข้างหนึ่งมีสภาพเป็นลบ (ไม่ชอบ น่าเบื่อ รำคาญ) ก็จะเกิดการขัดแย้งชนิดนี้ขึ้นทันที เช่น เด็กนักเรียนคนหนึ่งถูกให้ทำงานโรงเรียนอย่างใดอย่างหนึ่ง (เป็นข้างลบเพราะไม่ชอบ) แต่การทำงานนั้นมีค่าจ้างรางวัลให้ (เป็นบวกเพราะใครๆ ก็ชอบ) การขัดแย้งก็เกิดขึ้นอีกเช่นกัน

4. การขัดแย้งชนิดฝ่ายหนึ่งเป็นกลาง อีกฝ่ายหนึ่งไม่เป็นกลาง เช่น การตีความกฎหมายหรือกฎระเบียบต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือพวกพ้องแทนที่จะตีความตามหลักการความถูกต้องและเหตุผล (ปริญญ์ ปราชญานุพร, 2545ก: การสัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า เมื่อบุคคลได้รับหรือดำรงอยู่ในบทบาทใดบทบาทหนึ่ง หรือ มีหลายบทบาทอยู่ในตน จะต้องมีความรอบคอบในอันที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาจากแต่ละบทบาท เพราะอาจจะทำให้ขัดแย้งในบทบาทของตนได้ หรืออาจจะก่อให้เกิดความวุ่นวายหรือความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้คนรอบข้างตลอดจนสังคมระดับต่างๆ ได้ พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกันที่มีบทบาทอยู่หลายอย่างในตน ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมและชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลายบทบาทของพระสงฆ์นั้นเกี่ยวข้องหรือมีผลต่อความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน เช่น บทบาทการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และบทบาทที่ทำการศึกษาในที่นี้คือ การเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และบทบาทในฐานะทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อสร้างประโยชน์ให้มากที่สุดทั้งแก่ตนเองและสังคม

2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

มนุษย์ทุกคนที่เกิดขึ้นมาในโลกจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาที่เหมาะสมแก่บุคคลนั้นๆ อย่างน้อยก็นับแต่เกิดขึ้นมาในครรภ์ จะต้องมีการบวนการของการพัฒนาที่ถูกต้อง มารดาบิดาต้องรู้จักในการบริหารจัดการครรภ์ให้สมบูรณ์เพื่อความสมบูรณ์แห่งทารกที่อยู่ในครรภ์ จึงนับได้ว่ามนุษย์เราได้รับการพัฒนานับแต่มาจุติแล้ว และหากจะกล่าวกันแล้ว มนุษย์ทุกคนล้วนเป็นทรัพยากรที่สำคัญของครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก เพราะทุกคนที่เกิดขึ้นมาล้วนแต่ได้รังสรรค์สิ่งที่เป็นผลกระทบต่อตัวเองและผู้อื่น ทั้งที่เป็นประโยชน์และหาประโยชน์มิได้ด้วยกันทั้งนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาในแนวทางที่ถูกที่ควร เพื่อสร้างสังคมทุกระดับชั้นให้เป็นสังคมที่สงบ ร่มเย็น มีเสรีภาพ สันติภาพ อันตั้งอยู่บนความเหมาะสมของแต่ละคนเผ่าในโลกใบนี้ ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ว่า โลกทั้งผองพี่น้องกัน

พระสงฆ์ก็เป็นอีกกลุ่มชนหนึ่งที่อยู่ในสังคมและเป็นทรัพยากรมนุษย์เช่นเดียวกัน ที่จะ

ต้องพัฒนาดนเพื่อความสุขของตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ หากจะกล่าวถึงสิ่งปฏิบัติของพระสงฆ์แล้ว มีสองอย่างอยู่ในตัว คือ (1) พระสงฆ์มีสังคมของสงฆ์เอง และ (2) สังคมสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์จึงควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับ 2 สังคมดังกล่าว การที่คนเราจะทำตนให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีคุณค่าต่อสังคมนั้นๆ จำต้องได้รับการพัฒนา โดยเฉพาะการศึกษา พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน การที่พระสงฆ์ดำรงอยู่ในสังคมเล็กภายใต้สังคมใหญ่ ทำให้พระสงฆ์จะต้องมีพฤติกรรมที่ไม่ขัดกับทั้งสองสังคม สังคมเล็กคือของสงฆ์เอง ซึ่งเป็นสังคมที่หล่อหลอมพัฒนาพระสงฆ์ให้มีคุณภาพ เพื่อให้มีคุณค่าต่อสังคมสงฆ์เองและในขณะเดียวกัน สังคมสงฆ์นั้นก็เกี่ยวข้องกับสังคมใหญ่ในฐานะที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสังคมในวงกว้าง และเป็นบุคลากรส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ เมื่อพระสงฆ์ดำรงฐานะดังนี้ ทำให้พระสงฆ์เป็นกลุ่มคนในสังคมที่จะต้องได้รับการพัฒนาในฐานะทรัพยากรมนุษย์ของชาติเช่นเดียวกัน

2.2.1 ความเป็นมาของสถาบันสงฆ์

พระสงฆ์คือคนในชุมชนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา และปรารถนาที่จะทำการศึกษาพระสัทธรรมให้สะดวกขึ้น ได้สะดวกการครองเรือนออกบวช และเข้ามาสู่สังคมฯ หนึ่ง คือ สังคมสงฆ์ ซึ่งโดยเอกลักษณ์แล้วเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ กล่าวคือ บุคคลที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์แห่งนี้จะต้องมีการศึกษา นับแต่ในเบื้องต้นแห่งการที่จะเข้าสู่สถาบันสงฆ์ ตั้งแต่การสอนภาค¹ การบอกถึงลักษณะของผู้ที่จะเข้ามาสู่สังคมสงฆ์ การเข้ามาแล้วจะต้องทำอย่างไรบ้าง มีกฎกติกาอย่างไรบ้าง เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงคุณลักษณะหรือสิ่งที่พระสงฆ์จะต้องมีอยู่ในตนต่อไป

พระสงฆ์ที่เข้ามาสู่ร่มกาสาวพัสตร์ในเบื้องต้นแรกในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้น ในช่วงแรกของพุทธกาล พระพุทธเจ้าจะทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยพระองค์เอง โดยมีพระพุทธานุภาพที่ถือเป็นการเรียกเข้าหมู่สงฆ์ ที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธเจ้าว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” (วิ.มท. 4/18/25) เมื่อจบพระพุทธดำรัสแล้ว ถือได้ว่า ผู้นั้นได้รับการอุปสมบทโดยสมบูรณ์ นี่คือการอุปสมบทในสมัยแรกๆ ของพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อมีพระภิกษุมามากขึ้น ได้พากันแยกย้ายไปเผยแผ่หลักธรรมตามทิศต่างๆ มีกุลบุตรมากมายเข้ามาบวชในพุทธศาสนา บางคนต้องเดินทางมาไกลกว่าจะได้รับอุปสมบทจากพระพุทธเจ้า ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถบวชให้กุลบุตรได้โดยให้รับไตรสรณคมณ์ (เหมือนกันกับการบวชเณรในปัจจุบัน) จนเมื่อมีพราหมณ์คนหนึ่ง เป็นคนตถกยาอาศัยอยู่ในวัด อยากจะบวช พระพุทธเจ้าประชุมสงฆ์แล้วถามว่า ใครรู้จักพราหมณ์คนนี้บ้าง พระเถระ ชื่อว่า สารีบุตร กล่าวแสดงว่าท่านจำได้ว่า พราหมณ์คนนี้เคยใส่บาตรตนทัพพีหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญถึงความกตัญญูของท่านแล้วให้ท่านเป็นอุปัชฌาย์บวชเป็นการสงฆ์กล่าวคือ มีการประชุมสงฆ์อย่างต่ำ 5 รูป

¹ แปลว่า ผู้ประเสริฐ ใช้เรียกผู้ที่บรรพชาอุปสมบท เพราะการที่จะสะดวกการครองเรือนนั้น ชื่อว่า ผู้ประเสริฐ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2543ค: 118)

บวชให้กับกุลบุตร หรือที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา (ได้แก่วิธีอุปสมบทที่สงฆ์เป็นผู้กระทำอย่างที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยภิกษุประชุมครบองค์กำหนด ในเขตชุมชนซึ่งเรียกว่าสีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้นเข้าหมู่ และได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543ค: 61) สรุปได้ว่า ในพุทธศาสนามีการบวชอยู่ 3 ชนิดด้วยกันคือ (1) การบวชที่เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นการอุปสมบทด้วยพระพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า (2) การบวชที่เรียกว่า ติสระณคณุปสัมปทา เป็นการบวชโดยการกล่าวถึงพระรัตนตรัย (ปัจจุบันใช้ในการบวชสามเณร) และ (3) การบวชที่เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นการบวชที่เป็นการสงฆ์ กล่าวคือ ต้องประชุมสงฆ์จึงจะบวชได้ ลำพังแต่อุปัชฌาย์เพียงผู้เดียวไม่สามารถบวชให้ได้ (การอุปสมบทในปัจจุบัน)

เมื่อพระสงฆ์บวชเข้ามาในพุทธศาสนาแล้ว นับว่าได้เข้ามาสู่กรอบแห่งพระวินัย 227 ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ และเมื่อเข้ามาแล้ว จะต้องมีการศึกษา ในที่นี้คือ ไตรสิกขา กล่าวคือ ศีล สมาธิ และปัญญา ดังพระพุทธดำรัสที่ถามพระภิกษุที่บวชเข้ามาแล้ว ภิกษุรูปนั้นบอกว่า พระธรรมวินัยมากไป เรียนไม่ไหว พระองค์ทรงถามว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจะสามารถศึกษาเพียง 3 ข้อได้หรือไม่ พระภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า ได้ จึงทรงให้ศึกษาแค่เพียง 3 ข้อ คือ ไตรสิกขา¹ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา แต่ในความจริงแล้ว นั่นคือหัวใจของการศึกษาทั้งหมดของพุทธศาสนา

นอกจากนี้พระพุทธองค์ก็ยังทรงได้ตรัสถึงคุณสมบัติของพระภิกษุที่ควรจะต้องปฏิบัติให้ได้ คือ ปาฏิสุทธิศีล 4 คือ

1. ปาติโมกขสังวร การสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต
2. อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดีในร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ
3. อาชีวาปาริสุทธิ การเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่หลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิต
4. ปัจจยปัจจเวกขณะ พิจารณาเสียก่อน จึงบริโภคปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ไม่บริโภคด้วยตัณหา (วิ.สัล.ปฐม.19. อ้างถึงใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2536: 19-20)

ในขณะเดียวกันเพื่อเป็นการเตือนว่า พระสงฆ์นั้นต้องอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่จึงทรงมีพระพุทธดำรัสกล่าวถึงหลักธรรมที่พระสงฆ์ควรพิจารณาเนื่องๆ ที่เรียกว่า ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ 10 อย่าง (อัง.ทสก. 24/48/104) คือ

1. เราถึงความมีเพศต่างจากคฤหัสถ์

¹ การศึกษา, ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม มี 3 อย่างคือ (1) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (2) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต เรียกว่าง่าย ๆ ว่า สมาธิ และ (3) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญารวมเรียกว่า ไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543ค: 339)

2. การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น
3. เรามีอาชีพกิริยาอย่างอื่นที่จะพึงทำ
4. เราดิเตียนตนเองโดยศีลได้หรือไม่
5. เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายพิจารณาแล้วดิเตียนเราโดยศีลได้หรือไม่
6. เราจักต้องมีความพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
7. เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น
8. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้ เราทำอะไรอยู่
9. เรายินดียิ่งในเรือนว่าง (ที่อันสงัด) อยู่หรือไม่
10. ญาณทัสนะที่ประเสริฐอันสามารถ (คุณธรรมอันวิเศษ) อันวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ที่เราบรรลุแล้ว ซึ่งจักเป็นเหตุให้เราไม่เกื้อเขินเมื่อเพื่อนพรหมจรรย์ถามในภายหลัง มีอยู่หรือไม่

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทรงตรัสถึงหลักธรรมที่จะทำให้เป็นสมณะ ทำให้เป็นพราหมณ์ โดยทรงสอนให้ตระหนักว่า (มหาอัสสปุรสูตร อังถึงใน สุขีพ ปุณฺณานุภาพ, 2539: 399)

1. จักมีความละอาย ความเกรงกลัว (ต่อความชั่ว)
2. จักมีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เปิดเผย ไม่มีช่อง เป็นผู้สำรวม ไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความบริสุทธิ์ทางกายนั้น
3. จักมีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ เปิดเผย ไม่มีช่อง เป็นผู้สำรวม ไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความบริสุทธิ์ทางวาจานั้น
4. จักมีความประพฤติทางใจบริสุทธิ์ เปิดเผย ไม่มีช่อง เป็นผู้สำรวม ไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความบริสุทธิ์ทางใจนั้น
5. จักมีอาชีวะ (การเลี้ยงชีพ) อันบริสุทธิ์ เปิดเผย ไม่มีช่อง เป็นผู้สำรวม ไม่ยกตนข่มผู้อื่น เพราะความมีอาชีวะนั้น
6. จักสำรวมอินทรีย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
7. จักรู้ประมาณในการบริโภค
8. จักประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเป็นผู้ตื่น (ไม่เห็นแก่นอนมากนัก)
9. จักประกอบด้วยสติ (ความระลึกได้) สัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)
10. เสพเสนาสนะอันสงัด นั่งคู้บัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติ

เฉพาะหน้า ชำระจิตจากนิวรณ์ 5 มีการพยายามป้องกันผู้อื่น เป็นต้น

จากที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่าง จึงทำให้เห็นได้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษานับแต่กระบวนการที่จะเข้ามาสู่สังคมสงฆ์เลยทีเดียว พระสงฆ์ที่เข้ามาสู่สถาบันศาสนาที่ปฏิบัติตามนี้ นับได้ว่า เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าทั้งต่อบุคคลและต่อองค์กรคือ สถาบันสงฆ์ และ

พร้อมที่จะทำหน้าที่ในการสืบทอดพุทธศาสนา ตลอดถึงการทำหน้าที่ในการเกื้อกูลต่อชุมชนต่อไป

2.2.2 ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการของการเรียนรู้ศึกษา และพัฒนาคนให้สามารถอยู่ได้ในสังคมและตอบสนองความต้องการของตนและสังคมไปในขณะเดียวกัน คำว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น นิยมใช้กันยังไม่มากนัก แต่วิธีการหรือกระบวนการที่สื่อไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ได้มีมาแต่อดีตแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ การศึกษา การสังเกตแล้ว ประพฤติตามหรือพัฒนาแล้วประยุกต์ใช้ในเข้ากับตัวเองของมนุษย์แต่อดีตมา ล้วนแต่เป็นวิวัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งนั้น แต่ที่คำว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กลับมาเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันนั้น ก็ด้วยว่า ได้มีการมองเห็นความสำคัญของมนุษย์หรือคนมากขึ้น ว่าเป็นตัวชี้วัดความเจริญของมวลมนุษย์อย่างแท้จริงยิ่งกว่าการพัฒนาด้านวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคม ประเทศชาติและมวลมนุษยชาติ จึงได้นำคำนี้กลับมาเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน

ความหมายนี้ เป็นการมองทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวถึงมนุษย์ทุกคนที่เกิดมา ที่ล้วนแต่ต้องมีการพัฒนาให้สมบูรณ์เหมาะสมกับการอยู่ร่วมกันในชุมชนระดับเล็กคือครอบครัวจนถึงชุมชนระดับใหญ่คือโลกใบนี้ นับเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรจะได้เอาใจใส่ สร้างหรือกระทำในสิ่งที่เอื้อต่อการพัฒนาของแต่ละคน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งก็เพื่อสำเร็จประโยชน์ของทั้ง 2 ฝ่าย คือ ตัวผู้ได้รับการพัฒนาเองและสังคมที่ผู้นั้น ๆ อาศัยอยู่ การสร้างหรือการพัฒนาดังกล่าวนั้น โดยใช้กระบวนการและวิธีการให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

ในที่นี้จะนำเสนอความหมายและกระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในส่วนที่หมายถึงมนุษย์ทุกคนที่มีสิทธิ์ในการได้รับการพัฒนา ต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2539ก: 3) ได้กล่าวถึงการพัฒนาคนว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสระภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2539ข: 27-39) ได้กล่าวถึงกระบวนการในการพัฒนาบุคคลโดยแยกเป็นสองขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา หรือ ขั้นนำสู่สิกขา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขั้นก่อนมรรค ได้แก่ มรรคมงคล 8 มีสัมมาทิฐิ เป็นเบื้องต้น และสัมมาทิฐินี้เองที่เป็นพื้นฐานหรือจุดเริ่มให้คนมีการฝึกฝนพัฒนา โดย สัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นมาได้นั้น ด้วยสาเหตุ 7 ปัจจัย คือ

1.1 กัลยาณมิตตตา (ความมีกัลยาณมิตร) ได้แก่ ปรโตโฆสะ หมายถึง การได้รับข้อมูลจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็น พ่อ แม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่หรือวัฒนธรรมซึ่งทำให้บุคคลนั้นได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ ความนึกคิด ความเข้าใจ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาและพฤติกรรมที่ถ่ายทอดต่อกันมา หากสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดมานั้นเป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้อง อยู่ในแนวทางเหตุผล

ก็เป็นจุดเริ่มของสัมมาทฐิ

1.2 ศิลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) คือ ความเป็นผู้มีวินัย หรือชีวิตที่มีระเบียบ หรือมีพฤติกรรมเคยชินที่ดี ซึ่งเกิดจากการใช้วินัยมาฝึกให้เกิดพฤติกรรมเคยชินที่ดี ด้วยการจัดระเบียบชีวิต และจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีสภาพซึ่งเอื้อโอกาสต่อการที่จะพัฒนาต่อไป

1.3 ฉันทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเข้าถึงความจริง และทำสิ่งทั้งหลายให้ตั้งงามเป็นเลิศ ซึ่งเข้ามาทำหน้าที่แทนตัณหา

1.4 อัตตสัมปทา (ความทำตนให้ถึงพร้อม) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

1.5 ทิฐิสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยหลักการแห่งความเชื่อถือ) คือ เชื่อถือในหลักการแห่งเหตุผลหรือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมองอะไรก็มองตามเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้น เพราะเป็นผู้ที่คิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา

1.6 อัปปมาทสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท) คือ ความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา มีสติ ไม่ปล่อยปละละเลย ไม่พลาดโอกาส โดยเฉพาะความมีจิตสำนึกตระหนักในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ตลอดจนทำงานและพัฒนาชีวิตแข่งกับเวลา

1.7 โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ) คือ การรู้จักคิดรู้จักพิจารณาด้วยตนเอง ไม่มองอะไรข้ามๆ พრაๆ คลุมๆ แต่รู้จักคิดสืบสาวหาเหตุปัจจัย แยกแยะให้เห็นองค์ประกอบ จับแง่ดีมาใช้ประโยชน์ได้และรู้จักโยงให้เห็นองค์รวมหรือสร้างองค์ความรู้ความคิดใหม่ได้ ทำให้เกิดปัญญาที่เข้าถึงความจริงได้ประโยชน์ และทำการสำเร็จสนองความใฝ่รู้ และใฝ่สร้างสรรค์ได้โดยสมบูรณ์

โดยทั้ง 7 ข้อนั้น ข้อแรกเป็นข้อที่สำคัญที่สุด เพราะการมีสภาพแวดล้อมที่ด้นั้นเอง จะนำไปสู่ข้ออื่นๆ ได้ เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีก็ย่อมที่จะทำให้บุคคลที่อยู่ในสังคมนั้น ได้ซึมซับเอาความดีงามนั้นเข้าไปในตัวเองและจะเป็นสิ่งที่หนุนให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างไม่ยากเย็นนัก

2. ชั้นไตรสิกขา เป็นกระบวนการของการพัฒนาบุคคล อันเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลอย่างบูรณาการ มี 3 อย่างด้วยกัน คือ

2.1 ศิล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศิลป ก็คือ วินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ เพราะว่าวินัยเป็นตัวจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะกับการพัฒนาและเอื้อโอกาสที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศิลป

2.2 สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิ่มใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พูดสั้นๆ ว่า พัฒนาคูณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

2.3 ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิตที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2539: 43-45) ยังได้กล่าวถึงกระบวนการในการตรวจสอบหรือวัดผลกระบวนการของการพัฒนาไว้ โดยเรียกว่า ภาวนา (แปลว่า การเจริญ การบำเพ็ญ) และ เมื่อมีการพัฒนาที่สมบูรณ์ก็จะเรียกว่า

1. ภาวितกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น ฯลฯ)

2. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้วไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในวินัย และอาชีพะที่สูงจรด มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข (เสวนาคบหาเป็นสังคมเป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

3. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร มีมุกตา ความเคารพ อ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม มีอุตสาหะวิริยะ รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใส และสงบสุข (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น)

4. ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือตามที่เป็น ปราศจากอคติ และแรงจูงใจเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสรภาพ ปลอดทุกข์ ปราศจากปัญหา (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

กล่าวโดยสรุป พระธรรมปิฎก เน้นการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หรือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา และอาจจะมีสิ่งใดเกิดขึ้นก่อนก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม การจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องมีการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าว

ไกรยุทธ อีรตยาคินัน (2532: 17) ได้กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทของการพัฒนาประเทศสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลาย คือ การทำให้ทรัพยากรมนุษย์ในประเทศนั้นๆ มีคุณภาพ หรือ การทำให้คนมีคุณภาพ โดยกล่าวว่าคนที่มีคุณภาพคือคนที่มีคุณภาพ 3 ด้านหรือ 3 มิติ คือ

1. มิติด้านทักษะ เป็นมิติที่เกี่ยวพันกับการศึกษา ทั้งที่เป็นการศึกษาในรูปแบบ (Formal) และอรูปแบบ (Nonformal) ซึ่งผู้ที่ไม่มีทักษะ และไม่สามารถทำงานอะไรได้เลยนั้น ย่อมเป็นคนที่ไม่มีความรู้ (อย่างน้อยที่สุดก็ในด้านทักษะ)

2. มิติด้านสุขภาพ เป็นมิติที่เกี่ยวพันกับความสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งด้านกายภาพและจิตภาพ ผู้ที่มีความไม่สมประกอบด้านร่างกายหรือด้านจิตใจหรือทั้งสองด้าน ย่อมมีคุณภาพด้อยกว่าคนที่มีร่างกายแข็งแรงและจิตใจที่ถูกสุขลักษณะ ในทำนองเดียวกัน คนที่มีร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์ ย่อมมีคุณภาพที่สูงกว่าคนที่มีร่างกายแข็งแรงแต่มีโรคประสาทและโรคจิตประจำตัว

3. มิติด้านทัศนคติ เป็นมิติที่เกี่ยวพันกับความรู้สึคนึกคิด ซึ่งคนที่มีความรู้สึคนึกคิดไม่ว่าในเรื่องใดก็ตาม ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ผู้อื่น กลุ่มบุคคล หรือเกี่ยวกับสังคมโดยรวม จนถึงเกี่ยวกับโลกในแง่ลบ ย่อมเป็นคนที่มีคุณภาพด้อยกว่าคนที่มีความรู้สึคนึกคิดในลักษณะที่เป็นบวก

ในการวัดคุณภาพของคนนั้น ท่านได้กล่าวว่าจะกำหนดเอาเพียงมิติใดมิติหนึ่ง ย่อมไม่ได้เลย หากบุคคลคนหนึ่ง มีความรู้ความสามารถ มีสุขภาพดี แต่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อตนเอง ต่อสังคม ก็อาจจะทำในสิ่งที่จะเป็นการทำลายสังคมได้ เพราะฉะนั้น การวัดคุณภาพของคนจะต้องวัดให้ครบทั้ง 3 มิติ โดยมิติที่มีความสำคัญมากคือ มิติด้านทัศนคติ เพราะจะเป็นรุ่งอรุณของกระบวนการในการพัฒนาต่างๆ ที่ย่อมจะส่องแสงสว่างตามมา

วารุณี ธนวานิช (2534 อ้างถึงใน วรรณเพ็ญ มูลสุวรรณ, 2537: 23) กล่าวว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การทำให้บุคคลเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดคุณลักษณะต่างๆ ในการพัฒนาที่จะทำได้ผลนั้น ต้องใช้หลักความรู้ ความจริง เพราะมนุษย์มีปัญญาในการรู้แจ้งเห็นจริง เห็นชอบ และสร้างเสริมคุณลักษณะต่างๆ ในตนเอง และนั่นหมายถึง ภาวะของความสงบสุขในสังคมที่ก่อปรด้วยคุณธรรม

วารสารรายงานการพัฒนามนุษย์ปี 1990 (อ้างถึงใน สมบัติ กุสุมาวลิ, 2539: 20) ได้กล่าวถึงนิยามการพัฒนามนุษย์ว่า หมายถึง กระบวนการขยายทางเลือกของประชาชน ซึ่งทางเลือกเหล่านี้ย่อมมีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม มีทางเลือกที่สำคัญ 3 ประการสำหรับมนุษย์ ได้แก่ (1) การมีชีวิตที่ยืนยาวและมีสุขภาพดี (2) การมีความรู้

และ (3) การได้เข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการมีมาตรฐานการดำรงชีพที่เหมาะสม โดยมีกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ 2 ด้าน คือ

1. การสร้างสมขีดความสามารถของมนุษย์ คนที่มีทักษะ มีสุขภาพดี มีการศึกษาย่อมจะอยู่ในสถานะที่ดีกว่าคนอื่น ๆ ในอันที่จะดำเนินชีวิตด้วยความสามารถของตนเอง พวกเขามีแนวโน้มที่จะหางานและมีค่าจ้างที่ดีกว่า พวกเขาสามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ดีกว่า เป็นต้น

2. การที่มนุษย์ได้นำเอาขีดความสามารถที่พวกเขาได้รับนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในการทำงานและ/หรือกิจกรรมยามว่าง รวมทั้งกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมและการเมือง จุดสำคัญของกระบวนการพัฒนามนุษย์คือจะต้องสร้างให้เกิดความสมดุลย์ของทั้งสองด้าน นั่นคือ สร้างสมให้มนุษย์เกิดขีดความสามารถแล้วก็ต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เขาสามารถนำขีดความสามารถนั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ มิฉะนั้นแล้วจะก่อให้เกิดความท้อแท้สิ้นหวังขึ้นในตัวมนุษย์ หากกระบวนการเช่นนี้ขาดความสมดุลย์

นอกจากนี้วารสารรายงานการพัฒนามนุษย์ปี 1990 (อ้างถึงใน สมบัติ กุสุมาวสี, 2539: 21-22) ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการวัดการพัฒนามนุษย์โดยยึดองค์ประกอบข้างต้นเป็นเกณฑ์ คือ

1. การมีชีวิตที่ยืนยาว สามารถวัดได้โดยพิจารณาจากอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึงสิ้นชีวิต หรือที่เรียกว่า อายุขัย นับสำคัญของอายุขัยคือความเชื่อทั่วไปที่ว่าคนที่มนุษย์มีอายุยืนยาวนั้นนอกจากจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวของมันเองแล้ว ยังบ่งบอกถึงตัวแปรอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับการมีอายุขัยมาก เช่น การมีภาวะโภชนาการ สุขอนามัยที่ดี ความปลอดภัยในชีวิต ภาวะการตายก่อนวัยอันควร เป็นต้น อีกทั้งการมีชีวิตที่ยืนยาวจะช่วยให้คนสามารถดำเนินชีวิตเพื่อไปสู่เป้าหมายที่มีคุณค่าตามแผนการของชีวิตได้มากที่สุด ด้วยเหตุนี้ทำให้อายุขัย เป็นดัชนีชี้วัดการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญ

2. ความรู้ สามารถวัดอย่างหยาบๆ ได้โดย อัตราการรู้หนังสือ การรู้หนังสือเป็นขั้นตอนแรกในการเรียนรู้และการสร้างสมความรู้ของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิตที่มีผลิตภาพในสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้แล้วยังมีดัชนีอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น จำนวนผู้จบการศึกษาในระดับต่างๆ แต่สำหรับการพัฒนามนุษย์ระดับพื้นฐานแล้วการรู้หนังสือเป็นสิ่งที่ต้องย้ำเน้นมากที่สุด

3. การได้ครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นต่อการมีชีวิตที่ดี เป็นตัวชี้วัดยากที่สุด เนื่องจากต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับการครอบครองที่ดิน การได้รับสินเชื่อ รายได้ และทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งยากที่จะหาได้ครบถ้วน ดังนั้นจึงต้องใช้ดัชนีที่เป็นรายได้ให้เป็นประโยชน์ที่สุด โดยดัชนีรายได้ที่มีพร้อมที่สุด คือ รายได้ต่อหัว แต่เนื่องจากมีสินค้าและบริการบางอย่างที่ไม่อาจซื้อขายกันได้ ความแปรปรวนแตกต่างของอัตราแลกเปลี่ยน อัตราภาษีอากร ทำให้ไม่อาจนำเอารายได้ต่อหัวนี้ไปเปรียบเทียบระหว่างประเทศได้เลย จำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงโดยใช้ข้อมูล ผลิตภัณฑ์มวลรวม

ภายในประเทศที่แท้จริงซึ่งปรับไปตามอำนาจซื้อ ซึ่งได้รับการปรับให้สัมพันธ์กับอำนาจที่จะซื้อสินค้าและที่จะได้ครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นต่อชีวิต นอกจากนี้ดัชนีชีวิตก็ควรสะท้อนให้เห็นถึงผลตอบแทนที่ลดลง ในอันที่จะแปลงรูปรายได้ไปเป็นขีดความสามารถของมนุษย์ ดังนั้นจึงควรใช้ Logarithm ของ real GDP per capita

อย่างไรก็ตาม รายงานฉบับนี้ยังกล่าวอีกว่า การวัดการพัฒนามนุษย์ทั้งสามนี้ มีข้อจำกัดร่วมกันอยู่ประการหนึ่งคือมันเป็นเพียงตัวเลขเฉลี่ยที่ซ่อนเร้นช่องว่างที่แตกต่างกันในหมู่ประชากร เช่น คนกลุ่มต่าง ๆ ย่อมมีอายุขัยที่แตกต่างกัน เพศหญิงและชายมีอัตราการรู้หนังสือที่ต่างกันและรายได้ของคนในเมืองกับคนในชนบทก็มักจะไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขข้อมูลให้มีลักษณะที่กระจายตัวให้มากขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากมาก นอกจากนี้ปัญหาการวัดเชิงปริมาณยังซับซ้อนมากขึ้นเมื่อพิจารณาถึงประเด็นเกี่ยวกับความมีเสรีภาพทางการเมือง สัมพันธภาพของมนุษย์ ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต เป็นต้น

จากที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์หรือพัฒนาคนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อมของสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์พร้อมทั้ง 3 ด้าน จะทำให้มนุษย์มีความสุข ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ จะเป็นการปฏิบัติต่อกันอย่างเข้าใจได้มากขึ้น ไม่คิดที่จะเอาชนะกัน มีความเอื้อเฟื้อต่อกันมากขึ้น

✓ 2.2.3 เป้าหมายของการพัฒนาคนในแผน 9

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2545-2549 ได้กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาคุณภาพคน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพ มีสุขภาพแข็งแรง เป็นคนเก่ง คนดี มีระเบียบวินัย รู้หน้าที่ มีความซื่อสัตย์สุจริต รับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ให้ทุกกลุ่มทุกองค์กรในสังคมมีส่วนในการพัฒนาพลังปัญญา ศีลธรรมและวัฒนธรรมของคนไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544: 38-39) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ สุขภาพแข็งแรง คิดเป็นทำเป็น มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีวิธีคิดอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม จริยธรรม ระเบียบวินัย ซื่อสัตย์สุจริตและรับผิดชอบต่อส่วนรวม รวมทั้งสามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานให้เกิดความสมดุลในการยกระดับคุณภาพชีวิต
2. เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคมแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และเป็นธรรม รวมทั้งช่วยเหลือและพัฒนาคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสให้สามารถพึ่งตัวเองได้มากขึ้น
3. เพื่อเสริมสร้างความสงบสุขในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
4. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและบทบาทของครอบครัวและชุมชน องค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่น และสถาบันทางสังคมในการพัฒนาด้านต่าง ๆ รวมทั้งปลูกจิตสำนึกในความรักชาติ และความเป็นไทย

ทั้งนี้ โดยมีแนวทางดำเนินการต่อไปนี้

1. การพัฒนาคนให้มีคุณภาพและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยพัฒนาให้ประชาชนสามารถสร้างเสริมสุขภาพด้วยตนเองภายใต้ระบบสุขภาพที่มีความหลากหลายเป็นองค์รวม มีคุณภาพ ประสิทธิภาพและเป็นธรรม มีการปฏิรูปการศึกษา การเรียนรู้ตลอดชีวิต การฝึกอบรมและพัฒนาทักษะที่ทำให้คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านคุณธรรม วิชาการ คุณภาพ และมาตรฐานฝีมือแรงงาน รวมทั้งตระหนักในความสำคัญที่จะพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพ
2. การส่งเสริมให้คนมีงานทำ โดยมุ่งสร้างอาชีพแก่แรงงานให้สามารถประกอบอาชีพส่วนตัวและเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก กระจายโอกาสการมีงานทำในทุก ๆ พื้นที่ทั่วประเทศ ส่งเสริมการจ้างงานนอกภาคเกษตร และส่งเสริมให้เกิดการจ้างงานในต่างประเทศ เป็นการขยายตลาดแรงงานใหม่ๆ ให้แก่แรงงานไทย ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารตลาดแรงงาน และตัวชี้วัดด้านแรงงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
3. การปรับระบบการคุ้มครองทางสังคมให้มีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาหลักประกันทางสังคมที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพในการสร้างความมั่นคงด้านรายได้และคุณภาพชีวิตแก่ประชาชน โดยเฉพาะการคุ้มครองและช่วยเหลือกลุ่มคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสให้พึ่งตนเองได้ในระยะยาว
4. การปรับปรุงระบบบริหารจัดการด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน โดยปรับเปลี่ยนแนวคิดและกระบวนการดำเนินการให้เป็นไปในเชิงรุกอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการเพิ่มบทบาทของทุกฝ่ายในสังคมให้มีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาทุกชั้นตอน
5. การส่งเสริมบทบาทครอบครัว องค์กรทางศาสนา โรงเรียน ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน อาสาสมัครและสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้เป็นกลไกเกื้อหนุนให้คนไทยเป็นคนดี มีคุณธรรม มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความสามัคคี ความรักชาติ มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและลดปัญหาทุจริตประพฤติมิชอบ รวมทั้งมีส่วนร่วมสนับสนุนการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตของประชาชนตลอดทุกช่วงอายุ

จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นเป้าหมายของประเทศ ที่ผู้เกี่ยวข้องได้มองเห็นและได้กำหนดหรือร่างออกมาเป็นแผนแห่งชาติ เพื่อจะทำการพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของคนภายในประเทศ ทั้งนี้เพื่อทำให้ประเทศเป็นประเทศที่มีความสุขสงบ และร่มเย็น พร้อมทั้งก้าวไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนนั่นเอง

2.2.4 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์

ดังที่กล่าวแล้วว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาดน ผู้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนก็จะต้องมีการพัฒนาดนเองอยู่ตลอดเวลาโดยใช้หลักธรรมในการประกอบชีวิตให้ดำเนิน

ไปอย่างราบรื่น กลุ่มคนที่มีโอกาสในอันที่จะนำหลักธรรมนั้นมาเผยแพร่ และมีเวลาศึกษามากที่สุดก็คือ พระสงฆ์ ซึ่งตามหลักของพระธรรมวินัยแล้วนั้นผู้ที่เข้ามาสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์นั้น จะต้องมีการศึกษาหลักๆ ที่เรียกว่า ไตรสิกขา และนอกจากนั้น จะต้องมีการบวชแห่งพระวินัย 227 ข้อ คอยเป็นเกราะป้องกันไม่ให้ประพฤติดำเนินไปในทางที่จะเป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์

การที่พระสงฆ์ได้เข้ามาสู่ร่มเงาแห่งผ้ากาสาวพัสตร์นั้น เป็นการไม่อยู่ครองเรือนกล่าวคือ ไม่ได้ดำรงชีพเหมือนคฤหัสถ์ ไม่ได้ประกอบอาชีพต่างๆ ทำให้ชีวิตของพระสงฆ์นั้นอิงอยู่กับความศรัทธาของคนในชุมชน และพระสงฆ์เองก็มีหน้าที่หรือบทบาทในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อยู่อีกบทบาทหนึ่ง เพื่อตอบสนองการอุปถัมภ์จากคนในชุมชนนั้นๆ จึงจำเป็นต้องอยู่เองที่พระสงฆ์จะต้องมีการพัฒนาตน เพื่อประโยชน์แห่งตนเอง และผู้อื่นในที่นี้คือผู้ที่คอยให้ความอุปถัมภ์ตนในการพัฒนาคือชุมชนและสังคมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ด้วยว่าหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นมีมากถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ อันเป็นเรื่องยากสำหรับผู้อยู่ครองเรือนที่จะมีเวลาในการศึกษาแยกแยะและนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับตนเองได้อย่างเต็มที่ บทบาทหน้าที่นี้จึงเป็นของพระสงฆ์ และด้วยเหตุนี้เอง พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่ต้องฝึกตน พัฒนาตนซึ่งนอกจากจะให้มีความสามารถในอันที่จะเข้าใจในหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังจะต้องศึกษาถึงรูปแบบวิธีการในการที่จะนำหลักธรรมเหล่านั้นมาสู่พุทธศาสนิกชนอีกด้วย ในการจะให้นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตของคฤหัสถ์ดังกล่าว พระสงฆ์ยังจะต้องเข้าใจถึงสภาพความเป็นไปของชุมชนหรือสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ด้วย เพราะหากพระสงฆ์นำหลักธรรมมาแล้ว ไม่สามารถที่จะประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสังคมนั้นๆ และสังคมนั้นๆ ไม่เห็นคุณค่าของหลักธรรมแล้ว การทำหน้าที่ตรงนี้ของพระสงฆ์ก็ถือว่า ไม่สมบูรณ์ อันจะนำไปสู่การถอยห่างจากกันระหว่างพระสงฆ์กับคนในชุมชนหรือในสังคมนั้นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งก็ได้ปรากฏขึ้นแล้วในสังคมไทยในหลายทศวรรษที่ผ่านมา

จากอดีตในครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา ได้มีวิวัฒนาการทางการศึกษาของพระสงฆ์ตลอดมา จนสมัยหนึ่งมีการศึกษาที่รุ่งเรือง มีการเรียนการสอนหลากหลายสาขาวิชา จนเรียกว่าเป็นมหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยนาฬันทา ในประเทศอินเดีย จวบจนกระทั่งเผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย นับแต่สมัยครั้งสุโขทัยครั้งที่ 3 ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช และมีประวัติที่ชัดเจนนับแต่ในสมัยของสุโขทัยเป็นต้นมา และการศึกษาของพระสงฆ์นั้นจะได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ในสมัยต่างๆ หากว่าในสมัยใดพระมหากษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์มาก การศึกษาของพระสงฆ์จะรุ่งเรืองมากและจะทำให้พระสงฆ์มีคุณภาพ ทำให้องค์กรสงฆ์เข้มแข็ง อันนำไปสู่การมีประสิทธิภาพในการเผยแผ่หลักธรรมแก่คนในสังคมด้วย ทำให้มองได้ว่าการศึกษาของพระสงฆ์นั้นอิงแอบหรือต้องอาศัยการสนับสนุนจากรัฐเสมอมา

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นศักยภาพขององค์กรสงฆ์ที่มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ จึงทรงโปรดฯ ให้พระสงฆ์เป็นแกนนำหรือเป็นผู้ที่มีบทบาทในด้านการศึกษาของประเทศ พร้อมกับมีพระราชดำริที่จะพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความเข้าใจโลกหรือศาสตร์สมัยใหม่เพื่อนำไปใช้ในการประยุกต์หลักธรรมให้มากขึ้น ถึงขั้น

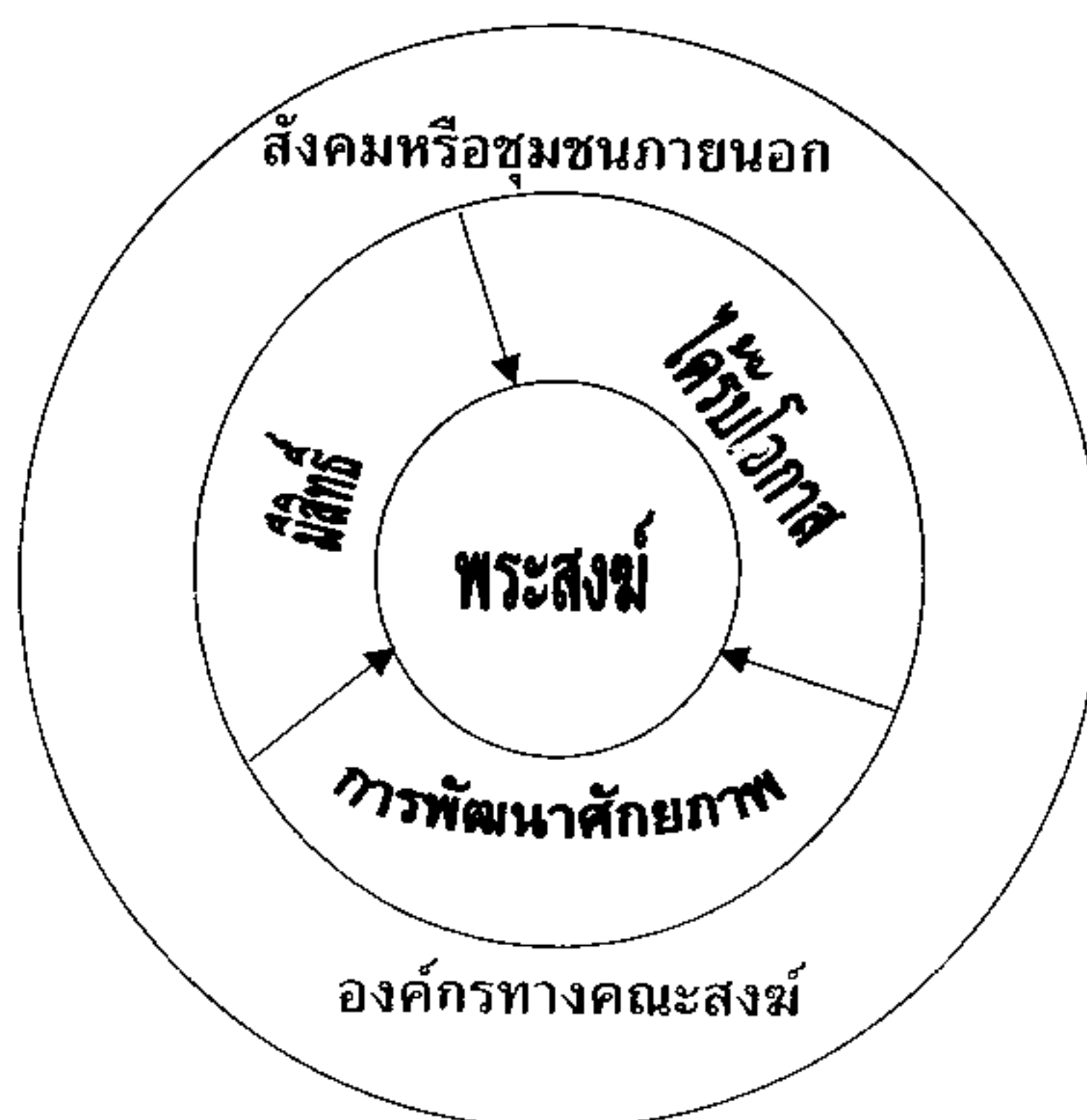
ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยเพื่อเป็นที่ศึกษาวิชาการชั้นสูงแก่พระสงฆ์ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่า ฝ่ายบ้านเมืองในยุคต่อมาได้แยกการศึกษาออกไปและปล่อยให้พระสงฆ์อยู่ในโลกของการศึกษาของพระสงฆ์เอง สอนกันเอง เรียนกันเอง แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงได้รวมการศึกษาทั้งสองฝ่ายคือการศึกษาของวัดกับชาวบ้านเข้าด้วยกันเหมือนเดิม ด้วยทรงดำริว่า การศึกษาไม่ควรแยกออกจากวัดก็ตาม แต่ก็เป็นที่ได้แค่ช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น จากนั้นก็กลับเป็นเหมือนเดิมกล่าวคือ แยกการศึกษาของสงฆ์ออกจากการศึกษาของชาติ ให้พระสงฆ์เรียนแต่วิชาที่เป็นของสงฆ์ ไม่ให้เรียนวิชาที่เกี่ยวกับทางโลก ทำให้พระสงฆ์ต้องถอยกลับมาที่การศึกษาแบบเดิมๆ ไม่รู้จักเทคนิคในการนำเสนอ ไม่รู้จักเทคโนโลยีที่เข้ามาว่า มีประโยชน์ต่อการเผยแผ่ธรรมะหรือไม่อย่างไร ไม่ทันความเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคม ทำให้ความสำคัญหรือบทบาทของพระสงฆ์เริ่มถดถอยลง การศึกษาฝ่ายฆราวาสกับฝ่ายสงฆ์กลายเป็นทางเดินแบบเส้นขนาน และแม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาขึ้น ได้เปิดทำการสอนวิชาการทางโลก (แต่ยังเน้นหนักทางวิชาการทางศาสนา) ก็ต้องใช้เวลาเกือบ 3 ทศวรรษจึงจะได้รับการยอมรับให้เป็นการศึกษาแบบหนึ่งของคณะสงฆ์ กล่าวคือ ในปีพุทธศักราช 2512 และใช้เวลาเกือบ 5 ทศวรรษจึงจะได้รับการยอมรับใบปริญญาบัตรว่าให้มีสิทธิ์เทียบเท่ากับระดับปริญญาตรีในปี 2527 (ในขณะที่พระนิสิตใช้ใบปริญญาบัตรนั้นสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาโทในต่างประเทศได้) และใช้เวลาอีกเกือบ 6 ทศวรรษ ถัดมากล่าวคือ 2540 จึงได้มีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย อันแสดงให้เห็นว่า การศึกษาของสงฆ์นั้นไม่ได้รับการเอาใจใส่จากรัฐเลย ขณะเดียวกัน เมื่อเกิดปัญหาทางด้านศีลธรรมในสังคมขึ้นมา ต่างก็พากันกล่าวหาว่าพระสงฆ์ไม่ได้ทำหน้าที่ของตน ทั้งๆ ที่พระสงฆ์เองก็ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่จากรัฐ โดยเฉพาะด้านการศึกษาที่จะช่วยให้พระสงฆ์มองปัญหาในสังคมได้อย่างเป็นระบบ ทำให้พระสงฆ์ขาดความพร้อมที่จะต่อกรกับปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาสู่สังคม

กระนั้นก็ตาม ด้วยวิถีทางของการศึกษาของพระสงฆ์ที่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐนี้ พระสงฆ์เป็นจำนวนมากที่ไม่ยอมให้อุปสรรคเหล่านี้มาขัดขวาง ได้ทำการศึกษาเองบ้าง ติดตามข่าวสารจากสื่อต่างๆ บ้าง ทำให้พระสงฆ์บางกลุ่มได้กลายมาเป็นพระสงฆ์ที่มีส่วนในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย พระสงฆ์ในชนบทยังคงดำรงบทบาทของการเป็นผู้นำทั้งทางด้านเศรษฐกิจกล่าวคือ (1) จัดหาอาชีพที่เพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน (2) จัดตั้งสหกรณ์ ธนาคารข้าว ธนาคารโค-กระบือ เป็นต้น ซึ่งในกิจกรรมเหล่านี้ ล้วนนำเอาธรรมะเข้าไปแทรกและเป็นตัวนำ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดจากการศึกษาและการพัฒนาของพระสงฆ์เอง

กล่าวโดยสรุป ในฐานะที่พระสงฆ์ก็เป็นทรัพยากรมนุษย์อีกส่วนหนึ่งของสังคม ซึ่งควรที่จะมีสิทธิ์ได้รับโอกาสในการพัฒนาศักยภาพอย่างเต็มที่ ทั้งจาก (1) องค์กรทางคณะสงฆ์เอง และ (2) สังคมหรือชุมชนภายนอกที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือองค์กรทางคณะสงฆ์ต้องมองให้ทันสภาพความเป็นไปของสังคม และพร้อมกันนี้ ก็ต้องพยายามพัฒนา และผลิตบุคลากรทางศาสนาเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมให้ทัน ในส่วนของสังคมภายนอกที่อยู่รอบๆ พระสงฆ์โดยเฉพาะผู้ที่กำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ในประเทศ ควรมองมาที่พระสงฆ์ว่า

ได้รับสิทธิ์เหล่านั้นหรือไม่ ทำให้มองได้ว่า การที่พระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ของประเทศส่วนหนึ่งจะมีคุณภาพนั้น จะต้องได้รับสิทธิ์และโอกาสจากองค์กรทางคณะสงฆ์และสังคมหรือชุมชนภายนอก โดยองค์กรทางคณะสงฆ์และสังคมที่เกี่ยวข้องควรที่จะร่วมมือกันสนับสนุนพระสงฆ์อย่างจริงจัง เพื่อให้พระสงฆ์ได้ก้าวสู่การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพของสังคมยิ่งขึ้น ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ส่วนหนึ่งของประเทศ

2.2.5 บทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

กระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว สัมพันธ์กับปัจจัยหนึ่งที่สำคัญยิ่งคือ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพราะเป็นผู้มีบทบาทในกระบวนการและกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หากนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นผู้ทุ่มเท เอาใจใส่ศึกษาและเรียนรู้กระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างลึกซึ้งแล้ว งานการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็จะสำเร็จสู่เป้าหมายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ที่มีการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่มีส่วนในการที่จะบ่งบอกหรือช่วยให้เกิดความเจริญหรือความเสื่อมของชุมชน สังคม และประเทศชาติ รวมถึงมวลมนุษยชาติ เพราะหากสังคมใดมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและศักยภาพที่ดีแล้ว สังคมนั้นก็มักจะประสบกับความสุขสงบและการพัฒนา

อย่างยั่งยืน

บทบาทนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นตัวชี้วัดอีกตัวหนึ่งที่จะบ่งบอกว่า สังคมนั้นจะเป็นอย่างไร ในที่นี้จะนำเสนอเกี่ยวกับบทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต่อไป โดยการประยุกต์บทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร นำไปสู่การเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แต่องค์กรเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกคนที่อยู่ในสังคมนอบข้าง รวมไปถึงมวลมนุษยชาติในที่สุด

Nadler (1990: 27-38) ได้ให้ทัศนะว่า นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรมีบทบาทหลักๆ ดังนี้ คือ

1. เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้ (Learning Specialist) หมายถึง บุคคลผู้ที่จะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการและกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างลึกซึ้ง เพียงพอที่จะนำเสนอ หรือเป็นผู้นำในการจัดกระบวนการในการพัฒนาต่างๆ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เรียนรู้อยู่เสมอ มีความสามารถในการมองอย่างเป็นระบบ มีวิสัยทัศน์ ประการสำคัญสามารถที่จะประพุดตินเป็นตัวแบบอย่างของการพัฒนาได้

2. ผู้จัดการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Manager of HRD) หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถในอันที่จะดูแล จัดการ บริหาร ประสานงานกับฝ่ายต่างๆ เพื่อก้าวไปสู่เป้าหมายคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สามารถที่จะแยกแยะหรือจัดการพัฒนาให้เหมาะกับคนที่ต้องการจะพัฒนาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะแต่ละคนต่างก็มีความหลากหลายทั้งด้านภูมิหลัง จิตใจที่ใฝ่เรียนรู้ ความกระตือรือร้น เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถดังนี้

3. ผู้ให้คำปรึกษา (Consultant) หมายถึง นอกจากที่จะเป็นนักปฏิบัติแล้ว นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถในการให้คำปรึกษา สามารถที่จะชี้หรือแสดงให้เห็นผู้ที่เข้ามาสู่กระบวนการเห็นความสำคัญของการพัฒนา สามารถที่จะกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตัวเอง นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่จะต้องแสดงให้เห็นความแตกต่างของการพัฒนาและไม่พัฒนาอีกด้วย

Pace, Smith และ Mills (1991: 67-142) ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับบทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยหลักๆ คือ

1. บทบาทด้านการวิเคราะห์ (Analytical Roles) หมายถึง ผู้ที่จะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น จะต้องมียอดความรู้ที่เพียงพอเพื่อจะดำเนินกระบวนการและกิจกรรมในการพัฒนา สามารถที่จะมองเหตุมองผลกล่าวคือ มองสาเหตุ มองสิ่งที่จะตามมาภายหลังจากดำเนินการแล้ว มีเป้าหมายที่ชัดเจนในการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนานั้นๆ

2. บทบาทด้านการพัฒนา (Developmental Roles) หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถที่จะออกแบบกิจกรรมหรือมีกิจกรรมที่แสดงออกถึง

กระบวนการของการพัฒนา สามารถบ่งความนัยหรือบอกเป้าหมายของการจัดกระบวนการพัฒนาต่าง ๆ เหล่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถที่จะสร้างสื่อหรือประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มาใช้ในกระบวนการของการพัฒนา

3. บทบาทด้านการเป็นสื่อกลางของการเปลี่ยนแปลง (Instrumental Roles)

หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องสามารถที่จะชี้ให้เห็นผลดีของกระบวนการพัฒนาเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ พร้อมทั้งสิ่งที่จะเกิดตามมาหลังจากได้รับหรือเข้าสู่กระบวนการพัฒนาแล้ว เพราะกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาบางอย่างอาจจะสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับคนและชุมชนนั้น ๆ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องสามารถนำเสนอให้เห็นภาพการพัฒนา-ทรัพยากรมนุษย์ที่มีความเป็นไปได้

4. บทบาทด้านการประสานงาน (Mediational Roles)

หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถในการสร้างความพร้อมเพียงให้เกิดขึ้น สามารถที่จะจูงใจกลุ่มคนให้มีจุดร่วมในการที่จะนำพากระบวนการของการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ยังต้องสามารถประสานงานกับส่วนแวดล้อมภายนอกให้เข้ามาเอื้อหรืออุปถัมภ์ในกระบวนการการพัฒนาดังกล่าวอีกด้วย

จึงสามารถสรุปได้ว่า บทบาทนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นบทบาทสำคัญที่จะขับเคลื่อนให้กระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก้าวไปสู่เป้าหมายดังที่ปรารถนาได้ หากชุมชนหรือสังคมใดมีนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถอย่างนี้แล้ว ความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ย่อมที่จะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน โดยสรุปบทบาทสำคัญที่เกี่ยวข้องจะมีดังนี้

1. ผู้เชี่ยวชาญด้านคน หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความเชี่ยวชาญในการมองคนแต่ละคนว่า ควรจะได้รับการพัฒนาอย่างไรบ้าง จึงจะเหมาะสมกับคนนั้น ๆ ทำอย่างไรจึงจะสามารถโน้มน้าวให้แต่ละคนได้เล็งเห็นความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดขึ้น เป็นต้น

2. ผู้เชี่ยวชาญด้านงานกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง จะต้องมีความสามารถที่จะวิเคราะห์กิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่ามีผลดีอย่างไร โดยชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ภายหลังจากผ่านกระบวนการหรือกิจกรรมการพัฒนาแล้ว มีความเข้าใจในกิจกรรมนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง รอบคอบ และชัดเจน และต้องมีความสามารถในการสื่อให้ผู้ที่จะเข้าสู่กระบวนการได้มองเห็นภาพหรือความสำคัญ นอกจากนี้จะต้องมีความสามารถในการเป็นผู้สอนที่ดีได้ด้วย

3. ผู้เชี่ยวชาญด้านการประสาน หมายถึง นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความสามารถที่จะดึงความสามัคคี หรือการมีส่วนร่วมจากส่วนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมให้มีส่วนร่วมในกระบวนการของการพัฒนาดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการเป็นนักการตลาด การเป็นนักขาย หรือการขอความสนับสนุนจากผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เพราะหากมีความเชี่ยวชาญในด้านการประสานงานแล้ว

จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมานับว่าในกระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนสำคัญยิ่งอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั่นเอง

2.2.6 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

นับแต่อดีตเป็นต้นมา หากจะมองจากกิจกรรมที่กระทำ พระสงฆ์ได้มีบทบาทต่างๆ อย่างมากมายในสังคม และในส่วนของการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น พระสงฆ์ก็ได้กระทำมานับแต่ในสมัยครั้งพุทธกาล โดยเริ่มจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเลยทีเดียว กล่าวคือหลังจากได้บำเพ็ญเพียรจนกระทั่งตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วนั้น พระองค์ก็ได้นำเอาแนวทางหรือวิธีการในการที่จะพัฒนาตนเองมาเผยแผ่แก่มวลมนุษย์ เพื่อที่จะได้พ้นจากทุกข์เหมือนดังที่พระองค์ทรงเป็นอยู่ ในการพัฒนาตนเองนั้น เรียกว่า การฝึก [เหมือนการฝึกอบรมในปัจจุบัน ไม่ใช่ฝึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เป็นการฝึกแบบองค์รวมคือ กาย จิต และปัญญา] ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด” (ขุ.ธ. 25/57 อ้างถึงใน คณาจารย์ประจำโรงพิมพ์ เลียงเชียงจางเจริญ, 2542: 74) นั้นแสดงว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกตน พัฒนาคตนเป็นศาสนาของการเรียนรู้ เพราะถือว่า ทุกคนมีศักยภาพในอันที่จะเป็นพุทธด้วยกันทั้งนั้น และนับแต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ตรงนี้ตลอดมา โดยมีกลุ่มคนที่มารับบริการการฝึกตนนี้แยกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ (1) ศาสนิกชนผู้ที่เข้ามาสู่ร่มกาสาวพัสตร์ มีพระภิกษุเป็นต้น การฝึกอบรมและพัฒนาตรงนั้น จัดเข้าในหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ในฐานะผู้มีบทบาทด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศาสนศึกษา คือ การจัดการศึกษาให้แก่ผู้ที่เข้ามาสู่ร่มเงาของผ้ากาสาวพัสตร์ และ (2) ศฤกษณ์ผู้ที่อยู่ครองเรือน ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 2 กลุ่มอีกเช่นกัน คือ (1) ในส่วนของบทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศึกษา สงเคราะห์โดยการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบ เช่น การศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบันนี้ และ (2) บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่หลักธรรม ในส่วนนี้ส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะไม่เป็นทางการบ้าง เป็นทางการบ้าง แล้วแต่ว่าโอกาสและเวลาจะอำนวย เช่น การปาฐกถาธรรมในวันสำคัญต่างๆ เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในด้านการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น มีมาแต่ครั้งอดีตเป็นลำดับมา บางครั้งบางสมัยที่องค์กรสงฆ์ทำหน้าที่ของตนอย่างเข้มแข็งบทบาทดังกล่าวก็จะมีอิทธิพลต่อสังคมสามารถที่จะนำพาสังคมให้สงบสุขร่มเย็นได้ บางครั้งที่องค์กรสงฆ์ไม่ทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งก็จะทำให้สังคมมีความเสื่อมทรามลงทางด้านศีลธรรม กล่าวในส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่นับได้ว่า ตลอด 700 กว่าปีเศษที่ผ่านมา นับแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี บทบาทในด้านนี้ของพระสงฆ์ก็ยังคงดำรงอยู่ จะมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าองค์กรสงฆ์จะสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้หรือเปล่าเป็นสำคัญ ทำให้สรุปภาพของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ออกมาได้ดังภาพที่ 2.2

จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้น

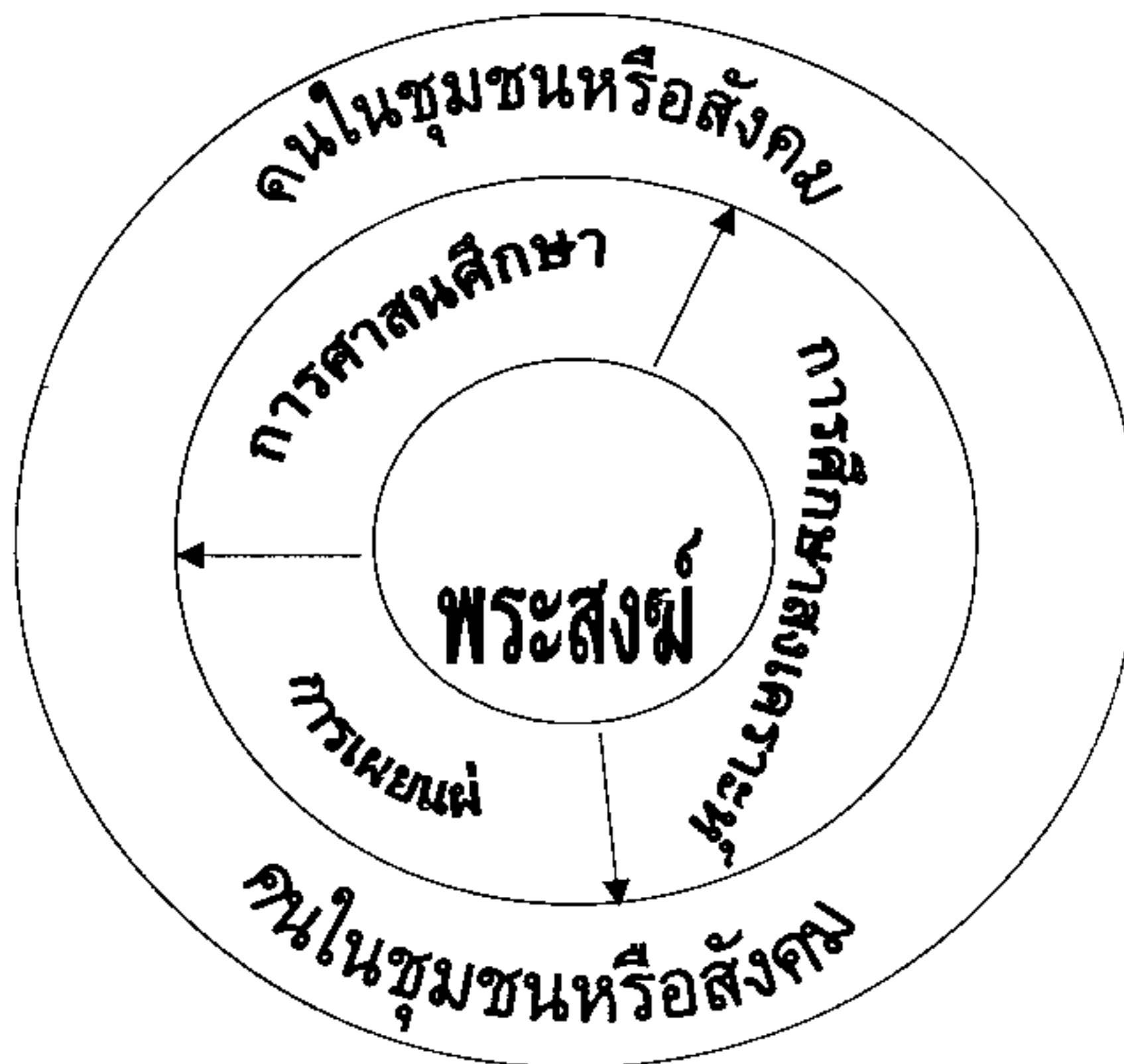
จากที่กล่าวมานี้ว่าในกระบวนการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนสำคัญยิ่งอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั่นเอง

2.2.6 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

นับแต่อดีตเป็นต้นมา หากจะมองจากกิจกรรมที่กระทำ พระสงฆ์ได้มีบทบาทต่างๆ อย่างมากมายในสังคม และในส่วนของความเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น พระสงฆ์ก็ได้กระทำมานับแต่ในสมัยครั้งพุทธกาล โดยเริ่มจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเลยทีเดียว กล่าวคือหลังจากได้บำเพ็ญเพียรจนกระทั่งตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วนั้น พระองค์ก็ได้นำเอาแนวทางหรือวิธีการในการที่จะพัฒนาตนเองมาเผยแผ่แก่มวลมนุษย์ เพื่อที่จะได้พ้นจากทุกข์เหมือนดังที่พระองค์ทรงเป็นอยู่ ในการพัฒนาตนเองนั้น เรียกว่า การฝึก [เหมือนการฝึกอบรมในปัจจุบัน ไม่ใช่ฝึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่เป็นการฝึกแบบองค์รวมคือ กาย จิต และปัญญา] ดังพุทธดำรัสที่ว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนได้แล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด” (ขุ.ธ. 25/57 อ้างถึงใน คณาจารย์ประจำโรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2542: 74) นั้นแสดงว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการฝึกตน พัฒนาคตนเป็นศาสนาของการเรียนรู้ เพราะถือว่า ทุกคนมีศักยภาพในอันที่จะเป็นพุทธด้วยกันทั้งนั้น และนับแต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ตรงนี้ตลอดมา โดยมีกลุ่มคนที่มารับบริการการฝึกตนนี้แยกเป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ (1) ศาสนิกชนผู้ที่เข้ามาสู่ร่มกาสาวพัสตร์ มีพระภิกษุเป็นต้น การฝึกอบรมและพัฒนาตรงนั้น จัดเข้าในหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ในฐานะผู้มีบทบาทด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศาสนศึกษา คือ การจัดการศึกษาให้แก่ผู้ที่เข้ามาสู่ร่มเงาของผ้ากาสาวพัสตร์ และ (2) คฤหัสถ์ผู้ที่อยู่ครองเรือน ซึ่งสามารถแยกออกเป็น 2 กลุ่มอีกเช่นกัน คือ (1) ในส่วนของบทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศึกษา สงเคราะห์โดยการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบ เช่น การศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบันนี้ และ (2) บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่หลักธรรม ในส่วนนี้ส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะไม่เป็นทางการบ้าง เป็นทางการบ้าง แล้วแต่โอกาสและเวลาจะอำนวย เช่น การปาฐกถาธรรมในวันสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในด้านการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น มีมาแต่ครั้งอดีตเป็นลำดับมา บางครั้งบางสมัยที่องค์กรสงฆ์ทำหน้าที่ของตนอย่างเข้มแข็งบทบาทดังกล่าวก็จะมีอิทธิพลต่อสังคมสามารถที่จะนำพาสังคมให้สงบสุขร่มเย็นได้ บางครั้งที่องค์กรสงฆ์ไม่ทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งก็จะทำให้สังคมมีความเสื่อมทรามลงทางด้านศีลธรรม กล่าวในส่วนของสังคมไทยที่นับได้ว่า ตลอด 700 กว่าปีเศษที่ผ่านมา นับแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี บทบาทในด้านนี้ของพระสงฆ์ก็ยังคงดำรงอยู่ จะมากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าองค์กรสงฆ์จะสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้หรือเปล่าเป็นสำคัญ ทำให้สรุปภาพของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ออกมาได้ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์

... การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะกันทุกๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้ตลอด... (พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะครูและนักเรียน อ่างอิงใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2542: 18)

จากพระราชดำรัสข้างต้นนั้นเป็นเครื่องบ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่า การศึกษานั้นสำคัญเพียงไร ต่อประเทศชาติ แม้แต่องค์พระประมุขของประเทศยังทรงเห็นว่า ประเทศใดก็ตามที่หวังความเจริญ ความมั่นคง ก้าวไปสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์แล้ว จะต้องมีการให้การศึกษาที่เพียงพอแก่เยาวชน-ชนของประเทศชาติเป็นสำคัญ นั่นนับเป็นการปลูกฝังการหยั่งรากของการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเอง และก้าวไปสู่กว้าง คือ ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ แม้กระทั่งมวลมนุษยชาติ ก็

ย่อมจะได้รับผลจากการให้การศึกษาแก่เยาวชนของโลกด้วยเช่นกัน อารยธรรมของมวลมนุษยชาติจะเจริญหรือเสื่อมลงนั้น เกิดจากการให้การศึกษาแก่ชนรุ่นหลังเป็นสำคัญ จึงนับได้ว่า การศึกษานั้นเป็นปัจจัยสำคัญของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม เพราะฉะนั้นการให้การศึกษาที่ถูกต้องครบถ้วน จึงเป็นสิ่งที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องตระหนักร่วมกัน เพราะการให้การศึกษาจะต้องให้สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังพระราชดำรัสว่า

. . . เจตนาของการศึกษานั้น กล่าวโดยสรุปก็คือ การวางรากฐานที่ดีที่ถูกต้องในตัวบุคคล ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และความรู้ทั้งปวง สำคัญที่สุดคือ รากฐานด้านความรู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้จักคิดตัดสินใจตามทางที่ถูก ที่เป็นธรรม ที่สร้างสรรค์ ผู้จัดการศึกษาต้องดำเนินงานให้ได้ประโยชน์พร้อมดังนี้ จึงจะเรียกได้ว่า ปฏิบัติการถูกต้องครบถ้วน เป็นนักการศึกษาแท้ . . . (พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ครูใหญ่โรงเรียนและนักเรียนที่สมควรได้รับพระราชทานรางวัล อัจฉริยะในเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2542: 20)

2.3.1 ความหมายของการศึกษา

การศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์ทุกคน ซึ่งต่างก็ต้องมีการศึกษาเพื่อที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมของตน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงความหมายของการศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและจุดมุ่งหมายของการศึกษาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 2) ได้บัญญัติไว้ว่า การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

Good (อ้างถึงใน ชุตินา สมบัติพิบูลย์, วราณี ศิริวรรณ และวรพจน์ รอบรู้, 2531: 55) นักการศึกษาผู้เขียนพจนานุกรมการศึกษา ได้ให้คำจำกัดความของ การศึกษา ไว้ว่า หมายถึง

1. การดำเนินการด้วยกระบวนการทุกชนิด ที่จะทำให้บุคคลได้พัฒนาความสามารถในด้านต่าง ๆ พัฒนาทัศนคติและพัฒนาพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ ที่จัดเป็นค่านิยมหรือคุณธรรมที่จะเป็นผลดีและเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิก

2. กระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งคัดเลือกไว้แล้วหรือสิ่งแวดล้อมที่มีการควบคุมเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งแวดล้อมที่คัดเลือกหรือควบคุมโดยโรงเรียนเพื่อสร้างประสิทธิภาพทางสังคม หรือพัฒนาการทางส่วนบุคคลให้ดีที่สุดให้บุคคลเหล่านั้น

3. วิชาซีพอย่างหนึ่งของครู หรือวิชาที่สอนหรือเตรียมบุคคลให้เป็นครู วิชา

ชนิดนี้มีอยู่ตามวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย วิชาการศึกษาสอนเกี่ยวกับจิตวิทยาการศึกษา ปรัชญา และประวัติการศึกษา รวมความว่าเป็นวิชาทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติซึ่งจะก่อให้เกิดความเจริญงอกงามสำหรับอาชีพครู

4. การศึกษาหมายถึงการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในอดีตซึ่งได้รวบรวมไว้อย่างเป็นระเบียบสำหรับคนรุ่นใหม่แต่ละรุ่น

นอกจากนี้ หากจะยึดตามหลักปรัชญาการศึกษาแล้ว ความหมายของการศึกษา (จอห์น ดิวอี้ อ้างถึงใน ชุตินา สมบัติพิบูลย์, วราณี ศิริวรรณ และวรพจน์ รอบรู้, 2531: 57) คือ

1. การศึกษาตามแนวคิดของลัทธิมนุษยธรรมนิยม (Humanism) หมายถึง การเสริมสร้างวัฒนธรรมให้แก่คนให้เป็นเสรีชนในเสรีรัฐ (แนวคิดของอริสโตเติล) และการศึกษาที่แท้จริงย่อมหมายถึง การศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้บุคคลมีเสรีภาพ (หลุดพ้นจากการเป็นทาสของความโง่เขลาเบาปัญญา)

2. การศึกษาตามแนวความคิดของลัทธิสัจธรรมนิยม (Realism) หมายถึง ขบวนการแห่งการส่งเสริมธรรมชาติทั้งหมดของบุคคลให้เจริญงอกงามโดยปราศจากข้อบกพร่องใด ๆ ทั้งสิ้น (Mulcaster) และการศึกษา คือ การแสวงหาความรู้อันกว้างขวางด้วยการศึกษาจากธรรมชาติและด้วยการปฏิบัติจริง เพื่อการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ (Comenius)

3. การศึกษาตามแนวคิดของลัทธิสภาวะธรรมนิยม (Naturalism) หมายถึง การนำเอาศักยภาพในตัวเด็กมาใช้ให้เกิดประโยชน์ (รุสโซ)

4. การศึกษาตามแนวคิดของลัทธิจิตภาพนิยม (Idealism) หมายถึง การฝึกอบรมด้านจริยธรรมและการเสริมสร้างสติปัญญาให้แก่บุคคล (อริสโตเติล)

5. การศึกษาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) หมายถึง การศึกษา คือ ขบวนการของสังคม การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม และการศึกษา คือ ชีวิต

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) (2530: 97) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษา คือ ขบวนการสร้างปัญญา และคุณธรรมความสามารถ อันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่น ๆ ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด และแสวงผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2541: 75-76) ได้กล่าวถึงหน้าที่หลักของการศึกษา คือ (1) หน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึง การถ่ายทอด รักษา ส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการ และวิชาชีพ ตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ และ (2) หน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดำรงถูกต้องและการฝึกฝนพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์

จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญต่อมนุษย์ทุกคน การศึกษาต้องทำให้คนเป็นคนที่ดีขึ้นคนด้วยการพัฒนาอย่างบริบูรณ์ ให้เป็นคนเก่ง ดีและมีความสุขด้วย (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2539: 51) เพราะการศึกษาเป็นการพยายามพัฒนาคนให้มีความสามารถที่จะสร้างสรรค์อารยธรรม และแก้ไขปรับปรุงพัฒนาต่อไปให้บรรลุจุดหมายที่ดำรง อย่างน้อยก็ให้คนได้รับ

ประโยชน์สูงสุดจากอารยธรรมที่สร้างสรรค์กันมา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543ก) ผู้ที่ต้องการความเจริญและต้องการพัฒนาตัวเองให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างสมบูรณ์ เพื่อการเป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ จะต้องมีการศึกษาพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลาและสม่ำเสมอ เพราะไม่เช่นนั้น การดำรงอยู่ของผู้นั้นก็ยากที่จะประคับประคองชีวิตให้มีการเป็นอยู่ที่ราบรื่นได้ แม้ในสมัยอดีตกาลจะไม่มีการเรียนที่เป็นลายลักษณ์อักษรจารึกไว้ แต่มนุษย์ก็ต้องศึกษาจากประสบการณ์บ้าง จากวิถีชีวิตของสัตว์บ้าง แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับตนเอง และเป็นประโยชน์ต่อตนเองมากที่สุด แล้วกระจายความรู้ที่ได้นั้นออกไปเพื่อสืบทอดต่อๆ กันมาตราบจนปัจจุบัน

พระสงฆ์ เป็นพลเมืองอีกกลุ่มหนึ่งของประเทศไทย โดยมาจากคนในชุมชนที่เข้ามาสู่พระศาสนา และเป็นกลุ่มคนที่ควรจะได้รับการพัฒนาในกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาดังกล่าวก็คือการให้การศึกษา ในที่นี้จะขอนำเสนอถึงการศึกษาของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนปัจจุบันว่ามีวิวัฒนาการมาอย่างไร เพื่อที่จะได้เห็นภาพในปัจจุบันได้ว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมควรมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นี้หรือไม่อย่างไร

2.3.2 การศึกษาของสงฆ์

พระสงฆ์คือกลุ่มคนที่ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสพากันออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ตามรอยบาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีหลากหลายชนชั้นและวรรณะ ตั้งแต่กษัตริย์จนกระทั่งจัณฑาล แต่ละคนที่เข้ามาสู่พุทธศาสนานั้น บางกลุ่มก็เป็นนักบวชซึ่งออกบวชอยู่แล้ว บางกลุ่มก็เป็นคนธรรมดาที่ฟังธรรมแล้วเลื่อมใสในคำสอนจึงออกบวช ในเรื่องของการได้รับการศึกษาก็เช่นเดียวกัน กลุ่มพระภิกษุที่มาจากตระกูลที่สูง ส่วนมากจะได้รับการศึกษาศิลปะแขนงต่างๆ เช่น ศิลปศาสตร์ อักษรศาสตร์ เป็นต้น เป็นอย่างดีตามแต่ฐานะของตน ส่วนกลุ่มที่อยู่ในวรรณะต่ำลงมาก็ได้รับการศึกษาตามวรรณะของตน เช่น พวกแพศย์ก็ได้รับการศึกษาเกี่ยวกับการธุรกิจค้าขายตามอย่างของบรรพบุรุษ เพื่อการดำรงไว้ซึ่งมรดกของตระกูล กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมอินเดียขณะนั้นคือ กลุ่มที่เรียกว่า ศูทร และจัณฑาล ซึ่งขาดโอกาสด้านการศึกษาถึงแม้ว่าจะนับถือศาสนาเดียวกันกับคนกลุ่มอื่นๆ ก็ตาม เมื่อพุทธศาสนาไม่ได้มีข้อห้ามเรื่องของวรรณะทำให้คนที่อยู่ต่างวรรณะได้เข้ามาบวชและอยู่ร่วมกันภายใต้ร่มกาสาวัตร เมื่อทุกคนเข้ามาแล้ว สิ่งหนึ่งที่เป็นหัวใจหลักของพุทธศาสนาก็คือ การศึกษา ซึ่งทุกคนที่เข้ามาแล้วจะต้องประพฤติและปฏิบัติ เว้นแต่ผู้ที่บรรลुพระอรหันต์แล้ว ที่ไม่ต้องศึกษาที่เรียกว่า อเสชบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ไม่ต้องศึกษา

ส่วนพระภิกษุที่ยังไม่ได้บรรลุพระอรหันต์ก็ต้องมีการเรียน หรือศึกษา ซึ่งการเรียนในสมัยนั้นมีอยู่ 2 ประการ (พระธรรมธีรราชมหามุนี, 2532: 4) คือ

1. คันถธุระ หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่น เรียน

พระสูตร พระวินัย พระอภิธรรม ตลอดจนอรรถกถา ฎีกาต่าง ๆ จนมีความรู้ความชำนาญในวิชาการสาขานั้น ๆ อันเป็นภาคทฤษฎี

2. วิปัสสนาธุระ หมายถึง การลงมือปฏิบัติตามภาคทฤษฎีที่ตนศึกษาเล่าเรียนมานั้น เพื่อพิสูจน์ผล คือ ความจริงของวิชาการที่ตนเรียนมานั้น ๆ เพื่อก้าวไปสู่ความดับทุกข์ซึ่งในเบื้องต้นก็เป็นอุบายสงบใจ โดยแยกเป็น

- สมถกรรมฐาน อุบายเป็นเครื่องสงบใจ คือ การบำเพ็ญกรรมฐานที่เนื่องด้วยการบริกรรมอย่างเดียว เป็นการบำเพ็ญทางจิตโดยใช้สติเป็นหลัก ไม่เกี่ยวกับการใช้ปัญญา คือ ใช้สติกำกับไม่ให้จิตฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ แล้วบริกรรมโดยทำไว้ในใจจนจิตสงบแน่วแน่สามารถสงบระงับจากนิวรณ์ธรรมได้ เป็นจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ที่เรียกว่า เอกัคคตาจิต เป็นจิตที่ควรแก่การงาน เป็นบาทที่จะยกขึ้นสู่วิปัสสนาต่อไป (คณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี, 2543: 2)

- วิปัสสนากรรมฐาน อุบายเรื่องปัญญา คือ การบำเพ็ญกรรมฐานที่ใช้ปัญญาพิจารณาอย่างเดียว โดยการพิจารณาปรารภสภาวะธรรม คือ ชันธ์ 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 แยกออกพิจารณาให้รู้ตามสภาวะความเป็นจริง โดยยกขึ้นสู่สามัญลักษณะว่า เป็นอนิจจัง คือ สภาพไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ไม่คงที่อยู่นิ่ง เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาวะที่ทนได้ยากบิบบคั่นอยู่เป็นนิจ ว่าเป็นอนัตตา เป็นสภาพหาตัวตนมิได้ เป็นเพียงประชุมธาตุทั้ง 4 เท่านั้น การใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมให้เห็นตามความเป็นจริงนี้ และรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะที่มีอยู่นั้น ปลอ่ยวางความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงเสียได้ ละกิเลส คือ ความยินดีในสภาวะนั้นเสียได้ และกิเลสที่ละได้แล้วก็ไม่กลับมาเกิดอีก (คณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี, 2543: 2-3)

นอกจากนี้แล้ว หากจะกล่าวถึงองค์ประกอบทางการศึกษาของพุทธศาสนาที่สำคัญมี 3 ประการ (กรมการศาสนา, 2527: 2-3) คือ

1. ปริยัติ ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาทฤษฎี คือการศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์ ที่จัดเป็นธรรมบทนั้นบทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีบแห่งชีวิต จะทำอย่างไร และปฏิบัติตามนั้นแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น

2. ปฏิบัติ ได้แก่การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือนำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน

3. ปฏิเวธ ได้แก่ผลของการปฏิบัติตามธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติซึ่งทำให้ยกฐานะ

จากปุณฺณธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้นไม่มีการแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง

จึงกล่าวได้ว่า บุคคลที่จะเข้ามาสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์นั้น จะต้องมีการศึกษา อบรม เรียนรู้และพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ จนกว่าจะบรรลุพระอรหันต์ ในที่นี้จะขอแยกการศึกษาของ พระสงฆ์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.3.2.1 การศึกษาแบบเดิม

การศึกษาแบบเดิม หมายถึง การศึกษาที่เป็นต้นแบบเดิมที่คณะสงฆ์ได้ดำรง รักษามาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล คือ การศึกษาพระธรรมวินัยนั่นเอง โดยจะทำการสรุปแต่ละสมัย ตามลำดับ (กรมการศาสนา, 2527) คือ

1) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

การศึกษาในสมัยพุทธกาลก็มีการศึกษาเล่าเรียน โดยจะเป็นการศึกษา เล่าเรียนด้วยการสอนจากปากต่อปาก หรือที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” เป็นการสอนจากการแสดงธรรม ของพระพุทธเจ้าหรือสาวกที่เป็นผู้ใหญ่ แล้วก็นำไปประพฤติปฏิบัติและหากติดขัดตรงไหนก็กลับมาทูลถามพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ก็ทรงแสดงธรรมอธิบายเพิ่มเติม แล้วก็ยึดถือสืบต่อกันมาด้วยการท่องจำนั้น การศึกษาในครั้งพุทธกาลนั้นจะแยกเป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน การศึกษาในสมัยพุทธกาลดังกล่าวนี้ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนจากครูอาจารย์ที่พระภิกษุอาศัยทำนอยู่ เพราะตามหลักของพุทธ ศาสนานั้น พระภิกษุที่มีพรรษาหรือบวชยังไม่ครบ 5 พรรษา จะต้องอาศัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรือ อาจารย์ ต่อเมื่อพ้นพรรษา 5 มีคุณความรู้ในระดับหนึ่งแล้ว จึงจะแยกจากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ได้ พระภิกษุที่ยังต้องอาศัยอุปัชฌาย์หรืออาจารย์อยู่นั้น เรียกว่า การถือนิสสัย ต่อเมื่อพรรษา 5 พ้นแล้วและพระอุปัชฌาย์อาจารย์เห็นสมควรจึงจะพ้นจากการถือนิสสัยนี้ได้ โดยเรียกภิกษุที่พ้น นิสสัยว่า นิสสัยมุตตกะ แปลว่า ผู้พ้นจากการถือนิสสัย เมื่อเป็นเช่นนี้ ในระยะที่ถือนิสสัยอยู่นั้น จะต้องมีการศึกษาจากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ในด้านต่าง ๆ

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน ก็คือ การศึกษาพระ ไตรปิฎก แต่อาจจะยังไม่มี การจัดเป็นหมวดหมู่ในระยะแรก จนเมื่อพระสารีบุตรอัครสาวกเบื้อง ขวาได้เสนอพระพุทธเจ้าให้มีการจัดหลักธรรมเป็นหมวดหมู่ชัดเจน พระพุทธเจ้าก็ให้ท่านพระสารี บุตรเป็นผู้จัดทำเป็นหมวดหมู่ขึ้น ตั้งแต่นั้นมา ก็มีการเรียนพระไตรปิฎกที่เป็นหมวดหมู่ขึ้น นอก จากที่จะเรียนพระไตรปิฎกแล้ว พระภิกษุก็ยังมีการศึกษาด้านภาษา ปรัชญา ศาสนา ตรรกศาสตร์ และศิลปการช่างต่างๆ เช่น พระมหาโมคคัลลานะเถระ ผู้เป็นอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านวิศวกรรมอย่างมาก โดยครั้งหนึ่ง พระบรมศาสดาได้มอบหมายให้ท่านเป็น ผู้ดูแลการก่อสร้างวัดชื่อว่า บุพพาราม ที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาสร้างถวาย เป็นต้น

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ก็ใช้การประเมินโดย

อุปัชฌาย์และอาจารย์ที่ตนอาศัยอยู่ด้วยนั่นเอง บางครั้งพระพุทธเจ้าก็ทรงมาเยี่ยมหรือมาตรวจ สอบการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง ถ้าติดขัดตรงไหน พระองค์ก็จะทรงช่วย แก้ไขปัญหาและหาทางออกให้ เช่น กรณีของพระมหาโมคคัลลานะ ที่ปฏิบัติธรรมจนง่วงนอน พระองค์ก็ทรงแนะวิธีการแก่ง่วงให้ จนพระเถระคลายความง่วง แล้วบำเพ็ญธรรมและบรรลุพระ อรหัตตในวันนั้นเลยทีเดียว เป็นต้น และการที่จะบอกว่าผู้ใดสำเร็จแล้วนั้น ส่วนใหญ่พระพุทธเจ้า จะทรงตรัสบอกด้วยพระองค์เอง

2) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ภายหลังแต่กาลปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ประเทศอินเดียก็ได้ผลัด เปลี่ยนหมุนเวียนกษัตริย์หลายราชวงศ์ จนมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช¹ ซึ่งในเบื้องต้น นั้นพระองค์มิได้ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา ก่อนที่จะขึ้นครองราชย์นั้น พระองค์ได้ทรงปลงพระ- ชนม์พี่น้องถึง 98 พระองค์ด้วยกัน และภายหลังจากที่ทรงครองราชย์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงขยาย อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง ในยุคแรกๆ ของรัชสมัยนั้นทรงใช้กำลังในการขยายราชอาณาจักร เขต จนได้รับขนานนามว่า “จันทาโคก” หรือ อโศกผู้โหดร้าย ภายหลังทรงหันมานับถือพุทธ ศาสนา และได้เปลี่ยนการขยายอาณาเขตโดยใช้หลักธรรมวิชัยหรือการชนะด้วยความดี ด้วยหลัก ธรรม มาเป็นการให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ในขณะนั้น ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภ กของการทำสังคายนาครั้งที่ 3 และ ได้ส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่ศาสนาอีก 9 สาย และสาย หนึ่งก็มายังสุวรรณภูมิ ทำให้พุทธศาสนาได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ทรงเลื่อมใสในพุทธ ศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้ทรงให้พระราชโอรสและพระราชธิดาเสด็จ ออกผนวช เพื่อพระประสงค์จะเป็นพระญาติสนิทกับพุทธศาสนา การดำเนินการเช่นนี้ ทำให้ พระองค์ได้รับการขนานพระนามว่า ธรรมาโคกราช หรือ พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม

พระสงฆ์ในสมัยนั้นต่างก็ชวนช่วยในการศึกษาหาความรู้ พัฒนาตนเองอยู่เสมอ และเข้า ไปมีบทบาทในการช่วยเหลือชุมชน โดยเข้าไปสอนธรรมในพระราชวัง เป็นต้น การพระศาสนารุ่งเรืองมากจนในสมัยต่อมามีมหาวิทยาลัยแห่งแรกเกิดขึ้นในโลกชื่อว่า นาลันทามหาวิหาร หรือ มหาวิทยาลัยนาลันทา อันเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทั้งของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ทั่วสารทิศ ในที่นี้ จะกล่าวถึงการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชใน 3 องค์ประกอบ คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน ในสมัยของพระเจ้าอโศก- มหาราช ยังไม่ห่างจากสมัยของพุทธกาลมากนัก การเรียนการสอนของพระสงฆ์คงจะมีลักษณะ คล้ายกันกับสมัยพุทธกาล ไม่เหมือนแต่ตรงที่ว่า ไม่มีพระพุทธเจ้า แต่ก็อาศัยหลักของการสืบทอด กันมา และในสมัยนั้นพระอรหันต์ก็ยังมีมากอยู่ จะเห็นได้ว่าในคราวการทำสังคายนาครั้งที่ 3 มี

¹ กษัตริย์พระองค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์โมริยะ ครองราชสมบัติ ณ พระนครปาฏลิบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. 218 ถึง พ.ศ. 260 (หรือตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากว่าตั้งแต่ พ.ศ. 270 ถึง พ.ศ. 312) พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป และ เป็นองค์เอกอัคร ศาสนูปถัมภ์ที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 2)

พระอรหันต์ 1,000 องค์ มาร่วมทำการสังคายนา¹ สรุปได้ว่าในสมัยนั้นมีการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งที่ 3 และมีการส่งพระสงฆ์ไปเผยแผ่พระศาสนา

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน ก็คงจะไม่แตกต่างจากสมัยพุทธกาลมากนัก คือ (1) การเรียนคัมภีร์ (2) การเรียนด้านวิปัสสนาธุระ และเรียนพระธรรมวินัย 84,000 พระธรรมขันธ์ กล่าวคือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ส่วนวิชาการอย่างอื่นนั้นมีมาในกาลภายหลังจากสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยพุทธศาสนาได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกของโลก คือ มหาวิทยาลัยนาลันทา² นับเป็นสถาบันการศึกษาที่เป็นรูปแบบที่ชัดเจนขึ้นมา ที่มีการเรียนการสอนที่หลากหลาย และมีนักศึกษามากมาย มาจากหลายเชื้อชาติต่างศาสนา ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยคฤหัสถ์นั้นมี 2 ประเภท กล่าวคือ (1) มาณพ ได้แก่ผู้มาเรียนคัมภีร์พุทธศาสนาและจะอุปสมบทต่อไป และ (2) พรหมจารี ได้แก่ผู้มาเรียนวิชาทางโลกอย่างเดียว (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2533: 25) โดยเดิมที่เป็นวัด ต่อมากาลภายหลังจึงได้รวมกันหลาย ๆ วัดเป็นมหาวิทยาลัยใหญ่ เปิดทำการเรียนการสอนดังกล่าว และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ในสมัยพุทธกาล ส่วนมากจะเป็นหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่จะทรงตรวจสอบและประเมินผลการประพฤติปฏิบัติของเหล่าสาวกด้วยพระองค์เอง หากว่ารูปใดมีปัญหาที่จะทรงเข้าไปช่วยแก้ไข โดยการแสดงพระองค์ประดุจนั่งอยู่ตรงหน้าแล้วแสดงธรรมให้ฟัง เป็นต้น [โดยที่พระองค์นั้นประทับอยู่ที่คันธกุฏี] ส่วนการประเมินผลส่วนอื่นก็คงจะเป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์และอาจารย์ที่จะคอยประเมินผลตรวจสอบ แต่ในสมัยนี้พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์อาจารย์ที่จะต้องคอยประเมินผลและตรวจสอบการเรียนของเหล่าสัทธินิวกา (ใช้เรียกพระสงฆ์ที่ตัวเองเป็นผู้บวชให้) และอันเตวาสิก [ใช้เรียกพระสงฆ์ที่ตัวเองไม่ได้บวชให้แต่มาขออาศัยอยู่เพื่อเล่าเรียนศึกษา] แต่ในส่วนของมหาวิทยาลัยนาลันทา คงจะมีการประเมินผลที่ใช้เอกสาร ดังคำกล่าวที่ผู้เห็นเหตุการณ์ตอนที่ต่างชาติได้รุกเข้ามาในอินเดียที่ว่า “ผู้พำนักอาศัยอยู่ที่นี่เป็นพราหมณ์ ศีรษะโล้น ได้ถูกสังหารหมด ได้พบหนังสือจำนวนมากมาย เมื่อพวก(ทหาร) มุสลิมเห็นหนังสือเหล่านั้น จึงให้เรียกหาคนมาชี้แจงว่าเป็นเรื่องอะไร แต่คนเหล่านั้นถูกฆ่าตายเสียหมดแล้ว” (S. Dutt อ้างถึงใน

¹ การสวดพร้อมกัน การร่ายกรองพระธรรมวินัย การประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าวางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียว ในอินเดียมีการสังคายนา 3 ครั้ง ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นครั้งที่ 3 กล่าวคือภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 234 หรือ 235 ปี พวกเดียรถีย์ หรือนักบวชศาสนาอื่น ปลอมเข้ามาบวชแสดงลัทธิศาสนา และความเห็นของตนขัดต่อหลักพุทธศาสนา พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ ได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ชำระสอบสวนกำจัดเดียรถีย์เหล่านั้นจากพระธรรมวินัย โดยกระทำที่อโศการาม กรุงปาตลีบุตร และพระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระเป็นประธาน มีพระอรหันต์ 1,000 รูป มาร่วมสังคายนา ใช้เวลา 9 เดือน จึงแล้วเสร็จ (กรมการศาสนา, 2525: 61 และพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543ค: 310-311)

² ดูเพิ่มเติมใน ปรัชญาการศึกษาไทยของพระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2530ข: 227)

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), 2533: 27)

สรุป การศึกษาของพระสงฆ์นั้นหลังจากการปริณิพพานของพระพุทธเจ้าแล้วได้มีการศึกษาตามแบบเดิมมาอีกระยะหนึ่งและเริ่มที่จะเสื่อมลงตามลำดับ ตราบจนมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ภายหลังจากพระองค์ได้หันมาเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้สนับสนุนให้มีการเรียนการสอนของพระสงฆ์ให้เข้มข้นขึ้น ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 ทรงสนับสนุนการเผยแพร่ธรรมของพระพุทธเจ้า โดยการส่งสมณทูตถึง 9 สาย ไปเผยแพร่พระศาสนาในที่ต่างๆ จึงนับว่าพระองค์ได้ทรงเป็นองค์เอกอัครราชูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่ของพุทธศาสนา ในด้านการศึกษาพระองค์ก็ทรงสนับสนุนให้เกิดการศึกษาอย่างกว้างขวาง

3) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยสุโขทัย

สุโขทัยนับว่าเป็นเมืองหลวงแห่งแรกที่ยกกันว่า เป็นจุดเริ่มต้นของประเทศไทยหรือสยามประเทศ ได้รับการสถาปนาว่าเป็นสยามประเทศหรือเป็นประเทศเอกราชเมื่อปี พ.ศ. 1800 โดยไม่ขึ้นกับอำนาจของขอมที่รุ่งเรืองในสมัยนั้น โดยการร่วมมือกันของคนไทยที่อาศัยอยู่ในแถบนั้น ภายใต้อำนาจของพ่อขุนบางกลทงท้าวและพ่อขุนผาเมือง แล้วพ่อขุนบางกลทงท้าวได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์พระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ สำหรับสมัยที่รุ่งเรืองเกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยนั้น มีอยู่สองรัชกาลที่ควรทำการศึกษาคือ ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1820-1860) ที่พระองค์ได้อาราธนาพระเถระมาจากเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อให้มาเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทแก่ชาวเมืองสุโขทัย และรัชสมัยของพระยาสิทธิไทย (พ.ศ. 1897-1919) ที่พระองค์มีศรัทธาในพุทธศาสนาถึงขั้นออกบวชในบวรพุทธศาสนา ในสองรัชสมัยนี้มีการบันทึกเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาและบทบาทของศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวเมืองเป็นอย่างดี และจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำพุทธศาสนา มาเผยแพร่ในกรุงสุโขทัย จะต้องมีการศึกษาเพื่อนำความรู้และหลักธรรมไปเผยแพร่แก่ชาวเมืองต่อไป

ในที่นี้จะกล่าวถึง ส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย โดยสรุป คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน ก็คงจะยังไม่ทิ้งหรือแตกต่างจากการเรียนการสอนของลังกามานัก เพราะพระสงฆ์ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชอาราธนาจากเมืองนครศรีธรรมราชนั้น ไปเรียนมาจากเมืองลังกาซึ่งได้รับเอาพุทธศาสนาจากอินเดียในสมัยที่พระเจ้าอโศกทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ศาสนา 9 สายดังกล่าว การเรียนการสอนเช่นนั้นคือ การเรียนการสอนแบบสอนกันปากต่อปากเป็นหลัก และอาจจะมีการเรียนที่เป็นอักษร แต่เป็นอักษรบาลีและอักษรขอม ดังที่มีปรากฏในอักษรธรรมของภาคเหนือหรือในอักขระยันท์ต่างๆ และแบ่งรูปแบบการเรียนออกเป็น 2 กลุ่มหลัก คือ (1) คันถธุระ และ (2) วิปัสสนาธุระ ดังเช่นในสมัยของพระเจ้าอโศก

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน ใช้หลักสูตรที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า 84,000 พระธรรมขันธ์ และมีการเรียนทั้งปริยัติ ปฏิบัติ

และปฏิเวธ แจกเช่นเดียวกันกับสมัยพุทธกาล และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน เนื่องจากว่า การเรียนการสอนยังไม่มีสำนักรับผิดชอบโดยตรง ทำให้การประเมินผลการเรียนการสอนต้องอาศัยอุปัชฌาย์และอาจารย์ผู้สอนเป็นผู้ประเมินผล และคงยังไม่มี การประเมินที่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน จึงมีลักษณะแล้วแต่สำนักใดจะกำหนดกฎเกณฑ์ในการประเมินผลออกมาอย่างไร

สรุปแล้ว การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยในยุคแรกๆ คงจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับอิทธิพลจากขอม ต่อมาในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เนื่องจากทรงเลื่อมใสในพระสงฆ์นิกายเถรวาทในเมืองนครศรีธรรมราช จึงได้อาราธนาพระเถระให้มาเผยแผ่พุทธศาสนา นิกายเถรวาทในกรุงสุโขทัย ในส่วนของพระสงฆ์ที่มานั้นได้ไปศึกษามาจากเมืองลังกา เพราะฉะนั้นรูปแบบการเรียนการสอนและการประเมินผลรวมทั้งหลักสูตรการเรียนการสอนคงไม่แตกต่างจากรูปแบบของเมืองลังกา และนับแต่นั้นมาพุทธศาสนานิกายเถรวาทก็ได้เข้ามาอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมา

4) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยอยุธยา

อยุธยาเป็นอีกเมืองหนึ่งที่คนไทยได้อาศัยอยู่ ในเบื้องต้นคงจะอยู่ภายใต้การปกครองของขอมเช่นเดียวกับเมืองต่างๆ ของไทยในสมัยนั้น จนกรุงสุโขทัยตั้งตนเป็นประเทศเอกราชแล้ว ก็ได้ยกทัพมาตีเอาเมืองต่างๆ ที่เป็นของขอมอันอยู่ในดินแดนของไทย รวมทั้งอยุธยาด้วย ทำให้อยุธยาดตกเป็นส่วนหนึ่งของสุโขทัย จนเมื่อสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลง เจ้าเมืองอยุธยาที่เข้มแข็งก็ประกาศตนเป็นเอกราชไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย ทั้งสุโขทัยเองก็ไม่มี ความเข้มแข็งพอที่จะมาตีเอาเมืองอยุธยาให้อยู่ในอำนาจของตน ส่วนอยุธยาเองเมื่อสุโขทัยอ่อนกำลังมากก็ยกทัพไปตีหลายครั้ง จนประสบความสำเร็จในสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอันเป็นกษัตริย์อยุธยาองค์ที่ 3 ตั้งแต่นั้นอยุธยาก็นับว่าเป็นเมืองหลวงของสยามประเทศมาอีก 417 ปี มีพระมหากษัตริย์ครองราชย์ รวมทั้งสิ้น 33 พระองค์ ซึ่งมีทั้งช่วงที่เจริญและเสื่อมจนทำให้ข้าศึกสามารถมารบชนะได้ 2 ครั้ง

อยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยเป็นเวลานานถึง 417 ปี ได้มีการพัฒนาประเทศให้เจริญตามลำดับ ถึงแม้บางยุคจะอ่อนแอจนทำให้ข้าศึกกรุกรานได้บ้างจนเกิดความเสื่อมบ้าง แต่โดยภาพรวมแล้ว พุทธศาสนาก็ยังคงดำรงอยู่คู่กับชาติไทยมาตลอด และในส่วนของพระสงฆ์ก็ยังคงทำหน้าที่ของตนเสมอมา

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานดังกล่าวมานั้น อยุธยาได้พัฒนาประเทศและมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก กล่าวคือ มีการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีต่อกันและกัน คือ กษัตริย์แห่งประเทศฝรั่งเศสในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ทำให้ประเทศไทยได้รับความเจริญเข้ามาสู่ประเทศไทย นอกจากนี้กลุ่มคนที่เผยแผ่ศาสนา ก็เริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยด้วยเช่นเดียวกัน ทำให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นท่วงสถานภาพของพุทธศาสนา จึงทรงให้มีการทำนุบำรุงศาสนาเป็นอย่างมาก และทรงให้คณะ

สงฆ์มีการจัดการเรียนการสอนเป็นรูปแบบที่ชัดเจน ดังจะกล่าวต่อไปนี้คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน ในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น การเรียนการสอนของพระสงฆ์คงจะไม่แตกต่างกันนักกับสมัยสุโขทัย จนมาถึงในรัชสมัยของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งนับเป็นยุคที่พุทธศาสนาเจริญเป็นอย่างมาก เนื่องจากในสมัยนั้นมีคณะเผยแพร่ศาสนาเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ทำให้พระองค์กล่าวการสูญสิ้นไปของ พุทธศาสนาจึงทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาเป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็มีคนที่ต้องการหลบ เลี่ยงการเป็นทหารพากันมาบวชเป็นจำนวนมาก ทำให้พระองค์ต้องให้ขุนหลวงสรศักดิ์จัดสอบการ เรียนพระปริยัติธรรม มีการให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชแล้วไม่ได้ศึกษาต้องสึกออกไปจำนวนมาก นอกจากนี้พระองค์ได้ทรงโปรดให้มีการจัดการเรียนการสอนที่เป็นรูปแบบ นับเป็นปฐมบทของ การเรียนการสอนของพระสงฆ์อย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนและมีการประเมินผลการเรียนที่เป็นรูป แบบที่ชัดเจนขึ้นอีกด้วย ทั้งนี้มีการแบ่งชั้นเรียนออกเป็น 3 ชั้น หรือ 3 ประโยค ตามปฏิภักทั้ง 3 คือ

1. บาเรียนตรี ต้องแปลจบพระสูตร
2. บาเรียนโท ต้องแปลจบพระสูตรและพระวินัย
3. บาเรียนเอก ต้องแปลจบ พระสูตร พระวินัยและ

พระอภิธรรม

ผู้ที่เรียนจบบาเรียนตรี - โท - เอก เรียกว่ามหาบาเรียน และสำหรับสถานศึกษานั้น ทรง จัดให้มีการเรียนการสอนในบริเวณพระบรมมหาราชวังเป็นหลัก (กรมการศาสนา, 2527: 17)

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน ภายหลังสมเด็จพระ นารายณ์มหาราชได้ทรงให้คณะสงฆ์จัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบแล้วเป็นรูปแบบแล้ว พระ 3 องค์ก็ให้คณะสงฆ์กำหนดหลักสูตรที่ชัดเจน ซึ่งก็นับเป็นมิติใหม่หรือก้าวแรกที่มีการจัดหลักสูตร การเรียนการสอนที่ชัดเจน กล่าวคือ หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนของพระสงฆ์นั้น ก็คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์นั่นเอง และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ในสมัยอยุธยาตอนต้น นั้น การประเมินผลคงจะไม่แตกต่างจากสมัยสุโขทัยมากนัก กล่าวคือ เป็นลักษณะของครูอาจารย์ ประเมินผลกันเอง จนถึงในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่พระองค์ได้ให้คณะสงฆ์จัด การศึกษาให้เป็นรูปแบบ มีหลักสูตรที่ชัดเจน การประเมินผลจึงมีรูปแบบที่ชัดเจนตามมาด้วย โดยทรงให้มีการประเมินผลพระสงฆ์ที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนา โดยมีขั้นตอนคือ เมื่อพระสงฆ์ ได้มีการเรียนหนังสือตามที่กำหนด จนมั่นใจว่าตนมีความสามารถที่จะสอบได้แล้ว ก็แจ้งให้ อาจารย์ทราบ อาจารย์หรือเจ้าสำนักเรียนก็จะกราบทูลให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบ ต่อจากนั้น พระองค์ก็จะทรงกำหนดวันวัดผล ที่เรียกว่า การสอบสนามหลวง ซึ่งเป็นการสอบที่พระเจ้าแผ่นดิน ทรงอุปถัมภ์การสอบ และทรงเป็นประธานในการสอบของพระสงฆ์ด้วยพระองค์เอง การที่จะ สอบผ่านนั้นจะต้องสอบปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย 3 ท่าน (กรมการศาสนา,

2527: 17) และคำว่า “การสอบสนามหลวง” ก็ใช้มาตราบจนปัจจุบัน คือ การสอบธรรมสนามหลวงและการสอบบาลีสนามหลวง

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยา นั้น พุทธศาสนาต้องเผชิญกับปัญหาของประเทศคือการรุกรานจากข้าศึก ทำให้บางยุคไม่ค่อยได้ให้ความสนใจต่อการศึกษาล่าเรียนพระปริยัติธรรมกันมากนัก ในสมัยอยุธยาตอนต้น หลักสูตรการเรียนการสอนยังเป็นแบบเดิม ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน จวบจนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนของพระสงฆ์ให้เป็นรูปแบบและชัดเจน นับว่า ได้ทำให้พุทธศาสนาเริ่มมีระบบระเบียบ และยังคงเป็นสถาบันคู่กับประเทศมาจนปัจจุบัน

5) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

กรุงธนบุรีได้เป็นเมืองหลวงของไทย ต่อจากกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลา 15 ปี โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 2310 ภายหลังจากที่ทรงกอบกู้เอกราชคืนจากข้าศึกแล้ว ได้ทรงทำการรวบรวมหัวเมืองน้อยใหญ่ให้เข้าเป็นประเทศเดียวกัน ทำให้ในรัชสมัยของพระองค์ต้องพัวพันอยู่แต่กับการรบและการศึก ถึงกระนั้น พระองค์ก็ได้ทรงทะนุบำรุงศาสนาอย่างยิ่ง เพราะในคราวเสียกรุงครั้งที่สองนั้น ข้าศึกได้เผาทำลายวัดวาอารามพร้อมทั้งคัมภีร์ต่างๆ แทบหมดสิ้น ทำให้พระองค์ต้องรวบรวมพระเถระ ผู้รู้และนักปราชญ์ทั้งหลายให้มารวมกันเพื่อทำการทะนุบำรุงพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่อีกคราหนึ่ง

เนื่องจากกรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงของไทยไม่นานนัก ด้วยเวลาเพียง 15 ปี และในช่วงที่มีการสู้รบและสงครามแทบจะตลอดรัชกาล หลักฐานทางการศึกษาสงฆ์จึงมีไม่มากนัก กล่าวได้ว่า ด้วยกรุงธนบุรีนับเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยา รูปแบบการเรียนการสอนคงจะไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ นับแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมาได้มีการจัดให้พระสงฆ์มีการเรียนเป็นรูปแบบที่ชัดเจน มีหลักสูตรที่ชัดเจนและมีการประเมินผลที่ชัดเจน พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในยุคธนบุรีก็ได้รับการศึกษามาจากสมัยอยุธยา เพราะฉะนั้นรูปแบบการเรียนการสอนคงจะไม่แตกต่างกัน

6) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1-4

หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาสู่กรุงเทพมหานครและทรงสถาปนาให้เป็นเมืองหลวงในปี 2325 แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงทะนุบำรุงบ้านเมืองเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการสร้างบ้านเมืองใหม่ จำต้องอาศัยคนเป็นจำนวนมากมาช่วยกันก่อบ้านแปลงเมือง ต่อจากนั้นพระองค์ได้ให้ความสนใจในการทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงบูรณะวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามในปัจจุบัน) เป็นวัดประจำพระองค์และสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสุริยราช ได้ทรงสถาปนาวัดสลัก (วัดมหาธาตุฯ ในปัจจุบัน) (กรมการศาสนา, 2527: 24) นอกจากนี้พระองค์ยังได้เป็นองค์อุปถัมภ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎก อันเนื่องมาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ นั้นได้ถูกเผาไปในคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 เป็นจำนวนมาก จึงได้อาราธนาพระสงฆ์ 100 รูป

มาทำการสังคายนาพระไตรปิฎกในบริเวณพระบรมมหาราชวัง นับว่าได้สร้างคุณต่อพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง ในที่นี้จะกล่าวถึง การศึกษาของสงฆ์ในสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อไปตามหัวข้อต่อไปนี้ คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน สำหรับรูปแบบการเรียนการสอนของพระสงฆ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น ไม่แตกต่างจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี กล่าวคือ มีรูปแบบการเรียนที่ชัดเจนและมีการประเมินผลอย่างเป็นรูปแบบ เมื่อถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ได้มีการปฏิรูปการเรียนการสอนไล่พระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ โดยสมเด็จพระสังฆราช (มี) ทรงมีความมุ่งหวังที่จะให้พระสงฆ์ได้มีศึกษามากขึ้น และมีความรู้มากกว่าเดิม จึงได้ถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ และพระองค์ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) เป็นองค์ประธานในการดำเนินการปฏิรูปการเรียนการสอนของพระสงฆ์ โดยได้กำหนดการแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 9 ชั้น และมีการสอบไล่ 1 ประโยคดังกล่าว ส่วนสถานที่เรียนนั้น ได้แก่ หอมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพร้อมกันนี้ ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 พระองค์ทรงให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการส่งเสริมการเรียนของพระสงฆ์ โดยมีการจ้างอาจารย์ (ราชบัณฑิต) ไปสอนหนังสือพระสงฆ์ในท้องพระโรงบ้าง ตามบ้านบ้าง สร้างศาลาเป็นที่เรียนต่างหากบ้าง ในส่วนของข้าราชการชั้นผู้น้อยก็จะทำโดยการจ้างอาจารย์ไปสอนหนังสือตามวัดต่างๆ บ้าง ต่อมาในสมัยของรัชกาลที่ 3 ทรงให้สร้างเก๋งริมหอพระปริตภายในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยโปรดให้เลี้ยงเพลและให้รางวัลด้วย เมื่อเก๋งไม่พอก็ทรงให้บอกหนังสือที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ครั้นพระองค์สวรรคตจำต้องใช้ปราสาทเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมศพ จึงย้ายไปเรียนยังระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามแทนชั่วคราว เมื่อคราถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเก๋ง 4 หลัง ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามสำหรับราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ (กรมการศาสนา. 2527: 31)

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน สำหรับหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนนั้น ในสมัยของรัชกาลที่ 1 คงจะไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยาและกรุงธนบุรีนัก ต่อเมื่อรัชกาลที่ 2 ที่ได้มีการปฏิรูปการเรียนและการสอบไล่ใหม่ จึงได้แบ่งหลักสูตรออกตามชั้นเรียน กล่าวคือ

1. ประโยค 1 - 2 - 3 ใช้คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นแบบเรียน และการสอบนั้นต้องแปลคร่าวเดียวให้ผ่านทั้ง 3 ประโยค จึงจะได้เป็นบาเรียน
2. ประโยค 4 ใช้คัมภีร์มัจฉลัตถปิณีขึ้นต้น ต่อมาเลยใช้ทั้งขึ้นต้นและขึ้นปลาย
3. ประโยค 5 แต่เดิมใช้บาลีมุตตะกะแล้วเปลี่ยนเป็นคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็นปกรณ์วิเสส ภายหลังเปลี่ยนมาใช้คัมภีร์บาลีมุตตะกะอีก
4. ประโยค 6 ใช้มัจฉลัตถปิณีขึ้นปลาย เป็นเรื่อง

เกี่ยวกับการอธิบายมงคลสูตร แสดงอรรถแห่งมงคล 38 ประการ

5. ประโยค 7 ใช้คัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาวิณัย
6. ประโยค 8 ใช้คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส
7. ประโยค 9 ใช้คัมภีร์ฎีกาสารัตถทีปนี ต่อมาเปลี่ยน

เป็นฎีกาอภิธรรมมัตถวิภาวินี

การกำหนดเรียกว่าประโยคนี้ เป็นการกำหนดเอาไว้ ต้องรู้จักว่าเป็นประโยคใด คือ กัตตุ วาจาก กัมมวาจาก ภาววาจาก เหตุกัตตุวาจากและ เหตุกัมมวาจาก จึงได้เรียกว่าประโยค และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ในสมัยรัชกาลที่ 1 การสอบไล่ไม่แตกต่างจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ต่อเมื่อในรัชกาลที่ 2 ที่มีการปฏิรูปการเรียน และการประเมินผล ก็ให้ใช้หลักสูตรที่กำหนดขึ้นมาใหม่นั้นมาใช้ในการสอบ ซึ่งรูปแบบการสอบ ก็คงจะไม่แตกต่างจากรัชกาลที่ 1 จนมาถึงรัชกาลที่ 3 ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบการสอบ จากที่เมื่อก่อนจะเป็นการให้กรรมการบอกว่า ให้แปลประโยคใด นักเรียนต้องแปลประโยคนั้นให้กรรมการ ฟัง มาเป็นการจับสลาก โดยพระราชคณะช่วยกันคัดเลือกข้อสอบแล้วเขียนใส่ไว้ในซองให้นักเรียนจับ ได้ข้อความตรงไหนก็ให้แปลตรงนั้น โดยก่อนแปลจะให้เวลาสักเล็กน้อยเพื่อให้คลายความตื่นเต้น ในประโยค 1-2-3 นั้น ต้องแปลคร่าวเดียวให้ผ่านทั้ง 3 ประโยค ในการสอบนั้น สมเด็จพระสังฆราชจะทรงเป็นประธานในการสอบ บางทีก็รับสั่งให้พระเถระอาวุโสเป็นประธานแทน มีกรรมการประมาณ 25-30 รูป ถ้านักเรียนรูปใดเก่งก็จะแปลได้ถึงประโยค 9 ในวันเดียวกัน ส่วนระยะเวลาในการสอบนั้น ใช้เวลาในการสอบเป็น เวลา 2 เดือนเศษ จึงแล้วเสร็จ

สำหรับกำหนดการสอบนั้น ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 และ 2 ไม่ได้กำหนดตายตัวว่าจะมีการสอบตอนไหน เมื่อว่างเว้นจากสงครามหรือเห็นว่าพระสงฆ์มีการเรียนการสอนอย่างดีแล้ว ก็ทรงให้มีการสอบกันครั้งหนึ่ง ต่อมาในรัชกาลที่ 3 จึงได้ทรงกำหนดการสอบคือ 3 ปี จึงสอบครั้งหนึ่ง และ สถานที่สอบก็ใช้พระบรมมหาราชวังบ้าง หรือบางครั้งก็ใช้วัดที่สมเด็จพระสังฆราชประทับเป็นสถานที่สอบ

อาจสรุปได้ว่า การศึกษาของพระสงฆ์ในสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ในรัชกาลที่ 1 ถึงแม้จะอยู่ในช่วงของการสร้างเมืองใหม่และมีการรบทำศึกอยู่เนืองๆ แต่พระองค์ก็ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังทรงให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกด้วย รูปแบบการเรียนไม่แตกต่างจากกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ในรัชกาลที่ 2 และ 3 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรและวิธีการสอบไล่ มีรูปแบบการเรียนการสอนและมีรูปแบบการสอบที่ชัดเจนขึ้นกว่าในยุคแรกและในรัชกาลที่ 3 ก็มีการกำหนดวันสอบที่ตายตัว ทำให้การศึกษาของพระสงฆ์นั้นเจริญขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 มีผู้เข้ามาบวชเรียนเป็นจำนวนมาก หลัฐานต่างๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงให้ความสำคัญและเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์อย่างเห็นได้ชัด

7) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2411 เป็นสมัยที่ประเทศไทยได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศมาก พระองค์ได้ทรงสร้างคุณประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล มีการปฏิรูประบบราชการ ระบบการศึกษา มีการจัดการพัฒนาประเทศให้เจริญเพื่อทัดเทียมกับอารยประเทศ โดยไม่ทิ้งแก่นดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยที่มีมาแต่อดีต

ในส่วนของการศึกษานั้นพระองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะทรงเห็นว่าการศึกษานั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ จึงทรงจัดให้มีการศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งการศึกษาของประชาชนและการศึกษาของสงฆ์ ดังพระราชปณิธานที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้ว่า

เจ้านายราชตระกูล ตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป ตลอดจนถึงราษฎรชั้นต่ำสุด จะให้มีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้านายว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงขอบอกได้ว่าการเล่าเรียนในบ้านเมืองเรานี้ จะเป็นข้อสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งฉันจะอุตสาหะจัดให้เจริญขึ้นจงได้ (พระราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1,128 อ้างถึงใน กรมการศาสนา, 2527: 39)

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่พระองค์ได้ทรงดำเนินการคือ การกระจายการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น โดยกลุ่มที่พระองค์ได้ฝากความหวังไว้มากที่สุดกลุ่มหนึ่ง คือ พระสงฆ์ โดยทรงมีหนังสืออาราธนาพระสงฆ์ทั่วประเทศให้ช่วยเป็นธุระในการสอนกุลบุตร กุลธิดาและพลเมืองของพระองค์

นอกจากนี้ พระองค์ก็เสริมสร้างความรู้ความสามารถของสงฆ์ขึ้นมาอีกระดับหนึ่งจากที่มีรูปแบบการเรียนการสอนมาแต่อดีตกล่าวคือ ทรงตั้ง มหาธาตุวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบัน) ขึ้นที่วัดมหาธาตุ และ มหามกุฏราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน) ขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อเป็นแหล่งให้พระสงฆ์ได้ศึกษาทั้งพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูงเพื่อเพิ่มความรู้ความสามารถของพระสงฆ์ให้สูงขึ้น และจะได้เป็นกำลังในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศชาติของพระองค์ ในที่นี้จะกล่าวถึงการศึกษาของพระสงฆ์ในรัชสมัยของพระองค์โดยสรุปได้ว่า

(1) รูปแบบการเรียนการสอนการศึกษาของสงฆ์ในสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นั้น ไม่แตกต่างไปจากสมัยก่อนหน้านี มีแต่จะมากขึ้นเพราะพระองค์ได้ทรงสนับสนุนการเรียนของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์จะต้องไปสอนหนังสือให้กับประชาชน นอกจากนี้ ยังทรงให้มีอาจารย์สอนภาษาไทย สอนเลข ในทุกอารามให้แก่พระสงฆ์ด้วย เพื่อที่จะให้พระสงฆ์ได้ไปสอนประชาชนอีกทอดหนึ่ง สำหรับสถานที่สำหรับเรียนนั้น ใช้วิหารคดรอบพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญของวัดเป็นสถานที่เล่าเรียน

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนก็ใช้หลักสูตรเดียวกับก่อนหน้านี้ แต่ได้ทรงเห็นความสำคัญของหนังสือตำราเรียน จึงทรงให้มีการพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยเป็นครั้งแรก และทรงให้พระเถรานุเถระแต่งตำราขึ้นมาเป็นจำนวนมาก เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีตำราใช้ในการเรียนมากขึ้น นับว่าเป็นยุคที่มีตำราทางพุทธศาสนาออกมาให้พระสงฆ์ได้เรียนกันอย่างแพร่หลาย และตำรานั้นส่วนหนึ่งก็ยังเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนของพระสงฆ์มาจวบจนปัจจุบัน เช่น นวโกวาท ที่เป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ในสมัยนี้ยังคงเป็นรูปแบบการสอบแบบเดิม คือ แบบปากเปล่า แต่มีแปลกจากเดิมคือ ใน พ.ศ. 2441 จากเดิมที่ประโยค 1-2-3 ต้องแปลให้ผ่านในคราวเดียวกัน เช่น แปลได้ถึงประโยค 2 แต่ตกประโยค 3 ให้ถือว่าตก ปีถัดมาให้เริ่มแปลประโยค 1 ใหม่ ก็เปลี่ยนมาเป็น ถ้าแปลได้ประโยคใด เช่น ได้ประโยค 1 ตกประโยค 2 ก็ให้ถือว่า ได้ประโยค 1 ปีถัดมาก็ให้แปลประโยค 2 และ 3 ได้เลย ประโยคอื่นๆ ก็ยังเป็นเช่นเดิมกับสมัยก่อนหน้านั้น และอีกอย่างหนึ่งที่เปลี่ยนไป คือ จากเมื่อก่อนไม่ได้กำหนดเวลาให้ว่า จะใช้เวลาในการสอบเท่าไร เป็นแต่กำหนดว่า ให้แปลโดยการจับสลาก แล้วแปลไปตามนั้น ถ้ากรรมการหักทวง 3 ครั้งแล้วแปลต่อไม่ได้ให้ถือว่าตก เริ่มสอบเวลา 15.00 น. เป็นต้นไป จนคำก็จุดเทียน พอเทียนหมดแท่งเป็นเลิกการสอบ นักเรียนที่เหลือที่รอสอบในวันนั้นเป็นอันถือว่าตก ใน พ.ศ. 2425 ได้เปลี่ยนมาเป็นการใช้นาฬิกากำหนดเวลาแทน โดยกำหนดให้เวลา 90 นาทีเท่ากันทุกรูป เป็นแต่ว่า ถ้ากรณีที่หนังสือที่แปลนั้นยากก็เพิ่มเวลาให้อีก 30 นาที เป็นกรณีพิเศษ ส่วนสถานที่สอบนั้น ก็มีหลายที่ คือ วัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง มหามกุฏราชวิทยาลัยบ้าง และวัดสุทัศนเทพวรารามบ้าง (กรมการศาสนา, 2527)

สรุปแล้ว การศึกษาของพระสงฆ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นับเป็นยุคที่การศึกษาเจริญขึ้นมาก และมีแนวโน้มที่จะเจริญยิ่งขึ้น ด้วยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์นั้นมีอยู่ทุกหมู่บ้าน หากจะพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถมีการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ย่อมมีความสำคัญที่จะได้รับการศึกษา อันจะนำไปสู่การนำวิชาความรู้นั้นไปเผยแพร่ให้กับประชาชนของพระองค์ต่อไป จนถึงทรงตั้งมหาวิทยาลัยสำหรับพระสงฆ์เพื่อใช้เป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูง และสิ่งหนึ่งที่มองได้คือ พระองค์ทรงเห็นว่า การศึกษากับศาสนานั้น ต้องไปคู่กัน นับว่าพระองค์ทรงเป็นนักการศึกษาที่มีสายพระเนตรที่ยาวไกล ทรงเข้าใจถึงคำว่า ความรู้ต้องคู่คุณธรรม อย่างลึกซึ้ง

8) การศึกษาของสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 6-7-8

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติต่อมา ซึ่งพระองค์ได้มีการพัฒนาการศึกษาต่อเนื่องจากพระราชบิดา ได้ทรงตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และได้แยกการศึกษาออกจากวัด โดยทางรัฐรับไปจัดการเอง นอกจากนี้ก็ได้ขยายการศึกษาออก

ไปยังประชาชนอย่างมากมาย มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการศึกษา ทำให้คนไทยได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น มาตามลำดับ

กล่าวในส่วนการศึกษาของสงฆ์ ภายหลังจากที่รัฐได้แยกเอาการจัดการศึกษาออกไปจากวัดแล้ว ก็ไม่ได้จัดการศึกษาในระดับสูงตั้งปณิธานของรัชกาลที่ 5 ต่างก็หันมาจัดการศึกษาตามแบบเดิมของตน ดังจะกล่าวต่อไปนี้คือ

(1) รูปแบบการเรียนการสอน ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ไม่แตกต่างกันมากนักจากในรัชสมัยก่อน แต่มีแตกต่างขึ้นมาอย่างหนึ่งคือ ได้มีการจัดการเรียนการสอนนักธรรมขึ้นมา กล่าวคือ มีการศึกษานักธรรม โดยการทำการศึกษา

1. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม เป็นการอธิบายบรรยายหัวข้อธรรมตามที่กำหนดมาให้
2. วิชาธรรมวิภาค เป็นการตอบปัญหาและอธิบายถึงธรรมของพระพุทธองค์
3. วิชาวินัยบัญญัติ เป็นการตอบปัญหาและตีความของวินัยบัญญัติ เหมือน การเรียนกฎหมาย
4. วิชาพุทธประวัติ เป็นการศึกษาถึงประวัติของ

พระพุทธเจ้าและพระสาวก

โดยกำหนดให้มี 3 ชั้น คือ (1) นักธรรมชั้นตรี (2) นักธรรมชั้นโท และ (3) นักธรรมชั้นเอก และให้ทั้ง 3 ชั้นนี้เป็นบรรพภาคของการสอบเปรียญ กล่าวคือ ผู้ที่จะสอบได้เปรียญ 3 ต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรีก่อน ผู้ที่จะสอบเปรียญ 4-5-6 ต้องสอบนักธรรมชั้นโทให้ได้ก่อน และ ผู้ที่จะสอบเปรียญ 7-8-9 จะต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกก่อน นี่นับเป็นปรากฏการณ์ใหม่ของการศึกษาสงฆ์ และสถานศึกษานั้น ก็มีขึ้นตามสำนักเรียนใหญ่ๆ และมีการขยายการศึกษาไปทั่วประเทศ โดยเฉพาะตามมณฑลใหญ่ๆ ของประเทศ

(2) หลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอน สำหรับหลักสูตรที่ใช้ในการเรียนการสอนของพระสงฆ์ในสมัยนั้นนั้น ไม่แตกต่างไปจากสมัยรัชกาลก่อนๆ เป็นแต่มียุทธศาสตร์นักธรรมเพิ่มขึ้นมาเท่านั้น และมีสิ่งที่ควรกล่าวถึงคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2470 ได้มีการจัดหลักสูตรสำหรับให้ฆราวาสได้เข้าศึกษา เรียกว่า “นักธรรมศึกษา” และมีครบทั้ง 3 ชั้นเช่นเดียวกับของพระสงฆ์ และ

(3) การประเมินผลการเรียนการสอน ในสามรัชกาลนี้ (รัชกาลที่ 6-7-8) ได้มีการปฏิวัติรูปแบบการประเมินผลการเรียนกล่าวคือ ได้มีการทำการสอบแบบข้อเขียน อันแตกต่างจากสมัยก่อนหน้านั้นที่ใช้การสอบแบบปากเปล่า โดยมีขึ้นใน พ.ศ. 2459 จนถึงปัจจุบัน

สรุปแล้ว การศึกษาของพระสงฆ์ในรัชกาลที่ 6-7-8 นี้ ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ทั้งหลักสูตรการเรียนการสอน รูปแบบของการเรียน รูปแบบของการประเมินผล

แต่มีสิ่งหนึ่งที่ขาดหายไป คือ การศึกษาที่รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตั้งพระปณิธานไว้ ที่ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้มีการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในระดับสูง หรือ การศึกษาวิชาการชั้นสูง และมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งกล่าวคือ มหามกุฎราชวิทยาลัย และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต่างก็ไม่ได้มีการจัดการศึกษาตามพระปณิธานดังกล่าว และด้วยสาเหตุสำคัญคือ การที่ทางรัฐได้แยกการศึกษาของประชาชนออกจากการศึกษาของพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนในการเข้าไปจัดการศึกษาของประชาชนนับแต่นั้นเป็นต้นมา

9) การศึกษาของสงฆ์ตั้งแต่ปี 2489 - ปัจจุบัน

การศึกษาของพระสงฆ์ในส่วนของพระปริยัติธรรมทั้งสองแผนก คือนักธรรมและบาลี ก็ได้ดำเนินการมาดังในอดีต โดยจะกล่าวโดยสรุปทั้งหมด ต่อไป

การศึกษานั้นสมัยนี้ได้แผ่ขยายออกไปทั่วทั้งประเทศ มีพระสงฆ์สามเณรเข้ามาบวชเรียนเป็นอย่างมาก ทำให้มีสำนักเรียนเกิดขึ้นมากมายทั้งสำนักเรียนที่ใหญ่ คือ มีพระสงฆ์สามเณรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ไปจนสำนักเล็กๆ ที่มีพระสงฆ์สามเณรอาศัยอยู่ไม่กี่สิบลูก ส่วนรูปแบบการเรียนการสอนก็ไม่แตกต่างจากสมัยก่อนคือ การสอนของแต่ละสำนักนั้น ต่างมีวิธีการสอนที่แตกต่างกันบางแห่งก็เป็นลักษณะพี่สอนน้องบ้าง อาจารย์กับลูกศิษย์บ้าง และการประเมินผลก็ไม่แตกต่างคือ มีการสอบโดยการเขียน แต่จะมีแตกต่างอยู่บ้าง กล่าวคือ ได้มีการแยก เปรี๊ยะตรีออกเป็น 2 ชั้น ได้แก่ ประโยค 1-2 และ ประโยค 3 ในปี พ.ศ. 2511 สำหรับสถานที่สอบก็ได้ขยายไปสอบยังสถานที่ต่างจังหวัดในระดับประโยค 1-2-3-4 ส่วน ประโยค 5 ขึ้นไปเข้ามาสอบในส่วนกลาง และได้มีการแบ่งการสอบออกเป็นสองช่วง กล่าวคือ ประโยค 1-5 จัดสอบหลัง และ ประโยค 6-9 จัดสอบก่อน (ที่จัดสอบประโยคสูงๆ ก่อน เพื่อที่จะให้ประโยคสูงๆ นั้นทำหน้าที่สอนประโยคต่ำได้อย่างเต็มที่ก่อนสอบหนึ่งเดือน และจะเป็นกรรมการในการจัดสอบด้วย) และการศึกษาทางพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ก็ดำเนินการมาจวบจนปัจจุบัน

2.3.2.2 การศึกษาแบบใหม่

การศึกษาของพระสงฆ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชองค์ปัจจุบัน ได้มีปรากฏการณ์ใหม่ขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์กล่าวคือ มหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง ที่ได้หยุดการเรียนการสอนไปตั้งแต่สิ้นรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ได้กลับมาเปิดการเรียนการสอนอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ มหามกุฎราชวิทยาลัย (รัชกาลที่ 5 สถาปนา ในปี พ.ศ. 2436) ได้เปิดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งในเบื้องแรกทรงให้พระนามว่า มหาธาตุวิทยาลัยในปี 2432 จนเมื่อ 2439 จึงได้ทรงสถาปนาเป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เริ่มเปิดทำการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2490 และนับแต่นั้นมาก็ได้มีการจัดการศึกษาแบบใหม่ตลอดมา

การศึกษาแบบใหม่ หมายถึง การศึกษาที่มีการปรับปรุงหรือประยุกต์ขบวนการหรือวิชาการทางโลกเข้ามาด้วย โดยการศึกษาแบบใหม่นี้ มีอยู่ 2 กลุ่มคือ

1) ระดับอุดมศึกษา¹ เปิดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา คือระดับชั้นปริญญาตรี โท และเอก ได้แก่ (1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ (2) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2) ระดับมัธยมศึกษา² หรือที่เรียกว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ทำการเปิดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

สรุปได้ว่า การศึกษาของพระสงฆ์นั้น เป็นสิ่งที่พระสงฆ์พุทธสาวกทุกรูปจะต้องปฏิบัติและเรียนรู้ นับแต่ก้าวแรกที่เดินเข้าสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ทุกรูปต้องศึกษาจนกว่าจะเป็นพระอเสขะ กล่าวคือ พระอรหันต์ จึงจะไม่ต้องมีการศึกษา การเข้ามาสู่ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ เป็นการยอมที่จะมาศึกษาหรือมาฝึกตน พัฒนาดน เพื่อก้าวล่วงทุกข์เป็นที่สุด ในขณะเดียวกันสิ่งที่พระสงฆ์สาวกได้เจริญตามรอยบาทขององค์พระศาสดาก็คือ การอนุเคราะห์ประชาชน ชุมชนที่ตนเองเข้าไปอิงอาศัยในการปฏิบัติธรรมหรือศึกษา เป็นการแอบอิงอาศัยกันมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานกว่า 2,500 ปี

ด้วยว่าการที่พระสงฆ์ต้องอิงอาศัยกับคฤหัสถ์หรือสังคมที่ตนเข้าไปอาศัยดังกล่าว ต่อเมื่อสังคมภายนอกมีความเจริญด้านต่าง ๆ ขึ้นมาโดยลำดับ จึงจำเป็นต้องอยู่ที่พระสงฆ์จะต้องมีการรู้เท่าทันโลก เพื่อ (1) จะได้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาดนเอง และ (2) เพื่อดำรงสถานะของการเป็นผู้นำของประชาชนทางด้านจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการศึกษาของพระสงฆ์จะยึดมั่นกับการศึกษาพระธรรมวินัยมากเพียงไร หากไม่รู้จักในการที่จะนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับความเป็นไปของโลกแล้ว การศึกษานั้นก็คงจะช่วยให้ได้แต่ผู้ที่ศึกษาเท่านั้น แต่จะทำให้ขาดจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของพระศาสนาไป คือ จะต้องทำทั้งประโยชน์ตนและส่วนรวม และด้วยวิวัฒนาการมาดังกล่าวนี้ จวบจนปัจจุบัน โลกหรือสังคมภายนอกได้ก้าวหน้าเจริญไปเป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกันหันมามองดูการศึกษาของสงฆ์ที่เคยเป็นแหล่งการศึกษาของทุกชนชั้นในสังคมไทย กลับมิได้รับการเอาใจใส่หรือการอุปถัมภ์จากรัฐเลย ปล่อยให้คณะสงฆ์จัดการศึกษาตนเองไปตามแต่ยถากรรมเป็นเวลานานนับศตวรรษ

จากเหตุดังกล่าวทำให้พระสงฆ์ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นผู้นำทางการศึกษาจนสามารถที่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับคนทุกชนชั้นในสังคม ต้องกลับกลายมาได้รับคำกล่าวว่า การศึกษาของสงฆ์เป็นการศึกษาที่ล้าสมัย ไม่รู้จักการประยุกต์ใช้ธรรมของพระพุทธองค์เป็นเครื่องมือในการพัฒนาได้เลย อันทำให้พระสงฆ์เสียบทบาทและเสียความเป็นผู้นำทางด้านผู้ทรงความรู้ในสังคมไปอย่างยากที่เรียกกลับคืนมาได้

¹ ดูประวัติและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ภาคผนวก ก

² ดูประวัติและการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ที่ภาคผนวก ก

2.4 บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่ เธอทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศ พรหมจรรย์ บริสุทธิ บริบูรณ์ ครบถ้วน แก่พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์ และบรรพชิตต่างพึงพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัด โสณะ(ห้วงน้ำ) ออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการดังกล่าวนี้ (ขุ. อิติวุตตก 25/107/486)

ศาสนานับเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสังคมไทย และที่เป็นศาสนาที่อยู่คู่กันมานับแต่อดีตกาลก็คือ พุทธศาสนา ที่ได้เข้ามายังประเทศไทยตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก โดยมีหลักฐานคือ พระปฐมเจดีย์ แต่ที่มีการจารึกประวัติศาสตร์กันนั้น ก็คงจะเป็นในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่พระองค์ทรงเลื่อมใสพระเถระนิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ ทำให้พระองค์ได้ส่งทูตไปนิมนต์ให้มา แต่เมืองนครศรีธรรมราช (สมใจ เวศุโร และศุภกิจ ปรีดากรณ์, 2539) และนับแต่นั้นพุทธศาสนานิกายเถรวาทก็ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยสืบมา

นอกจากหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มีคุณูปการต่อสังคมไทยแล้ว ในส่วนของศาสนทายาท ในที่นี้คือ พระสงฆ์ ต่างก็ได้ทำประโยชน์ให้กับสังคมไทยมานับแต่ครั้งอดีตกาลเช่นเดียวกัน โดยหน้าที่ของพระสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในหลักของทศ 6 คือ การปฏิบัติต่อกันของบุคคลที่เกี่ยวข้องกัน มีมารดาบิดา - บุตร เป็นต้น ในส่วนของทศที่ 6 นั้น กล่าวถึง คฤหัสถ์กับสมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ กล่าวคือ เมื่อพระสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชน 5 อย่างมี การอุปถัมภ์ด้วยเครื่องอุปถัมภ์ต่างๆ มีปัจจัย 4 เป็นต้นแล้ว พระสงฆ์ก็ต้องอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ตามหลักปฏิบัติ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2540: 86-89) ดังนี้

1. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว และความเสื่อมเสียหาย สิ่งใดไม่ดีไม่งาม พระเถระต้องชวนชวายนแนะนำตักเตือนอย่าให้ญาติโยมทำ ถ้าญาติโยมทำสิ่งที่ไม่ดี ก็ไปช่วยเหลือให้พ้นออกมา ไปแนะนำต่างๆ ไม่ให้เขาทำ
2. ให้ตั้งอยู่ในความดี คอยแนะนำ และชักนำให้ทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามเป็นประโยชน์ อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ถ้าเขาเห็นทางธรรม ก็ต้องชักนำเข้ามา
3. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ด้วยน้ำใจงาม มีเมตตากรุณา ปรารถนาความสุขความเจริญองอกงามแก่เขา
4. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง ธรรมอะไรที่ญาติโยมยังไม่รู้ ก็เอามา

สอน ความรู้อะไรที่เป็นกุศลเป็นประโยชน์ก็เอามาทบออกมาเล่า

5. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เรื่องอะไรญาติโยมยังได้เพียงหลัก ได้เพียงหัวข้อ ยังไม่พิสดาร ยังไม่ละเอียดลึกซึ้งพอ ยังไม่ชัดเจนพอ ก็พยายามชวนชวายเป็นทางสอน แนะนำ อธิบายจนเข้าใจชัดเจน

6. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จความสุขความเจริญ ชีวิตที่ดียิ่งมีความสุข จะนำไปสู่สุคติภูมิเป็นอย่างไร ก็บอกให้

และนอกจากนี้ พระองค์ยังได้ตรัสถึงความอิงแอบอาศัยกันและกันของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ไว้ในพระไตรปิฎกว่า

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนและบรรพชิตผู้ไม่ครองเรือน ทั้ง 2 ฝ่าย ต่างอาศัยกันและกัน จึงบรรลุสัทธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมได้

ฝ่ายบรรพชิตผู้ไม่ครองเรือนย่อมต้องการปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช อันเป็นเครื่องบรรเทาอันตรายจากฝ่ายคฤหัสถ์

ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน อาศัยพระอริยะผู้ปฏิบัติดีแล้ว เชื่อมั่นคำสั่งสอนและการปฏิบัติดีของพระอรหันต์ เป็นผู้เพ่งพินิจอยู่ด้วยอริยปัญญา ประพฤติธรรมอันเป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ในอัตภาพนี้ มีความเพียรเพียร เสวยกามสุข รื่นเริงบันเทิงใจอยู่ในเทวโลก (ชุ. อิติวุตตก 25/107/487)

จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ของตนตามพระพุทธรักษาของพระพุทธเจ้ามาตามลำดับ ในที่นี้จะกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติต่อชุมชน นับแต่สมัยพุทธกาลเป็นลำดับ โดยย่อ ต่อไป

2.4.1 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อชุมชนในสมัยพุทธกาล

ในสมัยครั้งพุทธกาล อินเดียยังไม่ได้รวมกันเป็นประเทศเดียว แต่มีการกระจายเป็นเมืองต่าง ๆ โดยที่ไม่ได้ขึ้นต่อกัน ต่างก็มีอำนาจปกครองประเทศของตน โดยการปกครองส่วนใหญ่นั้นอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือราชาธิปไตย ส่วนคนในสังคมนั้น อยู่ภายใต้วรรณะ 4 คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร และมีอีกวรรณะหนึ่งที่ถือว่าต่ำที่สุดคือ จันทาล สำหรับเรียกบุคคลที่เกิดมาจากการสมรสข้ามวรรณะ กลุ่มวรรณะที่มีอิทธิพลต่อสังคมอินเดียในสมัยนั้น คือ พราหมณ์และกษัตริย์ แพศย์ก็คือกลุ่มพ่อค้า ส่วนศูทรและจันทาลนั้น เป็นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคมเป็นอย่างมาก ขาดสิทธิ์ เช่น สิทธิ์ในการศึกษา เป็นคนยากจน ถูกเหยียดหยาม แม้ว่าจะนับถือศาสนาเดียวกันก็ตาม คือ ศาสนาพราหมณ์ ปรากรฎการณเหล่านี้ได้ทำให้มีกลุ่มคนที่เบื่อหน่ายสังคมพากันออกบวช ในนามที่เรียกกันว่า สมณะ เพื่อออกแสวงหาสัจธรรม ทำให้เกิดสำนักและลัทธิต่าง ๆ มากมายขึ้นมาในสังคมอินเดียพร้อมทั้งได้พากันเผยแผ่คำสอนของตนเอง

เพื่อให้คนในสังคมหันมานับถือลัทธิของตน ซึ่งลัทธิต่าง ๆ เหล่านี้มีมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พุทธศาสนา ก็เป็นอีกลัทธิหนึ่งที่เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกให้กับคนในสังคม คือ เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งสาวกที่ได้ตรัสรู้แล้วได้ออกเผยแผ่ศาสนาให้กับกลุ่มคนทุกชนชั้นในสังคมอินเดีย และเป็นการสวนทางกับความเชื่อของคนในสมัยนั้น กล่าว คือ ปฏิเสธระบบวรรณะโดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์ที่ถือตัวว่า เป็นกลุ่มคนที่สูงส่งกว่าวรรณะอื่น พุทธศาสนาได้ปฏิเสธการบูชาัญญ การประกอบพิธีที่ใหญ่โต แต่พุทธศาสนาได้นำเสนอว่า คนจะเป็นพราหมณ์นั้น ใช้เพราะชาติกำเนิดไม่ แต่การกระทำ หรือการมีธรรมะอยู่ในใจ เป็นตัวชี้ว่าคนนั้นจะเป็นพราหมณ์หรือไม่ ดังพระดำรัสว่า “บุคคลจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ เพราะชญา เพราะโคตร เพราะชาติหามิได้ สัจจะและธรรมะมีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้นเป็นผู้สะอาดและชื่อว่าเป็นพราหมณ์” และ “เราไม่เรียกบุคคลผู้เกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิดว่าเป็นพราหมณ์ เขาย่อมเป็นผู้ชื่อว่าโภวาทิ เขานั้นยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวลอยู่ เราเรียกผู้ที่ไม่มียกเลสเครื่องกังวลไม่ถือมั่นนั้นว่าเป็นพราหมณ์” นอกจากนี้แล้ว ยังมีพระเถระชื่อว่าพระมหากัจจายนะ ที่ได้ตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องวรรณะพราหมณ์ต่อพระเจ้าแผ่นดินช้อมธุราชที่ถามเกี่ยวกับวรรณะพราหมณ์ที่ถือว่าวรรณะพราหมณ์นั้นประเสริฐสุด วรรณะอื่นแล้ว วรรณะพราหมณ์ขาว วรรณะอื่นดำ วรรณะพราหมณ์บริสุทธิ์ วรรณะอื่นไม่บริสุทธิ์ วรรณะพราหมณ์เป็นบุตรของพระพรหม เกิดจากปากพรหม อันพระพรหมสร้างสรรค์ เป็นพรหมทายาท (ม.ม. 13/317-323/297-304 อ้างถึงใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539: 444-445) โดยพระมหากัจจายนะเถระได้กล่าวถึงความไม่แตกต่างกันของวรรณะต่าง ๆ เป็น 5 ข้อ (ม.ม. 13/317-323/297-304 อ้างถึงใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2539: 445) คือ

1. วรรณะใดมั่งมี วรรณะเดียวกันและวรรณะอื่นก็ย่อมยอมเป็นคนรับใช้
2. วรรณะใดประพฤดิชั่ว (ทางกาย วาจา ใจ) วรรณะนั้นเมื่อตายไปก็เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต (อสุรกาย) และนรก เสมอกัน ไม่มียกเว้น
3. วรรณะใดเว้นจากประพฤดิชั่ว (ทางกาย วาจา ใจ) วรรณะนั้นเมื่อตายไปก็เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน
4. วรรณะใดประพฤดิผิด เช่น ลักขโมย ปล้นสะดม ล่วงเกินภรรยาผู้อื่น วรรณะนั้นก็ต้องถูกลงโทษเสมอกัน
5. วรรณะใดออกบวช ก็มีผู้อภิวัตต์ต้อนรับ นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ นิมนต์ให้รับปัจจัยทั้ง 4 หรือได้รับความคุ้มครองอันเป็นธรรมเสมอกัน

ด้วยการเผยแผ่ที่ปฏิเสธระบบวรรณะที่มีอยู่อย่างเข้มแข็งของสังคมในสมัยนั้น ทำให้พุทธศาสนาได้รับความเลื่อมใสจากคนทุกวรรณะในสังคมด้วยเวลาอันรวดเร็ว เพราะพุทธศาสนาเชื่อถึงความสามารถของทุกคนที่สามารถพัฒนาตัวเองและฝึกฝนตัวเองได้ และสุดท้ายสามารถนำพาตัวเองก้าวล่วงวิญญูสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิดได้ด้วยศักยภาพของตนเหมือนกันหมดทุกคนหากว่าได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องและทัดเทียมกัน

จากการนำเสนอดังกล่าว ทำให้คนทุกชนชั้นทุกวรรณะได้เข้ามาสู่พุทธศาสนาตั้งแต่วรรณะ

สูงสุดคือพราหมณ์ และกษัตริย์ ไปตราบนวาระจันทรคติ ทั้งที่เข้ามาเป็นบรรพชิต และอุบาสก อุบาสิกา ทำให้พุทธศาสนามีความเข้มแข็งอย่างรวดเร็ว บทบาทพระสงฆ์ในสมัยครั้งพุทธกาลเป็นสิ่งสำคัญในอันที่ต้องเผยแผ่พุทธศาสนาให้กับหมู่ชนที่ยังไม่รู้ได้เข้าใจ จึงนับเป็นสิ่งที่ยาก อย่างไรก็ตาม จะขอลำถึงบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อชุมชนในครั้งพุทธกาลโดยสรุป (พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 13) คือ

1. บทบาทในการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนชุมชน

ดังที่กล่าวแล้วว่า ในช่วงพุทธกาลนั้น มีลัทธิต่าง ๆ มากมายในสังคมอินเดีย ที่ต่างก็เผยแผ่ลัทธิของตนแก่สาธารณชนเพื่อให้มีคนเข้ามานับถือลัทธิของตน ทำให้บทบาทในส่วนนี้ของพระสงฆ์ต้องดำเนินไปอย่างเข้มข้นและเข้มแข็ง ดังปรากฏในคัมภีร์ทาง พุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก สำหรับบทบาทในส่วนที่เป็นการให้ความรู้และพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชนนั้น นับเป็นบทบาทที่ทำให้คนหันมานับถือพุทธศาสนา บทบาทนี้นับว่าเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์ ดังพระพุทธดำรัสของพระพุทธองค์ในส่วนนี้คือ

ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย เป็นผู้มียุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลาย ก็จงเป็นผู้มียุปการะมาก แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด (พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, 2512: 5)

นั่นเป็นสิ่งที่แสดงถึงบทบาทที่ชัดเจนที่พระสงฆ์ควรประพฤติต่อคฤหัสถ์ ในส่วนของพระสงฆ์ต่างก็ได้ดำเนินตามรอยบาทของพระพุทธเจ้า ดังบทบาทที่พระอัสสชิเถระซึ่งเป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ 5 รูป ได้แสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชก ทำให้ปริพาชกนั้นเลื่อมใสและได้ดวงตาเห็นธรรม จนมาบวชในพุทธศาสนา ชื่อว่า พระสารีบุตร [ท่านเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์] (บรรจบ บรรณรุจิ, 2537: 51-75) และเหตุการณ์ที่พระมหากัจจายนะได้แสดงความไม่แตกต่างกันของพราหมณ์ในวาระต่างๆ จนทำให้พระเจ้าแผ่นดินเลื่อมใสปฎิญาณตนนับถือพุทธศาสนา (ม.ม. 13/317-323/297-304 อ้างถึงใน บรรจบ บรรณรุจิ, 2537: 263-264)

2. บทบาทในการสงเคราะห์ชุมชน

สำหรับบทบาทในด้านนี้นั้น มีหลักฐานได้จากในอัมปัทมสูตร สรุปลงไว้ว่า “พระสารีบุตร ช่วยระงับพราหมณ์ ซึ่งเป็นพราหมณ์แก่และยากจน ให้บวชเป็นพระภิกษุ พร้อมทั้งรับผิชอบเป็นอาจารย์สั่งสอนและอบรมเขา จนเขาได้บรรลุพระอรหัตผล” (ธ. 4/1-4/2531 อ้างถึงใน พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 13)

3. บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก บทบาทพระสงฆ์อย่างหนึ่งก็คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติไว้ในพระวินัยบ้าง ในหมวดธรรมอื่นบ้าง เช่น ทรงปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่พระภิกษุที่ตัดต้นไม้ (วิ.มหา. 2/90/278) เป็นต้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในสมัยนี้ ดำเนินตามรอยบาทของพระพุทธเจ้าเพราะพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และพระองค์ทรงเป็นตัวอย่างแก่พระสงฆ์ทุกรูป และอีกประการหนึ่งพระสงฆ์ส่วนใหญ่ในสมัยนั้นเป็นพระอรหันต์ที่หมดกิเลสแล้ว บทบาทที่เด่นจึงเป็นบทบาทด้านการอนุเคราะห์พหุชนทางด้านจิตวิญญาณ กล่าวคือ ให้ชนเหล่านั้นได้มีสัมมาทัศนะพัฒนาตนเองจนก้าวล่วงวัฏฏสงสาร ทำให้พระสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่เป็นอุดมคติ เป็นตัวอย่างของชุมชน เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณอย่างแท้จริง

2.4.2 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราชนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่งของประวัติศาสตร์อินเดียและเป็นพระมหากษัตริย์ที่สำคัญพระองค์หนึ่งของพุทธศาสนาด้วย พุทธศาสนาดำเนินกาลมาจนกระทั่งถึงสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งภายหลังจากการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า 234 ปี พระองค์ได้เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกในการทำสังคายนาครั้งที่ 3 และพระองค์ได้ทรงส่งพระเถระอรหันต์ ไปเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังที่ต่างๆ ถึง 9 สาย ทั้งศรีลังกาและสุวรรณภูมิ (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ พม่า ไทย ลาว อินโดนีเซีย เป็นต้น) พระองค์ทรงใช้ธรรมะนำการทหาร กล่าวคือ พระองค์ทรงใช้หลักธรรมในทางพุทธศาสนาในการขยายอาณาเขต จากที่ก่อนหน้าที่จะมาเสื่อมใสในพุทธศาสนา พระองค์ทรงใช้กำลังรบในการขยายอาณาเขต จึงสามารถสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยของพระเจ้าอโศกได้ดังนี้

พระสงฆ์ในสมัยที่กำลังกล่าวถึงนี้ มีบทบาทไม่แตกต่างจากสมัยพุทธกาลมากนัก คือ เน้นการสอนศีลธรรมและจิตวิญญาณ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ ก็เป็นพระอรหันต์บุคคลเช่นเดียวกับสมัยพุทธกาล แต่อาจจะน้อยกว่า การแสดงบทบาทของท่านจึงเหมือนกับสมัยพุทธกาล แต่ที่แตกต่างอย่างเด่นชัดจากสมัยพุทธกาล คือ การที่พระมหากษัตริย์เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ในการส่งเสริมและสนับสนุน ให้พระสงฆ์ไปประกาศศาสนาหรือสั่งสอนศีลธรรมยังประเทศต่างๆ ส่วนหนึ่ง เพราะพระเจ้าอโศกมหาราช ต้องการจะขยายนโยบายทางการเมืองของตนไปยังประเทศต่างๆ ด้วย (พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 15)

2.4.3 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัย

กรุงสุโขทัยนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย แม้ในส่วนบทบาทพระสงฆ์เองก็ตาม ในสมัยสุโขทัยนั้น บทบาทของพระสงฆ์คงจะไม่แตกต่างจากสมัยก่อนหน้านั้นมาก

นัก กล่าวคือ การเรียน การปฏิบัติ และการสอนประชาชน โดยมีเหตุการณ์ที่น่าศึกษาคือ

1. พ.ศ. 1820 พ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์ต่อจากพี่ชาย พระองค์ได้ทรงเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ชาวลังกาที่พำนักอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก พระองค์จึงทรงอาราธนามหาเถรื่อนั้นมายังกรุงสุโขทัย ให้พำนักอยู่ ณ วัดอรัญญิก ให้ทำหน้าที่สอนธรรมแก่ชาวเมืองของพระองค์ (พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), 2530) นับแต่นั้นมาพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทในการสั่งสอนและอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนชาวเมืองสุโขทัย ทำให้พลเมืองมีศีลมีธรรม มีความร่มเย็นดังที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกดังกล่าวแล้วข้างต้น

2. พ.ศ. 1897 ในรัชสมัยของพระเจ้าลิไท ซึ่งเป็นหลานของพ่อขุนรามคำแหง มหาราชพระองค์ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก โดยพระองค์ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์เถระจากเมืองลังกามายังเมืองสุโขทัยและพระองค์ได้ทรงออกผนวชด้วย พร้อมกันนี้พระองค์ได้ทรงพระนิพนธ์วรรณกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องการทำบุญ การทำบาปกรรม ที่ชื่อว่า เถภูมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วงและทรงสอนธรรมแก่ชาวเมืองของพระองค์เอง และได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้เข้ามาเรียนพระธรรมวินัยและวิชาการทางโลกในพระราชวังด้วย (พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), 2530) สำหรับวรรณกรรมเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง นับว่าเป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงมาจนปัจจุบัน อันแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในสมัยนั้นได้มีบทบาทเป็นอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวเมืองสุโขทัยและนอกจากนี้ ยังได้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่พุทธศาสนาไปสู่ลานนาด้วยในสมัยของพระเจ้าติโลกราช

กล่าวโดยสรุปได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในสมัยสุโขทัยนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาของพระสงฆ์เอง และ บทบาทอีกอย่างหนึ่งก็คือ การสอนหลักธรรมให้แก่ชาวเมือง และ ชาวเมืองในสมัยนั้น มีการรักษาศีลภายใต้การนำของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการรจนาวรรณกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาอีกด้วย นับว่าเป็นยุคที่พุทธศาสนาถึงภาวะเจริญมากในเมืองสุโขทัย และเป็นข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ สถาบันสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์จึงได้เจริญและสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

2.4.4 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

อยุธยาเป็นราชธานีของไทยมาต่อจากกรุงสุโขทัย ซึ่งก่อนหน้านั้นก็เป็นเมืองหนึ่งในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างและมีการติดต่อกับสุโขทัย ในฐานะที่เป็นดินแดนคนไทยอีกแห่งหนึ่ง ทำให้ได้รับเอาวัฒนธรรมโดยเฉพาะพุทธศาสนาจากเมืองสุโขทัย ต่อเมื่อสุโขทัยถึงยุคเสื่อม ก็ได้ตั้งเป็นเมืองหลวงโดยพระเจ้าอู่ทองหรือพระรามาธิบดีที่ 1 ในส่วนรูปแบบการปกครองนั้นแตกต่างจากสุโขทัยคือ สถานะของพระเจ้าแผ่นดินนั้น จะดำรงตนเป็นดุจสมมติเทพดั่งคติของขอม แต่ในสมัยสุโขทัยพระเจ้าแผ่นดินดำรงฐานะเป็นเหมือนพ่อกับลูก ดังชื่อเรียกพระเจ้าแผ่นดินว่า พ่อขุน อันเป็นการปกครองคล้ายกับสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่อย่างไรก็ตามอาจจะเป็นเหตุผลทางด้านการเมืองการปกครอง เพราะในสมัยนั้นมีการแย่งชิงพลเมืองกันระหว่างประเทศในแถบนี้ ทำให้ต้องใช้กุสโลบายเชิงคติเทพเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้ทุกคนได้มี

ความสามัคคีและพร้อมที่จะต่อสู้ภายใต้การอุปถัมภ์ของชนชั้นผู้นำซึ่งสามารถให้คุณให้โทษได้

ตลอดระยะเวลา 417 ปี ของกรุงศรีอยุธยา กล่าวในเชิงความเป็นสถาบันรัฐมีทั้งยุคที่เจริญถึงขีดสุด คงที่และเสื่อมสุด จนถึงขั้นเสียประเทศให้แก่ข้าศึก และในด้านสถาบันสงฆ์เองก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือ มีทั้งสมัยที่พุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นที่ยอมรับจากชนทุกชนชั้นในสังคม ดังคำกล่าวของ เสถียร โพธิ์นันทะ (2515 อ้างถึงใน พระมหาสุภา อุทโท, 2541: 17) ว่า

พระราชมหากษัตริย์ ขุนนางข้าราชการตลอดจนราษฎร ศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา มาก นิยมทำบุญกันมากและสร้างวัดวิหารกันมาก ตลอดจนธรรมเนียมที่ถือว่า ลูกชายจะต้องบวชเรียนอย่างน้อย 1 พรรษา เพื่อให้ได้รับการอบรมจากพระศาสนาและเป็นการสนองคุณมารดาบิดา ก็เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา วัดเป็นทั้งโรงเรียนให้การศึกษาอักษรศาสตร์ ตลอดจนวิชาชีพอื่นๆ แก่กุลบุตร วัดเป็นสโมสรซึ่งประชาชนจะมีโอกาสพบปะสังสรรค์กัน ในวันทำบุญหรือวันเทศกาลนักขัตฤกษ์ วัดเป็นทั้งโรงพยาบาล เป็นทั้งที่ระงับคดีวิวาทของชาวบ้าน ชีวิตของชาวไทยสมัยอยุธยามีวัดและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งพำนัก

จากข้อความข้างต้นนั้น ทำให้มองเห็นบทบาทอีกด้านหนึ่งของพระสงฆ์คือ การที่สถาบันสงฆ์เป็นแหล่งศึกษาวิชาการทางโลกนอกเหนือไปจากวิชาด้านทางธรรม และสิ่งที่บ่งบอกว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลมากในสมัยอยุธยา คือ การที่สมเด็จพระสังฆราช และเหล่าพระเถระเข้าวังเพื่อทูลขอภัยโทษประหารชีวิตแก่เหล่าทหารหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จกลับจากการทำยุทธหัตถีและได้รับชัยชนะจากพระมหาอุปราชาของข้าศึก เนื่องจากปล่อยให้พระองค์อยู่ท่ามกลางข้าศึกแต่เพียงลำพัง

แต่อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาก็มียุคเสื่อมเฉกเช่นเดียวกันกับฝ่ายบ้านเมืองในตอนปลายของกรุงศรีอยุธยา พระสงฆ์ไม่ใคร่สนใจหลักธรรมของพุทธศาสนาที่นำไปสู่ความหลุดพ้น แต่สนใจเรื่องบรรลุนิธิปาฏิหารย์ พากันเรียนไสยศาสตร์ ส่วนประชาชนนอกจากจะทำบุญทำทานและก่อสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาแล้ว ยังหมกมุ่นแต่ในประเพณีพิธีกรรม ไม่สนใจในการปฏิบัติธรรม คนไทยยุคปลายสมัยอยุธยาหมกมุ่นเรื่องไสยศาสตร์มาก ชอบฝึกฝนคาถาอาคมและเลขยันต์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าบ้านเมืองต้องเผชิญศึกสงครามบ่อยครั้ง จนทำให้ประชาชนขาดความมั่นคงทางจิตใจ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2536: 22)

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศไทยนั้น บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทยมีทั้งความเจริญกล่าวคือ เป็นที่เคารพศรัทธาของคนทุกชนชั้นในสังคม นับแต่พระมหากษัตริย์ไปจนชาวบ้านธรรมดา ทำให้เกิดการอุปถัมภ์จากคนทุกชนชั้นมีการก่อสร้างถาวรวัตถุทางศาสนาเป็นจำนวนมาก และวัดก็เป็นแหล่งเรียนวิชาการต่างๆ ของชนในสังคม ทั้งทางธรรมและทางโลก จนเป็นแหล่งตัดสินใจว่า ผู้ที่จะได้เข้ารับราชการจะต้องผ่านการ

ศึกษาจากวัดก่อน และถึงคราเสื่อมถึงขนาดพระสงฆ์และประชาชนไม่สนใจศึกษาหลักธรรมที่เป็นแก่นของพระศาสนา พวกเขารเรียนวิชาอาคม เพื่อให้เกิดอิทธิปาฏิหารย์ แม้อาจได้ผลในเชิงจิตวิทยาบ้าง เช่น ช่วยให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยแก่ประชาชนบ้างก็ตาม แต่ก็มีผลเสียมหันต์เพราะเป็นจุดเริ่ม ทำให้วิชาเหล่านี้ได้แฝงตัวเข้ามาอยู่ในพุทธศาสนา ซึ่งหากไม่มีการแยกแยะแล้ว ก็จะเป็นเครื่องบั่นทอนและขัดขวางต่อการเข้าใจถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาได้

2.4.5 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรี

อันตัวพ่อชื่อว่าพระยาตาก	ทนทุกข์ยากกู้ชาติพระศาสนา
ถวายแผ่นดินให้เป็นพุทธบูชา	แต่พระศาสนาสมณะพระพุทโศดม
ให้ยืนยงคงถวัลหำพันปี	สมณะพราหมณ์ชีปฏิบัติให้พอสม
เจริญสมณะวิปัสสนาพ่อชื่นชม	ถวายบังคมรอยบาทพระศาสดา . . .

(จารึกศาลพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม อ้างถึงใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)¹ และคณะ, 2539: 216)

จากพระราชดำรัสข้างต้นนั้น เป็นสิ่งที่บ่งชี้ได้ว่า พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาเพียงไร พระองค์ทรงลำบากในการต่อสู้กับอริราชศัตรูก็เพื่อให้พุทธศาสนาดำรงมั่นในสังคมไทย ทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติไปด้วย และในสมัยที่กล่าวถึงนี้ แม้ว่าจะเป็นระยะเวลาสั้นๆ เพียง 15 ปี แต่ก็ในช่วงที่มีการศึกษาของพระสงฆ์พอสมควร อันเนื่องมาจากการอุปถัมภ์ของพระเจ้าตากสินมหาราชนั่นเอง

ในส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยนี้นั้น มีประเด็นที่น่าสนใจคือ เนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย พระสงฆ์ไม่ใคร่สนใจในการเล่าเรียนถึงหลักธรรมเพื่อการหลุดพ้น แต่หันไปหาวิชาทางไสยศาสตร์กันมากขึ้น ทำให้พระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีการชำระพระอิลลัชชี ซึ่งเกิดขึ้นมาในสมัยนั้น เช่น พระเจ้าฝาง ที่ประกาศตนเป็นผู้นำชุมชนทางเมืองเหนือในขณะที่อยู่ในสมณเพศ แต่ประพฤติเยี่ยงคฤหัสถ์กล่าวคือ มีการประพฤติผิดพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรงจนถึงปาราชิก ทำให้พระเจ้าตากสินต้องยกทัพขึ้นไปปราบและชำระความบริสุทธิ์ของสงฆ์ด้วยการให้ดำนํ้าโดยตั้งเวลานอกจากนี้ภายหลังการชำระความบริสุทธิ์ของสงฆ์แล้ว พระองค์ก็ได้ส่งพระเถระที่มีความรู้ความสามารถไปยังเมืองต่าง ๆ เช่นให้พระโพธิวงศาจารย์อยู่ประจำพิษณุโลก ให้พระพิมลธรรมอยู่ประจำเมืองฝาง ให้พระธรรมเจดีย์อยู่ประจำเมืองทุ่งยั้ง ให้พระธรรมอุดมอยู่ประจำเมืองพิชัย ให้พระเทพกวีอยู่ประจำเมืองสวรรคโลก เพื่อชำระพวกอิลลัชชีต่อไป (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2537: 204)

¹ ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพโสภณ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในสมัยนี้คงไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยามากนัก แต่มีข้อควรศึกษาคือ มีการชำระพระอรรถาธิบายครั้งใหญ่ในสมัยนี้

2.4.6 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก
จะป้องกันขอบเขตสีมา
(พระราชนิพนธ์นิราศท่าดินแดง อ้างถึงใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, 2539: 58)

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชข้างต้น ที่ทรงตรัสภายหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นองค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์ อันเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่า พุทธศาสนานั้นจะคงอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป ในที่นี้จะกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยสรุปคือ

บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ ในช่วงรัชกาลแรกๆ นั้น ไม่มีอะไรแตกต่างไปจากสมัยอยุธยาและธนบุรีมากนัก กล่าวคือมี การศึกษาของสงฆ์และการให้วิชาความรู้แก่ประชาชน และในช่วงแรกๆ นี้ ก็ยังมีการชำระพระอรรถาธิบายอยู่ โดยรัชกาลที่ 1 ทรงให้ออกกฎหมายพระสงฆ์ถึง 10 ฉบับด้วยกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพระสงฆ์ และมีการสังคายนาพระไตรปิฎกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาของสงฆ์ คือ จากการจัดการเรียนที่เป็น 3 ประโยค เป็น 9 ประโยค ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นยุคที่พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีคนเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก พระเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์การเล่าเรียนของพระสงฆ์ และทรงอุปถัมภ์บิดามารดาของพระสงฆ์ที่สอบได้ด้วย มีการสร้างวัดอย่างมากมาย ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงปรารภนาให้พระสงฆ์ได้มีวัตรปฏิบัติที่เป็นระเบียบมากขึ้น และทรงอุปถัมภ์การศึกษาของพระสงฆ์สืบมา

จวบจนในสมัยรัชกาลที่ 5 บทบาทพระสงฆ์เด่นชัดขึ้นมาก เพราะรัชกาลที่ 5 ได้ฝากชะตากรรมการศึกษาของประชาชนในชาติไว้กับสถาบันสงฆ์ พระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์ ได้ทรงตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นทั้งสองแห่งให้เป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูง เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปเผยแพร่และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ได้ จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีพระอาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทุกๆ อาราม ทรงประกาศให้พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เป็นธุระในการสอนธรรมแก่ประชาชนและฝึกสอนวิชาความรู้ต่างๆ แก่กุลบุตร (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) อ้างถึงใน พระมหาสุภา อุทฺโท, 2541: 18)

ในสมัยต่อๆ มา ทางรัฐได้แยกเอาการศึกษาของชาติไปดูแลเอง และให้พระสงฆ์จัดการศึกษากันเอง ทำให้พระสงฆ์ได้ลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก จะคงอยู่บ้างกับบทบาทในการสนับสนุน

อุปถัมภ์การศึกษา และหันไปทำหน้าที่ในด้านอื่นๆ เช่น การสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทเหล่านี้ก็หลงเหลืออยู่บ้างในชนบท

สรุปแล้ว บทบาทของพระสงฆ์ในประวัติศาสตร์ของชาติไทยนับแต่อดีตมา ไม่แตกต่างกันไปจากบทบาทในสมัยครั้งพุทธกาล หรือหลังๆ มา เท่าไรนัก คือ บทบาทในด้านการพัฒนาศีลธรรม และจิตวิญญาณ การเป็นที่ปรึกษาทางด้านศีลธรรม การสงเคราะห์ชนในชุมชน การประสานงาน ประสานความขัดแย้ง แต่ในสมัยหลังๆ ที่แตกต่างออกไปก็คือ พระสงฆ์ได้เข้าไปอิงกับการเมืองมากขึ้น ได้อาศัยการอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดินเพื่อให้ได้ทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทได้เต็มที่ บางสมัยก็ช่วยสอนวิชาการทางโลกในแขนงต่างๆ เช่น การสมุนไพรร การสอนเลข เป็นต้น และในบางสมัยก็ยังสอนพวกวิชาอาคมทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับการอยู่ยงคงกระพัน ดังในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นต้น

2.4.7 บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

บทบาทพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้น กำหนดเอาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 อันเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยมีการใช้แผนในการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ มีการร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นใช้ โดยในสมัยครั้งนั้น บทบาทพระสงฆ์ก็สืบต่อมาแต่ครั้งก่อนหน้านั้น กล่าวคือ ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนา การสาธารณสงเคราะห์ และถึงแม้การดำเนินบทบาทนั้นจะลดน้อยลงไป เริ่มตั้งแต่บทบาทของพระสงฆ์ที่อยู่ในเมืองหลวง ออกไปยังเมืองใหญ่ ตามลำดับ ในที่นี้จะกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไรต่อไป

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (2535: 7) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ คือ

มาตรา 15 ตรี ในส่วนที่กล่าวถึงหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ในข้อที่ 3 ว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ ทำให้กล่าวได้ว่า หน้าที่ของพระสงฆ์นั้นมีอยู่ 5 ประการ คือ

1. การศาสนศึกษา
2. การศึกษาสงเคราะห์
3. การเผยแผ่
4. การสาธารณูปการ และ
5. การสาธารณสงเคราะห์

คณินิตย์ จันทบุตร (2532: 52-56) ได้จำแนกบทบาทของพระสงฆ์ไว้ 3 ประการ คือ

1. การพัฒนาคุณภาพพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม
2. การสงเคราะห์ประชาชน เช่น การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต งานประเพณีส่วนรวม และงานเทศกาลต่างๆ
3. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะการรักษาความปลอดภัยของชาติและกิจการทางสังคมจิตวิทยา เป็นต้น

พระสุริยวงญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) (2541: 163-168) กล่าวว่า พระสงฆ์ทำหน้าที่ใหญ่ ๆ อยู่ 3 ประการ คือ

1. เป็นผู้นำด้านพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ (Spiritual guide) บทบาทนี้จะเห็นได้จากองค์กรสงฆ์ต่อไปนี้

1.1 การเกิดขึ้นของคณะธรรมทาสไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยการนำของท่านพุทธทาสภิกขุ ก่อให้เกิดวัดป่าเพื่อปัญญาชน ลักษณะสวนโมกข-พลาราม มีการผลิตหนังสือธรรมที่มีลีลาการประพันธ์แบบทันสมัย ชักชวนคนยุคปัจจุบันให้เห็นคุณค่าของพระศาสนา นำพาคนไทยไฝ่การประพฤติธรรมมากขึ้น

1.2 การเกิดวัดป่าในสายธรรมยุติกนิกาย จนถึงสมัยพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สาย ภาวนาพุทธโธ มีการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมในสายวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ของพระอาจารย์ชา สุภทฺโท ซึ่งให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศได้เห็นคุณค่าของความสงบทางจิตใจ และเห็นว่าการมีชีวิตแบบสมัยพุทธเจ้าอยู่กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดี

1.3 การเกิดขึ้นของสำนักวิปัสสนากัมมัฏฐานแบบ พองหนอ-ยุบหนอ ซึ่งมีวัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลางเมื่อปี พ.ศ. 2493 อันมีต้นแบบมาจากท่านมหาสีสะยาตอ วัด-ศาสนนิสสา ประเทศพม่า ทำให้ระบบการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเจริญรุ่งเรือง และมีผู้ได้ประโยชน์จากการปฏิบัติธรรมสายนี้

1.4 การเกิดขึ้นของการปฏิบัติธรรมแบบสัมาอรหัง ของพระมงคล-เทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดขบวนการพุทธภavana วิชาธรรมกาย หรือที่เรียกว่า สายพระธรรมกาย ทำให้เกิดกัลยาณมิตรมากมาย ทั้งในวงการพระสงฆ์และประชาชน

2. ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน สถาบันสงฆ์ที่ทำหน้าที่นี้มาตลอดคือ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ตลอดทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่วัดบวรนิเวศวิหาร และ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำให้เรามีแหล่งเพาะภูมิปัญญาแบบพุทธของประชาชน ระบบการศึกษาสายเดิมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ก่อให้เกิดนักคิดนักเขียน เช่น สุชีพ ปุญญานุภาพ แสง จันทร์งาม พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) จำนงค์ ทองประเสริฐ เสฐียรพงษ์ วรรณปก และวศิน อินทสระ แก้ววิชาการ

3. ทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านพัฒนาชนบท พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางพัฒนาชนบทมีทั่วทุกภาคของประเทศ ซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 การตั้งมูลนิธิศึกษาและพัฒนาชนบท พระเถระที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าอุทิศตนเองเพื่อการศึกษาของชาวบ้านในชนบทมาโดยตลอดคือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุดฺดวิโร) วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาที่วัดเจติยหลวง เชียงใหม่ และมูลนิธิเพื่อการศึกษา และพัฒนาชนบท โดยมีอุดมการณ์ “มุ่งส่งเสริมกลีกร สืบสอนวิทยา

ธำรงพระศาสนาและพัฒนาท้องถิ่น”

3.2 การรวมกลุ่มเพื่องานพัฒนาชุมชนในลักษณะเครือข่าย (Network) ของงานพัฒนาชุมชนชนบท มีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มพระสังฆพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา มีพระสงฆ์ที่อยู่ในกลุ่มนี้ประมาณ 20-30 รูป เป็นต้น

จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ (2530: 337) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพประชากร ไว้ 3 ประการ คือ

1. การสร้างคนให้ได้รับการศึกษา ในสมัยก่อนการศึกษาของไทยอยู่ในวังกับในวัด วังเป็นสถาบันการศึกษาของเจ้านายและขุนนางชั้นสูง ส่วนวัดเป็นสถาบันการศึกษาของสามัญชน ถึงแม้ปัจจุบันรัฐจะแยกการศึกษาออกจากสถาบันสงฆ์ แต่สถาบันสงฆ์ก็ยังมียุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างคนให้ได้รับการศึกษาอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษาได้รับผลประโยชน์อย่างมากจากการเอื้ออำนวยหรือการบริการของสถาบันสงฆ์

2. การสร้างคนให้มีคุณธรรม การอบรมสั่งสอนคนให้มีคุณธรรมเป็นหน้าที่หลักของสถาบันสงฆ์ทีเดียว เป็นที่ยอมรับกันว่าการที่สังคมไทยมีความสงบสุขพอสมควรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักศีลธรรม และให้บุคคลละเว้นจากความชั่วร้ายและอบายมุขต่าง ๆ

3. เสริมสร้างความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เช่น เป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน พัฒนาสิ่งแวดล้อม พัฒนาอาชีพ สร้างถนนหนทาง บ่อน้ำ สาธารณสุข และโรงเรียน เป็นต้น รวมทั้งระดมกำลังชาวบ้านให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเด็กกำพร้าคนยากไร้ และช่วยให้ผู้ติดยาเสพติดพ้นจากการเป็นทาสยาเสพติด เป็นต้น

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (2545) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่นอกจากจะทำตามบทบาทที่พระพุทธเจ้าให้ไว้ 3 ด้าน คือ (1) บทบาทส่วนตน (2) บทบาทต่อพระศาสนา และ (3) บทบาทต่อสังคม แล้ว ยังจะต้องปรับอีก แต่ไม่ใช่เปลี่ยน คือ คงหลักเดิมเอาไว้ แต่ปรับบทบาทของตนเสียใหม่ ปรับกระบวนการธรรม การปฏิบัติ ปรับวิธีการเพื่อให้เหมาะสมกับโลกยุคไร้พรมแดนไว้ 3 ประการ คือ

1. ปรับให้เข้าสู่บทบาทเดิมเพื่อรักษาพระธรรมวินัย
2. ปรับกระบวนการธรรมการการเรียนรู้ โดยจะต้องปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์
2 ลักษณะ คือ (1) ปรับปรุงระบบการศึกษาของสงฆ์ ให้เหมาะสมกับยุคสมัย (2) พระสงฆ์ในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลต้องปรับกระบวนการธรรมการการเรียนรู้

3. ปรับโครงสร้างการปกครอง กล่าวคือ ปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นการปกครองโดยพระธรรมวินัยเป็นหลัก

กล่าวโดยสรุปแล้ว นับแต่ครั้งอดีตเป็นต้นมาพระสงฆ์ที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนตามกรอบแห่งพระวินัยมาตลอด ถึงแม้ว่าบางครั้งจะหลงประเด็นไปบ้างหรือผิดเป้าหมายไปบ้างเช่น ในบางช่วงของสมัยอยุธยาที่พระสงฆ์พากันไปเรียนวิชาทางอิทธิปาฏิหาริย์กันมาก

เป็นต้น ทำให้ห่างเหินจากการเรียนพระธรรมวินัยไป และหากกล่าวในปัจจุบัน สำหรับในเมืองบทธบาทพระสงฆ์ได้ลดน้อยถอยลงจนแทบจะไม่เหลือบทบาทของการเป็นผู้นำด้านต่าง ๆ ของสังคมได้ ส่วนในชนบท พระสงฆ์ก็ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสุดความสามารถและยังดำรงความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและการพัฒนาสังคมนั้นๆ ได้มากกว่าในเขตเมือง จึงกล่าวได้ว่าบทบาทและหน้าที่หลักๆ ของพระสงฆ์ในปัจจุบัน คือ

1. การศึกษาเล่าเรียนเพื่อพัฒนาตนเอง ทั้งความรู้ฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การทำหน้าที่ในบทบาทที่สองได้อย่างเข้มแข็ง

2. การรักษาสืบทอดพุทธศาสนา

3. การนำหลักธรรมที่ตนได้ศึกษาไปช่วยสงเคราะห์ประชาชน เพื่อ (1) ช่วยเหลือเพื่อนผู้ร่วมโลกให้ได้มีโอกาสได้รู้จักหลักธรรมของพระพุทธเจ้า จนไปถึงการพ้นทุกข์ และ (2) เป็นการตอบแทนคุณหนี้หรือประชาชนที่อุปถัมภ์บำรุงตนด้วยปัจจัย 4

เพราะฉะนั้น ตราบใดที่พระสงฆ์ยังคงสามารถคงสถานะและบทบาทเหล่านี้อยู่ ก็เป็นอันหวังได้เลยว่า พุทธศาสนาจะคงอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป

2.5 บทบาทของพระสงฆ์ในอนาคต

ในอนาคตนั้น พระสงฆ์จะต้องถูกท้าทายจากสังคมเป็นอย่างมาก สังคมจะมองพระสงฆ์ที่คุณค่าแล้วยังมีอยู่หรือไม่ ทำประโยชน์อะไรต่อสังคมหรือไม่ จึงควรมองว่า ในอนาคตนั้น พระสงฆ์ควรจะมีบทบาทอย่างไร

จันงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ (2543: 36) ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ว่า บทบาทของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยนั้นเป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้ว ไม่ควรจะต้องไปปรับอะไร เพราะเป็นบทบาทที่เด่นล้ำสมัย ถูกต้องในทุกยุคทุกสมัย (อกาลโก) บทบาทของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยถือว่าเป็นบทบาทหลักที่ท่านจะต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เช่น บทบาทในฐานะเป็นผู้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลก และในสังคม (ปริ-สัณญตา) บทบาทในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด (สุปฏิปันโน) บทบาทในฐานะผู้ปฏิบัติตนให้สมควรแก่การกราบไหว้ ควรแก่การถวายเครื่องไทยธรรม ควรแก่การเป็นเนืองนาบุญของโลก และบทบาทในฐานะผู้สอนศีลธรรมและให้คำแนะนำสั่งสอนแก่ผู้ที่มีปัญหา เหล่านี้คือบทบาทหลักของพระสงฆ์

พร้อมกันนี้ จันงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ (2543: 36) ยังได้กล่าวอีกว่า ส่วนบทบาทในการพัฒนาอื่นๆ เช่น ช่วยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สร้างถนน สร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างวัด ก็ควรจะเป็นบทบาทรอง และควรดูตามความเหมาะสมและตามความสามารถของตนเอง และความสามารถทางเศรษฐกิจของประชาชนด้วย พระสงฆ์จะต้องไม่เป็นพระนักรบ คือ รบกวณ

ชาวบ้านในการเรียไรต่างๆ แต่พระสงฆ์จะต้องเป็นพระนักทำ คือ ทำในสิ่งที่ดี เป็นผู้นำในสิ่งที่ดี ในสิ่งที่ไม่เป็นกุลทูสกะ คือ การทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน

จึงกล่าวได้ว่า ในอนาคต ถึงแม้ว่าโลกจะพัฒนาไปอย่างไรก็ตาม บทบาทพระสงฆ์ที่หลักๆ คือ การศึกษาพระธรรมให้ลึกซึ้งยังเป็นหน้าที่ และจะยังเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมในอนาคตด้วย เพราะสังคมในอนาคตจะมากไปด้วยความทุกข์ทางใจอันเกิดจากปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ยาเสพติด ความปลอดภัยในชีวิต เป็นต้น ทำให้คนในสังคม ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ทำให้เกิดความเครียด และหากไม่สมหวังทำให้เกิดทุกข์ทางใจ บางครั้งหาทางออกจากปัญหาดังนั้นไม่ได้ อันอาจนำไปสู่การแก้ปัญหาในแนวทางที่ผิด เช่น การฆ่าตัวตาย การหันไปหาเสพติด เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลต่อสังคมและคุณภาพของคนในสังคม ด้วย เพราะฉะนั้น บทบาทหลักของพระสงฆ์ก็คือ การเข้าไปช่วยในการพัฒนาจิต หรือที่เรียกว่า เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภัทรพร สิริกาญจน (2536: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตาม พุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน” โดยได้ทำการศึกษาด้วยการวิจัยเอกสารและวิจัยภาคสนาม ได้สรุปว่า ตามพุทธบัญญัติหรือพระวินัย พระสงฆ์ มีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรม เผยแผ่พุทธธรรม และช่วยเหลือชาวบ้านทั่วไปให้พ้นทุกข์ ตามความเหมาะสมและตามความสามารถ ในปัจจุบัน สภาพสังคมมีความซับซ้อนและประชาชน มีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าแต่ก่อน และเป็นผู้ แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้าน เช่น ปัญหาครอบครัวและปัญหาความยากจน เป็นต้น จน บางครั้งถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ พระสงฆ์ที่มีบทบาทหน้าที่ในการช่วย เหลือและพัฒนาสังคม เรียกว่า พระนักพัฒนา พระคำเขียน สุวณฺโณ เป็นพระนักพัฒนารูปหนึ่งที่มี บทบาทการพัฒนาชุมชนอย่างกว้างขวาง และในขณะเดียวกันก็เป็นพระสงฆ์ผู้รักษาพระวินัยโดย เคร่งครัดและปฏิบัติตนสอดคล้องกับนโยบายของรัฐเสมอมา แม้งานพัฒนาชุมชนของท่านจะเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งต่อชุมชนบนภูโคงค์ จังหวัดชัยภูมิ แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน รัฐและ คณะสงฆ์ อย่างเพียงพอ เนื่องจากชาวบ้านทั่วไปยังขาดความเข้าใจและขาดความตื่นตัวในการพึ่ง ตนเอง ส่วนรัฐกับคณะสงฆ์ก็ยังเห็นว่าบทบาทหน้าที่หลักของพระสงฆ์ คือ การปฏิบัติธรรม เพื่อ ความพ้นทุกข์และการเทศนาสั่งสอนประชาชน พระนักพัฒนามีอยู่มากมายทุกภาคในเมืองไทย และไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับพระวินัยจนขาดความเป็นสมณะ หากรัฐและคณะสงฆ์เข้าใจบทบาท และเห็นความสำคัญของพระนักพัฒนาอย่างถ่องแท้ พระนักพัฒนาย่อมจะได้รับความสนับสนุนให้ มีบทบาทช่วยเหลือสังคมอย่างกว้างขวางต่อไป

พระมหาสุภา อุทโท (2541: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541–2560)” โดยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) อันเป็นเทคนิคที่ต้องระดมความคิดเห็นที่หลากหลายและกว้างขวาง จากพระสงฆ์จำนวน 10 รูป และฆราวาสจำนวน 23 ท่านทั่วประเทศ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญอย่างลึกซึ้งต่อสภาพสังคมไทยในอนาคตและวงการพระสงฆ์ไทย จากการศึกษาได้พบว่า

พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า ควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกัน คือ (1) บทบาทต่อตนเอง ได้แก่การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน (2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้สงบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่างๆ ในวัดให้หลากหลายขึ้น ตั้งวิทยาลัยพัฒนาพระสังฆาธิการทั่วประเทศและปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้ทันสมัยมากยิ่งขึ้น และ (3) บทบาทต่อสังคม ได้แก่การเรียนรู้วิชาการทางโลก ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน สงเคราะห์คนในชุมชน ประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและจัดตั้งกลุ่มต่างๆ พร้อมกันนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทที่เหมาะสมของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้า โดยพิจารณาจากเกณฑ์ ความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย และบทบาทของนักพัฒนา พบว่า

พระสงฆ์ควรเรียนรู้และวิจัยสังคม โดยการแสวงหาความรู้ในวิชาการทางโลก สร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและชุมชน ปลุกจิตสำนึกและสอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับทั้งในวัดและนอกวัด ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตต่างๆ แก่ประชาชน ให้การศึกษาในวิชาการต่างๆ ตามความต้องการของคนในชุมชน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สงเคราะห์คนด้อยโอกาสในชุมชน ประสานงานกับคนระดับต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน และส่งเสริมการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยกลุ่ม

วัฒนา พัฒนพงศ์ (2526: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง “พระสงฆ์กับบทบาททางการศึกษา” โดยการศึกษาจากข้อมูลที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิกล่าวคือ จากเอกสาร การตอบแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์ประกอบการสังเกตการณ์ จากการศึกษาพบว่า บทบาททางการศึกษาของสงฆ์ (และรวมทั้งบทบาทด้านอื่นๆ ด้วย) เคยเจริญรุ่งเรืองและมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ แต่ปัจจุบันได้ลดความสำคัญลงไปมาก สภาพการศึกษาของสงฆ์เองก็อยู่ในภาวะพอทรงตัวอยู่ได้ และอยู่ในสภาพล้าหลังเมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของชาติสายอื่นๆ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาบทบาททางการศึกษาของสงฆ์ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านปรัชญาการศึกษาของชาติ ช่องว่างทางด้านความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์ และจากการสำรวจทัศนคติเกี่ยวกับบทบาททางการศึกษาของสงฆ์ พบว่า

พระสงฆ์กับชาวบ้านมีความคิดเห็นแตกต่างกันในหลายเรื่อง ทัศนคติของชาวบ้านก็มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดและพัฒนาบทบาทของสงฆ์ นอกจากนี้ยังพบว่า แม้บทบาททางการศึกษาของสงฆ์จะลดความสำคัญลงไปเมื่อเปรียบกับอดีตและพัฒนาการศึกษาของฝ่ายทางโลก แต่ก็พบว่า สถาบันสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อการช่วยลดช่องว่างแห่งความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

เพราะเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ พบว่ารัฐได้ให้โอกาสในการเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาเฉพาะกลุ่มเจ้าของกิจการ และข้าราชการ ซึ่งเป็นชนส่วนน้อยของประเทศ ส่วนชนส่วนใหญ่ของประเทศ กล่าวคือ เกษตรกร ชาวนา และชาวไร่ จะมีโอกาสเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาเพียงเล็กน้อย และผู้ศึกษาเองก็ได้พบว่า การศึกษาของรัฐแม้จะพัฒนาการก้าวหน้า แต่ก็เอื้ออำนวยประโยชน์ให้เฉพาะชนชั้นสูงและชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนส่วนน้อยของประเทศ ส่วนการศึกษาของสงฆ์ แม้จะล้ำหลัง แต่ก็เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชนชั้นผู้ยากไร้ ซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของชาติ

สมใจ เวศุโร และศุภกิจ ปรีดากรณ์ (2539: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทพุทธศาสนาต่อสังคมไทย” โดยทำการศึกษาจากการรวบรวมข้อมูล จากวารสาร บทความ และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย โดยครอบคลุมเนื้อหาที่เกี่ยวกับความเป็นมาของพุทธศาสนาในเมืองไทย หลักคำสอน บทบาทของวัดและพระสงฆ์ ผลการศึกษาพบว่า สถานะและบทบาทของพุทธศาสนาเริ่มทรุดต่ำ อันเนื่องมาจากความเจริญทางด้านวัตถุได้รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเต็มรูปแบบ ศาสนาถูกละเลยความสำคัญ ประชาชนขาดศรัทธาในพุทธศาสนา ความประพฤติของภิกษุสงฆ์ย่อหย่อนจากธรรมวินัย ก่อให้เกิดความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ดังปรากฏขบวนการสงฆ์ใหม่ๆ ขึ้นมา เช่น วัดพระธรรมกาย สันติอโศก สำนักสงฆ์สวนโมกขพลาราม วัดถ้ำกระบอก และอื่นๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวงการสงฆ์ที่ทำให้ภาพลักษณ์ของพุทธศาสนาตกต่ำลง จึงมีเสียงเรียกร้องให้มีการกวดขันในการอุปสมบท โดยให้มีการคัดเลือกคนดีมีคุณภาพ และตั้งใจศึกษาพระศาสนาเข้ามาบวช ควรมีการตรวจสอบ การสอบสวนลงโทษบุคคลที่ปลอมเข้ามาเป็นพระสงฆ์เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ และสร้างความเสื่อมเสียให้เกิดแก่องค์การศาสนา

มานี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ (2542: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศาสตร์และศิลป์ในการอบรมคุณธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยได้ศึกษากลุ่มเป้าหมายคือ พระเถระที่ประชาชนเคารพศรัทธา 12 รูป และพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมในพิธีทำบุญ รวมทั้งผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับวัดที่ยินดีให้ข้อมูล จำนวน 120 คน เก็บข้อมูลด้วยเทคนิค Rapid Appraisal การสัมภาษณ์แบบลึกและการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า

1. พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธา ถือบทบาทตามบริบทของพุทธศาสนาและตามท้องถื่นศาสนากำหนด ทั้งในการศึกษาพุทธศาสนา การปกครองพระสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอน การสร้างสาธารณูปการ และงานสาธารณสงเคราะห์ และเห็นว่าในยุคโลกาภิวัตน์พระสงฆ์ควรจะเพิ่มบทบาทในการร่วมแก้และพัฒนาสังคม พระสงฆ์จึงควรติดตามข่าวสาร ความรู้ทางสื่อมวลชนเพื่อประยุกต์ใช้สอนธรรมะ ควรมีบทบาทเป็นผู้ประสานในกิจกรรมการอนุรักษ์พัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญหาการทำผิดของสงฆ์

ในการอบรมคุณธรรม พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธาใช้ภาษาง่ายๆ เป็นเหตุเป็น

ผลในการสอน มีการยกตัวอย่างประกอบ แจกหนังสือธรรม เทปธรรมะ และบางท่านใช้คอมพิวเตอร์ในการอบรมด้วย

2. พุทธศาสนิกชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า พระสงฆ์ที่นำเคารพเลื่อมใสควรมีความรู้ธรรมะลึกซึ้ง เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติ มีความสามารถในการอบรมคุณธรรม ถือความเรียบง่าย ถือสันโดษ และในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ควรมุ่งเน้นการอบรมคุณธรรมควบคู่กับการสอนปฏิบัติวิปัสสนา

มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ (2542ก: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้” โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธา 7 รูป จากวัด 7 แห่ง ของ 4 จังหวัดภาคเหนือ และ 7 รูป จากวัด 7 แห่ง ของ 4 จังหวัดในภาคใต้ และพุทธศาสนิกชน ที่มาร่วมในพิธีทำบุญ รวมทั้งผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับวัดที่ยินดีให้ข้อมูล จำนวน 186 คน เก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์แบบลึก และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า

1. พระสงฆ์กลุ่มเป้าหมายให้ความเห็นว่า พระสงฆ์ต้องปฏิบัติในบทบาทในการอบรมตน โดยเรียนรู้พระไตรปิฎกให้แตกฉาน ทั้งทางคันถธุระและวิปัสสนาธุระโดยเคร่งครัดทั้งศีล สมาธิ ปัญญา และ หน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนา ทั้งอดีต ปัจจุบันที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ส่วนบทบาทนอกเหนือจากนั้นควรเป็นเรื่องรอง

ในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุคข่าวสารข้อมูล พระสงฆ์ควรได้รับการพัฒนาด้านยุทธวิธีในการเผยแผ่พุทธศาสนา ควรจัดหลักสูตรฝึกอบรม จัดสัมมนาในเรื่องที่ต้องช่วยกันหาทางแก้ปัญหา หรือแนวทางเพื่อนำมาพัฒนาวัดและชุมชน หรือร่วมกันคิดปรับปรุงแก้ไขบทบาทหน้าที่ของสงฆ์ให้สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไป โดยองค์กรเถรสมาคมและกรรมการศาสนาควรให้การสนับสนุน

บทบาทด้านการพัฒนาวัดและสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์มีความเห็นว่า การพัฒนาวัดเพื่อให้วัดเป็นแหล่งสืบทอดพุทธศาสนา โดยสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็น ให้เกิดความงดงามและรักษาเอกลักษณ์ศิลปปะท้วงถิ่น อนุรักษ์โบราณวัตถุเก่าแก่ทั้งพระพุทธรูป อาราม สิ่งของเครื่องใช้เก็บรวบรวมไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

บทบาทด้านการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์มีบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนมาแต่อดีต ทั้งทางตรงและทางอ้อม งานพัฒนาชุมชนจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเผยแผ่พุทธศาสนา เพราะเมื่อการพัฒนาชุมชนได้ผลดีประชาชนก็จะศรัทธาพระสงฆ์และพุทธศาสนา

2. พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ นิยมพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา การครองตนด้วยความบริสุทธิ์ สงบ เรียบง่าย สันโดษ มีความรู้ธรรมะลึกซึ้ง มีความสามารถในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชน เข้าใจความเป็นไปในสังคม มีความรู้ ทศนคติและการปฏิบัติที่ทันสมัย รวมทั้งมีความสามารถในการอบรมสั่งสอน และเขียนหนังสือธรรมะที่อ่านเข้าใจง่ายและนำไปปฏิบัติได้

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้าน การอบรมตน ทำวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนา การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งหนังสือทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่างๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์ประชาชน และพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและให้โชคลาภแก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่าเป็นบทบาทของพระสงฆ์ เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน ค้ำครองความปลอดภัยและทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้า

สุภาพร มากแจ้ง (2542: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของพระสงฆ์” เพื่อศึกษา (1) วิเคราะห์โครงสร้างการบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ (2) ศึกษาสภาพของสงฆ์ที่อยู่ในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ปัจจุบัน (3) ศึกษาความต้องการด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน และ (4) ศึกษาแนวทางพัฒนาการศึกษาของพระสงฆ์ โดยใช้วิธีศึกษาวิเคราะห์เอกสารร่วมกับวิธีการทางสถิติจากการใช้แบบสอบถาม สุ่มตัวอย่างความต้องการกลุ่มประชากรผู้อยู่ในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกประเภท รวมทั้งใช้เทคนิคเดลฟายในการหาฉันทามติจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการวิจัยพบว่า

การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แยกส่วนออกจากการระบบการบริหารการศึกษาของชาติ ทำให้เกิดปัญหาทั้งด้านการจัดการ งบประมาณ การบริหารหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล คุณภาพการศึกษา คุณภาพของบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารและผู้สอน ตลอดจนสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ หลักสูตรการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนซึ่งจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ต้องการขยายโอกาสทางการศึกษา ผู้ประสงค์จะเป็นศาสนทายาทและผู้บวชตามประเพณี

พระสมนึก อนันตวรรังสี (2540: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามพระคัมภีร์ของพระผู้นำทางด้านวิชาการ” เพื่อศึกษาพระคัมภีร์ของพระผู้นำทางด้านวิชาการ ในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์พุทธธรรม เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต โดยทำการศึกษาทั้งจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ กล่าวคือ การรวบรวมเอกสารและสัมภาษณ์พระผู้นำทางด้านวิชาการจำนวน 15 รูป โดยจำแนกตามลักษณะผลงานทางวิชาการและบทบาทหน้าที่ที่ปฏิบัติของแต่ละรูป ผลการศึกษาพบว่า

การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์ใช้พุทธธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมไทยนั้น พระผู้นำทางด้านวิชาการทุกท่านเห็นตรงกันว่า ในปัจจุบันนี้สถาบันสงฆ์ได้เกื้อกูลต่อสังคมไทยอยู่แล้ว แต่สำหรับอนาคตนั้นยังจะต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่างๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาของสงฆ์และการพัฒนาบุคลากรทางศาสนา สำหรับ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้ปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีความเห็นที่หลากหลายกันออกไป แต่ส่วนใหญ่มองว่า ไม่น่าเป็นปัญหาสำหรับการพัฒนา แต่จะต้องปรับปรุงในส่วนขององค์กรต่างๆ ของสถาบัน องค์กรการศึกษา องค์กรการเผยแผ่ องค์กรการปกครอง องค์กรสาธารณูปการ และองค์กรสาธารณสงเคราะห์ ในระดับวัด ประเด็นสำคัญอยู่ที่สมณศักดิ์ พระผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนมากกว่าครึ่งที่มองว่าปัจจุบัน เป็นปัญหาเนื่องจากขาดระบบกลั่นกรองตรวจสอบที่ดี

กนกวรรณ ยุกติรัตน์ (2535: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษา เรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาสังคม: วิเคราะห์จากเอกสารและจากข้อมูลในสนาม” เพื่อที่จะศึกษาถึงบทบาทพระสงฆ์ รูปแบบในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ ผลการพัฒนาสังคมและปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยได้ศึกษาจากเอกสารและข้อมูลในสนาม โดยการสังเกต การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า

มีพระสงฆ์บางกลุ่มได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตน เข้าไปมีบทบาททางการพัฒนา สังคมมากขึ้น โดยอาศัยพื้นฐานความเคารพศรัทธาของชาวบ้านเป็นแก่นนำ เพื่อให้ชาวบ้านยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการเข้าไปทำกิจกรรมการพัฒนา แต่การพัฒนาของพระสงฆ์ยังจำกัดอยู่ เฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ ยังไม่กว้างขวางนัก และยังมีกิจกรรมในลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่ประสานกันอย่างเป็นขบวนการหรือองค์กร

หลักในการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์สามารถแบ่งได้เป็น 4 แนวคิดหลักคือ (1) การพัฒนาที่เน้นด้านจิตใจ (2) การพัฒนาที่เน้นด้านวัตถุ (3) การพัฒนาที่ควบคู่กันระหว่าง วัตถุและจิตใจ และ (4) การพัฒนาตามความเหมาะสม โดยพระสงฆ์แต่ละรูปจะมีหลักในการ พัฒนาที่ต่างกัน แต่จะมีเป้าหมายในการพัฒนาที่เหมือนกัน คือ ปราบปรามให้ประชาชนมีสภาพ ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ผลที่ได้รับจากการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม มีผลทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ คือ การเพิ่มรายได้เล็กๆ น้อยๆ จากการส่งเสริมให้ปลูกผักผลไม้หรือปลูกมะพร้าว การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ ผลทางด้านสังคม ได้แก่ การส่งเสริมให้ดอบายมุข และถือศีล 5 การกระชับความผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน ผลทางด้านการเมือง คือการให้ ข่าวสารบ้านเมืองแก่ประชาชน การจัดตั้งกลุ่มพลังชุมชน

สำหรับปัญหานั้น มีปัญหาและอุปสรรคคือ ประชาชนและผู้ร่วมงานไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ ไม่เห็นความสำคัญ ขาดงบประมาณ ขาดบุคลากรที่มีคุณภาพ พระสงฆ์ไม่มีความรู้และ เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่จะนำมาประยุกต์ใช้ ปัญหาด้านการตลาด และที่สำคัญคือ การขัดขวางจากผู้ มีอิทธิพลในท้องถิ่นนั้นๆ

จากงานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ได้ คือ นับแต่อดีตนับแต่ ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา พระสงฆ์ได้ดำรงบทบาท คือ

1. บทบาทในการเป็นทรัพยากรมนุษย์ คือ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตก ฉาน มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง พัฒนาและปฏิบัติตนให้ได้ตามหลักพระธรรมวินัยนั้น

2. บทบาทนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยการช่วยเหลือสังคม ในเรื่องหลัก ๆ คือ การอบรมในด้านศีลธรรม แนะนำการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม และที่การพัฒนาจิตใจให้สมบูรณ์ ทำให้กายกับใจประสานสอดคล้องกันในทางที่ถูกต้องดีงาม โดยทำตนให้เป็นตัวอย่าง

สองบทบาทนี้ เป็นบทบาทหลักของพระพุทธศาสนา และ

3. บทบาทด้านการสงเคราะห์อื่น ๆ เช่น การสร้างสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่าง ๆ มี โรงเรียน แหล่งน้ำ สะพาน เป็นต้น นับเป็นบทบาทใหม่ที่แตกต่างไปจากในสมัยพุทธกาล เพราะในสมัยพุทธกาลนั้น บทบาทพระสงฆ์คือการให้ธรรมทานแก่คนในสังคม ทั้งนี้ด้วยคนในสมัยนั้นมีความเป็นอยู่ที่พอเพียง และแสวงหาความรู้ทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นได้จากการมีสำนักหรือเจ้าลัทธิมากมาย ดังเช่น ชฎิล 3 พี่น้อง ต่างก็เคยเป็นเจ้าสำนักมาก่อน ต่อภายหลังจึงมาบวชในพุทธศาสนา และนอกจากนี้ยังมีเจ้าสำนักที่ยังสอนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า เช่น สัตยชัย อาจารย์เก่าของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น แต่เนื่องจากปัจจุบันด้วยว่า วัดหรือพระสงฆ์เข้ามาอยู่ใกล้ชิดชีวิตของคนในสังคมมากขึ้น มีที่อยู่ประจำเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่จะต้องรับรู้ความเป็นไปของชุมชน เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ความแห้งแล้ง ยาเสพติด เป็นต้น พระสงฆ์จึงต้องออกมาเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหานั้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่นั่นเอง จึงได้เกิดบทบาทที่ 3 นี้ขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประชาชนมีความกินดีอยู่ดี อันจะนำไปสู่การได้ปฏิบัติบทบาทที่ 1 และ 2 ได้ดั้งเดิมและสะดวกขึ้น

อย่างไรก็ตามบทบาทที่หนึ่งและสอง เป็นบทบาทที่เป็นบทบาทหลักของพุทธศาสนาและพุทธประสงค์ของพระพุทธองค์ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสแก่พระสงฆ์ข้างต้น (ดู พุทธดำรัสวรรคแรก หน้า 1) กลับไม่ค่อยได้รับการดำเนินการอย่างแข็งขันจากพระสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศมากนัก ทำให้สถาบันพุทธศาสนาเสื่อมลงจากความนับถือของประชาชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้มีสาเหตุมาจาก

1. พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่มีการศึกษาพระธรรมวินัยให้ลึกซึ้งอย่างแท้จริง อันเนื่องมาจากวัตถุประสงค์ของการบวชที่แตกต่างไปจากสมัยพุทธกาล กล่าวคือ ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์แทบทั้งหมดเข้ามาบวชเพื่อพัฒนาตนหรือมุ่งหวังการบรรลุพระอรหันต์ พร้อมกับสงเคราะห์ประชาชนในด้านการเป็นผู้ให้ธรรมทาน เพื่อให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตนให้มีศีลธรรม และพัฒนาจิตใจให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในปัจจุบัน และพัฒนาจนถึงขั้นโลกุตระตามพวกตน แต่ในปัจจุบันกลุ่มคนที่เข้ามาบวชนั้นมากกว่า 95 % เป็นกลุ่มชนในระดับรากหญ้าของประเทศ บวชเข้ามาเพื่อมีโอกาสทางการศึกษาที่ไม่สามารถเข้าสู่ระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้ได้ ทำให้พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ค่อยที่จะสนใจในการทำหน้าที่ต่อสังคม

2. การพัฒนาประเทศที่มุ่งแต่ความเจริญทางวัตถุเป็นหลัก ละเลยการพัฒนาทางด้านคุณธรรม ไม่มีการประสานการพัฒนาระหว่างอาณาจักรและศาสนจักร ทำให้การพัฒนาเป็นไปแบบสุดโต่งคือ เน้นการพัฒนาด้านวัตถุมากกว่า ทำให้ปัญหาศีลธรรมเสื่อมทรามลง นอกจากนี้การที่ฝ่ายบ้านเมืองและคณะสงฆ์ไม่สนับสนุนให้พระสงฆ์ได้มีการพัฒนาด้านการศึกษาที่ถูกต้อง

และเหมาะสม ทำให้พระสงฆ์ขาดการพัฒนา ขาดการเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และไม่สามารถแนะนำข้อปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันได้

จากที่กล่าวมาจะได้เห็นได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันจะแตกต่างไปจากบทบาทของพระสงฆ์ในครั้งพุทธกาล ทั้งนี้เนื่องจากชีวิตของพระสงฆ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมมากขึ้น และ เป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากขึ้น ที่เห็นความลำบากของคนในชุมชน ก็จำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือให้เขาเหล่านั้นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อันจะนำไปสู่การเอื้อโอกาสต่อการมีเวลาที่จะได้ศึกษาพระธรรมมากขึ้น โดยไม่ต้องไปพะวงกับเรื่องปากท้อง แต่การเข้าไปของพระสงฆ์นั้น บางครั้งลึมนึกถึงบทบาทแรกและบทบาทที่สองไป ทำให้พระสงฆ์ไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ การดำเนินงานของพระสงฆ์ในปัจจุบันก็มีปัญหาอุปสรรค ทั้งที่ตัวพระสงฆ์เองและสังคมโดยส่วนรวมด้วย กล่าวคือ (1) พระสงฆ์ขาดการศึกษาสังคมอย่างเป็นระบบ ทำให้มองปัญหาของชุมชนไม่ชัดเจน ซึ่งจะทำให้แก้ปัญหาผิดทางได้ (2) ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่เข้าใจถึงบทบาทของพระสงฆ์ และ (3) ปัญหาอิทธิพลในท้องถิ่น เพราะว่า คำสอนของพุทธศาสนาเป็นการสอนเพื่อให้ประชาชนถือความสันโดษ (ดู หน้า 155) ทำให้ไปขัดกับหลักของวัตถุนิยมหรืออบายมุข เช่น การพนัน หวย เป็นต้น ซึ่งเจ้ามือคือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ทำให้พระสงฆ์ไม่เป็นที่ชอบใจของคนเหล่านั้น นำไปสู่การแนะนำยุ้งให้ชาวบ้านไม่ชอบพระสงฆ์ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินบทบาทของพระสงฆ์ แม้ว่าจะมีอุปสรรคน้อยเพียงไร พระสงฆ์กลุ่มที่ทำงานด้านการพัฒนาก็ยังมุ่งมั่นที่จะกระทำบทบาทในการสั่งสอนประชาชนให้มีความเข้าใจ นำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต ดังที่มีตัวอย่างให้เห็นหลายที่ ทั้งที่สุรินทร์และตราด เป็นต้น อันเป็นปัจจัยหรือเป็นแรงใจให้กับพระสงฆ์ในส่วนอื่น ๆ ของประเทศได้ดำเนินรอยตาม

กล่าวในส่วนของแนวโน้มในอนาคตนั้น เนื่องจากสภาพของสังคมที่คนส่วนใหญ่มีความทุกข์ทางใจมากขึ้น เกิดความเครียดมากขึ้น ปัญหาต่างๆ จะมากขึ้น เช่น ปัญหายาเสพติด เป็นต้นซึ่งต้องการทางออกที่ถูกต้องดีงาม ต้องการศีลธรรมให้เข้ามามีส่วนในสังคมมากขึ้น จึงย่อมเป็นโอกาสที่พระสงฆ์จะทำหน้าที่ของตน เพื่อช่วยในการเยียวยาสังคม อย่างไรก็ตามการที่พระสงฆ์จะดำเนินบทบาทนั้นได้ พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ความสามารถ โดยการ (1) มีการศึกษาพัฒนาตนเองให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างแตกฉาน พร้อมทั้งมีวัตรปฏิบัติที่ดีงามเป็นตัวอย่างเขาได้ (2) มีการศึกษาวิจัยปัญหาของสังคมอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการทำบทบาทของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความสุขสงบและความมีชีวิตที่ดีงามของคนในสังคมตลอดไป

บทที่ 3

ระเบียบและวิธีการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ได้มีกระบวนการในการศึกษาเพื่อการนำเสนอข้อมูล ซึ่งจะกล่าวถึงในบทนี้ ในประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้

3.1 วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษา ดังนี้ คือ

3.1.1 ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.1.2 การศึกษาข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยศึกษาจากการรวบรวมทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ในที่นี้ หมายถึง

- พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการสร้างสรรค์หรือผลิตบุคลากรทางศาสนา และผู้มีบทบาทต่อแนวคิดของสังคมไทย และ
- คฤหัสถ์ที่เป็นผู้นำด้านความคิดต่อสังคมไทย และมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ในการรวบรวมทรรศนะของท่านเหล่านั้น ผู้ศึกษาใช้คำถามแบบกว้างๆ เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบหยั่งลึก (Depth Interviews) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดและลึก ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ข้างต้นนั้น

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล คือ

3.2.1 แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิโดยครอบคลุมเนื้อหาใน 5 หมวด คือ

หมวดที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่าง รวมถึงผลงานทางวิชาการและตำแหน่งในปัจจุบันโดยสังเขป

หมวดที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับพระคณาของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อสภาพพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

หมวดที่ 3 ข้อมูลที่ถามถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะต้องมีในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในสถานการณ์ปัจจุบัน

หมวดที่ 4 ข้อมูลที่ถามถึงพระคณาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ใน 3 ด้านกล่าวคือ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์และการเผยแผ่

หมวดที่ 5 ข้อมูลที่ถามถึงพระคณาที่มีต่อบทบาททั้งสองคือ ทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระสงฆ์ในอนาคต

3.2.2 เทปบันทึกเสียงสำหรับบันทึกข้อมูลขณะสัมภาษณ์

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมจากหนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และในส่วนของการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์นั้น ผู้ศึกษาดำเนินการด้วยตนเอง โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดตามประเด็นที่ได้วางเป็นแนวทางไว้ในการรวบรวมข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นัดหมายกับท่านผู้ทรงคุณวุฒิโดยทางโทรศัพท์และด้วยตนเอง ซึ่งก็ได้รับความเมตตาและได้รับโอกาสจากท่านเหล่านั้นด้วยดี โดยที่มีรายละเอียดในการนัดหมายสัมภาษณ์ ดังนี้

1. พระธรรมโกศาจารย์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2545 เวลา 08.00 น. ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
2. พระธรรมปิฎก (อาพาธ ไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้)
3. พระราชกวี สัมภาษณ์วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2545 เวลา 13.00 น. ณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
4. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แสง จันทร์งาม สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2545 เวลา 13.00 น. ณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา วัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่
5. อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2545 เวลา 13.00 น. ณ บริษัทสวนเงินมีมา คลองสาน กรุงเทพฯ
6. ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2545 เวลา 09.00 น. ณ บริษัท หนังสือพิมพ์ข่าวสด จำกัด บางเขน กรุงเทพฯ

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ คือ เป็นการศึกษาจากเอกสาร สิ่งพิมพ์ ต่างๆ และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งจะนำข้อมูลทั้งหมดมาตีความ วิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วนำเสนอผลจากการศึกษานั้น

3.5 การนำเสนอผลการศึกษา

ผู้ศึกษาจะนำเสนอข้อมูลจากที่ได้รวบรวมจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านในรูปแบบของการพรรณนา ตามลำดับในประเด็นที่ตั้งไว้ โดยเรียงลำดับจากบรรพชิตไปยังคฤหัสถ์

3.6 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.6.1 ประชากร

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งประชากรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ประชากรที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายบรรพชิตหรือพระสงฆ์ โดยมีเกณฑ์คือ
 - 1.1 เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นที่ยอมรับในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผลงานทางวิชาการ และการเสนอประเด็นคิดต่างๆ ที่มีผลต่อสังคมไทย
 - 1.2 เป็นพระสงฆ์ที่มีส่วนรับผิดชอบในการผลิตบุคลากรทางศาสนา โดยเป็นผู้บริหารของสถาบันการศึกษาหรือองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
 - 1.3 เป็นพระสงฆ์ที่มีผลงานในงานเขียนเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และในฐานะที่พระสงฆ์เองก็เป็นทรัพยากรมนุษย์
2. ประชากรที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายคฤหัสถ์ โดยมีเกณฑ์คือ
 - 2.1 เป็นบุคคลที่มีความสนใจในด้านพระพุทธศาสนา
 - 2.2 เป็นผู้ที่มีบทบาทในการนำเสนอมุมมองต่อสังคมไทย
 - 2.3 เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการ
 - 2.4 เป็นบุคคลที่มีผลงานในการนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

3.6.2 กลุ่มตัวอย่าง

- 3.6.2.1 สำหรับกลุ่มประชากรตัวอย่างคือผู้ทรงคุณวุฒิทางฝ่ายบรรพชิตนั้น

ผู้ศึกษาได้ทำการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ด้วยเหตุว่า ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีบทบาทในด้านนี้อย่างชัดเจนและมีส่วนในการกำหนดนโยบายของการผลิตพระสงฆ์อย่างเป็นระบบมีอยู่ไม่มากนัก ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวนั้นมีบทบาทและมีส่วนในการผลักดันหรือผลิตพระสงฆ์ให้เป็นไปตามแนวทางที่ถูกต้องและตอบสนองต่อสังคม และด้วยข้อจำกัดด้านเวลา ผู้ศึกษาจึงเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 รูป/คน โดยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการรับผิดชอบต่อการผลิตบุคลากรทางศาสนาและมีบทบาทในการชี้นำสังคมในด้านศาสนา จำนวน 3 รูป คือ

1. พระธรรมโกศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์
2. พระธรรมปิฎก เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม
3. พระราชกวี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน มหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย

3.6.2.2 ส่วนกลุ่มประชากรตัวอย่างที่เป็นคฤหัสถ์ก็ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเช่นเดียวกัน โดยเลือกบุคคลที่มีความสนใจในการที่จะผลักดันหรือนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในเกิดประโยชน์ต่อสังคม จำนวน 3 ท่าน คือ

1. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ แสง จันทร์งาม
2. อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์
3. ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต

3.7 ข้อจำกัดในการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาจากเอกสารต่างๆ และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งแต่ละท่านนั้น เป็นที่รู้จักในสังคม มีแนวคิดที่สามารถชี้นำสังคมได้ บางท่านไม่มีเวลาที่จะให้สัมภาษณ์ เนื่องจากป่วย นับว่า เป็นการเสียโอกาสในอันที่จะได้รับทราบแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ดีๆ จากท่านเหล่านั้นไป และนอกจากนี้ การจะหาคฤหัสถ์ที่มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งและนำเสนอผลออกมาทางด้านผลงานทางวิชาการนั้น ยังยากอยู่ ทำให้การติดต่อเป็นไปอย่างลำบาก และที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งก็คือ พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก ซึ่งเกิดอาพาธ ไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้

3.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

พระสงฆ์นั้นดำรงบทบาท 2 บทบาท คือ ทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พระสงฆ์อยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างของสังคม (ดูภาพที่ 2.1 หน้า 37) จะเห็นภาพว่ามีลักษณะของลูกศรชี้เข้า มาสู่ตัวพระสงฆ์ หมายถึง พระสงฆ์ในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กรอบ

ขององค์กรสงฆ์และสังคมภายนอก จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาหรือการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนา เช่น การสร้างโอกาส การให้สิทธิ การสร้างสภาพแวดล้อมที่จะเอื้อให้พระสงฆ์เกิดการพัฒนา โดยการพัฒนาของพระสงฆ์นั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากว่าผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ คณะสงฆ์และสังคมภายนอก ไม่เอื้อหรือไม่สนับสนุน และนอกจากนี้ตัวพระสงฆ์เองก็ต้องมีการพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลา หรือที่เรียกว่ามีการศึกษาตลอด ครอบคลุมบรรลุนิพพานตามหลักทางพุทธศาสนา

ในบทบาทที่สอง พระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ บทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่ (ดูภาพที่ 2.2 หน้า 41) จะเห็นภาพของลูกศรที่ชี้ออกจากพระสงฆ์ ไปยังวงกว้างหรือกลุ่มต่างๆ ที่อยู่รอบๆ พระสงฆ์ แสดงถึงการทำหน้าที่ทั้ง 3 ด้านนี้ของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์มีชีวิตอยู่ด้วยความอุปถัมภ์จากผู้อื่น เพื่อที่จะพัฒนาตนเอง และหน้าที่อีกอย่างหนึ่งนอกจากที่จะพัฒนาตนเองแล้ว ก็ต้องนำผลจากการที่ได้พัฒนาด้านนั้นไปพัฒนาผู้อื่นเพื่อให้ได้ผลดังที่ตนได้รับ เป็นการต่างตอบแทนโอกาสหรือการสนับสนุนที่บุคคลเหล่านั้นได้ให้กับตน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตากรุณา นับแต่องค์กรสงฆ์เอง ขยายไปยังประชาชนในชุมชนรอบข้าง สถาบันต่างๆ ในชุมชนนั้น องค์กรต่างๆ ที่ประกอบกันอยู่ในสังคมนั้นๆ และสุดท้ายเมื่อแผ่ธรรมที่ตนเองได้รับมานั้นไปยังมนุษยโลกเพื่อก้าวสู่ความเป็นโลกที่มีสันติภาพในที่สุด เช่น

1. สถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นสถาบันที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ จะต้องมีการหล่อหลอมที่ถูกต้อง ความถูกต้องในที่นี้ คือ การพัฒนาที่สมดุลระหว่างร่างกายและจิตใจ และเป็นการพัฒนาความรู้คู่กับคุณธรรม เป็นการพัฒนาคนที่มีใช้ให้มีแต่ความรู้เท่านั้น แต่ควรจะมีการปลูกฝังคุณธรรมให้ประกอบอยู่ในจิตของคนเหล่านั้นด้วย พระสงฆ์จะทำได้โดยการเข้าไปมีส่วนในการสอนวิชาเกี่ยวหลักธรรมทางศาสนา แต่ไม่ใช่เป็นแค่การสอนให้รู้ถึงเรื่องราวทางพุทธศาสนาเท่านั้น แต่จะต้องให้มีการนำไปสู่การปฏิบัติให้ได้ เช่น การสอนให้รักษาศีล ดังข้อที่หนึ่งที่บอกว่า ห้ามฆ่าสัตว์นั้น ไม่ใช่เป็นแค่การฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตเท่านั้น แต่การรังแกเพื่อน การทำให้เพื่อนเจ็บทั้งกายและใจ ก็จัดเข้าในข้อนี้ด้วย สอนความมีใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ความมีเมตตาต่อกัน ไม่ใช่เป็นแค่ทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะเรียนให้เก่งที่สุดและเอาชนะคนอื่นให้ได้เท่านั้น แต่จะต้องมีคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมในใจด้วย เป็นต้น เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาของการเรียนรู้และปฏิบัติ การศึกษาคือการปฏิบัตินั่นเอง เมื่อพระสงฆ์สามารถนำหลักธรรมเข้าไปเผยแผ่ให้กับเยาวชนของชาติทุกระดับชั้น ทำให้คนเหล่านั้นได้เข้าใจหลักธรรมอย่างแท้จริง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

ในส่วนที่สถาบันการศึกษามีผลต่อการพัฒนาการของพระสงฆ์ ก็ทำได้โดยการมาสนับสนุน เพิ่มเติมศักยภาพของพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้เข้ากับกาลสมัย เหมาะสม เพราะการสอนหลักธรรมนั้นเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง จะสอนถึงเรื่องหลักธรรมเลยทันทีและให้คนเข้าใจนั้นเป็นเรื่องที่ยาก จึงจำเป็นที่สถาบันการศึกษาจะเข้ามาต่อเสริมตรงนี้ คือ มีการแนะนำฝึกฝนอบรมเทคนิคการสอนต่างๆ การใช้สื่อต่างๆ ให้กับ

พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการสอน นอกจากนี้ ในการสอนกลุ่มคนที่อยู่นอกกระบวนการศึกษา ก็จำเป็นต้องมีเทคนิคที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มคนนั้นๆ สถาบันการศึกษาก็ต้องเข้ามาเสริมสิ่งเหล่านี้ให้กับพระสงฆ์ ก็จะทำให้พระสงฆ์สามารถที่จะสื่อสารกับเด็กนักเรียนได้อย่างดี การสอนธรรมไม่ใช่สิ่งที่น่าเบื่อหน่ายอีกต่อไป อันจะทำให้เยาวชนของประเทศเข้าใจและเห็นความสำคัญของหลักธรรม พร้อมทั้งจะนำหลักธรรมเหล่านั้นไปปฏิบัติ และหลักธรรมเหล่านั้นก็จะฝังอยู่ในวิถีชีวิตของเยาวชนเหล่านั้นตลอดไป

2. สถาบันการเมือง เป็นที่ยอมรับกันว่า สถาบันการเมืองเป็นสถาบันที่สร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับคนทุกคนในสังคมและประเทศนั้นๆ เป็นอย่างมาก เพราะสถาบันการเมืองนั้นจะต้องดูแลโครงสร้าง นโยบาย และปฏิบัติ ทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม อันจะส่งผลต่อการดำรงชีวิตอยู่ของคนในสังคม กลุ่มคนที่เข้าไปสู่สถาบันนั้นก็ไปจากการลงคะแนนเสียงให้ของประชาชน โดยถือกันว่าเป็นผู้แทนราษฎร หรือตัวแทนของประชาชน เข้าไปดูแล รักษา ส่งเสริม และช่วยกันกำหนดทิศทางของประเทศ เพราะฉะนั้น ผู้แทนราษฎรหรือนักการเมืองมีหน้าที่ในการดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน เพื่อความกินดีอยู่ดีของประชาชนในประเทศ ซึ่งแน่นอนว่า การเข้าไปสู่สถาบันการเมืองจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นไปจากผลประโยชน์ อยู่ที่ว่า นักการเมืองเหล่านั้น ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร จะถือประโยชน์ใคร ตน พวกพ้อง หรือเพื่อประชาชนที่เลือกตนมาเป็นหลัก หากว่าถือประโยชน์ตนและพวกพ้องเป็นหลัก ก็จะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนทั้งมวล แต่หากจะกล่าวถึงหัวใจของระบอบประชาธิปไตยจริงๆ แล้ว นักการเมืองจะต้องถือประโยชน์ของประชาชนทั้งประเทศเป็นหลัก เมื่อคิดได้อย่างนี้แล้ว การกระทำของนักการเมืองทุกฝ่ายจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม แน่แน่นอนว่า การที่จะกำหนดให้ได้นักการเมืองที่มีคุณภาพนั้น จะกำหนดเลือกได้โดยประชาชนที่เลือกเข้าป็นตนเอง

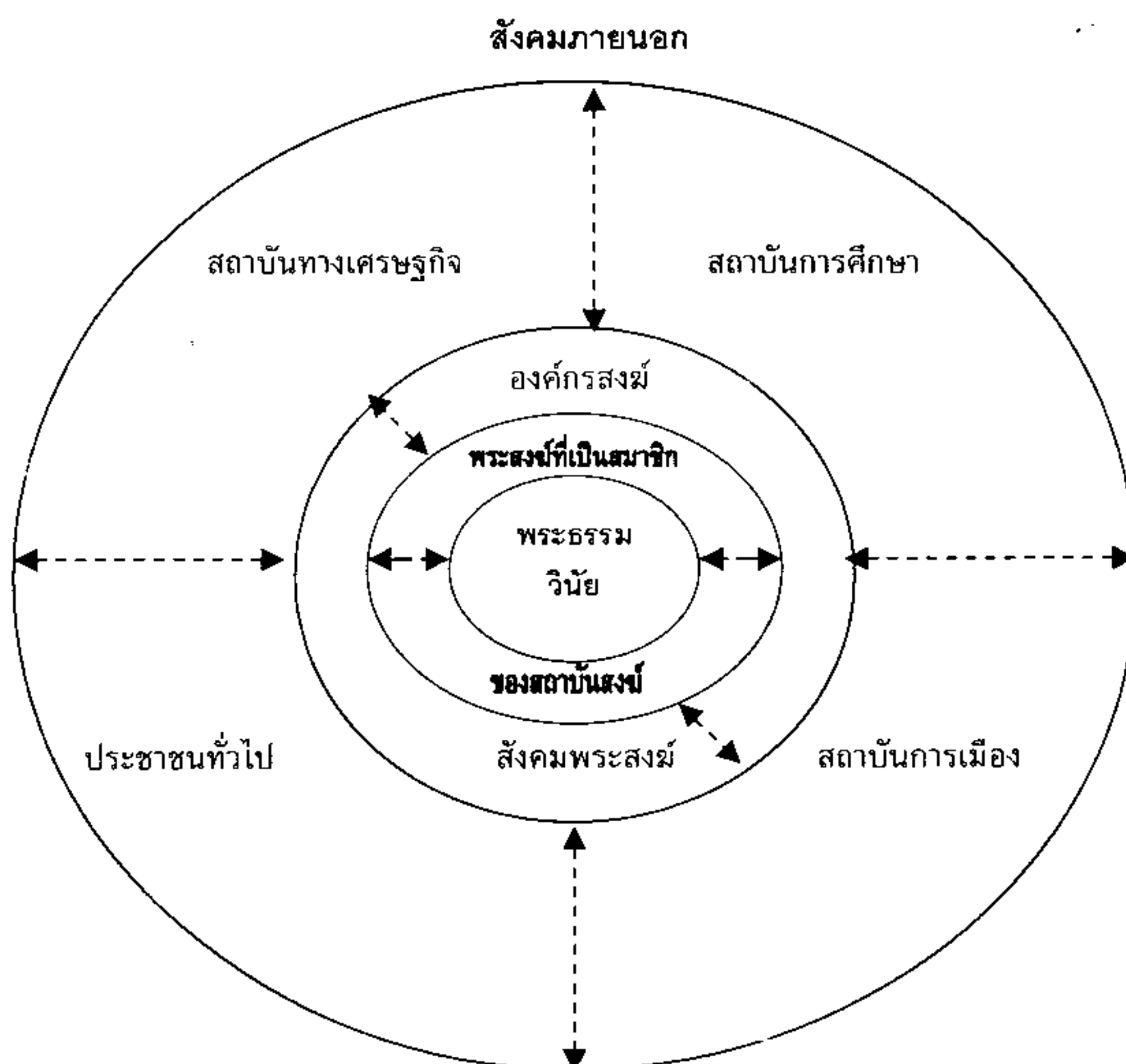
บทบาทพระสงฆ์ต่อสถาบันการเมืองจึงอยู่ที่การแนะนำประชาชนให้รู้เกี่ยวกับการเลือกคน ไม่ใช่กล่าวว่าใครคนใดควรได้รับการคัดเลือก แต่สอนให้ประชาชนนั้นดูคนเลือกคนที่มีคุณธรรม เพราะหากได้นักการเมืองที่มีคุณธรรม ทำให้มั่นใจได้เลยว่า นักการเมืองนั้นๆ จะเข้าไปทำหน้าที่ตัวแทนของพวกตนได้อย่างสมบูรณ์ พฤติกรรมที่ไม่ดี เช่น การคอร์รัปชัน การโกงกิน การช่วยเหลือพวกพ้อง เป็นต้น ก็จะไม่เกิดขึ้น และนอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการนำเสนอหลักธรรมของผู้ปกครองให้แก่ สถาบันการเมืองได้หากได้รับการร้องขอ เช่น ทศพิธราชธรรม 10 สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีคุณธรรมก็จะทำให้ประเทศพัฒนาไปอย่างประกอบด้วยธรรมและก้าวสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือ ประชาชนมีความกินดีอยู่ดี ประเทศมีความสงบ ร่มเย็น พร้อมกันนั้นธรรมชาติก็ได้รับการดูแล

สำหรับบทบาทสถาบันการเมืองที่มีต่อพระสงฆ์นั้น ก็ทำได้โดยการคอยสนับสนุนอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งการเข้ามาดูแลและใช้อำนาจอธิปไตยในการจัดการปัญหาในสถาบันสงฆ์ หากว่าได้รับการร้องขอ เช่น เข้ามาดูแลพระสงฆ์ผู้ที่ไม่ยอมปฏิบัติตามมติของคณะสงฆ์ (โดยที่ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก) การออกกฎหมายขึ้นมาเพื่อคุ้มครองสถาบันสงฆ์เพื่อให้การปฏิบัติงานของพระสงฆ์

เป็นไปอย่างเรียบง่าย และที่สำคัญเข้ามาสนับสนุนการพัฒนาพระสงฆ์อย่างจริงจังโดยผ่านการสนับสนุนการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีคุณภาพศักยภาพที่จะเข้าไปช่วยในการพัฒนาคุณภาพคุณธรรมของประชาชนซึ่งก็ถือว่าได้ทำหน้าที่ของตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาพอเป็นตัวอย่าง จะเห็นได้ว่าสถาบันต่างๆ ในสังคมล้วนมีหน้าที่ที่จะกระทำเพื่อความเจริญ ความร่มเย็น และความสงบสุขของพลเมือง และต่างต้องอาศัยกันและกันเพื่อเป็นเหตุหรือเป็นปัจจัยที่จะให้สถาบันอื่นๆ ดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ ในส่วนของสถาบันศาสนานั้น จะมีความเป็นพิเศษ คือ นอกจากที่จะทำหน้าที่ในการแนะนำสั่งสอนการดำเนินชีวิตให้มีความสุข ร่มเย็นในโลกนี้แล้ว ยังจะสอนหรือแนะนำให้คนในสังคมสามารถที่จะพัฒนาตนเองสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุด คือ เป็นพระอรหันต์ ผู้ดำรงตนอยู่เหนือโลก กล่าวคือ เป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันโลก ไม่หลงไปกลับกระแสโลกต่างๆ

ภาพที่ 3.1 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

บทที่ 4

ผลการศึกษาและสรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบหึ่งลึก โดยกำหนดแนวทางของการสัมภาษณ์ไว้ คือ

หมวดที่ 1 วรรณคดีเกี่ยวกับสภาพของพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

หมวดที่ 2 วรรณคดีเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะต้องมีความรู้ในสถานการณ์ปัจจุบันในฐานะทรัพยากรมนุษย์

หมวดที่ 3 วรรณคดีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศาสนศึกษา

หมวดที่ 4 วรรณคดีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศึกษาสงเคราะห์

หมวดที่ 5 วรรณคดีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่ศาสนา

หมวดที่ 6 วรรณคดีเกี่ยวกับแนวโน้มบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ที่พึงประสงค์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

หมวดที่ 7 วรรณคดีเกี่ยวกับแนวโน้มบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ที่พึงประสงค์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

โดยทั้ง 7 หมวดนี้ ได้ทำการศึกษาวรรณคดีจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในการศึกษาว่าเป็นพระและคฤหัสถ์ผู้มีแนวคิดที่สามารถชี้นำสังคมไทยได้ จำนวน 6 รูป/คน ดังนี้

1. ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นพระสงฆ์ที่มีความคิดสามารถชี้นำสังคมไทยได้และมีส่วนในการรับผิดชอบกระบวนการในการพัฒนาพระสงฆ์ 3 รูป คือ

- 1) พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญาันทะภิกขุ)
- 2) พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) (อาพาธไม่สามารถให้สัมภาษณ์ได้)
- 3) พระราชกวี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2. ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นคฤหัสถ์ที่สนใจในด้านศาสนาและมีความรู้ด้านศาสนาอย่างลึกซึ้ง คือ

- 1) ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
- 2) อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (ปัญญาชนสยาม)
- 3) ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต

ทั้งนี้จะนำเสนอโดยเรียงลำดับจากฝ่ายบรรพชิตแล้วตามด้วยฝ่ายคฤหัสถ์ด้วยการบรรยายสรุปประเด็นของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านตามกรอบของแนวคำถามไปที่ละหมวดจนจบ ดังนี้

หมวดที่ 1 ทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

ในหมวดนี้ เป็นการถามผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสภาพของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันและสมาชิกของสถาบันสงฆ์ที่เป็นปัจเจกบุคคล เพื่อที่จะทราบสภาพปัจจุบันอันจะนำไปสู่การมองในเชิงลึกมากขึ้นในหมวดต่อไป

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระธรรมโกศาจารย์เป็นพระเถระที่ผ่านยุคต่างๆ ของสถาบันสงฆ์ในประเทศไทยมาเป็นเวลากว่า 7 ทศวรรษ ท่านมองสภาพของพุทธศาสนาในประเทศไทยว่า สถาบันสงฆ์ในปัจจุบันใช้ไม่ได้ ไม่เอาไหน สาเหตุก็เพราะว่าพระสงฆ์เดี๋ยวนี้อยู่กันเฉยๆ อยู่กันจนกุฎิพัง แล้วไปบอกชาวบ้านให้มาซ่อม แต่ไม่ได้ทำประโยชน์แก่ชาวบ้าน ไม่เทศน์ไม่สอน ไม่ช่วยเหลือทางจิตวิญญาณ¹ ท่านชี้ให้เห็นด้วยความเป็นห่วงว่า พระสงฆ์ที่เรียนระดับมหาวิทยาลัย ควรจะออกไปช่วยเหลือประชาชนตามชนบทต่างๆ แต่ความเป็นจริงโดยมากพากันลาสิกขาหมด ไปเป็นลูกน้องเขา ให้เขาโขกหัวใช้ หากเป็นอยู่อย่างนี้ไปไม่รอด เพราะพระสงฆ์ไม่เอางาน (ทุกระดับชั้น) สมภารตายก็แย่งกันเป็นสมภาร แต่ไม่ทำอะไร ไม่มีประโยชน์แล้ว บางวัดก็ดีขึ้นหน่อยมีการทำวัตรสวดมนต์ ซึ่งนั่นมันเรื่องส่วนตัว ไม่ได้ทำเพื่อให้เกิดประโยชน์เพื่อให้เป็นผลดีแก่ประชาชน ท่านมีความเห็นว่าการจะทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ก็ทำได้โดยออกไปช่วยสอนชาวบ้าน สอนเด็ก และเป็นผู้นำชุมชน อยู่ที่ไหนก็ทำตัวเป็นผู้นำชาวบ้าน ให้ลืมหูลืมตา และท่านกล่าวทิ้งท้ายในประเด็นนี้อย่างน่าเป็นห่วงว่าพระองค์เองยังไม่ลืมหูลืมตา ยังหลับกันอยู่ ทั้งๆ ที่เป็นผู้นำ แต่ยังหลับตาอยู่ ไม่สนใจอะไร ไม่รู้เรื่อง

¹ ในความหมายนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาจากคำสัมภาษณ์ของพระคุณท่านในส่วนที่กล่าวสื่อไปถึงการเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณนั้น คือ การไปสอนให้เขาเข้าใจอะไรเป็นอะไร มีความประพฤติดีเป็นตัวอย่าง สอนเพื่อให้เกิดปัญญา สอนธรรมอันมีในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ปฏิบัติตามแนวทางของพุทธองค์คือ ทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของมหาชน (หน้า 89, 119 และ 125)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี พระคุณท่านเป็นทั้งนักวิชาการและนักบริหาร ดังกล่าวไว้ในประวัติของท่านในภาคผนวก ท่านมองว่าสถาบันพุทธศาสนาของไทยนั้นค่อนข้างมั่นคงทั้งนี้ก็เพราะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลมาด้วยดีมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามท่านมีมุมมองอีกว่า แต่เมื่อศึกษาเปรียบเทียบกับสถาบันทางศาสนาในปัจจุบันคิดว่าไม่อยู่ในสภาพที่กล่าวได้ว่ามั่นคง ทั้งนี้เนื่องจากว่าโลกเปลี่ยนแปลงไปสังคมเปลี่ยนแปลงไป แต่สถาบันศาสนาไม่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านนิติบัญญัติ บุคคล โครงสร้าง รวมทั้งแนวคิดและวิสัยทัศน์ของบุคคล เพื่อให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน เพื่อให้หลักการบริหารในปัจจุบันไปพร้อมกับโลกปัจจุบัน ในส่วนของปัจเจกบุคคลนั้น ท่านมองว่า พระสงฆ์ค่อนข้างจะทำงานเข้มแข็ง ทั้งๆ ที่สถาบันดูเหมือนว่าอ่อนแอ และด้วยการทำงานที่เข้มแข็งของปัจเจกบุคคลนี้เองทำให้พุทธศาสนากระจายอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเข้มแข็ง ทั้งทางด้านการบริหาร ด้านสาธารณูปการ ซึ่งเชื่อว่าสังคมไทยนั้นถ้าพระสงฆ์ไม่เข้ามาช่วย สังคมไทยจะแย่กว่านี้ และท่านชี้ให้เห็นว่า ในแต่ละปีภารกิจที่พระสงฆ์ทำอยู่นั้นช่วยประหยัดงบประมาณของรัฐบาลไม่น้อยกว่า 100,000 ล้านบาท ซึ่งเป็นอานิสงส์ที่ได้จากการทำงานของปัจเจกบุคคลของพุทธศาสนาทั้งๆ ที่ไม่มีนโยบายจากส่วนกลางลงไปให้ทำ หรือจะมีก็เป็นนโยบายกว้างๆ สุดๆ เลย ซึ่งหมายถึงว่าใครจะทำหรือไม่ทำก็ได้และไม่บังคับงบประมาณให้ แต่พระสงฆ์ท่านเหล่านั้นก็ทำ อันเนื่องมาจากจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลที่ได้เข้ามารับสืบทอดพระธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ทำให้ท่านเหล่านั้นทำหน้าที่ของท่านด้วยความเสียสละเพื่อดำเนินตามรอยบาทของพระบรมศาสดา

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม ท่านเคยผ่านชีวิตการเป็นพระสงฆ์หลายปี มีส่วนในการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งยังผ่านการเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐคือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนา มาก เพราะท่านสอนเกี่ยวกับวิชาศาสนาและปรัชญา ท่านมองสภาพของพุทธศาสนาในเมืองไทยว่า สถาบันสงฆ์ในเมืองไทย ถ้าเรามองเฉพาะในประเทศไทย จะรู้สึกค่อนข้างมีปัญหาและวุ่นวาย สับสนอลหม่าน บางคนอาจจะมองว่าเสื่อมโทรม อย่างไรก็ตามท่านยังชี้ว่า แต่ถ้าเราไปเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ที่มีสถาบันสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นศรีลังกา พม่า ลาว ญวน เราจะพบว่าสถาบันสงฆ์ในเมืองไทยยังดีกว่าประเทศเหล่านั้นมาก ยังมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นดีกว่า ซึ่งท่านตั้งข้อสังเกตว่า ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นเพราะในประเทศไทย สถาบันสงฆ์มีการบริหารรวมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงคือที่กรุงเทพฯ มีการบริหารเป็นเอกภาพ มีการจัดลำดับขั้นตอนลดหลั่นกัน ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช มหาเถรสมาคม ลงไปจนกระทั่งถึงเจ้าคณะต่างๆ และเจ้าอาวาส ในด้านการศึกษา ก็มีเอกภาพ คือ มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุไหนก็ศึกษาหลักสูตรเดียวกัน เพราะฉะนั้น คิดว่าความมีเอกภาพนี้เองที่ทำให้สถาบันสงฆ์ไทยยังมั่นคง และยิ่งกว่านั้นองค์การศาสนายังได้รับการอุปถัมภ์เป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ จากรัฐบาลและจากประชาชน นอก

จากนี้ท่านยังให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับพุทธบริษัท 4 ว่าได้เปลี่ยนไปกล่าวคือ พุทธบริษัทสมัยใหม่ไม่ใช่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเหมือนในอดีตแล้ว ควรจะเป็นสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันสงฆ์ รัฐบาล แล้วก็ประชาชน ซึ่งพุทธบริษัททั้ง 4 นี้ก็ได้ทำหน้าที่ของตนเป็นอย่างดีในการสนับสนุนส่งเสริมรักษาพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นโดยภาพรวมแล้ว พุทธศาสนาในเมืองไทยยังคงอยู่ในเกณฑ์มั่นคง ไม่มีอะไรน่าวิตก

ในส่วนที่เป็นองค์กรเช่นมหาเถรสมาคม ก็มีความมั่นคงพอสมควร สำหรับพระบางรูปหรือพุทธบริษัทหัวใหม่หัวก้าวหน้าที่ได้รับการฝึกฝนมาแบบตะวันตก ซึ่งพวกนี้จะมองอะไรในแง่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา เคลื่อนไหว ก้าวหน้าเปลี่ยนแปลง อาจจะมองว่า มหาเถรสมาคมก็ดี สถาบันสงฆ์ก็ดี หยุดนิ่งอยู่กับที่ที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง ไม่มีความก้าวหน้า ท่านมองเรื่องนี้ว่า สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันเก่าแก่ 2,500 กว่าปีมาแล้ว กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของมหาเถรสมาคมที่ออกมานอกเหนือจากพระธรรมวินัย มันสู้พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น ถ้าพระทั้งหลายภายใต้การดูแลของเจ้าอาวาส ยึดมั่นในพระธรรมวินัยแล้วแทบจะไม่มีปัญหาใดๆ เลย แม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ ท่านแสดงความเห็นว่าสถาบันสงฆ์ไปตามฆราวาสแทบทุกตัวอักษร มีเจ้าคณะนั้นเจ้าคณะนี้ แต่งทำแล้วไม่มีอะไรทำ มีงานหนังสือบ้างงานบัญชีบ้างนิดๆ หน่อยๆ เท่านั้นเอง แต่ถ้าพระสงฆ์สามเณรยึดมั่นในพระธรรมวินัย ครูอาจารย์ช่วยควบคุมดูแล แทบจะไม่มีการทำอะไร เพราะฉะนั้นหลักใหญ่อยู่ที่พระธรรมวินัย อยู่กับการปกครองบริหารกันด้วยพระธรรมวินัย แต่เราจะไปให้พระสงฆ์เปลี่ยนแปลงนั้น-นี้อย่างรวดเร็ว อย่างฆราวาส เป็นการยาก

และยิ่งกว่านั้นท่านมองว่าสถาบันสงฆ์นั้นเป็นสถาบันที่ชีวิตมันลงตัว หมายความว่าทุกอย่างมันมีแนวทางของมันอยู่แล้ว วันพระลงทำวัตร ญาติโยมมาฟังเทศน์ทำบุญ รักษาศีล 8 มาฆบูชาทำอย่างนั้น วิสาขบูชาทำอย่างนั้น เข้าพรรษา ออกพรรษา ลงอุโบสถ โกนผม ทุกอย่างมันมีกำหนดขั้นตอน มีตามฤดูกาล ตามปฏิทินที่แน่นอนตายตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น จึงเป็นชีวิตที่ไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรน เป็นชีวิตที่ลงตัว จะไปให้พระท่านเปลี่ยนแปลงนั้น-นี้ แบบฆราวาสไม่ได้หรอก เป็นไปไม่ได้ ท่านมองว่าเนื่องจากพระสงฆ์กลัวความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะพระผู้ใหญ่จะระแวงของใหม่ ท่านกล่าวเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่าถ้าท่านยังยึดมั่นพระธรรมวินัยก็ปล่อยท่านไป อย่าไปเข็นท่านให้เป็นโน้นเป็นนี้ ซึ่งพระนักวิชาการสมัยใหม่มักจะไปมองในแง่ตะวันตก ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยๆ และหากจะถามว่าที่ว่ากลัวความเปลี่ยนแปลงระแวงของใหม่ เมื่อโลกมันเปลี่ยนไปอย่างนี้แล้ว สถาบันสงฆ์ควรจะทำอะไรอย่างไร ท่านก็กล่าวว่า แน่นนอนว่า การปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงของโลกก็ควรจะมี แต่การปรับนั้นไม่ใช่จะไปเดินตามจังหวะของโลก เรายังคงยึดมั่นในหลักธรรมในระเบียบกฎเกณฑ์ของเรา แต่ว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่เราควรจะทำก็คือการสอนชาวบ้าน การเป็นแบบอย่างเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งมันก็หนีไม่พ้นไปจากพุทธศาสนา พุทธปรัชญา ถ้าพระมีความรู้ในการแสดงธรรม การปาฐกถา การบรรยาย การถ่ายทอดความรู้ทางธรรมให้เข้าถึงจิตใจประชาชนได้เป็นอย่างดี มันก็มีคุณค่าในตัวเอง

ในส่วนที่เกี่ยวกับชุมชนท่านกล่าวถึงความต้องการของญาติโยมว่าจริงๆ แล้ว เขาต้องการ พระธรรม พุทธปรัชญา ต้องการความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพระธรรมเพื่อจะนำมาแก้ปัญหาชีวิตของเขา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ เขาไม่สนใจหรอก เขารู้ดีกว่าเรา เพราะฉะนั้นถ้าเรายังยึดในหลักพุทธธรรมให้จริงจัง แดกจกาน มีประสบการณ์ในการปฏิบัติบ้างพอสมควร ท่านมองว่าพระก็ยังอยู่ได้ตลอดกาล และท่านชี้ว่าพระที่เสื่อมก็เพราะหันเหไปจากหลักแนวทางพุทธธรรม แนวทางพระธรรมวินัย ไม่ใช่แต่ประเทศไทยเท่านั้น ไม่ว่าประเทศไหนที่เสื่อมก็เพราะหันเหไปจากพระธรรมวินัย จีน ญี่ปุ่น เกาหลี ที่ไหนๆ ยกเลิกวินัยบ้าง ถอนวินัยบ้าง ในที่สุดคนก็หมดศรัทธาเสื่อมใส

หากจะกล่าวในส่วนของพระสงฆ์ที่เป็นปัจเจกบุคคลนั้น ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลพิเศษเป็นบุคคลหรือกลุ่มชนเรียกว่าชั้นหนึ่งหรือประเภทหนึ่งในสังคมที่มีผ้าเหลืองซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม ความสูงส่งเป็นเกราะป้องกันตัวเองอยู่ คนมองในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมก็เป็นเพียงนามธรรมอยู่ในคัมภีร์ แต่พระสงฆ์ยืนอยู่ระหว่างประชาชนกับพระพุทธและพระธรรม เพราะฉะนั้น トラบใดที่พระสงฆ์ยังปฏิบัติหน้าที่ตามสมควรอยู่ คิดว่าพุทธศาสนายังมั่นคง และเวลานี้ พระในฐานะปัจเจกบุคคลยังรักษาสถานะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าไว้ได้อยู่ ท่านก็ยังยึดมั่นในศีลในธรรมอยู่ ยังศึกษา มีปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธครบถ้วน ประชาชนก็ยังให้ความเคารพนับถือ ถึงแม้เขาจะเห็นบางรูปปฏิบัติไม่ชอบ เขาก็รู้จักแยกแยะมากขึ้น แล้วก็ยังคงทำบุญทำทาน ทำบุญต่อกับตรเป็นอย่างดี ทั้งๆ ที่หนังสือพิมพ์บางพวกบางเหล่าจะโจมตี ข้าราชการความเสียหายก็นำมาแฉ ประชาชนอาจจะฮือฮาบ้างแล้วก็หายไป คลื่นกระทบฝั่ง สถานะของพระสงฆ์ก็ยังคงเดิม ทั้งนี้เพราะเป็นสถาบันที่มั่นคง

ท่านยังชี้เพิ่มเติมว่าถ้าว่าไปแล้วญาติโยมชั้นรากหญ้าเขาไม่สนใจด้วยซ้ำว่าพระจะปฏิบัติอย่างไร พระจะมีความรู้ระดับไหนไม่สำคัญ ขอให้พระเฝ้าวัดพาเขาประกอบพิธีสงฆ์พอแล้ว โดยเฉพาะทางเหนือ ท่านกล่าวว่าบางที่เขาก็รู้ว่าพระรูปนั้นปฏิบัติไม่ถูกต้อง เขาก็ยังนับถืออยู่ จะนับถือในฐานะเพื่อน ในฐานะผู้รักษาวัด รักษาพุทธศาสนา เขาก็ยังให้การอุปถัมภ์บำรุงอยู่ เขาก็ถือว่าท่านตายแล้วรูปใหม่ก็มา เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าทางเหนือ พระปฏิบัติไม่ค่อยเคร่งครัด แต่ญาติโยมก็ยังเสื่อมใสศรัทธาอยู่อย่างเดิม ทำบุญตักบาตรอยู่อย่างเดิม เพราะฉะนั้นสถานะของพระสงฆ์ในเมืองไทย 2-3 แสนรูปก็ยังดีอยู่ ทั้งๆ ที่มีปัจจัยที่เป็นศัตรูที่มุ่งทำลายก็มีอยู่มาก แต่ว่าก็ยังดีอยู่

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองสภาพของพุทธศาสนาในประเทศไทยว่า ในส่วนของสถาบันนั้นอ่อนแอมาก นับตั้งแต่เริ่ม พ.ร.บ. ร.ศ. 121 เป็นต้นมา พอ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ 2484 ออกมาทำท่าจะดีขึ้นหน่อย แต่ก็อยู่ได้ไม่นาน พอมาถึง 2505-2506 เป็นต้นมา สถาบันก็เลยถูกแทรกแซงเรื่อยมา ตั้งแต่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ออก พ.ร.บ. 2505 นั้น พระสงฆ์ไปถูก พ.ร.บ. กำหนด ไปถูกสมณศักดิ์กำหนด ตอนหลังก็ไปถูกระบบบริโภคนิยม

กำหนด คณะสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่อ่อนแอ และโดยทั่วไปก็อ่อนแอมาก อ่อนเปลี้ยที่สุดเท่าที่ปรากฏแก่ท่านในฐานะที่ท่านสนใจในเรื่องอดีต สถาบันสงฆ์ไม่ได้เป็นเอกภาพ และหากจะกล่าวถึงในส่วนของปัจเจกบุคคล ท่านกล่าวว่าอย่างเก่งก็แค่เอาตัวรอดเท่านั้น กล่าวคือ เป็นลักษณะของการประคับประคองตัวให้ได้เท่านั้น บางรูปที่ดีก็มีอยู่บ้าง แต่มีน้อย หมายถึง รูปที่ยังรักษาพระวินัย (ไม่ผิดปาราชิก) ในส่วนที่น่าเศร้าคือบางวัดไม่มีการปลงอาบัติด้วยซ้ำไป บางวัดก็ไม่มีการทำวัตรสวดมนต์ หรือมีก็แต่พระ ญาติโยมก็ไม่มีแล้ว อันนี้เป็นสิ่งที่น่าห่วง และเป็นครั้งแรกที่พระดี (พระธรรมปิฎก) ถูกรังแก ถูกโจมตี ชนิดจะไม่เลียงกันเลย ท่านมองว่าเนื่องจากว่าอลัชชีมีกำลังมากเหลือเกิน ทางบ้านเมืองก็ไม่ออกมาปกป้องกันเลย น่าเป็นห่วง แม้แต่ที่เป็นส่วนสถาบันหลักคือมหาเถรสมาคมก็ไม่ออกมาปกป้อง “เอาตัวใครตัวมันเป็นหลัก ช่วยแต่พวกพ้องของตัวเอง ถึงขนาดผิดร้ายแรงก็ยังคงเป็นที่ยอมรับอยู่”

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านมองสภาพของพุทธศาสนาในปัจจุบันว่า สถาบันสงฆ์ไม่เป็นตัวของตัวเองมาตั้งแต่ต้น กล่าวคือ พระสงฆ์ในสังคมไทยรับใช้รัฐ รับใช้การเมือง อันสืบเนื่องมาจากสมัยก่อน เป็นแต่ว่าในสมัยก่อนพระสงฆ์จะรับใช้พระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้นการวางโครงสร้าง การวางกฎเกณฑ์อะไรต่างๆ ก็เพื่อที่จะให้ทำหน้าที่รับใช้ ให้เป็นการรับใช้ด้วยดี กล่าวง่ายๆ คือ เป็นผู้ทำหน้าที่รับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ได้ดี อันนี้ต้องมองให้เห็นตั้งแต่ในแง่ประวัติศาสตร์ ถามกันว่า พระมหากษัตริย์เป็นศาสนูปถัมภกก็จริง แต่จริงๆ พระมหากษัตริย์เป็นเจ้านายพระนั่นเอง การถอดถอน การแต่งตั้ง การถอดถอนสมณศักดิ์ ทุกอย่างอยู่ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หากว่าจะชอบพอรูปไหนก็ทรงแต่งตั้งตามพระราชอัธยาศัย ถ้าไม่พอใจก็อาจจะถอดได้ ในประวัติศาสตร์มีการถอดพระสงฆ์ไปงานพระราชพิธีซ้ำก็ยังถูกถอด อะไรทำนองนี้ แม้กระทั่งพระเทศน์ไม่ถูกใจก็ถูกถอด เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เอง จะเห็นได้ชัดว่า ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้พระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ รัชกาลที่ 4 ก็ใช้อำนาจเยอะ เผลอในประวัติศาสตร์ สมเด็จพระพุฒาจารย์(โต พรหมรังสี) ท่านแข็ง ถอดท่านท่านก็ไม่สนใจ ผลที่สุดก็ต้องถวายคืนแก่ท่าน รูปอื่นจะเทศน์อย่างนั้นบ้างก็เกือบถูกถอด ต้องทำจดหมายสารภาพ จะเห็นได้ชัดว่าโดยหน้าที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทางสติปัญญา เป็นที่เคารพสักการะของพระมหากษัตริย์ แต่จริงๆ แล้วในแง่ปฏิบัติวินัยพระมหากษัตริย์ก็มีอำนาจ สามารถใช้อำนาจที่จะทำอะไรต่างๆ ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์ชอบใจอะไร ทางพระสงฆ์ก็ค่อนข้างอ่อนไหวที่จะตอบสนอง แม้กระทั่งกลายเป็นธรรมเนียมในหมู่พระสงฆ์ โดยเฉพาะธรรมยุตเอง พูดในแง่ความจริง จะอ่อนไหวในเรื่องเหล่านี้มาก เช่น พระมหากษัตริย์ชอบอย่างนี้ พระองค์นี้ชอบอย่างนี้ ก็ต้องปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของพระมหากษัตริย์ คือ เพื่อจะเอาใจ

ในปัจจุบันเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระสงฆ์ไม่ค่อยได้ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์เหมือนดังอดีตก็หันมาใกล้ชิดกับนักการเมือง รับใช้นักการเมือง รับใช้ผู้มีอำนาจ ผู้เป็นนายก

รัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี บุคคลเหล่านี้พระสงฆ์ให้เกียรติมาก แล้วเกรงใจเขามาก อย่างนี้เป็นต้น เกรงใจจนกระทั่งพระสงฆ์ถูกตัดรอนสิทธิต่างๆ แม้กระทั่งคำพาหนะ คำเดินทางต่างๆ ที่เคยเสียครั้ง ก็เก็บเต็มหมด ท่านมองว่าทั้งหมดนั้นเกิดจากการที่พระสงฆ์ไปสยบยอมต่ออำนาจเขามากเกินไป นั่นคือมูลเหตุของการที่สถาบันสงฆ์ไม่เป็นตัวของตัวเอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะไปสยบยอมต่ออำนาจเขา เลยถูกทำปู้ยี่ปูยำมา มีการออก พ.ร.บ.ปกครองสงฆ์ ก็ออกโดยรัฐ โดยผู้มีอำนาจสมัยก่อนซึ่งเป็นอำนาจเผด็จการ หรือสมัยนี้ก็มีการออกโดยรัฐ เกณฑ์เอาพระสงฆ์ผู้เฒ่ามาปกครอง เกณฑ์เอาผู้ที่มีวัยฉกรรจ์แล้วมาทำการบริหาร แล้วก็มีหน้าที่ล้นฟ้า ครอบคลุมทั้งการบริหาร ตุลาการ ทั้งนิติบัญญัติ มันก็ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาแต่อย่างใด แนวความคิดที่ว่า ออก พ.ร.บ.ปกครองคณะสงฆ์ออกมาเพื่อเสริมการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้เป็นไปด้วยดี ปรากฏว่ามันไม่สนองความต้องการ ในแง่ความเป็นจริงมันขัดแย้งพระธรรมวินัย ถ่วงพระธรรมวินัย มันไม่เป็นตัวของตัวเองตั้งแต่เริ่มเป็นสถาบันสงฆ์แล้ว หากว่าจะมีการปรับปรุงนั้นท่านกล่าวว่า ต้องอาศัยความกล้าเป็นอย่างมาก แต่เชื่อว่าจะไม่มีโอกาสในการเปลี่ยนแปลง เพราะมีบางช่วงของยุคสมัยที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงหรือปลดแอกก็คือ ไม่ยอมรับ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ ไม่จำเป็นที่จะต้องคิดปรับปรุง เพราะเมื่อคิดที่จะปรับปรุง พระสงฆ์ไม่ได้ปรับปรุงหรือไม่ได้ทำเอง แต่รัฐต่างหากที่จะเข้ามาทำให้ ซึ่งแน่นอนก็ต้องปรับปรุงเพื่อให้อยู่ในอำนาจรัฐอยู่ดี ซึ่งรัฐก็จะเข้าไปทำปู้ยี่ปูยำสาเหตุมาจากการที่รัฐไม่เข้าใจศาสนาอย่างแท้จริง ไม่รู้เรื่องและเข้าใจพระสงฆ์อย่างแท้จริง เพียงแต่อาศัยเสียงข้างมากลากไปเท่านั้น ซึ่งทำให้เกิดปัญหาเพราะถึงแม้จะปรับปรุงอย่างไรมันก็เบี้ยวอยู่นั่นเอง

หากจะแก้ได้ก็โดยพระสงฆ์ต้องเข้มแข็งจริงๆ จะทำได้โดยไม่เอาพ.ร.บ.แต่ให้ปกครองกันเองตามหลักพระธรรมวินัย ดูว่าท่านจะปกครองกันไม่ได้ให้รู้ไป ถ้าไม่ได้ก็จะได้ยุบคณะสงฆ์เลย เพราะพระพุทธเจ้าได้มอบหมายพระศาสนาให้กับพระสงฆ์แล้ว ให้บริษัท 4 ดูแล แต่ในปัจจุบันบริษัท 4 ในเมืองไทยก็ห่างไป บริษัทที่เป็นแถวหน้าคือพระสงฆ์ ถ้าหากว่าพระสงฆ์ปกครองดูแลกันไม่ได้ก็ให้รู้ไป โดยการปกครองตามหลักพระธรรมวินัย เพราะพระองค์ให้ทรงวางกฎเกณฑ์หลักเกณฑ์ต่างๆ ไว้ครบ ไม่ว่าจะเป็นการเข้ามาบวช ภายหลังจากการบวช เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการปฏิบัติที่ผิดๆ ก็จะไม่ค่อยมีหรือมีก็น้อย กฎหมายก็จะไม่เกี่ยว พ.ร.บ.ไม่เกี่ยว หากเรื่องใหญ่ๆ เช่น พระต้องอาบัติปาราชิก คณะสงฆ์ก็วินิจฉัยไปตามพระธรรมวินัยให้ลาสิกขา ถ้าไม่ยอมรับให้ลาสิกขาก็ไม่ยอม คณะสงฆ์จึงจะขอความร่วมมือจากรัฐเข้ามาจัดการให้ เพราะคณะสงฆ์ตัดสินใจแล้ว กล่าวโดยสรุป ถ้าพระสงฆ์ไม่ปกครองกันเองก็ยากที่จะดีขึ้นได้

หากจะถามว่าในส่วนของทรัพย์สินของวัดแล้วจะทำอย่างไร ท่านกล่าวว่า เรื่องทรัพย์สินเป็นทรัพย์สินของสงฆ์ที่วัดนั้นๆ จะต้องดูแล เวลาจะเอาทรัพย์สินไปทำอะไร ก็ต้องขอความเห็นชอบจากพระสงฆ์เป็นเอกฉันท์ ถ้าเห็นสมควรก็ทำ เห็นไม่สมควรก็ไม่ทำ สมบัติของพระสงฆ์ก็ควรที่พระสงฆ์จะบริหารเอง แต่ถ้าจะมีมือไม้ ก็ควรที่จะมีองค์กรอย่างกรมการศาสนาหรือถ้าไม่มีองค์กรทางรัฐเข้ามาช่วยเหลือ ทางวัดก็จัดการได้ โดยมีไวยาวัจกร [ผู้ทำกิจธุระแทนพระสงฆ์] ตาม

หลักพระธรรมวินัย ให้ไวยวจักรทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ชาวบ้านในชุมชนก็มีส่วนช่วยในการดูแลวัด ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว ไม่จำเป็นต้องพึ่งพระราชบัญญัติ ซึ่งที่ออกมาปัจจุบันตอนนี้มันไม่เอื้อ ชัดๆ ไม่ส่งเสริมการปกครองตามพระธรรมวินัย และความเป็นจริงแล้วเป็นอุปสรรคขัดขวางการปกครองตามพระธรรมวินัย กลายเป็นว่าปัจจุบันพระสงฆ์ไม่พูดถึงพระธรรมวินัย แต่พูดถึงกฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ว่าเป็นอย่างไร เมื่อออกกฎหมายคณะสงฆ์ และให้พระสงฆ์ร่าง กฎเรียกว่า กฎมหาเถรสมาคม ลงโทษพระที่ทำผิด เรียกว่า นิคคกรรม ตามพระธรรมวินัยก็มี แต่ร่างขึ้นใหม่ คนร่างเป็นนักกฎหมายที่เชี่ยวชาญกฎหมายทางโลก พระไม่มีความรู้ด้านกฎหมาย แก้ปัญหาเหล่านี้ไม่ได้เพราะผู้ใช้ไม่ได้ทำ ผู้ทำไม่ได้ใช้ เหมือนกันกับโลศพ [ที่ผู้ใช้ไม่ได้ทำและผู้ใช้ไม่ได้ใช้] และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หากว่าย้อนดูความเป็นมาตั้งแต่เดิม จะเห็นว่าคณะสงฆ์ไม่เป็นอิสระในตัวเอง

เมื่อกล่าวถึงพระสงฆ์ในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลท่านก็มองว่าเมื่อในแง่องค์กรเป็นอย่างไร ในแง่ปัจเจกบุคคลก็เป็นอย่างนั้น ปัจเจกบุคคลคือ ลูกหลานชาวบ้านด้อยโอกาสหรือคิดว่าตนเองด้อยโอกาส ทั้งที่ถ้าคิดในมุมหนึ่งคือการมีโอกาสเหนือกว่าคนอื่น หากคิดเป็นและคิดบนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทย พื้นฐานของความเป็นไทย ในสังคมไทยที่อยู่กันอย่างสงบ ที่อยู่อย่างพอเพียง อยู่อย่างพึ่งตนเอง ถ้าคิดแบบนี้ลูกหลานชาวบ้านที่ยากจนได้เปรียบ แต่ถ้าคิดแบบอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยม วัตถุนิยมแล้ว ก็คิดว่าเราเสียเปรียบ แต่ส่วนมากคิดว่าตนเองด้อยโอกาส เสียเปรียบ เพราะฉะนั้น คนที่คิดว่าตนเองด้อยโอกาส เสียโอกาส ทำให้เกิดปมด้อยในตัว ปมด้อยคือปมด้อยที่เอาคุณค่าทางวัตถุมานับเป็นมาตรฐานวัดเช่น เราจนกว่าเขา เราไม่มีอะไรเหมือนคนอื่น ทำไมคนอื่นเขารวย ทำไมคนอื่นเขามีโอกาสที่เรียนสูงๆ ไปต่างประเทศ เราไม่ได้ไปไหน มาบวช เณรน้อยอยู่ในวัดบ้านนอกอยู่อย่างลำบากตามมีตามเกิด เราก็น้อยใจ เหล่านี้ในแง่จิตวิทยาถือว่าให้โทษอย่างรุนแรง เพราะว่าเราไม่ภูมิใจในสิ่งที่เรามี เราไม่ภูมิใจว่า จริงแล้วชีวิตอย่างนั้นสอดคล้องกับพุทธบัญญัติ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้มาบวชเป็นพระตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ แต่ควรภูมิใจว่าเรามีโอกาสมากกว่าคนอื่น แต่ว่าพระสงฆ์ไม่คิดอย่างนั้น เพราะไปคิดตามกระแสวัตถุนิยม คิดว่าตัวเองด้อยโอกาส นับเป็นความโหยหาที่มีอยู่ข้างใน พอบวชได้เปรียญสูงๆ เป็นพระครู เป็นเจ้าคุณอยู่ในกรุง มีญาติโยมนับหน้าถือตาแล้ว อะไรเกิดขึ้น ความโหยหาข้างในมันมีพลังขับเคลื่อนที่ต้องขัดเซกกัน

เพราะฉะนั้นพระทำไมจึงเห็นในเรื่องความร่ำรวย ความหรูหราเป็นเรื่องสำคัญ เพราะว่ามันขาด ลึกๆ แล้ว มีความคิดว่าตัวเองขาดตั้งแต่สมัยเป็นเณรน้อย พอมาอยู่ทางนี้ มีบารมี มีคนถวาย ก็เกิดอาการเหลิง เขามีรถเราก็มีบ้าง กระเสือกกระสนที่จะมีเพราะเราอยู่ในฐานะที่จะมีแล้ว ก็เลยเป็นว่าทำไมพระครู พระเจ้าคุณ พระหมอดู จึงร่ำรวย จึงใช้จ่ายอย่างร่ำรวย เพราะมันต้องการการชดเชย ชดเชยสิ่งที่ไม่เคยมี เพราะมีก็อยากมีมากขึ้น ตรงจุดนี้จะอันตรายที่สำคัญที่สุด เพราะคิดอย่างนี้แล้วมันก็จะก้าวไกลจากวิถีแห่งพุทธศาสนา วิถีแห่งพุทธสาวกออกไปทุกทีๆ เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่พระผู้ใหญ่ระดับเจ้าคุณ ระดับพระปกครองทั้งหลายจึงมีชีวิตอยู่

อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ บริหาร 8¹ ไปอยู่ไหนก็ไม่รู้ จนกระทั่งรถประจำตำแหน่งคือรถยนต์ก็เป็นความจำเป็นขึ้นมา ไม่ต้องพูดถึงเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างอื่น ทำให้รถประจำตำแหน่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่พระระดับนี้ขาดไม่ได้ แล้วแค่นี้เพื่อจะเป็นพาหนะรับใช้ก็ยังพอเห็นใจ แต่เดี๋ยวนี้กระแสวัตถุนิยมการแข่งขันทางความมั่งมีศรีสุข มันก็แข่งขันในตัว รถก็ต้องยี่ห้อด้วยรูปใดไม่มีรถเบนซ์ก็ขายหน้า รู้สึกน้อยหน้า มันเป็นการแข่งขันกันในด้านวัตถุ ซึ่งนับว่าห่างจากความเป็นพระไปทุกที เพราะปมด้อยที่ตนเองสร้างขึ้น ด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าเป็นปมด้อย มันก็มาเจริญเติบโตเมื่อมีโอกาส ถือเป็นอันตรายในแง่ปัจเจกบุคคล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้วน ดิสโล) เคยพูดว่า พระงามที่จน คนงามที่มี หมายถึง พระจะงามก็ต่อเมื่ออยู่อย่างเรียบง่าย สันโดษในปัจจุบัน 4 จนๆ ให้เขาเห็นถึงจะงาม ขณะเดียวกันพราวดาสมแสดงความจริง ใส่เสื้อม่อฮ่อมกินข้าวมือเดียวมันอยู่ไม่ได้ คนมันต้องมั่งมีศรีสุข มันต้องสร้างฐานะตนเองให้มี ต้องพึ่งตัวเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ พึ่งตัวเองได้ เลี้ยงตัวเองและคนรอบข้างได้ แล้วจึงจะช่วยเหลือสังคมได้

แล้วหากว่าคิดในแง่ได้เปรียบทันทมองว่า ถ้าเราคิดเอามุมหนึ่งเราได้เปรียบ ชาวบ้านเขามีโอกาสในการศึกษาที่รัฐจัดให้จบ ป.6 ม.3 ม.6 จบปริญญาตรี ไปเรียนเมืองนอกจบปริญญาโท ปริญญาเอก เขาถือว่าเขามีโอกาสที่จะพัฒนาตัวเองทางการศึกษา การศึกษาของเขาก็คือ เรียนรู้ มีทฤษฎี มีความรู้ในด้านทฤษฎีอะไรต่างๆ นั่นคือการศึกษ แต่ไม่มีมิติของการขัดเกลาเลย แต่ในขณะที่เขาน้อยไม่มีโอกาสเรียน ม.1 ม.2 กับเขา มาบวชเป็นเณร ก็เรียนบ้างตามโอกาสตามที่สำนักจัดให้เรียน เรียนนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก ในขณะเดียวกันใช้มีแต่การเรียนอย่างเดียวยังมีการขัดเกลากิริยามารยาททุกอย่างตั้งแต่เด็กเล็กซึ่งไม่รู้จะอะไรเลย การห่มผ้า การพูด เมื่อเป็นเณรแล้วต้องระมัดระวังอย่างไร ชีวิตก็หล่อหลอมอยู่ในกรอบที่เรียกว่าสิกขา คือการฝึกอบรมของพระพุทธเจ้า สิ่งเหล่านี้ได้โดยอัตโนมัติ ได้โดยไม่รู้ตัว ได้ทีละนิดๆ พอสมมติมีโอกาสเรียนจบเปรียญ 4, 5, 9 กว่าจบเปรียญ 9 ก็บวชเป็นพระแล้ว น้อยมากที่จะได้เปรียญ 9 ตั้งแต่เป็นเณร ที่มีก็น้อย เมื่อบวชเป็นพระ 2-3 พรรษา ลาลิกขาออกไป มันไม่ใช่มีแค่ความรู้ทางพระศาสนาเท่านั้น แต่มันมีการหล่อหลอมจิตใจโดยพุทธศาสนา โดยพระธรรมของพระพุทธเจ้า มันก็ซึมซับเป็นบุคลิกภาพและบุคคลนี้จะมี “หิริโอตตปเป” อยู่ในระดับที่ใช้ได้ เพราะฉะนั้นถึงลาลิกขาไปแล้วก็ไม่ได้สร้างปัญหา สามารถสำรวจดูคุกันได้ คนเรียนสูงๆ ทางพระจะไม่ติดคุก แต่คนที่เรียนสูงๆ ทางโลกติดคุกเยอะ เป็นต้น

นี่คือสิ่งที่เป็โอกาสที่สำคัญที่สุด คือ มีโอกาสได้พัฒนาตนเอง แม้แต่ตัวท่านเองก่อนนั้นมีความรู้สึกว่ตัวเองด้อยโอกาส ตอนหลังรู้สึกภูมิใจมากที่มาเสียเวลาในวัด ไม่ได้เสียเลย ออกมาแล้วเรามีในสิ่งที่เขาไม่มี เราอยู่ในเรื่องของพุทธศาสนา รู้เรื่องหลักธรรม ในขณะเดียวกันเราก็สามารถมาเรียนรู้สิ่งที่ชาวบ้านเขาเรียนรู้ด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ชาวบ้านรู้เฉพาะทางโลก

¹ เครื่องใช้สอยของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มี 8 อย่าง หรือเรียกว่า อัฐบริขาร คือ สบง (ผ้าถุง) จีวร (ผ้าห่ม) สังฆาฏิ (ผ้าทับ) บาตร มัดโกนหรือมัดตัดเล็บ เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543: 133)

อย่างเดียว ตอนหลังเรามีโอกาสเรียนรู้ทั้งเรื่องทางโลกด้วย ภูมิเดิมเราได้หล่อหลอมมาจากพุทธศาสนา แล้วการที่พุทธศาสนาอนุญาตให้คนที่บวชแล้วลาสิกขาได้เป็นคุณูปการมหาศาลคือพุทธศาสนาหล่อหลอมคนของท่านให้มีคุณภาพพอสมควร ถ้าอยู่รับใช้ศาสนาก็เป็นคุณต่อพระศาสนา แต่พอออกมาแล้วก็เอาความสามารถเอาคุณภาพไปรับใช้รัฐ โดยที่รัฐไม่ได้ช่วยเหลือในการผลิตเลย แต่พุทธศาสนาช่วยผลิตให้ เพราะฉะนั้นแสดงว่าอยู่เราก็มียุทธ ออกมาเราก็มียุทธ ฉะนั้นเราจึงไม่ค่อยมีโอกาส ขอให้อยู่ในกรอบของพระพุทธเจ้า แล้วจะปลอดภัย ที่มันไม่ปลอดภัย เพราะไม่อยู่ในกรอบของพระพุทธเจ้า ไปล้ำเส้น ไปปฏิบัติผิดวิปริต ตราบใดที่อยู่ในกรอบของพระพุทธองค์ เรียนไป ปฏิบัติไปตามมีตามเกิดอย่าคิดลาสิกขา แต่ถ้าอยากลาสิกขาเมื่อไรสึกเลย เพราะว่าถ้าอยากสึกแล้วจิตมันตกแล้ว มันเป็นการทนอยู่ “ทนบวชไม่ดี บวชทนดี” เพราะฉะนั้นตรงนี้ เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด

สรุปความว่า จากทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ได้มีการมองสภาพของพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มที่มองว่า สภาพของพุทธศาสนาในประเทศไทย อยู่ในอาการน่าเป็นห่วง กำลังเสื่อมโทรมลงเป็นอย่างมากทั้งที่เป็นส่วนสถาบันเองและส่วนปัจเจกบุคคล มีความอ่อนแอ ไม่เป็นตัวของตัวเอง (พระธรรมโกศาจารย์, ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์, และอาจารย์สุลักษณ์) อันต่างจากในอดีตที่เคยเข้มแข็ง ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากระบบการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ที่ไม่เป็นเอกภาพ ไปถูกสมณศักดิ์กำหนด ไปถูกลัทธิบริโภคนิยมกำหนด เป็นต้น และ (2) กลุ่มที่มองว่า สถาบันสงฆ์และปัจเจกบุคคลยังมีความเข้มแข็ง เพราะได้รับการสนับสนุนจากรัฐมาด้วยดีตลอด (นับแต่อดีตมา) และมีเอกภาพในการบริหารงานคือมีการรวมศูนย์ แต่ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสองท่านนี้ก็ยอมรับว่า หากกล่าวในปัจจุบันนี้ ก็มีความเสื่อมอยู่ในตัวเอง มากบ้าง น้อยบ้าง แต่โดยภาพรวมยังถือว่ามั่นคง ในส่วนของปัจเจกบุคคลท่านก็มองว่ามั่นคง ทั้งๆ ที่สถาบันอ่อนแอในระดับหนึ่ง ปัจเจกบุคคลต่างดำรงหน้าที่กันอย่างแข็งขัน ทั้งนี้ด้วยอานิสงส์ของการได้รับการศึกษาของพระธรรมวินัยนี้เอง ทำให้ท่านดำรงบทบาทของตัวเองอย่างเข้มแข็ง แม้ว่าจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากเบื้องบน [ผู้บริหารคณะสงฆ์ในระดับสูง] มากเท่าไรก็ตาม และท่านเหล่านั้นมองอีกว่าการเสื่อมโทรมของพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นมองว่าสาเหตุที่ทำให้สถาบันสงฆ์และปัจเจกบุคคลเสื่อมนั้น ท่านเหล่านั้นมองแตกต่างกันออกไป แต่ก็ไม่ไกลจากกันมากนัก ในเชิงอรรถ กล่าวคือ การที่คณะสงฆ์ไม่ปรับตัวเพื่อรองรับกระแสของการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ถาโถมเข้ามาสู่สังคมไทย ทำให้ไม่สามารถที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมได้ดังเช่นในอดีตที่สถาบันสงฆ์เป็นตัวนำหรือเป็นผู้นำของสังคม

อย่างไรก็ตามในความเสื่อมโทรมนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากก็ยังเอ่ยถึงศักยภาพของพระสงฆ์ที่เป็นปัจเจกบุคคลว่า ยังพอมือที่เข้มแข็งอยู่บ้าง แต่ถือว่าเป็นส่วนน้อย และท่านเหล่านั้นได้แสดงทรรศนะสอดคล้องกันว่า พระสงฆ์ทุกระดับชั้นต้องมีการปรับทั้งระบบโครงสร้าง การบริหาร การศึกษา เป็นต้น เพื่อดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีคุณค่าตลอดไป

หมวดที่ 2 ทรรศนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์

หลังจากที่ได้ทราบถึงสภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันแล้วทั้งที่เป็นส่วนสถาบันและปัจเจกบุคคล ก็จะเป็นการเจาะลึกไปถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งหากจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะดังกล่าวแล้วจะมุ่งไปที่การศึกษาของพระสงฆ์เป็นหลัก เพื่อบ่งบอกว่าพระสงฆ์นั้นจะมีคุณภาพและศักยภาพเป็นอย่างไร มีการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องมากน้อยแค่ไหน และควรมีคุณสมบัติอย่างไรในฐานะดังกล่าว

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระเดชพระคุณท่านมองว่าการศึกษาของพระสงฆ์ก็ใช้ได้ แต่ต้องมองด้วยว่าศึกษาไปรับใช้ใคร ส่วนใหญ่ศึกษาไปเพื่อเป็นคุณุหัตถ์ มันใช้ไม่ได้ ลงทุนแพงต่อคน พอจบแล้วก็ไปทำงานสักปีหนึ่งตามวัดต่างๆ แล้วก็ลาสิกขา บางคนไปเรียนต่อถึงอินเดีย กลับมาอยู่ไม่ถึง 3 วัน ลาสิกขาเสียแล้ว ลาสิกขาตั้งแต่ไป ตั้งแต่ออกจากวัดขึ้นเครื่องบินก็เหมือนลาสิกขาไปแล้ว ไปอยู่อินเดียก็ไม่ได้อยู่อย่างนักบวช อยู่อย่างคนที่จะลาสิกขาอยู่ตลอด แม้ว่าท่านจะมองว่าการศึกษาของพระสงฆ์ใช้ได้อยู่ แต่ท่านก็ยังมองอีกว่าการศึกษาของพระสงฆ์ก็ต้องปรับปรุง บาลีก็ต้องปรับปรุง ไม่ให้มันนานเกินไป ตั้ง 9 ประโยค มากไป เอาสัก 6 ประโยคก็พอ โดยปรับหลักสูตรกันใหม่ โดยต้องเพิ่มหนังสือเรียนให้มันลึกซึ่งมากขึ้น และหากถามว่ารัฐได้มาสนับสนุนเรื่องนี้มากน้อยเพียงไรท่านมองว่า พระไม่ได้ทำอะไรให้เขา เขาก็ไม่ทำอะไรแก่เรา จะเอาอะไรจากรัฐก็ต้องช่วยรัฐบ้าง อย่างน้อยก็ช่วยออกไปดูแลประชาชน เป็นผู้นำเขาอย่าเป็นแต่เพียงจะเอาอย่างเดียว ใครเขาจะให้ เขาดูเหมือนกันวัดนี้ทำอะไร ควรจะให้อะไร แต่วัดส่วนใหญ่ดูแล้วไม่ได้เรื่อง ไม่เอาไหน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี ในประเด็นนี้ท่านมอง การศึกษาของพระสงฆ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) การศึกษาของสงฆ์ที่จัดขึ้นเพื่อพระสงฆ์โดยตรง คือ การศึกษาบาลีและนักธรรม การศึกษาบาลีนักธรรมค่อนข้างจะล้มเหลวในปัจจุบัน เพราะเป็นการศึกษาที่ยังติดอยู่กับรูปแบบเดิมเกือบจะ 100 % ซึ่งระยะเวลาผ่านมาเกือบ 100 ปี ในการศึกษาที่นักธรรมนั้นจากการที่ท่านเคยดำรงตำแหน่งที่เกี่ยวข้องคือผู้ช่วยแม่กองธรรมสนามหลวงระยะหนึ่งท่านมองว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไร ซึ่งน่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เปลี่ยนแปลงธรรม แต่เปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการในการศึกษา ตัวธรรมะดีอยู่แล้ว แต่ต้องเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน คือให้เป็นความรู้ขั้นพื้นฐานได้ เป้าหมายของการจัดการศึกษานักธรรมในสมัยก่อน เพราะไม่มีการศึกษาอื่นทั้งนี้ก็เพื่อให้คนมีการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สมบูรณ์ แต่ความรู้ขั้นพื้นฐานที่สมบูรณ์ในปัจจุบันมันไม่ใช่แค่นั้น มันต้องกว้างกว่านั้น เพราะฉะนั้นต้องมีการปรับปรุงวิธีการบริหารการจัดการตลอดถึงหลักสูตรที่จะต้องวางกันใหม่ ในส่วนของบาลียิ่งหนักกว่านั้น ถ้าไม่มีการปรับปรุง รักษาแต่รูปแบบเดิมมากเท่าไร ก็ยิ่งจะทำให้คนเข้ามามีศึกษาน้อยลง เพราะ

ว่าทางที่จะก้าวต่อไปแค่ลงทุกที ซึ่งอันที่จริงการศึกษาบาลีควรจะเป็นการศึกษาที่น่าหน้าด้วยซ้ำไป' ไม่ใช่ตกอยู่ข้างหลัง ในปัจจุบันนี้หากจะกล่าวกันตรงๆ ผู้ที่มาศึกษาบาลีก็คือกลุ่มคนที่รัฐบาลทิ้งแล้ว ได้พบพุทธศาสนาหันหน้ามาทางนี้ ก็ประสบความสำเร็จ แต่เชื่อว่าเรียนบาลีจบแล้วจะเพียงพอในปัจจุบัน วิชาการมันยังแคบอยู่ กระบวนการจัดการมันยังติดอยู่ในรูปแบบเดิม เพราะฉะนั้นการศึกษาในประเด็นนี้ของพระสงฆ์แม้จะยังมีอยู่ แต่ไม่ถือว่าน่าพอใจ และ (2) อีกประเด็นหนึ่ง การศึกษาของสงฆ์ที่ได้รับการประยุกต์แล้วคือมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ที่มี พ.ร.บ.รองรับ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้าในระดับหนึ่ง ที่ก้าวหน้าเพราะได้รับมาตรฐานคือ พระราชบัญญัติและการดำเนินการ การจัดการ สามารถพัฒนาไปได้ในระดับสูงๆ ขึ้นไป กล่าวคือ ในระดับ ปริญญาตรี โท และเอก ตามความสามารถของสถาบันนั้นๆ และที่จะขยายประยุกต์ความรู้ให้ครอบคลุมเข้ามาศึกษาวิชาการพุทธศาสนาได้ด้วย นับเป็นการเปิดกว้าง เป็นสิ่งที่น่ายินดี ในส่วนของพระปริยัติธรรมสายสามัญ ถือว่าได้มีการปรับปรุงมาแล้ว แต่ยังคงมีความขัดแย้ง เนื่องจากหลักสูตรทั้ง 3 คือ บาลี นกธรรม และพระปริยัติธรรมสายสามัญ ยังไม่สามารถนำมาประยุกต์เป็นหลักสูตรเดียวกันได้ ยังคงศึกษาแยกกันอยู่ ทำให้ผู้เรียนถึงไม่ถูกบังคับก็เหมือนถูกบังคับโดยปริยาย ซึ่งผู้เรียนต้องใช้สมองในการเรียนแต่ละวันถึง 12 ชั่วโมง กล่าวคือ เข้ามาเรียนบาลี บ่ายเรียนพระปริยัติธรรมสายสามัญ และเย็นมาเรียนนกธรรม ซึ่งถือเป็นภาระที่หนักมาก ดังนั้นน่าจะประยุกต์หลักสูตรทั้ง 3 ให้เป็นหลักสูตรเดียวกัน ไม่ต้องเรียนทั้ง 3 หลักสูตร อาจจะยืดเวลาในการศึกษาออกไป แต่เพิ่มน้ำหนักความเข้มข้นไปที่ละชั้น ให้นักเรียนมีเวลาพักผ่อนบ้าง

หากจะกล่าวถึงการสนับสนุนจากรัฐนั้นท่านมองว่า รัฐบาลให้การสนับสนุนน้อยมาก หากไปดูจากงบที่ทางกระทรวงศึกษาธิการผ่านมาทางกรมการศาสนานั้นจะเห็นได้ว่างบประมาณสำหรับนักเรียนนกธรรมนั้น ไม่เกิน 20 บาท ต่อรูป ต่อปี บาลีจะมากกว่าหน่อย กล่าวคือ ลัก 3 เท่าของนกธรรมซึ่งเป็นจำนวนที่น้อย แต่ที่อยู่ได้เพราะหัวใจของบรรดาพระเถระพระสังฆาธิการที่ท่านได้เสียสละทุ่มเท เพื่อพัฒนาการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส ท่านก็ชวนชวนทำไปเท่าที่กำลังจะทำได้

หากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ว่าควรจะเป็นอย่างไรท่านมองว่า จริงๆ แล้วพระธรรมวินัยเป็นสิ่งตัดสินได้อย่างชัดเจนกว่า กล่าวโดยสรุปคือ พระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ควรมีคุณสมบัติคือเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ บำเพ็ญประโยชน์มากขึ้น เพื่อแสดงศักยภาพทางศาสนา เพราะมีต้นทุนคือศรัทธาอยู่แล้ว เราสามารถทำได้ เราไม่ต้องลงทุนมาก เพราะทุนคือศรัทธาในพุทธศาสนาของประชาชนคนไทยนั้นมีมากอยู่แล้ว มีความเป็นปัจเจกให้มาก ต้องมีศีลอย่างเข้มข้น พระต้องรักษาดรณนั้นให้ได้มาก และควรที่จะเพิ่มเติมความรู้จากข้างนอก จำเป็นที่จะต้อง

¹ หมายถึง มีวิธีการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับการสมัย เป็นรูปแบบของการเรียนไม่ใช่เรียนแต่ภาษาอย่างเดียว แต่เป็นการเรียนเพื่อจะได้เข้าถึงหลักธรรมและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง แสดงออกมาโดยการปฏิบัติทั้งามพร้อม พร้อมกับการประยุกต์ให้เกิดผลแก่สังคมในทางที่พุทธศาสนาต้องการคือการให้ทุกคนได้เข้าถึงธรรมของพุทธองค์

พัฒนาความรู้โดยต้องรู้เราและรู้เขา [ทางโลก] เพื่อใช้ในการนำมาประยุกต์ให้เข้ากับธรรมะทางพุทธศาสนา

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม ท่านมองว่า การศึกษาของพระสงฆ์ในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับ คิดว่าที่แล้วมานั้น ถ้าเรามองในแง่หนึ่งก็มีปัญหาเหมือนกัน แต่ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็ไม่ค่อยมี ที่แล้วมาเรามีระบบนักธรรมตรี โท เอก แล้วก็ระบบบาลี เรียนไปจนกระทั่งเป็นเปรียญ 9 ประโยค เราก็เรียนกันมา สอบกันมา แล้วก็ผลิตบุคลากรผู้มีความรู้ มีคุณธรรมให้แก่สังคม ถ้าอยู่เป็นพระก็เป็นพระที่มีความรู้ คนก็เคารพนับถือตามสถานะเช่นเดิม ที่นี้ถ้าลาสิกขาไปเป็นฆราวาส บางคนก็ไปเป็นตำรวจก็ได้ สมัยก่อนเปรียญ 6 เป็นผู้พิพากษา หรือไม่มีอะไรทำไปอยู่ตามหมู่บ้านในชนบทโดยมากเป็นผู้นำชาวบ้าน ด้วยว่าเขาเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรมที่เขาเรียนมาทำให้ชาวบ้านเคารพนับถือ พวกนี้ถือเป็นแบบอย่าง จากที่เคยทำแบบสำรวจในเชียงใหม่ว่าผลสำเร็จของผู้เคยบวชเรียนได้นักธรรมมาแล้วพบว่า 80 % เป็นผู้นำ ไม่เฉพาะในด้านการประพฤติปฏิบัติ ในด้านเศรษฐกิจก็มี เพราะฉะนั้น ถ้าเรามองว่าการศึกษาทางธรรมไม่มีประโยชน์หรือว่าล้าสมัยนั้น ไม่ถูกต้อง แต่ว่าถ้าจะมาเทียบในระดับสูงกับพวกดอกเตอร์หรือคอมพิวเตอร์ ก็อาจจะล้าหลัง แต่ถ้าเราพูดในระดับรากหญ้า มีประโยชน์มาก เพราะเขาได้รับการฝึกฝนอบรมมา รู้ธรรมต่าง ๆ พอสมควร เป็นที่เคารพของประชาชน แต่ว่าต่อมาเรามีการศึกษาหลายระบบ มีปริยัติสามัญซึ่งเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระสังฆราชจวน อุฏฐายี ถ้าว่าไปแล้วอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยรูปปัจจุบัน เป็นผู้ริเริ่มว่าควรจะมีหลักสูตรทั้งทางโลกทางธรรมสามารถเทียบ มัธยม 6 ได้ ก็สร้างหนังสือปริยัติสามัญ แล้วก็เรียนอยู่จนกระทั่งบัดนี้ต่อมาก็มีมหาวิทยาลัยสงฆ์ ต่อมามหาวิทยาลัยทางโลกก็รับ มันก็เลยเกิดเป็นว่ามีหลายระบบ ระบบนักธรรม พระเณรก็ยังถูกบังคับให้เรียน บาลีกก็ถูกบังคับให้เรียน ขณะเดียวกันพระเณรนั้นยังเรียนสายปริยัติธรรมสายสามัญ เพราะพระเณร 70-80 % บวชเพื่อเรียนต่อ มาจากชนบทที่ยากจน ไม่ใช่บวชเพราะเลื่อมใสศรัทธาแต่อย่างใด เพราะฉะนั้นก็เลือกเรียนที่มีอนาคต เนื่องจากเรียนปริยัติสามัญมีอนาคตดีที่สุด เพราะมันเรียนทั้งทางโลกทางธรรมจบแล้วไปต่อมหาวิทยาลัยอาจจะถึงปริญญาเอกได้ เพราะฉะนั้นตั้งแต่มีปริยัติสามัญขึ้นมา นักธรรม-บาลีก็เลื่อม คนไม่อยากจะเรียน หรือที่เรียนก็เป็นการเรียนแบบถูกบังคับให้เรียน มันทำให้พระเณรต้องใช้เวลาและแรงงานในการเรียนมาก เข้าเรียนนักธรรม บ่ายเรียนปริยัติสามัญ ค่าเรียนบาลี เพราะฉะนั้น คณะสงฆ์ควรจะมีการพิจารณาในเรื่องหลักสูตรใหม่ ซึ่งหลักสูตรนักธรรมก็คงมีไว้ บาลีก็คงมีไว้ แต่มีไว้สำหรับพระเณรที่สนใจ อยากศึกษาโดยเฉพาะไม่บังคับทุกรูป ส่วนปริยัติสายสามัญก็มีไว้สำหรับพระเณรที่บวชเพื่อเรียนโดยเฉพาะ ให้เขามาเรียนทางนี้ แต่ก็ต้องปรับหลักสูตรให้เขามีความรู้พื้นฐานทางพุทธศาสนาที่ดีกว่านี้ นอกจากนั้นก็ควรมีหลักสูตรอื่นๆ เพราะเวลานี้คนที่บวชบรรพชาที่จะน้อยลงๆ เราควรมีหลายๆ หลักสูตร เพื่อตอบสนองความต้องการของคนหลายๆ ประเภทที่เข้ามาสู่พุทธศาสนา ไม่ควรไปบังคับให้เรียนแต่นักธรรม-บาลี ไม่อย่างนั้นจะก่อให้เกิดปัญหาอย่างที่

อยู่ในปัจจุบันนี้ คือนั้นมากเกินไป

กับคำถามที่ว่าเมื่อมีระบบการจัดการเรียนการสอนที่บังคับให้เรียนมากเกินไปทั้งนักธรรมบาลีและปริยัติธรรมสายสามัญเช่นนี้จะทำให้ผลผลิตของพระสงฆ์ไม่สมบูรณ์ใช้หรือไม่ ท่านมองว่าจะว่าไม่สมบูรณ์ไม่ถูก แต่ว่า ผลในทางจิตวิทยามันทำให้สับสนอลหม่าน และยิ่งกว่านั้น การศึกษานักธรรม-บาลีของเราเป็นระบบการศึกษาดั้งเดิมก็มีข้อบกพร่องอยู่มาก ถ้าเทียบกับการศึกษาสมัยใหม่ คือท่องจำ แล้วก็ไม่ได้พัฒนาความคิด เพราะฉะนั้น เราควรจะปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นการพัฒนาความคิดบ้างตามสมควร และการเรียนการสอนก็ต้องปรับปรุง บุคลากรก็ต้องได้รับการฝึกฝนอบรมมา เพื่อให้การเรียนมันมีรสชาติมีความสุขโดยให้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าไปช่วย “เพราะฉะนั้นผมคิดว่าในด้านการศึกษา ถึงแม้ว่าจะพอไปได้ แต่ก็ควรปรับปรุงเป็นอย่างยิ่ง”

ในส่วนของการสนับสนุนจากรัฐในด้านนี้ท่านมองว่า ไม่เห็นมีปัญหาเลย ทางรัฐพร้อมจะให้การสนับสนุน ถ้าเรามีนโยบาย มีการแก้ไขปรับปรุงพระศาสนา ยิ่งไงๆ เสนอเขาไป เขาพร้อมจะช่วย เพราะถ้าจะว่าไปแล้วเงินที่เขามาช่วยศาสนา ถ้าเทียบกับกรมกองอื่นนิดเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นในระดับการบริหารสงฆ์ ท่านคิดว่าน่าจะมีหน่วยงานที่เหมือนกับรัฐมนตรี สังฆมนตรีว่าการศึกษาดังนโยบาย มีอายุ 4 ปี ต้องทำงานตามนโยบาย คือทำงานเป็นฝ่ายรุกบ้างเพื่อแก้ไขปรับปรุง ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับ ท่านคิดว่า ถ้าทำอย่างนี้รัฐบาลไม่ขัดข้องในเรื่องการอุปถัมภ์ เวลานี้เขาก็ให้มากอยู่แล้ว [หมายถึงให้แก่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง] เท่าที่ทราบมีมหาวิทยาลัยบางแห่งส่งเงินคืนรัฐบาลเป็นสลิปล้านเพราะใช้ไม่หมด คือใช้เงินไม่เป็น ความจริงงานเยอะแยะไปหมดที่ควรจะต้องแก้ไขปรับปรุง ตั้งโครงการขึ้นมา แต่ไม่ทำ ในที่สุดก็ส่งเงินคืน

หากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ท่านมองว่า ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นทรัพยากรมนุษย์ และอยู่ในฐานะพิเศษ คือ เป็นผู้นำเขา เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เป็นผู้สืบทอดอายุพุทธศาสนา เป็นผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์โดยฐานะที่เป็นพระเฉยๆ ไม่ต้องมีความรู้อะไรก็ได้ [หมายถึงความรู้ทางโลกหรือทางธรรมก็ได้ เป็นแต่ว่าประพฤติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ก็สามารถนำมาซึ่งความเลื่อมใสจากผู้พบเห็นได้แล้วในเบื้องต้นจากวัตรปฏิบัติที่ดีงามของท่านเหล่านั้น] แต่ถ้ามีความรู้ประสิทธิภาพก็ยิ่งสูงขึ้น เพราะฉะนั้นท่านถึงพูดอยู่เสมอว่า พระต้องมี

- ความรู้ ทั้งความรู้ทางโลก ความรู้ทางธรรม ทางโลกโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ศาสนาเปรียบเทียบ วิทยาศาสตร์เบื้องต้นทั่วไป จิตวิทยา วัฒนธรรมตะวันตก ไม่ต้องมากให้พอติดต่อกับมนุษย์ปัจจุบันได้ ส่วนความรู้ทางธรรมต้องรู้อย่างแตกฉาน

- ความสามารถ คือต้องฝึกฝนกัน ถ้ามีหลักสูตรฝึกความสามารถยิ่งดี ความสามารถ หมายถึง คิดเป็น พูดเป็น ทำงานเป็น เวลานี้พระสงฆ์ไม่ค่อยพัฒนาความคิด พัฒนาแต่ความจำ จำกันอย่างเอาเป็นเอาตาย เวลาสอบก็ถามความจำ ถ้าจำได้เขียนออกมาได้ก็สอบได้แล้ว แต่ไม่พัฒนาความคิด ไม่พัฒนาวิสัยทัศน์ เพราะฉะนั้นจะต้องหัดคิด มีหลักสูตรสำหรับหัดคิด เราจะทำอย่างไรเราก็ต้องคิดเป็น พูดเป็น หน้าที่สำคัญที่สุดของพระคือสอนชาวบ้าน สื่อความกับ

ชาวบ้านต้องพูดเก่ง มีวิชาวาทศิลป์ วิชาเผยแผ่ในนักธรรมชั้นโท-เอก ทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ แต่เราไม่มีเลย พูดดีพูดเก่งก็เป็นพรสวรรค์ไป นอกนั้นก็พูดไม่เป็น เพราะฉะนั้นควรปรับปรุง ส่วนทำเป็นนั้นต้องเป็นคนขยันขันแข็ง ทำงานเก่ง เป็นในหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จะช่วยชาวบ้านได้ ก็ต้องรู้ดีและเก่ง มีความรู้และเก่งในด้านการคิด การพูดและการทำงาน

- คุณธรรมความดี ความจริงเพียงแต่เป็นพระอยู่ในศีลในธรรมก็ได้เปรียบ

ชาวบ้านอยู่แล้ว โอกาสที่จะไปทำความชั่วเสียหายก็น้อย แต่ว่าควรจะมีคุณธรรมบางอย่างที่มันจำเป็นที่ยังไม่ได้รับการปลูกฝังเท่าที่ควร เช่นมีระเบียบวินัย จริงอยู่ พระมีวินัยมีศีล แต่เท่าที่ตัวท่านเองสึกออกมาอยู่ในเพศฆราวาส รู้สึกว่าพระองค์เองมองดูคล้ายๆ กับไม่ค่อยมีวินัย คล้ายๆ กับเป็นคนอยู่เหนือกฎเหนือเกณฑ์ ท่านอยากทำอะไรก็ทำ เพราะไม่มีใครว่าอะไรท่าน เช่น บางทีกำลังประชุมกัน เขากำลังสนใจฟัง ก็ลุกถอย่ามเดินผ่านที่ประชุมไป เป็นต้น เพราะฉะนั้นควรจะมีระเบียบวินัย ใฝ่รู้ ต้องเป็นคนใฝ่ในความรู้ แสวงหาความรู้ตลอดเวลา ต้องมีความขยันมีความคิดสร้างสรรค์บ้าง ส่วนดีในทางความดีงามนั้นเรามีอยู่แล้ว

- อุดมคติ หมายถึง รู้ว่าอะไรเป็นสาระของชีวิต อะไรคือสิ่งที่เราควรยึด ควรปลูกฝังพระเถระให้มีอุดมคติ ไม่งั้นก็จะเห่อตามโลกไปเรื่อย ๆ

- อุดมการณ์ มองว่าพระสงฆ์ขาดการปลูกฝังอุดมการณ์ ไม่ว่าในระดับไหน อุดมการณ์ของเราควรมีจุดหมาย คือสิ่งที่มีค่าที่สุดสำหรับส่วนรวม แต่เราขาดในการปลูกฝัง มองพระพุทธเจ้าก็มองในแง่ 2,500 ปีมาแล้ว ไม่ได้มองในแง่เป็นบรมครู เป็นผู้บริสุทธิ์ สะอาด เป็นอะไรต่างๆ ที่มันทันสมัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรที่จะปลูกฝังอุดมการณ์ให้พระนักศึกษารักพุทธ ศาสนา รักพระรัตนตรัย ยอมตายเพื่อพระรัตนตรัยได้ อันนี้เราขาดมาก สรุปได้ว่า ถ้าพระเราได้รับการปลูกฝังใน 5 อย่างนี้ ได้รับการฝึกฝนอบรมตามสมควร ก็คงจะมีคุณภาพดีขึ้น สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีขึ้น

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองว่าการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ ผิดหมดเลย เพราะว่าบทบาทพระสงฆ์ตราบนับถึงรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา คือ เป็นผู้นำสังคมในทางทรัพยากรมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นด้านศีล สมาธิ ปัญญาหรือในทางสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรม แต่นับแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เราเริ่มนับถือฝรั่ง แล้วเราไปเรียนรับระบบการศึกษาแบบฝรั่ง ซึ่งเป็นศัตรูที่ร้ายแรงที่สุดของการศึกษาแบบพุทธ เพราะเน้นอหังการ มมังการ เน้นเรื่องโลก โกรธ หลง เน้นในเรื่องวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาตัวร้าย [ที่พยายามศึกษาโดยมุ่งหวังเพื่อเอาชนะธรรมชาติ ไม่มองถึงความเกี่ยวข้องกันของสรรพสิ่งในโลก และมองสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นของที่ไม่น่าเชื่อถือ ทำให้ละเลยเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม] ส่วนเทคโนโลยีเป็นผลจากวิทยาศาสตร์ ก็เป็นวิชาตัวร้าย พวกชนชั้นนำในเมืองไทยติดในทางนี้หมดเลย แม้จะไม่ได้ทั้งศาสนาพุทธ คือ ไม่ทั้งรูปแบบพิธีกรรม แต่ทั้งศาสนาพุทธในหัวใจหมดแล้ว ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เรื่อยมาตั้งแต่จอมพลสฤษดิ์ เป็นต้นมา พระก็เป็นไปด้วย มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ตั้งเอาอย่าง

มหาวิทยาลัยชาวบ้าน สอนแบบชาวบ้าน ไม่ได้สอนแบบศีล สมาธิ และปัญญา เพราะฉะนั้นการศึกษาของพระก็ดีชาวบ้านก็ดี นำไปสู่หายนะไม่ใช่วัฒนธรรม

หากจะมีการปรับปรุงท่านมองว่า การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการศึกษาของพระสงฆ์นั้นเป็นเรื่องใหญ่ ตัวสถาบันเองทำไม่ได้ แต่ถ้าช่วยกันทำในฐานะคณะสงฆ์ ก็จะทำให้ ในต่างประเทศโดยเฉพาะอเมริกาได้มีมหาวิทยาลัยหลายแห่งเอาหัวใจของพุทธศาสนาเป็นหลักในการจัดการเรียนการสอน กล่าวคือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะรู้เท่าทันตัวเองและสังคม ทำอย่างไรจึงจะรู้อารมณโลก โกรธ หลง แล้วเอามาใช้ในการบริหารบุคคล เอามาใช้ในการเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น แต่ของเราไม่มี แต่ที่เขียนรายการกำลังจะทำ แต่ไม่ทราบว่าจะไปถึงไหน ต้องช่วยเหลือนกันจับมือกันในการดำเนินการ

ในส่วนของการสนับสนุนจากรัฐนั้น ท่านเห็นว่าไม่จำเป็น จำต้องพยายามเกี่ยวข้องให้น้อยที่สุด เพราะสมัยโบราณ รัฐหมายถึงพระเจ้าแผ่นดินก็เข้ามาเกี่ยวข้องน้อยมาก เข้ามาเกี่ยวข้องเมื่อคณะสงฆ์ต้องการให้มาอุปถัมภ์ เช่น การสังคายนา เป็นต้น กฎหมายที่ออกมานั้นมองได้ 2 แห่ง คือ (1) ต้องการจะช่วยเหลือคณะสงฆ์ เช่น ต้องการจับอลัชชีสิก รัฐเข้ามาทำเพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองและต้องการช่วยเหลือคณะสงฆ์ เพราะทฤษฎีในสมัยนั้น บ้านเมืองจะอยู่ไม่ได้ถ้าธรรมจักรไม่อุดหนุนอาณาจักร แต่ก็อุดหนุนไม่ได้มาก อาณาจักรก็ไม่อุดหนุนธรรมจักรมาก ตอนหลังเราไปเชื่อว่าอาณาจักรอุดหนุนมาก เป็นการเข้าใจผิด มหาเถรสมาคมและพระผู้ใหญ่เข้าใจผิดหมดเลย เพราะเขาเอามาให้เพียงอามิสเท่านั้นเอง เอาตำแหน่งสมเด็จมาให้ ล้วนแต่เป็นเรื่องหลอก เพราะถ้าจะอุดหนุนคณะสงฆ์จริงๆ จังๆ ก็ต้องอุดหนุนที่บรรพธรรมของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ทำอย่างไรจึงจะกำจัดความทุกข์ให้ได้ หาสาเหตุสมุทัยให้ได้ในสังคมปัจจุบัน ยิ่งทุกข์ปัจจุบันนี้เกิดจากรัฐ เช่น การสร้างเขื่อน เป็นต้น การศึกษาของรัฐเป็นการสร้างโมหะจริตและอวิชชาทั้งนั้น อยู่กับมันมากเท่าไรก็พังมากเท่านั้น พระคือผลผลิตของสังคม

พระสงฆ์ควรจะมีคุณสมบัติอย่างไร ท่านมองว่า ต้องให้พระเข้าใจในเรื่องสิกขาวินัย (ถือแบบเป็นกลาง) ไม่ใช่เพื่อเคร่ง แต่เพื่อศีล เพื่อความเป็นปกติให้ถือแบบปกติของความเป็นพระ กล่าวคือ อยู่แบบเรียบง่าย เข้าใจปัญหาเรื่องพรหมจรรย์ให้อ่องแท้ สามารถอยู่แบบเดียวได้ รู้จักตนเอง โดยยึดหลักโยนิโสมนสิการ จัดการศึกษาเพื่อให้รู้จักตัวเอง ทั้งพระและฆราวาส ตั้งแต่รู้จักกำพิตตัวเราเอง มีกัลยาณมิตร ในสมัยปัจจุบันคณะสงฆ์ขาดกันมาก ในสมัยก่อนอุปัชฌาย์อาจารย์จะต้องดูแลคอยเป็นกัลยาณมิตรให้กับลูกศิษย์ พระกับพระด้วยกัน และพระกับโยม เมื่อเป็นเช่นนี้ มันก็จะเกื้อกูลสรรพสัตว์เท่าที่เราสามารถจะทำได้ โดยเฉพาะพระซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกคนจน ก็จะต้องเกื้อกูลคนจน เพราะคนจนถูกระบบโครงสร้างสังคมรังแก จนโง่หัวไม่ขึ้น หวังที่จะมาพึ่งพระ แต่พระสงฆ์ก็ปิดตัวเอง

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก เมื่อกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ ท่านมองว่า ตัวคำพูดเองมันมีอยู่แล้ว ทรัพยากร-

มนุษย์ พระสงฆ์ต้องรู้ก่อนว่ามนุษย์เราก็เป็นทรัพยากรที่สำคัญโดยเฉพาะในแง่ปัจเจกบุคคล พระสงฆ์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเอง ต้องสำนึกในคุณค่าอันนี้ก่อน เพราะฉะนั้นถ้าบอกว่าพระสงฆ์เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในแง่ปัจเจกบุคคล มันก็สำคัญแต่เราต้องสำนึกกว่าเรามีความสำคัญในด้านนี้ เมื่อรับรู้ว่ามีค่าสำคัญในด้านนี้ก็ให้พยายามพัฒนาตนเองตามหลักของพุทธศาสนา ตรงนี้สำคัญที่สุด พระสงฆ์ส่วนมากจะไม่เข้าใจประเด็นนี้ ไม่ใช่เฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น มนุษย์ชาวไทยส่วนมากก็ละเลยประเด็นนี้ไม่เข้าใจ เมื่อไม่เข้าใจตรงนี้แล้ว ละทิ้งการพึ่งพาตนเอง ละทิ้งคำสอนที่จะให้มนุษย์พึ่งพาตนเอง ไปให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมภายนอก ไปสอนให้ไปพึ่งสิ่งแวดล้อมภายนอก พอมีอะไรขึ้นก็ไม่ต้องทำเอง ไม่ต้องพัฒนาตัวเอง ต้องไปพึ่งภายนอก เกิดอะไรขึ้นก็ไปจุดธูป จุดเทียน ขอให้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้มาช่วยเหลือ มันเริ่มเขวไปจากผู้นำทางจิตวิญญาณ แรกๆ มีน้อย นานๆ ไปก็แทรกอยู่ในพิธีกรรมทางสงฆ์ พิธีกรรมทางสงฆ์นี้มันมีบทสวดมนต์ การกระทำอะไรต่างๆ ซึ่งมันไม่ใช่หลักคำสอนแท้ อย่างหลักคำสอนแท้พูดเป็นหลักการแม้กระทั่งการให้พร พระพุทธเจ้าไม่เคยบอกว่าขอจงเป็นอย่างนั้น ขอจงเป็นอย่างนี้ การไหว้พระสวดมนต์ก็ไม่ได้สอนให้สวดอ้อนวอนว่าให้ตัวเองเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างนี้ นี่เป็นการแต่งขึ้นในภายหลัง นี่แหละคือละทิ้งจากแนวความคิดที่จะพึ่งพาตัวเองตามหลักกรรม ตามหลักการพัฒนาดนของพระพุทธเจ้า มาพึ่งอำนาจภายนอก ออกมาจากคำพูด จากพิธีกรรม แล้วก็ออกมาเป็นพฤติกรรมในสังคม พระก็เป็นหุ่นส่วน ขออ้อนวอนอะไรต่างๆ ไม่ได้เอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาเป็นตัวพิสูจน์ กลายเป็นเอาไสยศาสตร์ ไสยเวทมาเป็นเครื่องพิสูจน์มาเป็นเครื่องแก้ปัญหาลังคม นี่เขวมาก

ก่อนอื่นต้องสำนึกกว่าเรามีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเราเองตามหลักพุทธศาสนา แล้วก็สอนให้มนุษย์รู้จักพึ่งตนเอง พระก็เลยอย่าสอนให้คนเป็นคนขี้ขอ ชาวพุทธอย่าเป็นคนขี้ขอ ชาวพุทธจะต้องพึ่งตนเองได้ แล้วแบบอย่างคือพระต้องพึ่งตัวเองได้ การพึ่งตัวเอง วิถีชีวิตของพระสอนแล้ว ให้อยู่อย่างเรียบง่าย พึ่งวัตถุน้อยที่สุด แต่ว่าพึ่งธรรมให้มาก พระทำได้ไหม พระก็ทำไม่ได้ พระก็พึ่งวัตถุมาก แล้วก็พึ่งธรรมน้อย มันกลับตาลปัตรกันหมด สรุปว่า ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ต้องสำนึกในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ว่าพัฒนาตนเองได้ สำนึกในศักยภาพที่เราจะต้องพัฒนาตัวเอง แล้วให้พึ่งตนเองให้ได้ แล้วก็สอนให้คนอื่นพึ่งตนเอง ถ้าไม่สำนึกจุดนี้แล้ว มนุษย์จะไม่มีคุณค่า ไม่เป็นทรัพยากรมนุษย์ พระปัจเจกบุคคลก็ไม่ใช้ทรัพยากรมนุษย์หรือเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ไม่มีคุณภาพ ในความคิดหวังที่จะพัฒนาต่อไปในภายหลังไม่สำเร็จ ต้องเข้าใจประเด็นนี้ เพราะว่าถ้าในตัวของเราเองไม่มีคุณค่า ไม่มีคุณภาพ ถึงจะสนับสนุนมากมายอย่างไร จากแวดวงภายนอก การพัฒนานั้นก็ไม่ได้ด้วยดี ไม่ประสบความสำเร็จ เหมือนกับเราจะไปดูแลรักษาสิ่งที่มันเน่าแล้ว เราจะทุ่มทุนไปทำอะไรเพื่อรักษาสิ่งที่มันเน่า มันก็ยังเน่าอยู่ เพราะฉะนั้นต้องพยายามว่าทำอะไรจึงจะไม่ให้มันเน่า มันเริ่มต้นจากปัจเจกบุคคล ต้องเข้าใจประเด็นนี้ ถ้าเข้าใจแล้วความคิดที่จะพัฒนาตนเองมันก็มี เสร็จแล้วการที่ภายนอกจะมาสสนับสนุนจะเป็นทุนที่ดี จะเป็นกำลังใจ ก็จะได้ลงทุนน้อย การลงทุนก็จะน้อย ทุ่มไปน้อยก็อาจจะได้ผลมาก แต่ถ้าตัวคนที่

จะพัฒนาเองไม่มีคุณภาพ ไม่มีสำนึกว่าตัวมีคุณภาพ จะทุ่มไปมาก ๆ มันก็หมดสิ้นเปลืองเปล่า ๆ เพราะฉะนั้นพัฒนาคนสำคัญ คนที่จะพัฒนาได้จะต้องเข้าใจคุณค่าของความเป็นคน แล้วความเป็นคนก็คือคนที่มีศักยภาพเข้าใจศักยภาพของตนเองและพร้อมที่จะพัฒนา ตามหลักของพุทธศาสนา คือ (1) ปรัตตัญญู หมายถึง สิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย และ (2) โยนิโสมนสิการ ต้องรู้จักคิด ความจริงแล้วมันต้องขึ้นจากพื้นฐานว่ามนุษย์พัฒนาได้ เข้าใจว่ามนุษย์พัฒนาได้ มนุษย์มีศักยภาพ ในเมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว ขบวนการพัฒนายาก็ต้องเริ่มจากสภาพแวดล้อมให้มันเกื้อกูล ในขบวนการพัฒนายาก็สอนให้รู้จักคิดเป็น จะเห็นว่าสภาพแวดล้อมเป็นเพียงปัจจัยเสริมเท่านั้นเอง แต่จริงมันต้องเริ่มจากความเข้าใจว่ามนุษย์พัฒนาได้ มนุษย์จึงจะเริ่มพัฒนาตนเอง

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในพระคัมภีร์เกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์นั้น ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากมองการศึกษาของคณะสงฆ์ว่า ยังไม่ดีพอ ไม่เอื้อหรือไม่สามารถจะทำให้พระสงฆ์เกิดการพัฒนาตัวเองอย่างเต็มที่นัก และการศึกษาบางอย่างก็ไม่เอื้อต่อการเป็นผู้นำในสังคมดังในอดีต ควรจะมีการปรับปรุงเพื่อให้เข้าไปหาแก่นแท้ของการศึกษาตามหลักของพุทธศาสนามีการศึกษาเพื่อความเข้าใจพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งมีความรู้ในศาสตร์หรือวิชาแขนงอื่นๆ ด้วย เพื่อการดำรงตนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าทั้งต่อคณะสงฆ์และสังคม โดยการพัฒนาคควรได้รับการสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง

หากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านเห็นว่า พระสงฆ์ต้องมีความแม่นยำและเข้าใจในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้ง มีการศึกษาปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พร้อมกันนั้นก็ต้องมีความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ที่จะเกื้อกูลต่อการพัฒนาตนหรือเกื้อกูลต่อการเรียนรู้และการเผยแผ่ธรรม เพื่อเป็นการรู้เท่าทันโลกอันจะนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาคต่อไป

หมวดที่ 3 พระคัมภีร์เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้านการศาสนศึกษา

เมื่อพระสงฆ์ได้เข้ามาสู่การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยแล้ว ก็เป็นหน้าที่อยู่เองที่จะต้องถ่ายทอดความรู้ที่ตนได้รับนั้นแก่ชุมชนที่ตนพึ่งพาอาศัย และหากว่ามีคนในชุมชนมีความประสงค์ที่จะเข้ามาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอย่างตนบ้าง พระสงฆ์ก็ต้องทำหน้าที่ตรงนั้น ที่เรียกว่า การศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาคนที่เข้ามาสู่สังคมของตน ในหมวดนี้จึงจะเป็นการกล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนของพระสงฆ์ที่มีให้แก่บุคคลที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ บุคลากรในการทำหน้าที่ตรงนั้น และคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะทำหน้าที่ตรงนั้นด้วยว่าควรจะเป็นอย่างไร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระคุณท่านมองว่าการเรียนบาลีและนักธรรมก็ได้อยู่แล้ว หลักสูตรมันดีอยู่แล้ว แต่ว่าเรียนให้มันจริงทำให้มันจริงใช้ได้ การเรียนบาลี

ไม่ใช่สอนภาษาอย่างเดียว เราทำกันอยู่นั้น เป็นการเรียนภาษา ไม่ได้เรียนธรรมจากพระบาลี อาจารย์ก็ไม่มีหัวคิดก้าวหน้า สอนว่าไปเรื่อย ไม่มีการสรุปเรื่องในวันต่อวัน ไม่ได้นำหลักธรรมตรงนั้นมาตีให้แตก ต้องหัดสร้างนักเรียนให้รู้จักประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เรียนบาลีให้เกิดประโยชน์ พระสงฆ์ที่เรียนบาลีประโยค 3 ไม่ค่อยได้จำคาถาหรือ คาทาตันก็ว่าไม่ได้ เรียนไปอย่างนั้น เรียนเพื่อจะก้าวไปสู่มหาวิทยาลัย แล้วจะได้สึกมาเป็นคนรับใช้เขา ส่วนบุคลากรที่จะจัดการศึกษานั้น บางแห่งก็มีความเสียสละ บางแห่งก็ไม่มีมีการปรับปรุงเข้าลักษณะหัวไม่กระดิกหางก็ไม่ซยับ ทั้งนี้ พระผู้ใหญ่สมาชิคมหาเถรสมาคมไม่มีคุณภาพ บางองค์ไม่ได้มีความรู้ความสามารถอะไร แต่เข้าใกล้เจ้านายก็เลยได้เป็นรองสมเด็จพระสังฆราช เป็นต้น ส่วนผู้ที่ทำการสอนให้กับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาสู่ร่มกาสาวพัตร์นั้นต้องมีความรู้ของตัวเองก่อน ง่ายๆ ถ้าไม่มีความรู้อะไรสอนใคร ไม่ค่อยได้อบรมบ่มนิสัย สำหรับพระเณรที่อยู่ในวัด วัดให้ที่อยู่อาศัยอาหารหาเอาเอง ไปบิณฑบาต ชาวบ้านก็ใส่บาตรให้ฉัน แล้วไม่ได้เรียน พระสงฆ์ควรคิดว่าเราควรทำอะไรบ้าง ควรมีจุดหมายอะไรบ้าง แต่โดยมากไม่ค่อยคิด ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วพระสงฆ์ต้องมีเป้าหมาย มีกระบวนการทำงานที่เป็นระบบ พวกสมัยใหม่ต้องคิดก้าวหน้า ไม่ใช่คิดแต่จะวางฎีกาท่าเดียว (ไม่ใช่จะมัดแต่เรียกร้องเอาอย่างโน้นอย่างนี้เท่านั้น แต่ต้องลงมือทำเสียก่อน)

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี ท่านมองการจัดการด้านการศาสนศึกษานั้นว่า บุคลากรด้านการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันยังไม่ถือว่าสมบูรณ์ แม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง จะผลิตคนออกไปมาก แต่ว่าที่ออกมาเป็นผู้บริหารจัดการศึกษายังน้อยอยู่ ที่จะหวังให้คนอื่นมาจัดก็ไม่กล้า นอกจากพระนั่นเอง และการจัดการศึกษาของพระนั้นเป็นประเภทฟรีสมบูรณ์แบบอยู่แล้ว ตรงนี้ก็เป็นปัญหาเหมือนกัน เพราะว่าถ้าจะจัดการศึกษาให้สมบูรณ์มันก็ย่อมลงทุนสูง แต่จะเรียกเอาทุนคืนจากพระคงจะลำบาก นี่คือปัญหาที่จะพัฒนาได้ยาก คณะสงฆ์เองดูเหมือนว่าจะไม่เคยลงทุนให้กับใคร ศาสนสมบัติมีมากเพียงไรไม่ทราบ มองไม่เห็นว่าจะลงทุนทางการศึกษาแบบไหน ที่ท่านลงทุนมาแล้วก็เป็นอยู่อย่างนั้น อดหนุนนักธรรมบาลีปีละ 5-10 ล้านอย่างมาก ก็เป็นอยู่อย่างนั้นเท่านั้นเอง [หมายถึงงบประมาณจากคณะสงฆ์ในระดับองค์กรที่รับผิดชอบทางการศึกษา] แม้ในปัจจุบันในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ จะกล่าวถึงการให้สถาบันศาสนาจัดการศึกษาได้ หากมองกันจริงๆ แล้ว เป็นเรื่องที่รัฐจะผลกระทบในการรับผิดชอบการจัดการศึกษามาให้ประชาชน ผลกระทบให้กับสถาบันต่างๆ ที่อยู่ในสังคมได้มารับผิดชอบ ซึ่งความจริงแล้วพระท่านทำเยอะอยู่แล้ว รัฐเพิ่งเข้ามารับด้วยซ้ำไป แรกๆ รัฐก็ดูเหมือนว่าจะทำได้พอเอาเข้าจริงๆ แล้ว ก็ทำไม่ได้ พอรับไม่ไหวก็ผลักให้ชาวบ้าน การจัดการศึกษาให้กับชาวบ้าน แต่ถ้าเป็นอย่างนั้นรัฐควรจะมีการเข้าไปสนับสนุนให้มันได้มาตรฐาน ไปสนับสนุนให้มันดีขึ้น ถ้าเขาไม่มีกำลังก็ไปสนับสนุน อย่างน้อยก็เพิ่มเติมความรู้ให้เขา

ถ้าจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะงานด้านศาสนศึกษานั้นท่านมองว่า พระที่จะเป็นนักการจัดการศึกษาได้ จะต้องผ่านกระบวนการฝึกเป็นนักบริหารจัดการทั้งในเชิงทฤษฎีและ

ปฏิบัติมาก่อน ที่สำคัญจิตของคนแตกต่างกัน พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกันบางรูปที่ไม่มีจิตไม่มีนิสัยชอบทางด้านการจัดการศึกษาท่านก็ไปทำด้านอื่นไม่สามารถมาดำเนินการด้านการศึกษาได้ การที่จะสร้างให้ท่านได้ชอบตรงนี้คือ (1) ต้องมีการทดสอบคัดเลือกกว่ารูปไหนท่านชอบทางด้านนี้ ซึ่งตอนนี้ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก (2) นำท่านเหล่านั้นเข้ามาพัฒนาเพิ่มขึ้นโดยการถ่ายทอดเทคนิควิธีการในการบริหารจัดการทางด้านการศึกษา มาให้กำลังใจท่าน สนับสนุนท่าน อย่างนี้เชื่อว่าจะทำให้ท่านเป็นนักบริหารจัดการศึกษาที่ดีได้ และจะเป็นการลงทุนน้อยด้วย เพราะมีใจรักเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานของคณะสงฆ์ในระดับสูงมาดำเนินการดูแลตรงนี้เลย ปล่อยไปตามยถากรรม รูปใดมีกำลังที่จะจัดได้ก็ให้จัดไปอย่าให้พลาด ถ้าพลาดจะถูกซ้ำเติมแต่สมัยนี้ดีขึ้นมาน้อย สมัยก่อนต้องระวังตัวมากกว่านี้ บางทีถูกบีบบังคับ ท่านก็เลิกไปเลย นับเป็นสิ่งที่น่าเสียดายมาก

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม ท่านมองว่า การจัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์สามเณร คิดว่าดีขึ้นกว่าแต่ก่อน อย่างการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ก็เป็นการให้ศาสนสงเคราะห์แก่เยาวชน นอกนั้นก็ยังมีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์บ้าง การบวช 7 วัน 15 วัน 1 เดือน 3 เดือน เพื่อสนองบุญคุณบิดามารดา นับว่าเป็นการปฏิบัติตามประเพณีที่ดีเยี่ยมในเมืองไทย ซึ่งหาจากที่อื่นไม่ได้ ถ้าเราจัดให้เป็นกิจลักษณะ ใครอยากจะบวชสนองคุณบิดามารดาเป็นเวลา 1 เดือนให้มาสมัคร เรามีหลักสูตรพร้อมซึ่งทันสมัยที่จะทำให้มีความรู้ มีหลักสมถวิปัสสนา แล้วก็ประกาศออกไป ผู้ที่อยากบวชเพียง 1 เดือนเขาก็จะมา หรือผู้ที่บวชเพียง 15 วัน เขาก็จะมา 3 เดือนก็มี ประกาศออกไป ซึ่งแนวทางแบบนี้เป็นการให้การศึกษอบรมประชาชนโดยคตินิยมของเราที่ดีมาก ควรจะมีการเน้นทางด้านนี้กันให้มาก มีการประชาสัมพันธ์กันให้มาก แต่ก็มาติดปัญหาคือบุคลากรที่ไม่เพียงพอ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ การมีบุคลากรทางศาสนาไม่เพียงพอ นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ ไม่มีแนวทางการสร้างบุคลากรที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม ต้องหาทางกระตุ้นหาทางปลูกฝังให้นักศึกษาได้มีอุดมคติ มีอุดมการณ์ ซึ่งตัวท่านเองทำอย่างนี้อยู่ คือนักศึกษาของเราถ้าเทียบสติปัญญา กับทางฆราวาส เสียเปรียบเขามาก เพราะพระสงฆ์เน้นการศึกษาส่วนใหญ่มาจาก กศน. จบ มัธยม 6 ซึ่งเรียน 2 ปีก็จบแล้ว ไม่เฉพาะด้อยโอกาส ด้อยระบบทุกอย่าง ความกระตือรือร้นก็ไม่มี อะไรก็ไม่มี แต่ว่า ถ้าเราไปถือความด้อยของพระสงฆ์ ก็ท้อแท้ไม่อยากจะสอน ไม่อยากช่วย มันก็เสร็จไม่มีอะไรดีขึ้น เพราะฉะนั้นท่านเองก็บอกเพื่อนฝูง ครูบาอาจารย์ว่า เราต้องสร้างแรงจูงใจ ก่อนจะสอนต้องพูดกระตุ้นให้พระสงฆ์รู้คุณค่าของวิชาความรู้ คุณค่าของการเรียน คุณค่าของการพากเพียรพยายามแล้วก็ค่อยสอนเข้าหาเนื้อหาวิชา เนื่องจากนักเรียนเราส่วนใหญ่ก็เข้าอยู่แล้ว ในทางสติปัญญา ก็อย่าไปเข้มงวดเกินไป อย่าเอาปัญญาของเราไปเทียบ แล้วก็ให้เป็นอย่างเราไม่ได้ เราต้องปรับตัวเราให้เป็นอย่างพระสงฆ์ เพราะฉะนั้น ท่านก็สอนแบบนี้ นักศึกษาบางที่ไม่มาเรียน แต่พอท่านไปสอนก็มาเรียนอะไรอย่างนี้ เพราะเราสร้างแรงจูงใจเขา เพราะฉะนั้นเราต้องสร้างคน ความรู้ที่ได้จากปริญาตรึบางที่มันก็เป็นแค่พื้นฐานเท่า

นั้น ไปให้มันลึกในปริญาโท-เอก ตอนนี้ให้มันพอสมควรก็แล้วกัน แต่ข้อสำคัญต้องปลูกฝัง
อุดมคติ อุดมการณ์ สร้างคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ อันนั้นสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นครูจึงเป็นตัว
หลัก ทำอย่างไรเราจึงจะสร้างครูที่มีอุดมคติ อุดมการณ์ ให้รักนักศึกษา เสียสละทำงานเพื่อนัก
ศึกษาได้อย่างแท้จริง นี่เป็นตัวยุทธสำคัญ มีบางคนบอกว่าการศึกษาไม่มีอะไรถ้ามีครูดีซะอย่าง ไม่
ต้องมีอะไรมาก มีกระดานดำกับชอล์กก็พอแล้ว

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองระบบการศึกษาของ
สถาบันต่าง ๆ ของสงฆ์ว่าไม่ใช่เรื่องเกื้อกูลพระภิกษุ/สามเณร เป็นการสอนให้เข้าไปอยู่ในระบบ
แล้วเข้าไปปรับใช้ระบบเท่านั้นเอง ไม่เกื้อกูล บางรูปสอบเปรียญจนเป็นโรคประสาท เรียนเพื่อให้
สอบได้ ไม่ใช่เรียนเพื่อให้แตกฉานในภาษาบาลี ปัจจุบันเน้นปริมาณเสียเป็นส่วนมาก ไม่ใช่เน้นที่
คุณภาพ เรียนบาลีเพื่ออะไรก็ไม่รู้ จบมาเดี๋ยวเดียวก็ลืมหมด สมัยก่อนเปรียญ 3 ประโยคเขาแม่นยำ
บาลีตลอดชีวิตเลย เราจับแก่นไม่ได้ การศึกษาที่ถูกดองนั้นจะต้องเอื้อต่อการนำไปสู่การปฏิบัติ
คือ เพื่อเข้าไปนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกออกมาใช้ กล่าวคือ ปริยัติ ไปสู่ปฏิบัติและปฏิเวธในที่
สุด แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงปฏิเสธว่า จะไม่จัดเรื่องปฏิบัติ-
ศึกษา เพราะวัดไม่ได้ ตรวจสอบไม่ได้ จะจัดแต่เรียนบาลีอย่างเดียว ท่านวัดได้ แต่ท่านก็ยอมรับ
ว่าเรียนบาลีอย่างเดียวมันใช้เวลานานเกินไป ไม่รู้พุทธวจนะเพียงพอ จึงได้จัดองค์คุณของสามเณร
[รูปแบบการเรียนนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก] ซึ่งมันอาจจะมีคุณค่าใน
เวลานั้น แต่ปัจจุบันนี้มันหมดคุณค่าไปแล้ว ทั้งบาลีและนักธรรม เวลาผ่านมา 70-80 ปี การ
ศึกษาของสงฆ์ก็ยังเป็นอยู่เช่นเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ทั้งที่ท่านจัดนั้นผิดพลาดแล้ว ก็ยังเอา
อันที่ผิดพลาดนั้นเป็นหลักอยู่ ควรจะพิจารณาว่าท่านทำอะไรผิดพลาดบ้าง ควรทำอะไรให้มันดีขึ้น
บ้าง เพราะการเรียนบาลีที่เมืองนอก 3 ปี ก็รู้ภาษาบาลีแล้ว [ปริญาตรี] แล้วยังได้ภาษาอื่นด้วย
ที่เมืองไทยเรียนตั้ง 9 ปี 10 ปี ถึงจะรู้ และส่วนใหญ่ไม่รู้จริงด้วย ส่วนในระดับรองลงมาปริยัติ
สามัญก็เช่นเดียวกันคือ ผิดทางทั้งหมด เป็นการจับแพะชนแกะเท่านั้นเอง

เมื่อกล่าวถึงบุคลากรด้านการจัดการศึกษาของพระสงฆ์นั้นอาจารย์สุลักษณ์ท่านมองว่า
ไม่มีตัวบุคลากรที่จะดำเนินงาน แม้กองบาลีท่านถือว่าท่านเก่งมาก แต่ตามที่จริงแล้วเหมือนกบใน
กะลา ท่านถือว่าท่านเก่งท่านรู้หมด อันนี้อันตรายมาก แต่ในความเป็นจริงแล้ว ในเรื่องการศึกษา
พระสงฆ์เมืองไทยเรายังเป็นรองพระสงฆ์ลังกา เพราะพระสงฆ์ลังกาเขาเก่งภาษาอังกฤษมากกว่า
เรา เขาศึกษาธรรมะนอกกระแสนะเถรวาทด้วย ยกตัวอย่างเรื่องภิกขุณี พระสงฆ์ลังกาศึกษามากกว่า
พระสงฆ์ไทย หรือที่เราดูถูกเขาว่าสายมหายาน [พระจีนหรือพระญวน เป็นต้น] เขาไม่รู้เรื่องเรา ไม่
ใช้เลยเราไม่รู้เรื่องเขาต่างหาก แต่เขารู้เรื่องเรา พระเมืองจีนแปลพระไตรปิฎกทั้งหมดเป็นภาษา
จีนตั้งแต่สมัยของพระถังซำจั๋งมาแล้ว ทั้งมหายานและเถรวาท ฉบับต่างๆ แปลเป็นภาษาจีนหมด
แล้ว คิดว่าความรู้ของพระสงฆ์เราแคบมาก

และหากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะจัดการด้านศาสนศึกษาท่านกล่าวว่า การ

นั้น ไปให้มันลึกในปริญาโท-เอก ตอนนี้ให้มันพอสมควรก็แล้วกัน แต่ข้อสำคัญต้องปลูกฝัง
อุดมคติ อุดมการณ์ สร้างคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ อันนั้นสำคัญที่สุด เพราะฉะนั้นครูจึงเป็นตัว
หลัก ทำอย่างไรเราจึงจะสร้างครูที่มีอุดมคติ อุดมการณ์ ให้รักนักศึกษา เสียสละทำงานเพื่อนัก
ศึกษาได้อย่างแท้จริง นี่เป็นตัวยุทธสำคัญ มีบางคนบอกว่าการศึกษาไม่มีอะไรถ้ามีครูดีซะอย่าง ไม่
ต้องมีอะไรมาก มีกระดานดำกับชอล์กก็พอแล้ว

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองระบบการศึกษาของ
สถาบันต่าง ๆ ของสงฆ์ว่าไม่ใช่เรื่องเกื้อกูลพระภิกษุ/สามเณร เป็นการสอนให้เข้าไปอยู่ในระบบ
แล้วเข้าไปปรับใช้ระบบเท่านั้นเอง ไม่เกื้อกูล บางรูปสอบเปรียญจนเป็นโรคประสาท เรียนเพื่อให้
สอบได้ ไม่ใช่เรียนเพื่อให้แตกฉานในภาษาบาลี ปัจจุบันเน้นปริมาณเสียเป็นส่วนมาก ไม่ใช่เน้นที่
คุณภาพ เรียนบาลีเพื่ออะไรก็ไม่รู้ จบมาเดี๋ยวเดียวก็ลืมหมด สมัยก่อนเปรียญ 3 ประโยคเขาแม่นยำ
บาลีตลอดชีวิตเลย เราจับแก่นไม่ได้ การศึกษาที่ถูกต่อนั้นจะต้องเอื้อต่อการนำไปสู่การปฏิบัติ
คือ เพื่อเข้าไปนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกออกมาใช้ กล่าวคือ ปริยัติ ไปสู่ปฏิบัติและปฏิเวธในที่
สุด แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงปฏิเสธว่า จะไม่จัดเรื่องปฏิบัติ-
ศึกษา เพราะวัดไม่ได้ ตรวจสอบไม่ได้ จะจัดแต่เรียนบาลีอย่างเดียว ท่านวัดได้ แต่ท่านก็ยอมรับ
ว่าเรียนบาลีอย่างเดียวมันใช้เวลานานเกินไป ไม่รู้พุทธวจนะเพียงพอ จึงได้จัดองค์คุณของสามเณร
[รูปแบบการเรียนนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก] ซึ่งมันอาจจะมียุคค่าใน
เวลานั้น แต่ปัจจุบันนี้มันหมดคุณค่าไปแล้ว ทั้งบาลีและนักธรรม เวลาผ่านมา 70-80 ปี การ
ศึกษาของสงฆ์ก็ยังเป็นอยู่เช่นเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ทั้งที่ท่านจัดนั้นผิดพลาดแล้ว ก็ยังเอา
อันที่ผิดพลาดนั้นเป็นหลักอยู่ ควรจะพิจารณาว่าท่านทำอะไรผิดพลาดบ้าง ควรทำอะไรให้มันดีขึ้น
บ้าง เพราะการเรียนบาลีที่เมืองนอก 3 ปี ก็รู้ภาษาบาลีแล้ว [ปริญาตรี] แล้วยังได้ภาษาอื่นด้วย
ที่เมืองไทยเรียนตั้ง 9 ปี 10 ปี ถึงจะรู้ และส่วนใหญ่ไม่รู้จริงด้วย ส่วนในระดับรองลงมาปริยัติ
สามัญก็เช่นเดียวกันคือ ผิดทางทั้งหมด เป็นการจับแพะชนแกะเท่านั้นเอง

เมื่อกล่าวถึงบุคลากรด้านการจัดการศึกษาของพระสงฆ์นั้นอาจารย์สุลักษณ์ท่านมองว่า
ไม่มีตัวบุคลากรที่จะดำเนินงาน แม้มองบาลีท่านถือว่าท่านเก่งมาก แต่ตามที่จริงแล้วเหมือนกบใน
กะลา ท่านถือว่าท่านเก่งท่านรู้หมด อันนี้อันตรายมาก แต่ในความเป็นจริงแล้ว ในเรื่องการศึกษา
พระสงฆ์เมืองไทยเรายังเป็นรองพระสงฆ์ลังกา เพราะพระสงฆ์ลังกาเขาเก่งภาษาอังกฤษมากกว่า
เรา เขาศึกษาธรรมะนอกกระแสนเถรวาทด้วย ยกตัวอย่างเรื่องภิกษุณี พระสงฆ์ลังกาศึกษามากกว่า
พระสงฆ์ไทย หรือที่เราถูกเขาว่าสายมหายาน [พระจีนหรือพระญวน เป็นต้น] เขาไม่รู้เรื่องเรา ไม่
ใช้เลยเราไม่รู้เรื่องเขาต่างหาก แต่เขารู้เรื่องเรา พระเมืองจีนแปลพระไตรปิฎกทั้งหมดเป็นภาษา
จีนตั้งแต่สมัยของพระถังซำจั๋งมาแล้ว ทั้งมหายานและเถรวาท ฉบับต่าง ๆ แปลเป็นภาษาจีนหมด
แล้ว คิดว่าความรู้ของพระสงฆ์เราแคบมาก

และหากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะจัดการด้านศาสนศึกษาท่านกล่าวว่า การ

จัดการศึกษา คือ ทำอย่างไรจะให้เกิดความเป็นปกติ ความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งในสมัยโบราณเขาเป็น เหมือนวัดญาณเวศกวันในปัจจุบัน ควรสร้างความเป็นกัลยาณมิตรให้เกิดขึ้นในชุมชน แล้วครูบาอาจารย์ก็เป็นแบบอย่างให้กับลูกศิษย์ ลูกศิษย์ก็เอาแบบอย่างครูบาอาจารย์ ระบบเป็นอย่างนี้ในสมัยเดิม คือวัดทั้งวัดเป็นระบบการศึกษา ระบบการศึกษานั้น ทางวัดอาจจะไม่ได้เรียนเรื่องปริยัติศึกษาด้วยซ้ำไป แต่มันเป็นการศึกษา เพราะวัดให้การศึกษาทางด้านสภาพแวดล้อม เพราะวัดแต่ก่อนนี้ร่มรื่นหมด วัดเป็นสถานที่ให้พระสงฆ์เห็นของจริง เอาผีไปไว้ที่วัด เวลาพระเกิดความกำหนดขึ้นมาก็ปลงอสุภกรรมฐานได้ ตัววัดนั่นเองเป็นสถานศึกษาทุกอย่าง บางรูปเป็นหมอยา บางรูปเป็นหมอผี แต่ว่าท่านเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องสำคัญ เช่น พระสมัยนี้อาจจะเป็นหมอผี คอมพิวเตอร์ก็ได้ ถือว่าเป็นหมอผี แต่นี่มันไม่ใช่เรื่องหลัก เรามี ศิล สมาธิ และปัญญา เป็นหลักอยู่แล้ว เราก็ใช้คอมพิวเตอร์เท่าที่ควร เพราะถ้าไม่ควรจะทำให้ร่างกายพังหมด เช่น สายตาสั้น เป็นต้น ซึ่งเป็นกันเยอะ ถ้าเราเอาคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนว ก็ใช้คอมพิวเตอร์แต่พอสมควร เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่หลักธรรม การศึกษาต้องเป็นอย่างนี้ นี่คือการสร้างทรัพยากรมนุษย์ขึ้นมาระหว่างเหตุปัจจัยที่มีอยู่ ครูมีความรู้เท่าไรก็ถ่ายทอดเท่านั้น มีศิลาจารวัดรียบร้อยขนาดไหน ลูกศิษย์ก็เรียนอันนี้ ทั้งหลายอย่างมาเรียงกัน ถ้ามีวิชาต่าง ๆ เช่น หมอยา หมอดู ก็ใช้วิชาเหล่านี้เป็นพาหนะในการนำไปสู่ธรรม แต่อย่างไรก็ตามต้องแม่นยำ ธรรมอย่างแตกฉานก่อน แล้วจึงจะเอาตัวอื่นมาประกอบ เพื่อดึงให้เข้ามาสู่ธรรมะ และที่สำคัญต้องรู้จักตัวเราเองก่อน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านมองว่าการศึกษาของพระสงฆ์ก็สนองความต้องการของสังคมในยุคหนึ่ง ดูจากปรัชญาการศึกษา คุณคุณสมบัติที่ผู้สำเร็จการศึกษาจะพึงได้ จะพึงมี จะพึงเป็น มันก็สอดคล้องกับสังคมในยุคหนึ่ง และอย่าลืมว่าหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ได้รับการเปลี่ยนแปลงน้อย ได้รับการปรับให้ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงน้อย ก็เรียกได้ว่า ล้าสมัยได้ มีหลายเรื่องที่ต้องปรับ กระนั้นก็ตามทั้ง ๆ ที่ไม่เคยปรับเลย หรือปรับบ้างนิดหน่อยมันก็ยังใช้ประโยชน์ได้อยู่ ถ้าเราให้ความสนใจในการที่จะให้เป็นไปตามนั้นจริง ๆ แต่ในปัจจุบันนี้ไม่ใช่อย่างนั้น ค่านิยมมันเปลี่ยนแปลงไป เพราะค่านิยมทางการศึกษาลดน้อยลงไม่มีการให้ความสนใจการศึกษา พระก็ไม่ได้รับการศึกษา และไม่มีการกวัดขัดให้มีการศึกษาตามหลักสูตร เดิมทีการเรียนของพระก็เรียนพระไตรปิฎก เขาเรียนกันอย่างไรนั้น เป็นประเด็นที่ต้องศึกษากันต่อไป เพราะมีหลักฐานน้อย บอกเพียงว่าเรียนพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 3 เกรด เรียกว่า บาเรียน คือ บาเรียนตรี ก็เรียนพระสูตรโดยเอาเนื้อหาในพระสูตรบางส่วนมาเรียน บาเรียนโท ก็เรียนพระวินัย คือเอาพระวินัยปิฎกบางส่วนมาเรียนและบาเรียนเอก ก็เรียนพระอภิธรรม คือเอาพระอภิธรรมบางส่วนมาเรียน และคงจะมีกระบวนการวิธีการในการสอบตามยุคสมัยนั้น

จากหลักฐานที่พอจะมีและสำคัญคือ พระมหากษัตริย์มีส่วนช่วยในการศึกษาของพระสงฆ์

เป็นอย่างดี เป็นองค์อุปถัมภ์ในการสอบของพระสงฆ์ พร้อมกันนี้ก็ทรงเสด็จไปฟังการสอบในแต่ละปี นับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ได้ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์อย่างมาก เป็นอย่างนี้มาจนถึงสมัยของรัชกาลที่ 5 โดยถือว่า การสอบนั้นเป็นพระราชกรณียกิจ เป็นพระราชภารกิจที่สำคัญ ถ้ารูปใดสอบได้ก็ถวายนิยัตินัด และถ้าสอบได้เป็นเปรียญ เปรียญหรือมหาถือว่าเป็นสมณศักดิ์ ถ้ายังไม่ได้ทรงแต่งตั้งถือว่ายังไม่ได้เป็นมหา [เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไป] ก็ทรงแต่งตั้งให้ทราบทั่วกัน และอุปราช (วังหน้า) ก็อุปถัมภ์พระสงฆ์ที่สอบได้ประโยค 1-2 แต่ตกเปรียญ 3 ทำให้เรียกพระสงฆ์รูปนั้นเรียกว่า เปรียญวังหน้า

จึงเห็นได้ว่า ในแง่รูปธรรมแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์อุปถัมภ์การศึกษาให้มีความสำคัญกับการศึกษาของพระสงฆ์ แล้วก็ได้โอนสงฆ์จากการที่พระสงฆ์ได้เรียนรู้มีความรู้ทางด้านธรรมเป็นมหาเปรียญ คือ ท่านเหล่านี้ก็จะไปเทศน์ถวายพระเจ้าแผ่นดินหรือแก่พระราชปวงศา คำถามที่พระมหากษัตริย์ถามมา ท่านเหล่านี้มีความรู้ค้นคว้าพระไตรปิฎกก็จะถวายความรู้ให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน ทำให้เกิดธรรมเนียมการเทศน์ในวังขึ้น โดยเฉพาะการเทศน์ประจำปี เรียกว่า เทศน์มงคลวิเสสคาถา ก็ให้พระผู้ใหญ่ไปเทศน์ แล้วการเทศน์ของพระผู้ใหญ่ นั้น แทนที่จะเทศน์เนื้อหาธรรมล้วนๆ กลับประยุกต์เนื้อหาของธรรมเอามาใช้กับการบริหารประเทศด้วย ให้พระสงฆ์มองว่าการบริหารประเทศ ถ้าจะเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ต้องเอาหลักธรรมข้อใดและต้องประยุกต์อย่างไร มงคลวิเสสคาถามีลักษณะสำคัญ คือ เกณฑ์ให้พระเทศน์รัฐประศาสน์นโยบายบนพื้นฐานของพุทธศาสนา ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นอาณัติสงฆ์ของหลักสูตรการเรียนของพระที่ให้พระเรียนพระไตรปิฎกแล้วมันก็จะสะท้อนกลับไปให้ประโยชน์แก่ผู้ปกครอง พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นหัวหน้าของประเทศได้นำเอาไปใช้ ส่วนหนึ่งก็สอนประชาชนตามวัด และส่วนหนึ่งก็หล่อหลอมอุปนิสัยของประชาชนโดยผ่านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม เช่น วันสงกรานต์ วันปีใหม่ หรือแม้กระทั่งวันสำคัญทางพุทธศาสนาก็มีพระสงฆ์เป็นหลัก พระสงฆ์ที่เรียนได้ ปฏิบัติได้ก็ผ่านสาระพุทธศาสนาไปยังประชาชน เพราะฉะนั้นหลักสูตรสมัยโน้นถ้าว่ากันจริงๆ คงจะใช้ได้สำหรับสังคมยุคโน้น ต่อมา มีการปรับปรุงนิดหน่อย ปรับปรุงเป็น 9 ประโยคก็ทั้งพระไตรปิฎก มาเอาหนังสือที่อธิบายพระไตรปิฎกอรรถกถาฎีกาเป็นหลักสูตร อันนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก นึกคิดเหมือนกันว่าพระที่เรียนจบเปรียญธรรม 9 ประโยค บางรูปไม่ได้อ่านพระไตรปิฎก หรืออ่านก็น้อย เพราะหลักสูตรที่เรียนตั้งแต่ประโยค 1-9 ไม่ต้องจับพระไตรปิฎก เรียนอรรถกถาที่พระพุทโธสาจารย์ท่านแต่ง อรรถกถาก็ว่าด้วยเรื่องไม่ใช่เนื้อแท้เท่าไร รุ่นหลังก็มานั่งทฤษฎีมาก ขาดความเข้าใจพระไตรปิฎก ขาดการอ่านพระไตรปิฎก มีความรู้ในเรื่องต่างๆ กระทั่งอ่อนกระทั่งมากขึ้น แต่มีความสัมฤทธิ์ผลในการมีชั้นมีเกรดมากขึ้น สมัยก่อนแค่เปรียญเอก แต่สมัยนี้เปรียญ 9 ประโยค อย่างไรก็ตามถ้ายังเคร่งครัดกับรูปแบบการเรียนแบบนั้นมีการเรียนอย่างจริงจัง มีการเอาใจใส่ สนับสนุนกันอย่างจริงจัง และมีพระสอบได้มากๆ มีความรู้เปรียญ 9 พระเปรียญสูงๆ มากๆ มันก็จะดีกว่านี้

แต่ปัจจุบันนี้ปรากฏว่าไม่สนใจแล้ว การเรียนการสอนก็ไม่สนใจว่าจะมีหรือไม่มีเป็นแต่เพียงว่ามีแม่กองธรรม แม่กองบาลีมาออกข้อสอบ โดยไม่คำนึงว่าได้เล่าเรียนมาหรือเปล่า ถึงเวลาออกข้อสอบก็ออก ออกข้อสอบเสร็จมาสอบ เมื่อสอบเสร็จก็ตั้งกรรมการตรวจข้อสอบ ตรวจเสร็จก็การประกาศผล ถ้ามีคนเข้าสอบมาก ถ้าสอบได้มากก็ถือว่า “การศึกษาพุทธศาสนาใครบอกว่าเสื่อมมันไม่ได้เสื่อม มันยังมีคนสอบอยู่ แต่ว่าไอ้ที่สอบๆ อยู่ไม่ได้เรียน ไม่มีโอกาสได้เรียน เมื่อไม่มีโอกาสเรียนจะมีความรู้ได้อย่างไร” คนสอบมากจริง แต่ตกปีละจำนวนมากทั้งนักธรรมและบาลี¹ อันนี้จะมาวัดผลไม่ได้ วัดผลสัมฤทธิ์ด้วยจำนวนผู้สอบไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้จำนวนผู้สอบก็ลดลง การศึกษามีทางเลือกอย่างอื่นเพิ่มขึ้น เช่น ระบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เริ่มแต่นั้นมาก็จริง แต่เพิ่งมาดำเนินการเป็นเรื่องเป็นราวในรัชกาลปัจจุบัน มีการเรียนแบบอื่นอีก การเรียนกวดวิชา การเรียนปริยัติธรรมสายสามัญ อื่นๆ อย่าง เป็นโอกาสให้พระได้ศึกษาเล่าเรียน แต่การศึกษาอะไรก็ตาม ถ้าห่างจากพระปริยัติธรรมมากขึ้น ผู้เรียนจะตั้งเป้าหมายไปทางผิดแล้ว คือ การเรียนแบบเดิมมันมีผลพลอยได้ การเรียนแบบเดิมนั้นทำให้พระมีความรู้ในพุทธศาสนาในธรรมวินัย มีศักยภาพ มีความสามารถพอสมควร แต่มันก็ได้ผล 2 อย่างคือ (1) ถ้าสึกไปก็เป็นพลเมืองดีของประเทศ (2) ถ้าอยู่ก็เป็นทายาทสืบทอดพุทธศาสนารักษาพุทธศาสนา นั่นคือแบบเดิมที่เรียนพระไตรปิฎก จะมีเป้าหมาย 2 อย่าง ไม่ใช่เรียนเพื่อไปนิพพาน แต่การไปนิพพานก็อาศัยการปฏิบัติจากที่เรียนๆ มา จากเหตุนี้จะเห็นได้ชัดคือ (1) อยู่ไม่ได้ ก็ไปรับใช้ประเทศชาติและสังคม และ (2) อยู่ได้ก็รับใช้พุทธศาสนาเป็นศาสนทายาท แต่แบบใหม่ไม่ได้มุ่งอย่างนี้แล้ว มุ่งจะไปมุ่งทางเก่งเพื่อจะหากิน เริ่มตั้งแต่สมัครเข้าเรียนคิดเพียงว่าเรียนเพื่อให้จบเพื่อจะได้ไปทำงาน พุทธศาสนาก็ไม่มีโอกาสได้ใช้ สถาบันสงฆ์ก็ไม่มีโอกาสได้ใช้บุคคลเหล่านี้ ตรงนี้คือจุดที่ต้องแก้ไข ไม่ได้ต่อต้านการศึกษา การศึกษาแบบใดพระสงฆ์เรียนได้ให้เรียนไป ดีกว่าบวชแล้วไม่เรียน แต่ว่าทำอย่างไรเรียนไปอย่างนั้นได้แล้วก็ควรอยู่รับใช้พุทธศาสนาบ้าง แม้กระทั่งปริยัติธรรมแบบเก่าแบบเปรียญ 8 หรือ 9 นั้น ยังคิดแบบนี้ เณรน้อยที่จบมาอาจารย์ก็อดสำหรับประกอบประหม่อมไม่ให้บิณฑบาต ให้เรียนอย่างเดียว พอได้เปรียญ 9 แล้ว ลาสิกขาหมดเลย ความจริงแล้วน่าจะอยู่รับใช้ศาสนาบ้าง ในวงแคบก็รับใช้วัด ในวงกว้างก็อยู่รับใช้ศาสนา มิใช่พอจบแล้วก็ลาสิกขาทันทีเลย นี่คือนิสัยที่ขาดหายไปจากจิตสำนึกของเด็กสมัยนี้ อย่างจบเปรียญ 9 ควรอยู่เพื่อแสดงศักยภาพทางศาสนาพอสมควร ไม่ใช่จบแล้วก็ลาสิกขามาเป็นลูกน้องเขาในหน่วยงาน เป็น

¹ ผลการสอบนักธรรมประจำปีพุทธศักราช 2544 รวมทุกชั้นปีคือ นักธรรมชั้นตรี โท และเอก รวมสอบได้ คิดเป็น 61.07 % กล่าวคือ จำนวนผู้เข้าสอบทั้งหมด 128,742 รูป สอบได้ 78,633 รูป สอบตก 50,109 รูป (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2545: 1) และผลสอบบาลีสนามหลวงประจำปีพุทธศักราช 2545 รวมสอบได้คิดเป็น 18.87 % กล่าวคือ จำนวนผู้เข้าสอบทั้งหมด 26,206 รูป สอบได้ 4,945 รูป สอบตก 21,261 รูป (สำนักงานเลขาธิการแม่กองบาลีสนามหลวง, 2545: 1)

เสมียน เป็นลูกจ้างชั้นผู้น้อย พุดอะไรก็ไม่อาจ แต่ถ้าหากว่าก่อนจะลาสิกขาเป็นพระที่มีคนนับหน้า ถือตาพอสมควร เป็นพระนักวิชาการ เป็นนักเทศน์ ออกมาเขาก็ยังเกรงใจบ้าง

หากจะถามถึงการสนับสนุนจากรัฐท่านกล่าวว่า ต้องเข้าใจความเป็นมาว่ารัฐไม่ให้ความสนใจ เพราะรัฐไม่เข้าใจว่ารัฐจะต้องเกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างไร จะต้องช่วยเหลือศาสนาอย่างไร รัฐไม่รู้ด้วยซ้ำว่าตัวรัฐเองมีหน้าที่ในการอุปถัมภ์ศาสนา ในสมัยราชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ถือว่าการทะนุบำรุงศาสนาเป็นสิ่งสำคัญมาก การเรียนของพระสงฆ์ท่านก็เอาใจใส่ สอบได้ก็เอาใจใส่ดูแล เพราะฉะนั้นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์คือ (1) ปกครองประเทศชาติ และ (2) ทะนุบำรุงพุทธศาสนา คือ สนับสนุนการศึกษาของสงฆ์ ดูแลการเป็นอยู่ของสงฆ์ รวมทั้งช่วยสถาบันสงฆ์แก้ปัญหาในกรณีที่เกิดอลัชชีขึ้น พระสงฆ์แก้ไขไม่ได้พระมหากษัตริย์ก็เข้ามาแก้ไข ดังเช่นในสมัยรัชกาลที่ 2 สมัยกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ [รัชกาลที่ 3] ดูแลกรมการศาสนาก็จับพระผู้ใหญ่ที่ต้องปาราชิกสิกเป็นจำนวนหลายรูป เป็นต้น

ต่อมาเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยึดอำนาจการปกครองได้อำนาจการปกครองถ่ายโอนมาจากพระมหากษัตริย์ แต่เอาเฉพาะหน้าที่แรกคือหน้าที่ในการปกครองประเทศ หน้าที่ที่ 2 ไม่ได้เอามาหรือลืมไปเลย เพราะฉะนั้นรัฐบาลทุกยุคจึงไม่สนใจพุทธศาสนา ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเป็นหน้าที่ของตนเอง เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยอะไรมาก เพราะถ้าดูความเป็นมาจะเห็นว่า ทางรัฐช่วยเหลืออะไรบ้างไหม ก็ช่วยเหลือเพราะจำเป็นต้องช่วยเหลือเท่านั้นเอง ไม่เคยคิดว่าศาสนาเป็นหน้าที่ของตัวเอง นายกรัฐมนตรีทุกยุคทุกสมัยที่ปกครองประเทศนี้ ส.ศิวรักษ์ บอกว่า ล้วนเป็นมิชฌาติภูมิทั้งนั้น ถูกต้อง ใช้คำแรง แต่ท่านไม่กล้าใช้ คือ พวกนี้ไม่รู้เรื่องราวของพระ ไม่รู้หน้าที่ของตนเอง เพราะฉะนั้นอะไรก็ตามที่เป็นสิทธิที่พระเคยมี เคยได้ ก็ถูกลิดรอนลงไปตามลำดับ ล่าสุดสิทธิในการเดินทาง ที่รัฐจะต้องถวายความอุปถัมภ์ขึ้นรถเมล์ฟรี ไปต่างจังหวัด ค่าพาหนะก็ลด 50 % แม้กระทั่งค่าเครื่องบินก็ลด 50 % เดียวนี้ตัดขาดหมด แล้วไม่ให้ความสนใจ งบประมาณไม่ต้องพูดถึง ก็ไม่ให้ความสนใจ งบประมาณที่จะมาดูแลพุทธศาสนา ก็ไม่ต้องพูดถึง ถ้าจะเอาคะแนนจากการดูแลของรัฐต่อสถาบันสงฆ์ก็เป็นศูนย์ ไม่ให้เลย (ซึ่งค่อนข้างตรงกันข้ามกับพระราชกวี และ แสง จันทรังาม)

สรุปว่า ท่านผู้ทรงคุณวุฒิมองการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ที่ให้แก่พระสงฆ์สามเณรแตกต่างกันออกไป แต่โดยมากมองว่า ควรจะมีการปรับปรุงเพื่อให้มีคุณภาพและเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อตัวพระสงฆ์และแก่คนส่วนใหญ่ที่อยู่รอบนอกของพระสงฆ์เหล่านั้นด้วย โดยหลัก ๆ ของการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น ต้องประกอบกันหลายส่วนไม่ว่าจะเป็นในส่วนขององค์กรในระดับสูงของสถาบันสงฆ์ และองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกระดับจะต้องมีการปรับปรุง โดยการมีนโยบายทางการศึกษาที่ชัดเจน มีระบบบริหารจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ เอื้อต่อพระธรรมวินัย มีเป้าหมายของการศึกษาที่ชัดเจน ผลิบบุคลากรที่มีคุณภาพมีความสามารถในอันที่จะบริหารจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะบุคลากรที่จะจัดการทางด้านการศาสนศึกษาเป็นประเด็นที่ท่านเหล่านั้นมองว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่คณะสงฆ์จะต้องพิจารณา

ส่วนคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะทำงานด้านการจัดการศาสนศึกษานั้น ส่วนใหญ่ท่านมองว่า ควรจะมีการสร้างบุคลากรที่มีความสามารถ ทั้งทางด้านการบริหาร การจัดการ มีเป้าหมาย มีความเสียสละ และมีอุดมการณ์ พร้อมกันนี้ก็เรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนเรื่องนี้ อย่างจริงจัง เพื่อนำไปสู่การจัดการศาสนศึกษาที่มีคุณภาพ และมีประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือ พระสงฆ์และสังคมรอบข้างนั่นเอง

หมวดที่ 4 ทรรศนะเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ ด้านการศึกษาสงเคราะห์

พระสงฆ์เป็นกลุ่มบุคคลที่เข้ามาเพื่อจะศึกษาพระธรรมวินัยให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องทำการสั่งสอนหรือนำหลักธรรมออกมาเผยแผ่กับคนในชุมชนที่อยู่รอบข้าง สังคมสงฆ์ การเผยแผ่นั้น อาจจะมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการให้การศึกษาแก่เยาวชนของสังคม ที่เรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์นั้น เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ควรกระทำหรือไม่เพียงไร และหากจะทำแล้วควรที่จะมีคุณสมบัติอย่างไร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระคุณท่านมองว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาตินั้น เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะช่วยเหลือ เช่น ช่วยสร้างโรงเรียน ช่วยสอน ช่วยอบรม เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วมันก็จะเจริญก้าวหน้าเอง ขอให้มีการเริ่มต้น แต่เราไม่ได้ฝึกพระให้มีความคิดอย่างนั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ไม่ได้ฝึกไม่ได้คิดอะไร ให้แต่วิชาความรู้ พอสอบได้ชั้นนั้นชั้นนี้แล้วก็ลาสิกขาออกไปอยู่บ้าน ไม่มีหลักสูตรที่จะเอื้อให้เกิดสิ่งเหล่านี้ มันต้องสอนพระเพื่อให้เป็นพระ แต่เดี๋ยวนี้สอนพระให้เป็นชาวบ้าน ไม่มีการอบรมบ่มนิสัย เพราะว่าคนที่เข้าไปช่วยเรื่องการศึกษาแก่ทางรัฐนั้น ก็ต้องมีความรู้เป็นสำคัญ จะไปสอนเด็กก็ต้องมีความรู้เหนือเด็ก สอนพระสอนชาวบ้านก็ต้องมีความรู้ ผู้สอนมันต้องมีความรู้ดีกว่าผู้ถูกสอน เดียวนี้ผู้ที่มาฟังธรรมคำสอนมีความรู้ดีกว่าพระ เขามาครั้งเดียวแล้วก็ไม่มาอีก เพราะไม่ได้อะไร เพราะพระอยู่เฉยๆ ไม่พัฒนาตัวเอง กินแล้วก็นอน ดูหมอบ้าง รตนามนต์บ้าง เอาแต่เรื่องนอกรีตนอกรอยกระทำจนมีชื่อเสียงได้เป็นพระเถระผู้ใหญ่ แต่ว่าไม่ได้มีความแม่นยำทางหลักธรรมวินัย ไม่ได้มีความแตกฉาน ไม่สนใจ หากแต่สนใจเพียงว่าจะหาลาภทางไหน พวกพระกรุงเทพฯ เป็นหมอดูมาก เพราะว่าได้ลาภจากเดรัจฉานวิชา คนก็มาหลงมกายนี่แหละหลวงพ่อ ท่านเป่าน้ำหมากรดหัว

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี ท่านมองว่า การศึกษาสงเคราะห์นั้น พระสงฆ์ทำอยู่แล้วเป็นจำนวนมาก ทำมากกว่ารัฐเสียอีก เช่น การศึกษาวันอาทิตย์ การศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นต้น มีมาก่อนรัฐทำอีกด้วย ต่อมารัฐก็เข้าไปสนับสนุน นี่ชี้ให้เห็นว่าท่านทำมาก่อนรัฐอีก

การที่จะเข้าไปนั้น ต้องดูจุดที่รัฐเข้าไปไม่ถึง เช่น ในต่างจังหวัด ถ้ารัฐเข้าไปก็คงจะนาน อันจะทำให้เกิดผลเสียหายมาก ซึ่งท่านก็ทำมานานแล้ว ท่านกล่าวอีกว่า ระบบการศึกษาให้แก่คนหัตถ์มี 2 ส่วน คือ (1) ด้านของนักเรียน ที่เรียกว่า ธรรมศึกษา มีการขยายไปในโรงเรียนมากขึ้น แต่เนื่องจากลงทุนน้อย และผู้จัดการศึกษาระดับพื้นฐาน กับผู้จัดการศึกษาระดับนโยบายแนวคิดไม่ค่อยสอดคล้องกัน ทำให้ไม่ค่อยได้ผล คิดว่าจากการศึกษาทั้งหมดได้ผล 20 % และ (2) ส่วนของบาลี ยังไม่เปิดโอกาสให้คนหัตถ์ได้เข้ามาศึกษา แต่อย่างไรก็ตามมหามกุฏฯ ได้ทำอยู่โดยการออกประกาศนียบัตรให้ผู้เข้ามาศึกษาและมหาวิทยาลัยรับรองประกาศนียบัตรนั้น เมื่อจบเปรียญชั้นนั้น ๆ แล้ว สามารถเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยได้ เป็นต้น

ในส่วนของมหาวิทยาลัย พระราชบัญญัติมาตรา 6 ที่ระบุให้มหาวิทยาลัยเป็นสถานที่จัดการศึกษาด้านพุทธศาสนาในชั้นสูงให้กับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ อันนี้ก็ยังเป็นส่วนในเบื้องต้น ซึ่งก็ต้องพัฒนาต่อไป ส่วนคุณสมบัติของพระสงฆ์นั้น ท่านมองว่า ก็จะต้องพัฒนาไปเรื่อย ๆ ในปัจจุบันนี้ ท่านมีความรู้เฉพาะของท่าน ทำด้วยจิตเมตตา อาจจะไม่สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ แต่ก็ให้ทำความเข้าใจและมองด้วยความเป็นธรรม อย่าคิดว่าความคิดของท่านผิดเสมอไป บางทีความคิดที่เอาเข้ามาใหม่ ๆ ไม่ใช่ความคิดภูมิปัญญาไทย แล้วมายัดเยียดให้คนไทย ซึ่งท่านทำอยู่แล้ว ผลสุดท้ายทำให้คนในสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ไม่ดี ท่านเหล่านั้นทำมาตั้งนาน พอได้แนวคิดใหม่ ๆ ไปทำ กลายเป็นเรื่องนอกวิถีไทยไป มันก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน ตรงนี้ก็ต้องระวังด้วยเช่นเดียวกัน ในเมื่อท่านทำนั้นดีอยู่แล้ว ก็ให้ท่านทำไปเป็นแต่ไปสนับสนุนเกื้อกูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม ท่านมองการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ให้กับคฤหัสถ์ว่าบ้านเรายังมีช่องโหว่อยู่มาก ในแง่การศึกษายังไม่เพียงพอ รัฐจะมาจัดสรรทุกอย่างก็ไม่ได้ องค์การเอ็นจีโอเอกชนมาจัดเองก็ยาก เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ควรจะเข้าไปมีส่วนในการจัดอย่างที่เราจัดกันโดยคตินิยมอยู่ แต่ว่า ถ้าเราจัดให้มีระบบดีกว่านี้ก็จะดีมาก เช่นสมมติว่า วัดในตำบลหนึ่งมีสัก 2 วัดจัดโรงเรียนระดับมัธยมขึ้นมาให้เด็กที่ยากจนไปเรียนฟรี เข้ามาเรียนแล้วก็ฝึกฝนอบรม ปลูกฝังอุดมการณ์อุดมคติอย่างแท้จริง เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์และช่วยรัฐได้มากมาย เวลานี้ก็ทำกันอยู่ อย่างวัดนี้ [เจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่] หลวงพ่อพระเดชพระคุณพระพุทฺธพจน์วรกรรม์ ท่านตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษาขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ก็ถึงแค่ ม.3 แต่ท่านมุ่งมั่นในด้านการฝึกฝนอบรมให้เป็นคนดี มีศีลธรรม มีคุณธรรมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต เรียนดีพอสมควร แล้วเรียนฟรี ท่านได้เงินจากมูลนิธิเมตตาศึกษาของท่าน เด็กก็มีไม่มากประมาณ 300 คน แต่ว่าเด็กเหล่านี้ใช้ได้ จบออกไปแล้วไปเรียนต่อ ม.4 ที่ไหนเขายินดีต้อนรับ แล้วก็ไปจบมหาวิทยาลัย ไปเป็นแพทย์เป็นอะไรมากมาย เด็กเหล่านี้ก็มักจะมีคุณธรรมที่เด่นชัด รักสถาบัน บางคนก็มาช่วยสถาบัน ตั้งสมาคมศิษย์เก่าขึ้น เพราะหลวงพ่อบริการเอาใจใส่มาก วันหนึ่ง ๆ ท่านจะต้องไปเยี่ยมโรงเรียน นักเรียนต้องมานั่งพนมมือ ท่านก็ให้อวาททุกวัน การปฏิบัติอย่างนี้ท่าน

กล่าวว่า พระเราทำได้ดี เพราะพระสงฆ์เราถนัดและมีพื้นฐานด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมสนับสนุนอยู่ นับเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ควรทำมาก

ส่วนการที่พระสงฆ์สมควรที่จะจัดการศึกษาหรือไม่นั้นท่านกล่าวว่า คิดว่าพระสงฆ์สามารถทำได้ แต่มันก็ขึ้นกับว่าจัดการศึกษาระดับใด ถ้าระดับประถม มัธยมเราทำได้สบายมาก ถ้าเรามีการระดมทุน มีการหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถขึ้นมา แต่ถ้าระดับมหาวิทยาลัย ทุกวันนี้มันเปิดมากเหลือเกินในประเทศไทย มันเป็นการค้า ขนาดที่เชียงใหม่เองมีโรงเรียนนานาชาติตั้ง 7-8 แห่ง โรงเรียนประเภทเทคนิคเกือบ 20 แห่ง แย่งชิงนักเรียนกันต่างๆ นานา ถ้าพระสงฆ์สามารถจัดได้ มีทุนแล้วก็มีบุคลากรที่มีความสามารถแล้วก็เน้นทางด้านคุณธรรม คิดว่าทางพระสงฆ์จะเอาชนะเขาได้ เพราะว่าคนสมัยนี้ พ่อแม่กลัวสังคมที่ฟอนเฟะ กลัวยาบ้า กลัวโสเภณี การขายตัว กลัวนักเลงอันธพาล กลัวไปต่างๆ นานา คิดว่าถ้าสมมติว่ามีวิทยาลัยอะไรสักแห่งเป็นวิทยาลัยกินนอน แล้วเรารับรองได้เลยว่าผ่าน เสียคนไม่มี พระเป็นผู้ดำเนินการควบคุมดูแล นักศึกษาจะหลังไหลมาทีเดียว เพราะญาติโยมกลัวสังคมข้างนอกมาก และไม่ใช่ว่ากลัวเฉยๆ มันเสียคนจริงๆ เช่นนักเรียนหญิงบางคนที่มาเรียนที่เชียงใหม่ ตามโรงเรียนพาณิชย์ โรงเรียนเทคนิคทั้งหลาย อันนี้เป็นความจริงมาอยู่ตามหอพักแล้วก็เป็นเมียน้อยของเสีย คือทางบ้านไม่ต้องส่งเสียเงิน มอบตัวเป็นเมียน้อยของเสีย เดียวก็ซื้อรถให้ เสียค่าเล่าเรียนให้ ให้ค่าบำรุงทุกอย่าง มีหน้าซำยังเผื่อแผ่ไปถึงพ่อแม่ด้วย แล้วก็ไม่มีข้อผูกมัด พอเรียนจบแล้วก็ไปได้เลย พฤติกรรมเช่นนี้กลายเป็นแฟชั่นเป็นที่นิยม เพราะฉะนั้นถ้าเรามีทางเลือกที่ดีกว่าเข้ามาเสริมให้ ยังมีทาง สรุปว่า ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง โดยนำธรรมะเข้าไปเป็นจุดขาย

ส่วนคุณสมบัติพระสงฆ์ในฐานะนักจัดการการศึกษาให้กับฆราวาสควรมีคุณสมบัติอย่างไร นั้น ท่านกล่าวว่า ไม่ต่างกับกับคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จัดการศึกษาให้กับพระสงฆ์และสามเณร คือ ถ้ามีความเป็นครู มีอุดมคติ อุดมการณ์มันก็ใช้ได้ ส่วนทางวิชาการเราคงไม่พูดหรอก เทคนิคบางอย่างเราต้องอาศัยฆราวาส ตัวพระสงฆ์เป็นคนจัดการเราต้องมีอุดมคติของเรา มีอุดมการณ์ของเราเอง คล้ายๆ กับว่ายึดอุดมคติ อุดมการณ์เป็นหลัก

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองว่า การจัดการศึกษาจะให้ระดับไหนต้องดูว่าเรามีความรู้ความสามารถให้เขาขนาดไหน มีความรู้ความประพฤติดชอบขนาดไหน นี่เป็นสิ่งสำคัญ ปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาหมายความว่าเราต้องไปเข้าระบบเขา มีความรู้มากก็ต้องไปสอนจุฬาฯ สอนธรรมศาสตร์ ปัญหาคือถ้าเราแม่นยำเรื่องของเรา ต้องให้เพื่อเอื้ออาหารเขา ไม่ใช่เอื้ออาหารต่อระบบ แต่เอื้ออาหารแก่มนุษย์ต่อมนุษย์ ถ้าใช้ระบบก็ต้องเอาระบบมาเป็นเครื่องมือ ยกตัวอย่างบางระบบพระสงฆ์ไม่ได้ทำเลย คือ การสอนวิปัสสนาในคุก ที่เมืองนอกนั้นโคเอ็นก้าเขาสอนได้ผลมาก หลายอย่างที่เราไม่จับไม่ทำ พระสงฆ์เราน่าจะทำ แต่พระสงฆ์ที่จะจับสิ่งใดสิ่งนั้นก็ต้องเป็นสิ่งที่เราแม่นยำ ท่านมองว่าอย่างพระไปเทศน์ในคุก เป็นสิ่งที่น่าเบื่อ ไปพูดท่านองว่าที่ติดคุกเพราะทำชั่ว ทำบาป พระไปรู้ได้อย่างไรว่าเขาดีหรือชั่วอย่างไร พระไปตัดสิน

ตรงนั้นไม่ได้ เพราะในคุกบางคนก็ไม่ได้ทำชั่ว หลายคนเป็นคนดี แต่พระสงฆ์ควรจะสอนเพื่อพัฒนาศักยภาพของเขาในฐานะที่เขาเป็นทรัพยากรมนุษย์เหมือนกันหมด อย่างไม่สอนตามมหาวิทยาลัยต่างๆ เว้นแต่ว่าพระรูปนั้นเก่งกว่าเขา พูดอย่างไม่เกรงใจที่ไปสอนกันในโรงเรียนเขา เบื่อกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสอนศีลธรรม ไม่อย่างนั้นก็ไปสอนแบบเลอะเทอะ

ท่านอาจารย์สุลักษณ์มองการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ให้กับคฤหัสถ์ว่า ให้พระสงฆ์จัดการศึกษานั้น เป็นของดี เห็นว่า พ.ร.บ. การศึกษาควรจะมีโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนจัดการศึกษาได้ ให้ศาสนาจัดการศึกษาได้ สิ่งเหล่านี้เป็นของดี ที่นี้เมื่อเป็นของดีแล้ว อยู่ที่ว่าเราจะจัดอย่างไร โดยส่วนตัวอยากให้วัดกลับมาหารากฐานเดิมของเรา เพราะการศึกษารากฐานเดิมของเรา ทุกวัดมีการศึกษาเป็นองค์รวมหมด แล้วรัฐเองมาทำลายวัด ด้วยความหวังดี ก็ตั้งโรงเรียนออกจากวัด แต่ก็อาศัยวัดอยู่คือตั้งโรงเรียนอยู่ในวัด ไม่พึ่งพระอีกต่อไปแล้ว เด็กที่เรียนโรงเรียนนั้น ๆ ก็ดูถูกพระ นับว่าอันตราย ต่อมาภายหลัง ๆ พระเองก็ดูถูกตัวเอง นึกว่าสู้เด็กไม่ได้ อันตรายอยู่ตรงนี้ เขาตั้งโรงพยาบาลออกจากวัด พระก็ไม่ว่าเรื่องหมอยา หรือเรื่องอะไรต่างๆ ที่เคยมีในอดีต คิดว่าถ้าให้พระจัดการศึกษา ก็ต้องเริ่มจากบูรณาการ จัดวัดให้เป็นสถานที่น่าศึกษาให้พระในวัดเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน คุยกันในเรื่องศีล เรื่องธรรม ปฏิบัติร่วมกันได้ไหม ซึ่งนับเป็นพื้นฐานของการศึกษา หมายถึงเราทำในสิ่งที่เราทำได้ บางอย่างทำไม่ได้ เราก็ไม่ต้องทำ อีกนัยหนึ่งการศึกษาคืออะไร การศึกษาคือ การพัฒนาศักยภาพการเป็นมนุษย์ (1) ตัวเอง (2) เพื่อนสหธรรมิกนั่นเอง อย่าเพิ่งไปนึกถึงโยมเลย เพราะพระเราเวลานี้ ต้องพุงซิ่งกันและกันก่อน แล้วโยมเขาเห็นเขาก็เริ่มศรัทธา ต้องทำวัดให้เป็นวัด มีภาวนา มีกำหนดกฎเกณฑ์ มีป่า มีเขา มันทำไม่ยาก

ส่วนคุณสมบัติพระสงฆ์ที่จะไปจัดการศึกษานั้นท่านอาจารย์กล่าวว่า การที่จะไปสอนได้นั้น เราแม่นยำไหน รู้จักตัวเราเองขนาดไหน ความประพฤติปฏิบัติเราเป็นอย่างไร ดูถูกตัวเราได้มั๊ย เช่น พระอัลสซัยที่อ่อนน้อมถ่อมตนเสมอ แม้จะเป็นพระอรหันต์แล้วยังบอกว่า ตัวเองเป็นผู้ใหม่ในพุทธศาสนา เป็นต้น การที่ให้พระเข้าไปช่วยในการศึกษาของชาติมาก ก็ยิ่งเลอะมาก บางครั้งก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือ บางทีเราก็กู้เขาใช้ ออกวิทยุกันเยอะ พระสงฆ์ต้องคิดให้ดี ให้คำนึงถึงคุณภาพตลอดเวลา อย่าไปคำนึงถึงปริมาณมากนัก อย่าตามโลก เพราะโลกเวลานี้มุ่งปริมาณแต่ศาสนาของพระพุทธเจ้ามุ่งคุณภาพ ไม่ได้มุ่งปริมาณ ถ้าได้คุณภาพแล้วมันจึงวิเศษ ต้องสร้างให้ได้อย่างเจ้าคุณประยุทธ์ [พระธรรมปิฎก] ลัก 10 รูปก็พอแล้ว เป็นสิ่งที่ทำได้ แต่เราพากันคิดว่าท่านเป็นคนพิเศษ แต่ที่จริงสามารถทำได้ สำหรับตัวท่านเองพระไม่ต้องเป็นผู้วิเศษ อาจจะมีเล่นบ้าง พูดคำหยาบบ้าง ก็ไม่เป็นไร มีพระดีกว่าไม่มี เพราะจะเปิดโอกาสให้พระจำนวนน้อยได้พัฒนาไป ดีกว่าพระส่วนใหญ่ไม่อยู่ด้วยความโลก ไม่อยู่ด้วยความมกใหญ่ไผ่สูง อยู่แบบมีสาระบ้าง แต่ตอนนี้เป็นที่น่าเสียใจ พระส่วนใหญ่ท่านอยู่ด้วยความโลก ด้วยความมกใหญ่ไผ่สูง ไปยึดติดกับสมณศักดิ์ เป็นต้น เหล่านี้มันผิดหมด ในสมัยก่อนนี้ไม่มี ถ้าได้ก็สักแต่ว่าได้ ก็เหมือนคนเขาเอาของมาถวาย ท่านก็รับไว้ ไม่ยินดียินร้ายกับสมณศักดิ์ตรงนั้น จึงกล่าวได้ว่า การที่จะปฏิบัติตนในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการศึกษาสงเคราะห์นั้นตัวเองจะต้องแม่นยำใน

หลักของตนก่อน นั่นคือธรรมะนั้นเอง

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก มองเรื่องนี้ว่า จริงๆ แล้วไม่ใช่หน้าที่โดยตรง แต่เป็นหน้าที่เสริม ต้องเข้าใจว่าพระจริงๆ ต้องศึกษาและปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรมะ นั่นคือหน้าที่ที่แท้จริง พัฒนาพระต้องพัฒนาตรงนั้น การศึกษารูปแบบอะไรต่างๆ ก็ถือว่าเป็นส่วนย่อย ศึกษาปริยัติธรรม ศึกษามหาวิทยาลัย ศึกษาาระบบพระปริยัติธรรม สามัญ มันคือระบบการศึกษา กล่าวคือ พระต้องศึกษาแน่นอน ศึกษาแล้วต้องมีความรู้ ความสามารถ มีจิตวิญญาณ ปฏิบัติตามที่ได้ศึกษามา นั่นคือ การหล่อหลอมตามที่ศึกษามา เสร็จแล้ว ปฏิบัติหน้าที่สุดท้ายคือ เผยแผ่ หากจะกล่าวกันจริงๆ ไม่ใช่สุดท้ายด้วยซ้ำ เป็นหน้าที่ก่อนสุดท้าย หน้าที่เผยแผ่ก็คือหน้าที่ในการสั่งสอน การเผยแผ่ การสั่งสอนต้องสั่งสอนตัวธรรมตัวเนื้อหาของ พุทธศาสนา สั่งสอนอย่างที่ว่า แม้กระทั่งสอนให้คนรู้จักฟังตนเอง อย่าคิดที่จะฟังคนอื่น สิ่งอื่น สอนให้เห็นถึงหลักกรรมของพุทธศาสนา สอนเกี่ยวกับพระรัตนตรัย ก็ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าท่าน ฟังตนเองมาจนกระทั่งท่านมาเป็นพระพุทธเจ้า ชี้ให้เห็นถึงหลักกรรม ท่านบรรลุธรรมเพราะท่าน ปฏิบัติตัวของท่านเอง ท่านฝึกฝนตัวเองท่านฟังตนเองท่านถึงได้บรรลุพระธรรม เมื่อบรรลุแล้ว ท่านก็สอนให้คนอื่นรู้ตาม ก็ได้มีสักขีพยานคือพระสงฆ์ เพราะฉะนั้น พระรัตนตรัยก็เป็นตัวอย่าง ของการฟังตน นี่คือการสอน คือช่วยเหลือสังคมโดยหลักคือ เป็นตัวอย่างให้แก่สังคมสอนให้สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสอนให้ฟังตนเอง ให้รู้จักพัฒนาตนเอง ฟังตนเอง อย่าคิดที่จะฟังวัตถุภายนอก สิ่งแวดล้อมภายนอก นั่นคือประเด็น เสร็จแล้วสอนอีกอย่างหนึ่งคือ อย่างเช่นออกมาในรูปแบบ ของการสงเคราะห์ ก็เป็นอีกแขนงหนึ่งของการสอน การช่วยเหลือคน เด็กก่อนวัยเรียน เป็นต้น

ความจริงเหล่านี้มันไม่ใช่หน้าที่โดยตรงของสงฆ์ บังเอิญพระสงฆ์มีศักยภาพพอที่จะช่วยเหลือสังคมได้ ก็ช่วยเหลือไป แต่อย่าไปถือเป็นที่หลัก มันไม่ใช่หน้าที่หลักของสงฆ์ ว่ากันจริงแล้ว พระสงฆ์ไม่ควรจะมายุ่งเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ทำไมพระสงฆ์มาทำสิ่งเหล่านี้ เพราะบังเอิญ พระสงฆ์มีศักยภาพอยู่บ้าง แล้วก็เลยต้องมาทำ ทำทั้งๆ ที่ไม่ใช่หน้าที่ของสงฆ์ บางรูปทำถือว่าเป็นหน้าที่ของสงฆ์ มิใช่ หน้าที่เหล่านี้คืออะไร เป็นหน้าที่ของรัฐ เพราะรัฐบาลพร้อมในการดูแล พระสงฆ์ พระสงฆ์ก็เลยต้องมาลงมือทำเอง ตรงนี้มันทำให้เรา จึงไม่เห็นด้วยกับการสงเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยอาภิส เห็นด้วยน้อย ต้องสงเคราะห์ด้วยธรรม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบอะไรก็ตาม การสงเคราะห์ เช่น ลงทุนรักษาโรคเอดส์ ลงทุนอะไรต่างๆ ถ้ามองปลายเหตุ มองแบบแคบๆ ตื้นๆ มันก็น่าชื่นชม แต่ถ้ามองให้ลึก นั่นคือ ความเสื่อมโทรมของสถาบันสงฆ์ ความเสื่อมโทรมของ สังคมไทยว่า กำลังสนับสนุนให้พระทำในสิ่งที่ไม่ใช่หน้าที่ของพระ ทำไมจึงสนับสนุนก็เพราะว่าตัว เองคือ รัฐ ประชาชน คุกหัสถ์บกร่องในหน้าที่ พอเห็นพระทำได้ก็ยืให้ทำยกตัวอย่าง หลวงพ่อ คุณ เป็นตัวอย่าง ท่านมีคนเอาเงินมาให้เยอะเยอะ ท่านไปสร้างโรงเรียน ศาลาอะไรต่อมิอะไร เยอะเยอะ หลวงพ่อคุณนี่ดี สังคมก็บอกดีด้วย เพราะท่านมีความสามารถ เห็นดีเห็นงามไปด้วย จากเบื้องสูงจนกระทั่งเบื้องต่ำ แล้วก็ภูมิใจกัน

แต่นี้ก็แสดงว่าชาวบ้านที่มีหน้าที่ดูแลพระไม่ดูแลพระ พระก็เลยต้องช่วยตัวเอง บังเอิญพระบางรูปมีอิทธิพล มีคนนับถือ มีคนให้เงินมาก ก็ได้เงินมาก เสร็จแล้วชาวบ้านแทนที่จะบอกว่า “ท่านสอนธรรมเถอะ การสร้างโรงเรียน การสร้างโรงพยาบาลนั้นไม่ใช่หน้าที่ของท่าน อันนั้นเป็นหน้าที่ของผม” แต่เพื่อที่จะปกปิดความบกพร่องของตนเองก็เลยบอกว่า “หลวงพ่อกำลังทำบุญแล้ว ทำไปเถอะ” หลวงพ่อก็ก็นิ่งเฉยอยู่ เมื่อไปให้ความชื่นชมในการที่พระท่านเขวออกจากหน้าที่อย่างนั้นแล้ว เมื่อมีหลวงพ่อกุณ 1 ก็จะมีหลวงพ่อกุณ 2, 3 และ 4 ตามมา ซึ่งต่อไปพระก็จะเขวออก เขามีการแข่งขันกัน เพราะทำอย่างนั้นได้รับการยกย่องได้รับเกียรติยศได้รับสมณศักดิ์ เพราะฉะนั้นตรงนี้นั้นผิดแล้ว ถ้าว่ากันจริงๆ ต้องดึงท่านกลับมาที่เดิมคือให้สอนธรรม ตรงนี้ต่างหากคือการสงเคราะห์ประชาชน ต้องสงเคราะห์ให้ธรรมทานมากกว่าที่จะสงเคราะห์ในทางวัตถุ ถ้าไปเพ่งทางด้านวัตถุมาก ท่านก็จะเขวไป ผลที่สุดบางรูปก็ถลำเกินไป

สรุปในประเด็นนี้ ส่วนใหญ่ของผู้ทรงคุณวุฒิมองว่า การที่ให้พระสงฆ์เข้าไปมีส่วนในการจัดการศึกษาของชาตินั้นเป็นเรื่องดี ควรจะเข้าไปมีส่วนเป็นอย่างมาก แต่ควรเป็นการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามากกว่าการศึกษาในเรื่องอื่นๆ ซึ่งควรเป็นหน้าที่ของรัฐและฆราวาส เป็นแต่ว่า พระสงฆ์เองจะต้องดูว่าตัวเองมีศักยภาพมากน้อยเพียงใด มีกระบวนการวิธีการเพียงพอที่จะดำเนินการได้หรือไม่ เพราะการที่จะเข้าไปสู่ตรงนั้นได้ พระสงฆ์จะต้องมีความสามารถพอที่จะสอนได้ มีการบริหารจัดการการศึกษาสงเคราะห์ได้ สามารถที่จะสื่อถึงบุคคลที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นได้ โดยการจัดการเรียนการสอนให้กับฆราวาสนั้น จะต้องเน้นที่คุณภาพมากกว่าปริมาณ

สำหรับพระสงฆ์ที่จะเข้าไปสู่ฐานะตรงนั้นจะต้องมีการศึกษาถึงรูปแบบการของบริหารจัดการการศึกษาในระดับหนึ่ง นอกจากนี้จะต้องมีการศึกษาที่เน้นหัวใจของพุทธศาสนาเป็นหลัก กล่าวคือ หลักศีล สมาธิ และปัญญา นั่นเอง

หมวดที่ 5 วรรณคดีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่พระธรรม

พระสงฆ์ภายหลังจากที่ได้มีการศึกษาพัฒนาตนเองแล้ว นำความรู้ความสามารถที่ใช้ในการพัฒนาตนเองนั้น ออกไปถ่ายทอดสู่คนรอบข้างในสังคมที่ไม่ได้เข้าระบบของการศึกษาที่ชัดเจน เป็นการประกาศหลักธรรมในการดำเนินชีวิตให้แก่บุคคลเหล่านั้นที่ได้เอื้อเพื่ออุปถัมภ์ตนมา เป็นการออกไปประกาศให้พวกเขาเหล่านั้นเห็นความสำคัญและคุณค่าของพระธรรม ที่เรียกว่า กระบวนการนี้ว่า การเผยแผ่

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระคุณท่านมองการเผยแผ่พระศาสนาของพระสงฆ์ว่ายังใช้ไม่ได้ ยังขาดความรู้ที่จะไปสอน สอนไม่มีระบบ พอถึงเวลาเทศน์ก็ตี

ระฆังหีบคัมภีร์อันหนึ่งไป อ่านผิดๆ ถูกๆ ไม่มีการเตรียมตัวที่จะไปสอน และพระสงฆ์นั้นจะต้องเรียนรู้เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการรู้ ต้องรู้จักการประยุกต์ใช้สื่อมาช่วยในการสอน สำหรับชาวบ้านไม่ต้องเอาสื่ออะไร เพียงพูดให้เขาเข้าใจ แต่กับนักเรียนต้องใช้ ในส่วนของการตอบรับจากประชาชนนั้น ท่านกล่าวว่า ชาวบ้านก็มีความศรัทธาแบบโง่ๆ งมงาย พระทำอะไรก็ได้ ดูหมอกก็ได้ รตนน้ำมนต์ก็ได้ ทรงเจ้าเข้าผีก็ได้ เขาก็ให้เกียรติว่าเป็นหลวงพ่อ หลวงพ่โง่ๆ นำคนโง่ออกเดินทาง ตกหลุมตกบ่อมั่งตายมั่ง ไปถึงปลายทางไม่ก็คน ส่วนในเมืองคนมีศรัทธาแบบงมงาย แล้วพระเราก็ช่วยสอนให้งมงายต่อไป ทำกิจทั้งงมงาย ไม่พัฒนาให้มันดีขึ้น ไม่ถือว่าเรื่องสอนเป็นเรื่องสำคัญ ถือเอาเรื่องสวดเป็นเรื่องสำคัญ อะไรก็สวดๆ ในส่วนที่กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่นั้น ท่านกล่าวว่า ต้องมีความรู้ มีความประพฤติดี เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน แล้วก็ต้องมีความมั่นคงต่อพระรัตนตรัย ไม่เอาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องมือไปหากิน เดียวนี้เอาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องมือหากิน เสกพระเครื่องบ้าง ของขลังบ้าง ไม่รู้อะไรต่อมิอะไร พระผู้ใหญ่ก็ทำ สมาชิคมหาเถรสมาคมก็ทำ ไม่มีหรอกที่จะทำอะไรให้มันพัฒนาก้าวหน้า คงกลัวว่าชาวบ้านจะไม่ชอบ ท่านเน้นว่าเราไม่ได้สอนให้เขาชอบอะไร ชังอะไร แต่มันต้องสอนให้เขาเข้าใจอะไรเป็นอะไร รตนน้ำมนต์ไม่ได้สอนว่าสิ่งที่สวดมีความหมายอย่างไร อะไรเป็นมงคล อะไรไม่เป็นมงคล ไม่สอน สวดอนุโมทนาว่า 2-3 ข้อว่าไปทำอะไร หลายเรื่องพระผู้ใหญ่ยิ่งเอาใหญ่ ว่ายาว มันไม่ใช่หน้าที่ๆ จะว่ายาว ว่าสั้น สอนเขาก่อนจึงสวด เขานิมนต์ไปตามบ้านเราก็หาโอกาสสอนเขามั่ง ให้เขาเข้าใจ เขามีการตั้งศพที่วัดก็อย่าเอาแต่สวดๆ อยู่ตั้ง 4 จบ ไปรับจ้างสวดผี ไม่ได้สอนให้คนเกิดปัญญา อันนั้นอาจจะเพราะไม่มีความรู้ หรือไม่มีหัวที่จะคิด ไม่มีความคิด แล้วมันไม่หาความรู้ เขาประพฤติมาอย่างใด ก็ทำอย่างนั้น ถ้าสมภารองค์ก่อนรตนน้ำมนต์ องค์ต่อมาก็รตนน้ำมนต์ ถ้าสมภารองค์ก่อนเชกกะบาล องค์ต่อมาก็เชกบ้าง ทำตนเป็นพระโง่ๆ พระปัญญาอ่อน ไม่ได้ทำตนให้เป็นพระฉลาด มีความรู้ความเข้าใจ แล้วอีกอย่างพวกพระไม่ได้อ่านหนังสือ ตามวัดต่างๆ ไม่อ่านหนังสือ พระไตรปิฎกแปลก็มี แต่ไม่อ่าน หนังสือต่างๆ ที่เป็นข้อคิด เช่น ของท่านพุทธทาสไม่รู้เลย ไม่รู้ว่าท่านพุทธทาสทำอะไร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชาภิ ท่านมองว่า การเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบันของพระสงฆ์ค่อนข้างสะเปะสะปะ เนื่องจากว่าองค์กรไม่ได้มีบทบาทและพลังที่จะชี้แนะเสนอแนะทางว่าในระยะนี้สถานการณ์โลกเป็นอย่างไร ให้พระสงฆ์ปรับกระบวนการและวิธีการอย่างไรเพื่อให้พุทธศาสนาสอดคล้องกับยุคสมัยโดยการปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ไม่เคยได้ยินจากองค์กรระดับบริหารชั้นสูงของคณะสงฆ์ ปล่อยให้พระไปทำกันเอง แนวนโยบายก็ไม่มีให้ ทิศทางก็ไม่มีให้ งบประมาณก็ไม่มีให้ วิธีการก็ไม่มีให้ เขียนไว้แล้วบอกอย่างเดียวว่าให้ไปดูในพระวินัยก็แล้วกันแค่นั้นเอง เพราะฉะนั้นพระที่ทำการเผยแผ่ก็ทำกันเอง แต่หากจะว่ากันจริงๆ แล้ว ก็มีเหมือนกันสำหรับองค์กรการเผยแผ่ของพระสงฆ์เรียกว่า พระธรรมทูต บางสายท่านก็มีการอบรมกันทำงานกันอย่างแข็งขัน บางสายก็ไม่มีการอบรม ไม่มีการเคลื่อนไหวอะไรเลย หัวหน้าสายอยู่ที่

ไหนก็ไม่รู้นั่นคือปัญหา เป็นแต่แต่งตั้งไว้เท่านั้นเอง แต่ไม่ได้ทำงานเลย รูปอื่นจะไปทำก็ไม่ได้ นอกจากนั้นการเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ ก็ยังไม่ได้มาตรฐาน ไม่มีการควบคุมและดูแล ถึงจะมีโครงสร้าง มีแนวทาง มีนโยบาย แต่ไม่มีการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่จริงจัง

การตอบรับการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสงฆ์จากประชาชนนั้นท่านมองว่า ในสังคมเมืองค่อนข้างอึดตัว ที่กล่าวว่าอึดตัวนั้น จะว่าอึดด้วยธรรมะทางพุทธศาสนานั้นหาใช่ไม่ แต่อยู่ในห่วงแห่งความหลง กล่าวคือ กำลังคลั่งไคล้แสงสีเสียงที่กระเซ็นมาจากดวงอาทิตย์ดวงอื่นก็เลยทำให้ตาพร่ามัวชั่วขณะนี้กว่าแสงสีอื่นมันดี เลยค่อนข้างจะอึดตัวในธรรมะ แต่ในที่สุด พอทุกซ์หนัก สาส์ก็เข้ามาหาธรรมะนั้นเอง แต่ว่าการที่จะรอให้ถึงวันสุดท้ายมันก็ไม่ค่อยดี เพราะฉะนั้นในการเผยแพร่ธรรมในประเทศไทย ถ้าจะให้ครองใจประชาชนได้นั้นก็ควรจะมีการพัฒนาขึ้นอีกเยอะ อย่างไรก็ตาม การเผยแพร่ในต่างประเทศค่อนข้างจะเป็นระบบเพราะ กระทรวง กรมและมหาเถรสมาคม ได้มอบหมายให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งดำเนินการ ก็ได้พัฒนาพระธรรมทูตเหล่านั้นให้เป็นผู้ที่มีความรู้มีแนวคิดในทิศทางเดียวกันไปทำงานต่างประเทศ ค่อนข้างจะเป็นเอกภาพ แต่ในชนบทที่ห่างไกลถือว่ายังดีอยู่ มันจำเป็นต้องทำ เพราะคนเหล่านั้นยังขาดแคลนยังเป็นทุกซ์มาก ไปให้แสงสว่างแก่เขา

ส่วนคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่ท่านมองว่า พระสงฆ์จะต้องเพียบพร้อมทั้งทางด้านความรู้ ความสามารถ ความฉลาด ไหวพริบปฏิภาณ และที่สำคัญคือ ความเสียสละ เพราะนักศาสนาต้องเน้นที่การเสียสละ ไม่เช่นนั้นปัญหาก็จะเกิดขึ้นตามมา ต้องตามโลกทัน รู้เขารู้เรา และมีเทคนิคใหม่ๆ เข้ามาช่วยในการเผยแผ่

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม ท่านมองการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า เราก็ทำกันตามประสาและตามขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม แต่อาจจะมียุควิธีใหม่ๆ ผสมบ้าง อย่างไรก็ตามท่านมองว่ายังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบที่จะมาจัดแจงให้เป็นระบบ ให้มีคุณภาพ เพราะโดยมากถ้าตามประเพณีก็ทำไปเรื่อย ๆ อย่างเทศน์วันพระ เทศน์งานศพ เทศน์อะไรต่างๆ ซึ่งผลนั้นก็น้อย เป็นการรักษาประเพณีมากกว่า ที่เทศน์ตามวิทยุตามทีวี คนก็สนใจไม่มาก เป็นอีกระดับหนึ่งที่สนใจ แต่ที่คนค่อนข้างสนใจก็คือหนังสือและเทป เพราะมันง่าย แต่เขาก็เลือก เขาเลื่อมใสศรัทธาพระองค์ใดเขาก็เอาเทปของท่านมาฟัง เอาหนังสือของท่านมาอ่าน เพราะฉะนั้น ถ้าว่าไปแล้ว การเผยแผ่ในปัจจุบัน ยังไม่มีเป้าหมายทิศทางที่แน่นอน ทำไปเพื่อรักษาประเพณีมากกว่า ถ้าจะให้ดีควรจะมีหน่วยงานกลาง อยากให้มีสังฆมนตรีในมหาเถรสมาคม อย่างสังฆมนตรีเผยแผ่ เป็นต้น ซึ่งมีนโยบาย มีการวางแผน มีการฝึกฝนอบรมกันอย่างจริงจังในเทคนิคการเผยแผ่ให้ทราบว่า หลักการใหญ่เราไปเพื่ออะไร มีเป้าหมายที่ชัดเจน วิธีการควรจะมีหลักใหญ่อยู่ แต่โดยจะไปพลิกแพลงอะไรก็เป็นเทคนิคส่วนบุคคล คิดว่าถ้าเรามีอย่างนี้มันจะมีประสิทธิภาพ เห็นทิศทางได้ดีขึ้น แล้วก็มีความหน่วยงานที่สนับสนุนอย่างจริงจัง

การตอบรับการเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันท่านมองว่า ต้องแล้วแต่ระดับ

ของประชาชน ถ้าในระดับรากหญ้ายังดีอยู่ ฟังเทศน์จริง ๆ ตั้งใจฟังแล้วก็ฟังเอาบุญ ฟังเพื่อรักษา ประเพณีบ้าง ฟังเพื่อเข้าใจบ้าง แต่พอระดับสูงขึ้นมาหน่อยจะเลือกพระ องค์ไหนเลื่อมใสศรัทธาก็ อยากรู้ ฟัง ไม่เลื่อมใสศรัทธาก็ไม่อยากรู้ ส่วนระดับสูงขึ้นไปไม่อาศัยพระเลย อาศัยเทพ อาศัย หนังสือ อาศัยการตรวจสอบค้นคว้าด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้น ปฏิกริยาตอบสนองจากประชาชนนั้น ดีขึ้น มันอาจจะเป็นเพราะวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันต้องต่อสู้ดิ้นรน แกร่งแย่งแข่งขันกันเพื่อความ เจริญทางวัตถุ ผลก็คือเครียด เกิดความทุกข์ บางทีก็ฆ่าตัวตายบ้าง เป็นบ้างบ้าง แต่มีแนวทางอื่น หนึ่งคือหันหน้าเข้าหาธรรมะ เพราะธรรมะช่วยได้จริง ๆ เพราะฉะนั้น เรายังมีทางที่จะช่วยเหลือคน ด้วยธรรมะ ด้วยวิธีการเผยแผ่ที่ถูกต้องของพระสงฆ์

พระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการเผยแผ่ควรมีคุณสมบัติอย่างไรนั้น ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์ควรมีความรู้ในแง่เผยแผ่ คือ (1) มีความรู้แตกฉานในพุทธศาสนา พุทธ ธรรม ซึ่งการมีความรู้ไม่จำเป็นต้องได้ปริญญาเอก แต่ให้สนใจศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (2) ก็ ต้องมีประสบการณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาบ้าง เพราะคนสมัยนี้หันมาสนใจทางนี้กันมากขึ้น ต้อง สามารถตอบคำถามและนำเขาได้ และ (3) มีความสามารถในการเผยแผ่ ใครถนัดในการพูดก็ พูดบรรยาย ใครถนัดในการเขียนก็เขียน ใครถนัดในการเขียนนวนิยายก็เขียน ใครถนัดใน การสร้างสื่อก็สร้าง ช่วยกันหลายๆ ทางแล้วก็ต้องมีอุดมคติ อุดมการณ์ ทำเพื่อบูชาคุณพระพุท ธเจ้า เราต้องมีพระพุทธรูปเป็นแบบอย่าง ต้องเป็นศิษย์ที่ดี เป็นลูกที่ดีของพระพุทธรูป เหล่านี้ เป็นคุณสมบัติที่พระต้องมี

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมองการเผยแผ่ศาสนาของ พระสงฆ์ว่า การเผยแผ่ในปัจจุบันนี้ หากพูดอย่างไม่เกรงใจเลย ล้มเหลวหมด กล่าวได้ว่าการเผยแผ่ศาสนาไม่ว่าในเมืองไทยหรือต่างประเทศเราล้มเหลวมากที่สุด แต่คณะสงฆ์ไม่รู้ มีวัดมากมาย ในต่างประเทศ แต่เป็นในแง่ปริมาณ ขาดคุณภาพ มีวัดมากนั้นเป็นความสำเร็จในแง่วัตถุเท่านั้น โดยเฉพาะในต่างประเทศนั้น ไม่คำนึงกันเลย โดยเอาพระที่ยังไม่มีความรู้ความสามารถที่เพียงพอ ไปอยู่ ทำให้การเผยแผ่ศาสนาไม่ประสบความสำเร็จ มีประโยชน์แห่งของวัฒนธรรม แต่ไม่ใช่พุทธ ธรรม มีการจัดกิจกรรมวันสำคัญต่างๆ อันเป็นเรื่องพิธีกรรม ซึ่งคนที่คิดถึงบ้านเขาต้องการทำ นั้นเอง

การตอบรับการเผยแผ่พุทธศาสนาของประชาชนนั้นท่านมองว่า การตอบรับการเผยแผ่ มันเป็นเรื่องของรูปแบบ เพราะเราไม่ได้จับไปที่เนื้อหาสาระ คนไทย 80-90 % เป็นคนยากจน ซึ่งคนเหล่านี้สมัยโบราณอยู่กับวัด วัดกับบ้านอยู่ด้วยกัน ต่อเมื่อ 30-40 ปี มาแล้ว เราทำลายวัด เกือบหมด บางจังหวัดบางตำบลไม่มีพระเลย ต้องไปจ้างคนแก่มาบวช เข้ามาบางรูปอาจจะทำไม่ดี เช่น ดื่มเหล้า เป็นต้น ก็ไม่ต่างกัน เพราะกลัวการไม่มีพระที่จะประกอบพิธี อันนี้เป็นหัวใจที่ต้อง แก่ไข แต่คณะสงฆ์ไม่คำนึงถึงปัญหานี้เลย เวลาเผยแผ่คิดถึงแต่ว่าการจะเข้าไปในมหาวิทยาลัย ทำอย่างไรจึงจะออกวิทยุ ออกโทรทัศน์ ประเด็นมันอยู่ตรงนี้ คนจนเหล่านี้เมื่อก่อนนี้ เขามีไร่มีนา

ของตนเอง ปัจจุบันเขาขายลูกสาวไปเป็นโสเภณี เขามาอยู่ในสลัม ปัญหาที่ พระจะช่วยได้อย่างไร ถ้าจะคิดเรื่องนี้ การเผยแผ่ไม่จำเป็นอะไรมากมาย แคไปเยี่ยมเขา ไปเป็นมิตรกับเขา หรือบางครั้ง สงเคราะห์เขาได้ เช่น มีของที่คนมาถวายมากเกินไปก็เอาไปช่วยเขา นี่คือการเผยแผ่ที่ดีที่สุด การเผยแผ่ที่ดีที่สุดคือ ต้องจัดเกี่ยวกับธรรม มีความเชื่อมั่น แล้วนำไปเจือจานคนอื่น แล้วเขาจะ เห็นคุณค่าหรือไม่ไม่ใช่ประเด็นที่ต้องคำนึง

ส่วนคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะนักเผยแผ่นั้นอาจารย์สุลักษณ์ท่านกล่าวว่า การที่จะ เป็นนักเผยแผ่พุทธศาสนาได้นั้น (1) เราเองต้องมั่น (2) ทำให้เขาดู อย่าพูดให้เขาฟัง การ เผยแผ่ศาสนาต้องรู้สึกว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่หายากที่สุด ทำอย่างไรจึงจะถนอมให้มี พระดี ๆ การถนอมให้ดี คือ อย่างน้อยต้องมีองค์สงฆ์ 4 รูป ดูแลซึ่งกันและกัน ลงปาฏิโมกข์พร้อม เพียงกัน ไม่ใช่เพียงแค่นั้น แต่จะต้องตรวจหาสาระพระวินัย ถึงปีปวารณาด้วยกัน ตรวจสอบกัน เอาเนื้อหาสาระพระวินัยมาใช้ ปรับคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ทันสมัย ให้สมกับสมัย พร้อมทั้งจะ เรียนจากคนอื่น อย่าเป็นแต่เพียงไปรักษาวินัยธรรมไทย แต่ความเป็นจริงพระต้องแนะนำเขาได้ โดยประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ โดยประยุกต์หลักธรรม นำมาอธิบายขยายให้เกิดผลใน ทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ได้ จึงจะชื่อว่าทำหน้าที่เผยแผ่ เพราะต้องแก้ไขปัญหาให้เขาได้ เนะ นำเขาได้

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านกล่าวถึง เรื่องนี้ว่า การเผยแผ่ของพระสงฆ์ต้องปรับ เดี่ยวนี้สื่อต่างๆ มีมากมาย พระสงฆ์ต้องใช้สื่อให้เป็น แล้วต้องปรับวิธีสอน การใช้ภาษาและอะไรต่างๆ รูปแบบต่างๆ ให้มันหลากหลาย แต่ว่าที่สำคัญ ที่สุดต้องเรียนรู้พุทธศาสนาซึ่งเป็นแกนหลัก การนำไปเผยแผ่นั้น มันอีกขั้นตอนหนึ่ง ที่สามารถฝึก ฝนอบรมได้ แต่ว่าวิธีการเผยแผ่ของสงฆ์นี้ ก็ต้องปรับ มีหลายเรื่องที่ต้องปรับให้มันสอดคล้องกับ คนรุ่นใหม่ ยุคใหม่ สมัยใหม่ แต่อย่างหนึ่งอย่าลืม คือ อย่าทำตนเป็นนักเทศน์ตีฝีปากโดยที่ไม่รู้ หลักคำสอนของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ตรงนี้สำคัญต้องยึดหลักให้มันต้องเข้าใจพระธรรม ศึกษาพระธรรมให้แท้จริง ให้เข้าใจ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ เคยพูดบอกว่า “วาทศิลป์ไม่ดี เทศน์ไม่เก่งไม่เป็นไร แต่อย่าทิ้งหลัก” ความจริงพูดไม่มีหลักจะนำท่วมท้นไปเรื่อย ๆ ตอนแรกมัน ก็มีวาทะคารมคมคายพอฟัง ฟังไปนาน ๆ เข้ามันก็น่าเบื่อ แค่นั้นไม่มีอะไร ตรงนี้สำคัญมาก

ในส่วนของการตอบรับของประชาชนนั้นท่านกล่าวว่า เขาจะตอบรับอะไร ตอนนี้ไม่หันมา ฟังการเทศน์ของพระแล้ว เขาไปสนใจในเรื่องไสยเวท ไสยศาสตร์ ไปสนใจในเรื่องเครื่องรางของ ขลัง เรื่องภูตผีเทวดา มันเป็นความล้มเหลวของการสอนของพระ เพราะพระบางที่บางรูปก็ไปทำ ชะเอง มันน่าอายมาก ยังถือว่าตนเองโก้ นำเขาในด้านอวิชชา ชาวบ้านเขาไปเป็นเรื่องของเขา แต่ พระสงฆ์ต้องดึงตัวเองเข้าสู่หลักพุทธศาสนาให้ได้ หากว่าจะทำการเผยแผ่ได้นั้นต้อง (1) มีความ เข้าใจพุทธศาสนาอย่างแจ่มแจ้ง (2) มีวิญญูณของผู้เผยแผ่พุทธศาสนาและก็มีวิญญูณของการ ปกป้องพุทธศาสนา และ (3) มีความสามารถในการถ่ายทอด ความสามารถในการถ่ายทอดที่จะ

ต้องฝึก มันต้องมีโรงเรียน มีสถาบันสำหรับที่จะฝึกพระในการที่จะนำเอาธรรมไปสู่ชาวบ้าน สอนเด็กจะทำอย่างไร สอนผู้ใหญ่จะทำอย่างไร สอนปัญญาชนต้องทำอย่างไร เพราะฉะนั้นตรงนี้เราขาด เราพูดถึงการศึกษาเราเคยพูดไหมสถาบันการศึกษา สถาบันที่จะอบรมพระที่จะเอาความรู้ไปเผยแพร่ ไม่มีเลย เราขาดตรงนี้ด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าถามว่าการเผยแพร่ศาสนาของพระสงฆ์นี้เป็นอย่างไร ให้เป็นศูนย์ ถือว่าไม่ประสบความสำเร็จ

สรุปแล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านได้พูดถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาปัจจุบันว่า ไม่ประสบความสำเร็จ บางท่านกล่าวว่า ประสบความสำเร็จเพียงเล็กน้อย และการตอบรับจากประชาชนก็เป็นไปในเชิงอิงไสยศาสตร์มากขึ้น บางครั้งพระสงฆ์กลับเป็นผู้นำในเรื่องเหล่านั้น ไม่นำหลักธรรมที่แท้ไปเผยแพร่ ทั้งนี้ก็เกิดมาจากการศึกษาที่ไม่เข้าใจถึงแก่นแท้แห่งหลักธรรมของพระสงฆ์ นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่มองว่า พระสงฆ์ขาดคุณภาพนั่นเอง ตนเองก็ไม่มีความรู้ความสามารถก็ไม่สามารถไปสอนในสิ่งที่แก่นของพุทธศาสนาได้ ชำยังนำประชาชนไปสู่แนวทางที่ผิดอีกด้วย นอกจากนี้ บางท่านก็กล่าวว่าเนื่องจากขาดทิศทาง ขาดนโยบายที่เป็นเอกภาพของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ทำให้การทำงานไม่มีทิศทางไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน

ส่วนคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะดังกล่าวมานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่กล่าวไปในทางสอดคล้องกันคือ พระสงฆ์เองต้องมีความรู้ความสามารถและมีความประพฤติดีงาม เรียกว่า เป็นวิชาจรณสัมปันโน หมายถึง ถึงพร้อมด้วยวิชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) นอกจากนี้ยังต้องศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการในการเผยแพร่ต่างๆ เช่น เรื่องเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้เพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการเผยแพร่เป็นต้น กล่าวโดยสรุปพระสงฆ์ที่เป็นนักเผยแพร่นั้น จะต้อง (1) ตัวเองต้องแม่นในหลักธรรมวินัย และ (2) มีศิลปะในการถ่ายทอดให้กับผู้อื่นได้

หมวดที่ 6 วรรณคดีเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

อดีตเป็นรากฐานที่นำมาสู่ปัจจุบัน แน่นอนว่าในอนาคตสถาบันสงฆ์ยังจะต้องดำรงตนอยู่ในสังคมไทยต่อไป เป็นแต่ว่าจะดำรงในฐานะอย่างไร และอยู่ส่วนไหนของสังคม ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ของสังคมด้วยเหมือนกัน พระสงฆ์ควรจะเป็นอย่างไรและมีคุณสมบัติอย่างไร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระคุณท่านมองว่า พระทุกวัดต้องมีความสำนึกว่า เราบวชเป็นพระทำไม บวชเพื่ออะไร บวชแล้วควรทำอะไรแก่ชาวบ้าน ต้องคิดแล้วรวมตัวกันไปทำ ต้องรวมกันเป็นชุด และต่างคนต่างเป็นก็ลายฉิมมิตรต่อกัน ควรจะพัฒนาในด้านความรู้ ความสามารถ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เดียวนี้ไม่ค่อยได้ปฏิบัติ ส่วนการอาศัยรัฐนั้น ไม่ต้องอาศัยรัฐก็ได้ พระเองทำได้เอง ไม่ต้องไปของบประมาณจากรัฐ การสอนจะต้องสอนให้พระมีความรู้ หัดพูด หัดเจรจา หัดเทศน์ด้วย มีความรู้พูดเก่ง แล้วก็พูดนำหลักธรรมได้ดี แม้จะพูด

ไม่เก่ง แต่พูดให้คนเข้าใจ พอได้เวลา ก็ออกไปสอนคน แล้วกลับมาแสดงผลของการไปสอน กลับมาทบทวนว่าผลเป็นอย่างไร นี่เป็นกระบวนการในการออกไปทำงานแล้วประเมินผล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี ท่านอาจารย์เจ้าคุณมองว่า อยู่ที่ว่าพระสงฆ์รูปนั้นๆ จะมุ่งไปในทิศทางไหน ในภาพรวมก็คือนอกจากจะมั่นคงอยู่ในหลักเกณฑ์แห่งทางพุทธศาสนาแล้ว ความรู้ทั่วไปจะต้องเข้มข้นขึ้น เพราะโลกพัฒนาทางด้านการศึกษาไปไกล มันต้องทันกัน อย่างน้อยต้องเท่าเทียมกันจึงจะไปพูดกันรู้เรื่อง จึงจะรักษาพระศาสนาได้ ในส่วนของตนเองก็ต้องพัฒนาควบคู่ไปด้วย ในฐานะนักศาสนานักสังคมสงเคราะห์ เพื่อจะพัฒนาความรู้ความสามารถให้ทันโลกทันเหตุการณ์ และพูดกับเขารู้เรื่อง การศึกษามาเป็นอันดับหนึ่ง การศึกษาธรรมวินัยต้องแน่น ในอนาคตยังต้องการธรรมวินัยมาก ในขณะเดียวกันความรู้สามัญทั่วไป ความรู้ชนิดกว้างๆ ก็ต้องรู้ ความรู้ในแง่ของสังคมศาสตร์ จะต้องกว้าง เช่น เมื่อพูดถึงออสเตรเลีย ก็จะต้องรู้ความเป็นมา เป็นต้น ในแง่เทคโนโลยีก็ต้องรู้บ้าง เพราะเด็กปัจจุบันก็รู้เรื่องนี้แล้ว

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทร์งาม ท่านมองว่า อันนี้ก็อย่างที่เคยกล่าวในเบื้องต้นนั่นแหละ คือคุณสมบัติอย่างที่ดีุดมามันคล้ายๆ เป็นสากล ใช้ได้ทุกกาลสมัย ถ้าพระมีความรู้ความสามารถ มีความดี มีอุดมคติและอุดมการณ์ แล้วทุกอย่างมันก็จะดีไปเอง ไม่ว่าสมัยไหน เพราะฉะนั้น คิดว่าไม่ต้องแยกกาล และในอนาคต พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ต้องเป็นผู้ที่ (1) มีความรู้ที่ครบวงจรทั้งทางโลกทางธรรม (2) มีความดีที่ครบวงจรเหมือนกันคือทั้งกาย วาจา และใจ (3) มีความสามารถที่ครบวงจร คือ คิดเป็น ทำเป็น และพูดเป็น และ (4) มีความดีที่ครบวงจร ทางกาย วาจา ใจ มีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ การศึกษาของพระสงฆ์ควรจะต้องยึดหลักนี้ไว้ โดยมากเรามีแต่ปริยัติ ปฏิบัติไม่ค่อยมี ปฏิเวธมันก็ไม่เกิด เพราะฉะนั้นเราควรจะให้มันครบทั้ง 3 ในการจัดการศึกษาไม่ว่าระบบใด สำหรับพระแล้วเราจะต้องปลูกฝังอุดมคติ อุดมการณ์ เพื่อที่จะได้ทุ่มเทให้พระศาสนาอย่างพวกมิชชันนารีของพวกฝรั่ง เขาทุ่มเทให้พระเจ้าของเขาถึงตายก็ไม่เป็นไร ตายแล้วคนอื่นก็ไปอีก เขาถึงทำงานได้ผล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านมีความเห็นว่า ต้องพยายามมองว่า พระในศาสนาพุทธเป็นสมณะ ถ้าเราสามารถสร้างสมณะได้ สมณะคือผู้เรียบง่าย มีความสงบระงับ เพราะสังคมในอนาคตมันจะเป็นสังคมที่รุนแรงมากขึ้น เป็นสังคมที่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยมากขึ้น ถ้ามีพระที่เป็นสมณะนี้แหละจะช่วยได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ศาสนาจึงจะมั่นคง นี่คือทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญที่สุด เพราะตอนนี้พระส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์และชาวบ้านเขาต้องการพราหมณ์มาทำพิธีให้เขา เช่น สวดศพ งานแต่งงานก็มาสวด เป็นต้น ซึ่งพวกเขาไม่รู้เรื่อง เขาไม่สนใจอะไรเลย แม้จะสวดคำแปลให้เขาฟังเขาก็ไม่ฟัง เขาต้องการอย่างเดียวคือพิธีกรรม ซึ่งมันก็มีประโยชน์ แต่พิธีกรรมบางอย่างสมณะไม่จำเป็นต้องทำก็ได้ เช่น กงเต็ก ให้โยมทำก็ได้ สมณะไม่จำเป็นต้อง

มีมาก เพราะสมณะคือผู้ที่ต้องการความสงบระงับในสังคมที่เต็มไปด้วยบริโภคนิยมที่กระตุ้นกามกีน ภัยรติ สมณะคือผู้ถือพรหมจรรย์ ต้องเป็นตัวแทนให้กับสังคม เพราะสังคมเป็นสังคมที่ต้องการรูปแบบ สมณะต้องเป็นตัวแทนให้เขา

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านมองว่าปัจจุบันชื่อนาคต ปัจจุบันเป็นอยู่อย่างนี้ นาคตก็เลวร้ายไปกว่านี้ ตามปกติเราคิดตามแบบชาวพุทธไทย การเปลี่ยนแปลงมันเปลี่ยนแปลงเลวร้าย เปลี่ยนแปลงไปในทางเลื่อม เพราะฉะนั้นเราคิดเราพูดถึง เรามีแนวคิดเรื่องปัญจอันตรธาน¹ การที่ศาสนาจะอันตรธานนั้นอะไรอันตรธานก่อน ปรียัตอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน แล้วก็เพศอันตรธาน ท้ายที่สุดคือ เพศยังเหลืออยู่ อะไรต่าง ๆ มันก็อันตรธานไปก่อนตามลำดับ แสดงว่า แนวความเข้าใจของคน เข้าใจว่า ถ้าเปลี่ยนแปลง มันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลื่อม เราถึงพยายามที่จะบัญญัติใช้คำว่าวิวัฒนาการ แปลว่าหมุนไปในทางที่ดีเจริญ จริง ๆ ความจริงแล้วมันเลื่อม เราเจริญวัย เราก็เลื่อมแต่เราก็ยังใช้คำว่าเจริญวัย เพื่อพูดเอาใจกันเท่านั้นเอง นั่นคือ สัจธรรม เพราะฉะนั้นถ้าปัจจุบันมันเลื่อมอยู่อย่างนี้แล้ว นาคตแน่นอนมันต้องเลื่อมมากกว่านี้อีกเท่าตัว

คุณลักษณะในฐานะทรัพยากรมนุษย์นั้นท่านกล่าวว่า หากฟังมาตั้งแต่ต้นจะเห็นว่า พระสงฆ์จะต้องสำนึกต้องได้คิด เริ่มต้นตั้งแต่คิดว่ามนุษย์นี้มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง การพัฒนาตนเองนั้น จะต้องเริ่มต้นจากการพึ่งตนเองให้ได้ อย่าไปพึ่งสิ่งแวดล้อมภายนอก พัฒนากันพื้นฐานการพึ่งตนเองตามหลักกรรมของพุทธศาสนา เสร็จแล้วการสอนคนอื่นก็เหมือนกัน การไปพัฒนาคนอื่นก็เหมือนกันก็ต้องสอนให้เขาพึ่งตนเองได้ ช่วยคนอื่นในแง่สังคมสงเคราะห์ ก็ช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้ ไม่ใช่ให้เขาเป็นคนซื้อตลอดไป การสนับสนุนมันก็จำเป็น แต่สนับสนุนให้เขาพึ่งตนเองได้ ทุกอย่างมันขึ้นจากจุดนี้ ที่นี้ปัญหาอะไรต่างๆ ของสถาบันสงฆ์ สถาบันสงฆ์ต้องเริ่มจากการสำนึกว่ามันมีปัญหา แล้วสำนึกว่าปัญหานั้นแก้ได้ ถ้าสำนึกว่ามีปัญหาและปัญหาแก้ได้แล้วก็มีความคิดที่จะแก้ เมื่อมีความคิดที่จะแก้แล้วก็รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างต่างๆ ที่เสนอเข้ามา บางสิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยในกระบวนการ ทำอย่างไรจะสอนให้พระสงฆ์ท่านมีความคิดอย่างนี้ ต้องหันให้กลับมา ปลอ่ยลอยไปตามกระแสอย่างนี้ไม่ได้ ต้องขวางไว้ก่อน ทำให้หยุดถอยหลัง เพราะฉะนั้นตรงนี้ วิธีก็คือ มันต้องเริ่มสำนึกตั้งแต่ตอนนี้ สำนึกกับการที่จะพัฒนาก็เริ่มจากการสำนึก เดียวนี้เราไม่สำนึก ทางคณะสงฆ์เอง วงการศาสนาเองยังไม่คิดว่าศาสนา สถาบันสงฆ์ในแง่เป็นสถาบัน กำลังเลื่อม ยังไม่คิดว่ามีปัญหา พอใครเสนอปัญหาอะไรก็หาว่าให้ร้ายป้ายสี เช่น ท่าน

¹ พระพุทธศาสนาจะเลื่อมสูญไปตามลำดับของอันตรธานซึ่งมี 5 ประการ เรียกว่า ปัญจอันตรธาน คือ (1) ปรียัตอันตรธาน หมายถึงการเลื่อมสูญแห่งพระปรียัตติ (2) ปฏิบัติอันตรธาน หมายถึง อันตรธานแห่งการปฏิบัติ (3) ปฏิเวธอันตรธาน หมายถึง อันตรธานแห่งการตรัสรู้มรรคและผล (4) ลิงคอันตรธาน หมายถึง อันตรธานแห่งการเลื่อมจากสมณเพศ และ (5) ธาตุอันตรธาน หมายถึง อันตรธานแห่งธาตุ (สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, 2539: 443)

เขียนหนังสือเสนอปัญหา วิธีการแก้ปัญหาเขียนด้วยความหวังดีต่อสถาบันสงฆ์ต่อพุทธศาสนา ก็หาว่ามันดีแต่ด่า ไม่ต้องพูดอย่าง ส.ศิวรักษ์ ซึ่งใช้คำพูดแรง อันนี้รับไม่ได้ด้วยซ้ำไป มันด่าทำเดียว จริงๆ เมื่อมันคิดว่ามีปัญหาไม่ยอมรับฟังข้อคิดเห็นของคนที่เขามองเห็นปัญหา อันนี้อันตราย เมื่อถูกถามว่า การศึกษาของสงฆ์จะเปลี่ยนไหมใหม่? ท่านก็ตอบว่า ดีแล้วเท่าที่มีก็ดีแล้ว บอกเดี๋ยวนี้ศาสนาเสื่อมจากใจเยาวชนมาก คนไม่เข้าวัดจำนวนมาก ก็บอกไม่ต้องไปสนใจ ศาสนาของเรามันดีอยู่แล้ว ก็คิดว่าทุกอย่างมันดีอยู่แล้ว ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงก็ไม่มี เมื่อไม่ยอมรับว่ามีปัญหา ความคิดที่จะแก้ปัญหาก็ไม่เกิด เมื่อความคิดที่แก้ปัญหาไม่เกิดขึ้นแล้ว ปัญหาจะได้รับการแก้ไขได้อย่างไร ต้องเริ่มจากจุดนี้ก่อน ทำอย่างไรจึงจะให้พระสงฆ์ได้ตระหนักว่า ศาสนาของเรามีปัญหา ในด้านศาสนธรรมก็มีปัญหา ตัวธรรมเองเป็นสังฆธรรมไม่มีปัญหา แต่ว่าความเข้าใจศาสนธรรมเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน บิดเบือนมาก นี่มีปัญหาแล้ว คนเอาปัญหามาให้ศาสนธรรม ในด้านศาสนบุคคลในแง่ที่เป็นสถาบันก็มีปัญหา แต่ท่านไม่ยอมรับว่ามีปัญหา การที่จะแก้คือ ต้องสำนึกต้องรู้ว่าปัญหาก่อน หากไม่เช่นนั้นแล้วต่อไปในภายหน้า จะเสื่อมลงอย่างแน่นอน

สรุปแล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านเห็นสอดคล้องกันว่า ในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีคุณภาพ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ดำรงตนในพระธรรมวินัยอย่างมั่นคง มีความเข้าใจธรรมะอย่างลึกซึ้ง มีความรู้เข้าใจและทันเหตุการณ์ พร้อมทั้งจะปรับกลวิธีในการเผยแผ่ธรรมะให้เป็นประโยชน์ต่อโลก เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาให้กับโลก สรุปคือ ต้องมีความรู้ทั้งทางธรรมและศาสตร์ต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการนำหลักธรรมไปสู่คนในสังคมและมนุษยชาติ

หมวดที่ 7 ทรรศนะเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

สังคมย่อมจะหมุนไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา เป็นแต่ว่าจะหมุนเร็วหรือช้า พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ป็นบุคลากรในสถาบันหลักของประเทศก็ย่อมจะได้รับผลกระทบจากการหมุนไปนั้น และการหมุนไปเรื่อยๆ นั้น แต่ละสถาบันก็จะทำหน้าที่ของตนตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะทำอย่างแข็งขันมีประสิทธิภาพหรือเป็นสัปดาห์แล้วทำ และไม่สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้เลย พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกันที่จะต้องทำหน้าที่ของตน และในอนาคตพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทอย่างไรในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระธรรมโกศาจารย์ พระคุณท่านกล่าวว่าพระสงฆ์ต้องเข้าไปสู่สังคม อย่างนั่งสัปหงกอยู่ที่วัด ไปหาชาวบ้าน ไปสอนชาวบ้านตามแบบพระพุทธเจ้า พระองค์ท่านไม่ได้นั่งอยู่ใต้ต้นไม้ตลอดวัน ไปสอน หากพบคนๆ หนึ่งก็สอน 5 คน 10 คน สอนทั้งนั้น สอนให้รู้ว่าเป็นอะไร สอนให้เข้าใจ จึงไปสอนเขา พบกันได้ต้นไม้ก็สอน ขวนพุด ช่วยคุ้ยเข้าหาธรรม ไม่ใช่ชวนให้โง่ เดียวนี้เราชักจูงคนมาวัดเพื่อมาโง่ๆ มาทำสิ่งโง่ๆ ทั้งนั้น วัดโสธรอาศัย

หลวงพ่อโสธรกินอยู่สบาย คนที่ไปที่นั่นไม่ได้สัมผัสมูสิมตาอะไร ไปก็จุดธูปจุดเทียนไหว้ลงกราบ ขอนั่นขอนี่ ได้รับน้ำมนต์จากพระ ได้รับสายด้ายสีแดงเอามาผูกข้อมือให้มันรก เท่านั้นเองแล้วก็กลับบ้าน พระไม่มีหัวคิดที่จะสอน ไม่อ่านประวัติพระพุทธเจ้า ถ้าเราอ่านเราจะเห็นว่าพระองค์ทำงานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของมหาชน ด้วยการไปสอนเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดให้เขาเข้าใจ ก็ต้องทำเป็นตัวอย่าง มีความสงบ สอนให้เขารู้ว่าอะไรเป็นอะไร เดียวนี้พระทำแต่เรื่องสัลลพพตปราคาสเต็มวัด [ความถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมกมาย หรือโดยนิยมนวาลังว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง] บางรูปเสกพระใหญ่ นิมนต์สังฆราชมาเจิมจุดเทียนชัย ในส่วนที่จะเป็นผู้นำชาวบ้านในกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ นั้น ถ้าหากมันจำเป็นก็ต้องช่วย ตรงไหนต้องการอะไรเราช่วยสิ่งนั้น ช่วยชักจูง ช่วยชี้แนะให้เขาได้สัมผัสมูสิมตาแล้วก็ทำหน้าที่ให้มันถูกต้อง

หากกล่าวถึงคุณสมบัติที่พระสงฆ์จะต้องมีนั้น ท่านกล่าวว่า พระต้องอยู่ในศีล เคารพพระวินัย ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน ไม่ใช่ นั่งหลับหูหลับตาอย่างเดียว ไม่ได้เกิดอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน นำชาวบ้านให้ปฏิบัติธรรม ในที่นี้คือทำหน้าที่ของตัวเองให้ถูกต้องมันก็เป็นประโยชน์แก่คนอื่น แต่ไม่ใช่อย่างนั้น คิดแต่เรียน เวลาเรียนก็ไม่ได้ทำอะไร เรียนเอาปริญญา พอสอบได้แล้วก็ไปเรียนต่อปริญญาโท ไปอินเดีย ก็อยู่อย่างนักบวชนอกรัตนนครอยู่ ไม่ได้ละเลิกอะไร ไม่มีการดูแล ไม่มีการชี้แนะจากผู้ที่เกี่ยวข้อง สมภารก็ไม่ชี้แนะไม่ให้อะไร ให้ตั้งค้ำก็ไม่ให้ แนวทางก็ไม่ได้ชี้แนะให้เขาเกิดปัญญา เกิดความเข้าใจ เพราะว่าสมภารก็รับมาจากองค์ก่อน องค์ก่อนทำอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ไม่ทั้งสิ่งที่มันไม่ถูกต้อง ไม่ได้ทำสิ่งที่ควรทำ วัดในกรุงเทพฯ มีกี่วัดที่สอนอย่างนี้ มีแต่หมดทุทั้งนั้น เอาวิชชาหมดมาเป็นสธนะ เป็นที่พึ่ง ไม่ได้พึ่งธรรม ไม่ได้สอนให้เขาเข้าใจ ห่างจากธรรมเยอะ แต่ไม่มีใครพูดความจริง ทำให้เสื่อมลง ที่ดูแลหมู่ชาวจีนก็ทำแต่เดรัจฉานวิชาให้คนจีนถวายเป็นปัจจัย (หากถามว่า ควรจะทำหรือไม่) ท่านตอบว่า มันไม่ใช่เรื่องของศาสนา เราไม่ทำซะดีกว่า ถ้าทำมากมันก็เลอะ ทำกันใหญ่ ถ้ารู้ว่ามันไม่ใช่เรื่องที่ดีควรทำก็ควรทิ้งต้องสอนเขา เขาอยากได้อะไร พวกมาวัดพบท่านกล่าวว่า หนูตั้งใจที่ได้พบหลวงพ่อ หลวงพ่อมืออะไรจะให้หนูบ้าง ท่านตอบว่าไม่มีอะไร อันที่เป็นวัตถุนั้นไม่มี ไม่มีพระเครื่อง ไม่มีตะกรุด ไม่มีอะไรทั้งนั้น มีแต่ธรรม ฟังให้ดี ก็เลยบอกว่า คิดเรื่องดี พูดเรื่องดี ทำเรื่องดี คบคนดี ไปสู่ที่ดีๆ ทำไปเถอะ เดี่ยวเจริญเอง ระวังโดยเฉพาเจ้าอาวาสประกาศไปเลยว่าวัดนี้ไม่มีสัลลพพตปราคาส ไม่มีการกระทำแบบเดรัจฉานวิชา ปฏิรูปเลย องค์กรทำมาเราก็ไม่รับรองอะไร เลิกดูสิ มันจะตายไหม คนเราชั่วมีให้ฉัน คนตาบอดนำคนตาบอดมันไปไม่รอดหรอก มันต้องตาดีนำคนตาบอดถึงจะไปรอด

พระคุณท่านกล่าวสรุปว่า มันต้องทำทั้ง 2 อย่างควบคู่กันไป [ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์] พัฒนาตัวเราให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน แล้วพัฒนาชาวบ้านให้ดีขึ้น ให้ฉลาดขึ้น ให้ตื่นตัวให้มองไว ให้ก้าวหน้า นี่เป็นเรื่องสำคัญ ถ้าคนมันหลับไม่ตื่นก็ไปไม่รอดต้องพยายามปลุกใจให้ตื่น อย่าคิดเอาลาภสักการะ พระมาอยู่กรุงเทพฯ ถ้าไม่เรียนหนังสือก็มา

เป็นหมอดู หมอพรหม หมอเสก ลงเลขลงยันต์ ทำตนเป็นคนขลัง ๆ บำ ๆ บวม ๆ พระขลังคือพระ-
บ้า ไม่ได้เรื่องอะไร ชั่งตัวเองไว้ในกรอบของความมืด ไม่ก้าวหน้า เดียวนี้พระไม่ได้รับรักพระพุทธเจ้า
เอาพระพุทธเจ้ามาขาย ทำเป็นรูปเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง แล้วก็ขาย ไม่ได้ยึดอุดมการณ์ ไม่ได้ยึดแนว
ทางของพุทธองค์ ไม่ขึ้นสอนคน แล้วคนมันจะดีขึ้นได้อย่างไร

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระราชกวี ท่านมองว่า ในอนาคตพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ควรเน้นบทบาทด้านการศึกษามากที่สุด เนื่องจากการศึกษาจะช่วยส่งเสริมด้าน
อื่นได้ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหาร ปกครอง การสงเคราะห์ และการเผยแผ่ เหล่านี้มันเริ่มมาจาก
การศึกษาทั้งนั้น ต้องให้การศึกษาอย่างขนานใหญ่ และพระสงฆ์ในฐานะนักทรัพยากรมนุษย์ต้อง
ปฏิบัติตัวตามพุทธบัญญัติ นั่นคือจุดยืน หากขาดจุดยืนแล้วก็ยากที่จะเป็นนักพัฒนาทรัพยากร
มนุษย์ได้ เพราะคนที่จะศรัทธานั้นเขาจะดูพื้นฐานคือศีลก่อน คงหนีไปไม่ได้ และศีลเป็นรากฐาน
ของความน่าเชื่อถือและความศรัทธาด้วย สำหรับทางด้านไสยศาสตร์ เราไม่จำเป็นต้องไปติดอยู่
กับสิ่งเหล่านั้น แต่การที่พระสงฆ์รู้เป็นสิ่งที่ดี แต่อย่าหลงติดในนั้น หากจะรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาให้
คนที่เชื่อในไสยศาสตร์ก็ได้ อยู่ และอย่านำไสยศาสตร์มาหาเลี้ยงชีพ นั่นเป็นอนาถา (การแสวงหา
ไม่สมควร) เป็นการใช้เพื่อป้องกัน เพื่อกำจัดสิ่งเหล่านั้น ในส่วนที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
เราต้องมองว่ามนุษย์ทุกคนต้องได้รับการพัฒนา ไม่จำเพาะแต่พระสงฆ์สามเณร แต่ใครก็ตามที่ยัง
พร่องอยู่ในส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็สมควรได้รับการพัฒนา แม้จะเป็นคุณุหัตถ์ที่เราจะต้องให้เขาได้รับ
การพัฒนาด้วยการเผยแผ่ธรรมของเราเป็นสิ่งจำเป็น ตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ ได้เปิด
โอกาสให้มีการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาในระบบ นอกกระบบ ซึ่งเป็นการเปิดกว้างให้นักพัฒนา
ทรัพยากรมนุษย์ได้ดำเนินการได้ บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ
(1) พัฒนาด้านตนเองขึ้นไปเรื่อย ๆ (2) พัฒนาผู้อื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าสถาบันสงฆ์จะให้การส่งเสริม
และสนับสนุนแค่ไหน ณ เวลานี้คิดว่ายังไม่พอ ก็เป็นห่วงว่า พอพระสงฆ์จะพัฒนาตัวเองขึ้นมา ก็มี
คนบางกลุ่มที่มีความเห็นที่ขัดแย้งกัน พูดจาไม่น่าฟัง นั่นคือพวกดักดานนิยม อย่างไรก็ตามใน
ฐานะพระสงฆ์จะต้องดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตัวเองให้สมบูรณ์ทั้งทางด้านศีล สมาธิ ปัญญา ขาดไม่
ได้และในขณะที่สมบูรณ์แล้วหรือยังไม่สมบูรณ์ ก็จะต้องทำประโยชน์ สงเคราะห์ผู้อื่นด้วย ตาม
พุทธโอบายของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และ
ความสุขแห่งชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ปวงมนุษย์
และเทวดาทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งาม
ในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะครบ
บริบูรณ์บริสุทธิ”

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม ท่านมองประเด็น
นี้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรมีหน้าที่ต่อไปนี้ คือ

1. ปริยัติ ศึกษาให้ความรู้แตกฉานในพุทธธรรมและวิชาอื่นๆ พอสมควร
 2. ปฏิบัติ ต้องมีการปฏิบัติ คือยึดมั่นในศีล สมาธิ ปัญญาตามสมควร และแน่นอนต้องมีหน่วยงานที่ช่วยเหลือเกื้อกูล
 3. ปฏิเวธ ต้องมีผลที่แสดงออกมาเป็นความสะอาด สว่าง สงบ ทางกาย วาจาใจ เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของมวลชน
 4. เทศนา คือสั่งสอนอบรมประชาชน ต้องมีการฝึกฝนอบรม มีหลักสูตรกันอย่างจริงจัง เพราะมันไม่ใช่ทุกคนจะทำได้ แต่ถ้ามีหลักสูตรมาฝึกฝนอบรม หลายคนสามารถทำได้
 5. พัฒนา คือ เราต้องให้มนุษย์สมบัติ ประโยชน์ปัจจุบันแก่ชาวบ้าน โดยมากเราไปให้ประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ว่าลืมประโยชน์ปัจจุบัน เพราะในบางถิ่นบางท้องที่ เราอาจจะต้องมาช่วยชาวบ้านในแง่พัฒนาบ้าง
 6. ปรีชากิจ คือ พระสงฆ์เอง เวลาญาติโยมเขามีปัญหาเขาก็มาหา ที่นี้ ถ้าเขามาหาเราต้องช่วยแก้ปัญหาให้เขาได้ โดยพระเป็นผู้รอบรู้ ศึกษาค้นคว้า วิชาต่างๆ ด้วยตัวเอง เขามาปรึกษาเรื่องอะไรก็แนะนำเขาได้ คือให้เราเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน ชาวบ้านมาแล้วได้ความสบายใจกลับไป
 7. ไกล่ลัดประชาชน ประชาชนในที่นี้ หมายถึงประชาชนชั้นรากหญ้า เพราะว่าพุทธศาสนาของเราอยู่ได้เพราะคนเหล่านี้ คนเหล่านี้อาจจะไม่รู้เรื่องศาสนามากนักแต่ศรัทธามีและก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระ เขาไม่แยกพระกับชาวบ้าน ชีวิตพระกับฆราวาสเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เขาไม่ได้มององค์นั้นไม่ดี องค์โน้นไม่ดี ปัญญาชนเขาแยกพระกับโยม ดังนั้น ศาสนาอยู่ได้เพราะชาวบ้าน เพราะฉะนั้น ต้องไกล่ลัดประชาชน พระบางรูปพอมีชื่อเสียงหน่อยก็ไม่ค่อยอยู่วัด อันนี้เสียหายเหมือนกัน เพราะจะทำให้ญาติโยมห่างออกไป พอญาติโยมห่างออกไป ศาสนาอื่นเข้าแทรก เพราะฉะนั้นต้องไกล่ลัดประชาชนชั้นรากหญ้าเข้าไว้
 8. อนุรักษ์วัฒนธรรม เราต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์วัฒนธรรมทั้งวัฒนธรรมแบบไทย ภาษาไทย ศิลปแบบไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ต่อด้านสิ่งไม่งามที่มาจากภายนอก มีความกล้าหาญทางจริยธรรมตามสมควร ให้นำชาวบ้านได้ ถ้าพระเข้มแข็ง ชาวบ้านยากที่จะไปเป็นโสเภณี หรือไปทำอะไรเสียๆ หายๆ
- พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ควรปฏิบัติตัวอย่างไรนั้น ท่านกล่าวว่า เหล่านี้มันครอบคลุมอยู่แล้วนะ แต่ว่าอย่างไรก็ตาม คนมองพระในแง่เป็นสมณศากยบุตร เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราควรระวังก็คือ ความประพฤติปฏิบัติส่วนตัว ต้องประพฤติให้เป็นผู้มีอุดมการณ์ของพระคือสู้กับกิเลส โลก โกรธ หลง ถ้าเราแสดงสิ่งตรงข้ามกับสิ่งเหล่านี้ให้เขาเห็นแสดงว่าเราไม่มีอุดมการณ์ แทนที่จะต่อสู้กับกิเลสกลับไปเป็นพันธมิตรกับกิเลส เขาก็จะหมดความศรัทธาเลื่อมใส เพราะฉะนั้น ต้องระวังสิ่งเหล่านี้
- ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านกล่าวว่า ต้องรู้จักตัวเราเอง รู้จักศักยภาพ รู้จักที่จะถ่ายทอดความรู้ของเราให้กับเพื่อนสหธรรมิก ให้กับโยม ที่สำคัญปัจจุบันนี้

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านกล่าวว่า ต้องรู้จักตัวเราเอง รู้จักศักยภาพ รู้จักที่จะถ่ายทอดความรู้ของเราให้กับเพื่อนสหายมิตร ให้กับโยม ที่สำคัญปัจจุบันนี้ ไปสู่ออนาคต มันมีปัจจัยหลักซึ่งการพระศาสนาไม่เข้าใจเลย คือ โครงสร้างทางสังคมมันอยู่ดีธรรม และรุนแรง และโครงสร้างอันนี้ คณะสงฆ์ก็ยอมรับ ไม่เห็นว่าผิดแต่อย่างใด โครงสร้างของท่าน เป็นโครงสร้างของระบบศักดินา การเอาวัดเอาเปรียบคนยากจนจากบริษัทใหญ่ พระสงฆ์รุ่นใหม่ ควรเข้าใจประเด็นเหล่านี้ การเข้าใจไม่ใช่ไปเกลียดเขา ขณะเดียวกันก็ต้องเกื้อกูลเขา รู้เท่าทันเขา มิฉะนั้นแล้วเราก็จะไม่เห็นว่าผิด ในการที่จะรับเงินจากบริษัทเหล่านี้ สมณะรุ่นต่อไปต้องศึกษา และเข้าใจเรื่องเหล่านี้ ไม่ใช่อยู่เฉยๆ ต้องเข้าใจความอยู่ดีธรรมในสังคม สามารถเข้าใจ เกื้อหนุนให้เกิดการแก้ไขอย่างสันติวิธี แก้ไขตามกลไกของอารยธรรม เราไม่ใช่วิธีแบบมาร์กซิสต์ ไม่สอนให้เกลียดคนรวย แต่ต้องรู้เท่าทันคนรวย คนรวยส่วนใหญ่ เขารวยเพราะเอาเปรียบสังคม และกฎหมายเอื้ออำนวยให้เขาได้เอาเปรียบสังคม คณะสงฆ์ไม่ถนัดในเรื่องนี้เลย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ท่านมองประเด็นนี้ว่า สถาบันสงฆ์เองควรจะปรับตัวของตัวเอง ต้องรู้ตัวเองว่าเป็นอะไร ปรับตัวให้ได้ คือ ที่สำคัญที่สุด ต้องกวาดบ้านตัวเองให้ดี แล้วก็มิของดีในบ้าน แล้วก็รู้คุณค่าว่าเป็นของดี เป็นเพชร เป็นแก้วมณีที่มีคุณสมบัติอันล้ำค่า แล้วคุณสมบัตินี้มีประโยชน์ไม่ใช่เฉพาะที่บ้านตนเอง ยังมีประโยชน์สำหรับบ้านอื่นด้วย สังคมอื่นด้วยที่อยู่แวดล้อม แล้วก็พยายามที่จะแจกจ่ายของดีนี้ให้คนอื่นด้วย พูดเป็นรูปธรรมหมายความว่า พระสงฆ์เองต้องศึกษาหลักธรรมทางศาสนา ปฏิบัติตนให้เป็นปูชนียบุคคล เป็นบุญเขต ให้เป็นผู้นำด้านสติปัญญา เสร็จแล้วก็นำเอาของดี เพชรนิลจินดา คือหลักคำสอนของพุทธศาสนาไปให้คนอื่นเขาดู ไปให้คนอื่นเขาเห็นว่านี่มีค่า ไม่ใช่มีค่าเฉพาะวัตถุที่ชี้ให้ดู แต่ตัวฉันก็มีค่า เขาจะได้เห็นคุณค่าของแก้วมณีคือหลักคำสอนของพุทธศาสนาแล้วเห็นคุณค่าของผู้ที่นำมาให้ดูด้วย แล้วก็จะได้เป็นแบบอย่างในการสอนคนอื่น คนอื่นจะได้เชื่อฟัง เอาของนี้ไปแจกจ่ายคนอื่น เช่น สอนหลักคำสอนพุทธศาสนาให้แก่เขา ไม่ใช่สอนแต่ปากแต่ตนเองปฏิบัติได้ตามนั้นด้วย เสร็จแล้วเขาก็จะเห็นความศักดิ์สิทธิ์ของคำสอน ความศรัทธาก็เกิดขึ้น เพราะผู้สอนเขาก็ปฏิบัติตัวดี แล้วถ้าทำอย่างนี้ได้ พระสงฆ์ก็จะเป็นผู้นำทางด้านสติปัญญา ผู้นำทางสังคม จะเอาอะไรก็ยอมได้ สมมติว่าทางรัฐเขาไม่ให้ความสนใจเรื่องการศึกษาโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานพุทธศาสนาก็ไปชี้เขาได้ ก็บอกว่า มันยังขาดพุทธศาสนาเป็นหลักเอาออกจากการศึกษาไม่ได้ พระสงฆ์ก็จะเป็นผู้นำทางสติปัญญา จริงอยู่ พระสงฆ์อาจจะไม่มีความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา เหมือนเขา ไม่จำเป็น ในการพัฒนาคนสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงส่วนประกอบหลักพัฒนาคนคือหลักธรรมทางพุทธศาสนา พระสงฆ์ต้อง (1) เป็นพระสงฆ์ที่ดี พระที่รู้ว่าพุทธศาสนาดี และ (2) เสร็จแล้วก็สอนคนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นผู้พาเขาทางด้านสติปัญญาแล้วไปชี้ได้ ในกรณี เช่น การออก พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ เขาออกมาไม่สมบูรณ์ พระสงฆ์

ก็ควรจะรู้เรื่องเหล่านี้ แล้วไปชี้ให้เขาดูว่า ทำอย่างนี้ไม่เอื้อต่อการปกครองคณะสงฆ์นัก ต้องทำอย่างนี้จึงจะถูกต้อง อย่างนี้เป็นต้น นั้นแหละจะประสบความสำเร็จ แล้วจะกลับมาเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ¹เหมือนเดิมดังในอดีต

ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์กล่าวสรุปว่า พระสงฆ์ต้องขัดในประเด็น หลักของพุทธธรรม การพัฒนาตนตามหลักพุทธศาสนาต้องขัด ต้องเข้าใจขัดแจ้ง ถ้าเข้าใจไม่ชัดมันจะเขว ถ้าจะกล่าวกันภาพกว้าง ๆ ก็คือ ต้องเข้าใจว่า มนุษย์พัฒนาได้ มนุษย์มีศักยภาพในตัวเราเอง แล้วระบบการฝึกตนการอบรมตามหลักของพุทธศาสนาก็คือการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา ชั้นเตรียมการก็คือสิ่งแวดล้อม และการฝึกรู้จักคิด คิดให้เป็น แล้วมาเข้าสู่กระบวนการไตรสิกขาคือหลักมรรคมีองค์ 8 ก็ฝึกฝนเน้นในด้านการฝึกฝนในด้านศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อฝึกฝนแล้วเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติ พัฒนาทั้ง 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และธรรม ที่ทางโลกกล่าวว่า การพัฒนาทางด้านสติปัญญา และอารมณ์นั้น มันแคบไป เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ก็เป็นผู้ที่ตัวเองพร้อม ทำประโยชน์แก่คนอื่นได้พร้อม มีคุณธรรมที่เด่นก็คือ ตัวเองมีปัญญาเข้าใจแจ่มแจ้ง และมีกรุณาช่วยเหลือคนอื่น การไปช่วยเหลือคนอื่น ก็คือพยายามไปทำให้เขาดูว่า ทำอย่างนี้ ไปชี้ให้เห็นถึงแก่นของหลักธรรม ให้แยกให้ออกว่าอันไหนแก่นอันไหนเปลือกกระพี้ ทั้งหมดนี้ก็อยู่ที่เราจะประจักษ์แจ้งเห็นจริงหรือเปล่านั้นเอง

สรุปว่า ท่านผู้ทรงคุณวุฒิมองพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคตว่า พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำหรือผู้ชี้นำสังคมไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งการที่จะทำอย่างนั้นได้ พระสงฆ์จะต้องมีคุณภาพปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างแก่คนในสังคม นอกจากนี้ การทำงานยังต้องเป็นเชิงรุกมากขึ้น เข้าใจปัญหาโครงสร้างทางสังคม พร้อมทั้งมองสังคมให้ละเอียดอย่างรู้เท่าทันสิ่งเหล่านั้น โดยต้องอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนา กล่าวคือ พระสงฆ์เองก็ต้องมีคุณภาพ มีความประพฤติดีงาม ดำรงตนในพระธรรมวินัย ต่อจากนั้นจึงเผยแพร่ธรรมะไปสู่คนรอบข้างโดยผ่านกระบวนการใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อช่วยจรโลงโลกให้มีความสงบร่มเย็นตลอดไป

¹ ในความหมายนี้ จากที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมจากคำสัมภาษณ์ในส่วนที่จะสื่อถึงบทบาทการเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณ ของผู้ทรงคุณวุฒิท่านนี้ในหน้าที่ 104, 117 และ 131 นั้น คือ ต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาตัวเอง ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของตนเอง ไปสอนเขาโดยที่ตัวพระสงฆ์เองจะต้องปฏิบัติตัวดีด้วย กล่าวคือ ไม่ใช่สอนแต่ปาก แต่ตนเองปฏิบัติได้ตามนั้นด้วย เป็นผู้นำเขาด้านสติปัญญา สอนเพื่อให้เกิดปัญญา ไปชี้ให้เห็นถึงแก่นธรรม ให้แยกให้ออกว่าอันไหนเปลือกอันไหนกระพี้ และอันไหนแก่น (หน้า 130-131)

บทที่ 5

อภิปรายผล ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยค้นคว้าจากเอกสารและหนังสือพร้อมกับการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยจะกล่าวในบทนี้ 4 ประเด็น คือ

1. การอภิปรายผล ผู้ศึกษาจะแบ่งหมวดของการอภิปรายผลเป็น 5 หมวด เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

- สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในประเทศไทยในส่วนของสถาบันสงฆ์และปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบันในปัจจุบัน

- บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์

- บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

- บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

- บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

2. ข้อสรุป

3. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

5.1 การอภิปรายผล

5.1.1 สภาพทั่วไปของพระพุทธรศาสนาในประเทศไทยในส่วนของสถาบันสงฆ์และปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกของสถาบันในปัจจุบัน

นับจากอดีตกล่าวคือตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาที่พระพุทธรศาสนาได้เข้ามาอยู่และเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนไทย [อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรทางประวัติศาสตร์] บุคลากรทางศาสนาทั้งที่เป็นสถาบันและปัจเจกบุคคลก็ได้ทำหน้าที่อย่างแข็งขัน ทำให้สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหลักในสังคมนับแต่นั้นเป็นต้นมา โดยการเป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่งทำหน้าที่แทบจะทุก

อย่างของชุมชน ไม่ว่าจะเป็น พระสงฆ์ดำรงตนเป็นที่ปรึกษาของชุมชน ศาลาการเปรียญของวัดก็เป็นศาลาประชาคม และที่สำคัญคือเป็นแหล่งพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนนั่นคือการทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาของคนทุกชนชั้นในสังคม ทำให้สถาบันศาสนามีส่วนในการกำหนดความเจริญและพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน นั่นเป็นสิ่งที่คนรุ่นก่อนๆ เห็นคุณค่าของสถาบันศาสนา ต่างพากันให้ความเคารพนับถือบูชาการทางศาสนาเป็นอย่างมาก และต่างก็นับสนนอุปถัมภ์ตอบแทนเพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้ศึกษาปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยขององค์พระบรมศาสดา เพื่อจะได้นำหลักธรรมนั้นๆ มาสอนพวกเขาอีกต่อหนึ่ง นับว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงเอื้อเฟื้อตอบแทนกันมานับแต่บัดนั้น

กาลต่อมา เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น มีชุมชนมากขึ้น มีวิวัฒนาการด้านต่างๆ เข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น ทำให้สังคมไทยหันไปรับเอาวัฒนธรรมเหล่านั้น มีระบบการจัดการแบบใหม่เข้ามา มีการตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ออกไปจากวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนไปสู่รัฐมากขึ้น รวมทั้งการตั้งโรงเรียนไปสู่รัฐทั้งหมดแม้ว่าโรงเรียนจะตั้งอยู่ภายในวัดเองก็ตาม

กล่าวในส่วนของสถาบันสงฆ์ เมื่อสังคมภายนอกได้หันไปหาสิ่งที่เข้ามาใหม่ในสังคมพร้อมกับลดหรือตัดบทบาทต่างๆ ของสถาบันสงฆ์แล้ว แทนที่วัดหรือสถาบันสงฆ์จะปรับตัวรับความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมนรอบข้าง กลับปิดประตูและทำหน้าที่สอนและพัฒนาศักยภาพของตนไปตามยถากรรม บทบาทที่เคยมีในชุมชน ก็ลดลงโดยอัตโนมัติ เพราะความเจริญอย่างรวดเร็วของสังคมที่อยู่รอบๆ วัด ทำให้สถาบันสงฆ์ถูกปล่อยให้ทำหน้าที่เพียงด้านพิธีกรรม ซึ่งนับวันความสำคัญที่คนในสังคมมองเห็นกลับลดน้อยลง จนบางยุคบางสมัยมีการกล่าวถึงขนาดว่าให้ยุบสถาบันสงฆ์ด้วยซ้ำไป ทั้งนี้เป็นเรื่องซึ่งได้ว่า สถาบันสงฆ์นั้นแทบจะไม่ใช่ที่ต้องการของสังคมสมัยใหม่หรือไม่จำเป็นต่อสังคมยุคปัจจุบันอีกต่อไป

ผู้ศึกษาเห็นพ้องกับท่านผู้ทรงคุณวุฒิ (พระธรรมโกศาจารย์, สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) ที่กล่าวว่าสถาบันสงฆ์อยู่ในช่วงที่เสื่อมโทรม อ่อนแอ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันหรือองค์กรและปัจเจกบุคคล ถึงแม้ว่าจะมีอยู่บ้างในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลที่ทำหน้าที่ของตนอย่างแข็งขัน เช่น พระนักพัฒนาทั้งหลายที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ แต่ก็ก็เป็นกลุ่มที่ทำงานโดยขาดการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจในเบื้องบนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการทำงานอย่างเดียวดาย ไม่มีทิศทาง (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์) บางทีก็ไปขัดกับพระเถระที่มีอำนาจในท้องถิ่นๆ อีกต่างหาก ทำให้หลายรูปรู้สึกท้อแท้ จนบางครั้งต้องปรับตัววางเฉยหรือไม่สนใจที่จะทำอะไรเลย ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมขึ้น เพราะหากจะศึกษาจากอดีตแล้ว สถาบันสงฆ์นับว่าเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งที่จะชี้นำสังคมเพื่อไม่ให้ไปในทางที่ไม่ดี แม้กระทั่งการที่ยับยั้งพระมหากษัตริย์ไม่ให้กระทำการใดๆ ที่เป็นการสร้างความเสื่อมเสียให้กับพระมหากษัตริย์เองและมีผลกระทบต่อสังคมส่วนรวม ดังกรณี สมเด็จพระสังฆราชเสด็จเข้าวังพร้อมกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่เพื่อให้องค์มหากษัตริย์คือสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอภัยโทษให้กับเหล่าทหารที่ตามเสด็จไม่ทันในการทำสงครามยุทธหัตถี และสมเด็จพระนเรศวรก็ทรงตรัส

อภัยโทษตามคำขอของพระมหาเถระเหล่านั้น อันแสดงออกถึงความนับถือที่คนทุกหมู่เหล่าในสังคมมีให้แก่พระสงฆ์ และภายหลังจากนั้นมาพระสงฆ์ก็ผู้นำด้านต่าง ๆ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาการต่าง ๆ ทั้งด้านอักษรศาสตร์ การแพทย์ จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น แม้ในสมัยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสนั้น พระองค์ก็นับเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างสูงยิ่งในสังคมไทยสมัยนั้น

หากจะถามว่า เหตุใดสถาบันสงฆ์ซึ่งเคยเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมสถาบันหนึ่ง โดยเป็นสถาบันที่ชีวิตจริยธรรมคุณธรรมของคนในสังคมจึงถูกมองอย่างนั้น ทั้งนี้เนื่องมาแต่การปฏิรูปประเทศในสมัยของรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ได้ปฏิรูปประเทศแทบทุกทางไม่ว่าจะเป็นทางการแพทย์ การศึกษา การปกครอง การประปา การติดต่อสื่อสาร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นับเป็นสิ่งที่ดี เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศให้เทียมทันกับอารยประเทศในสมัยนั้นที่ประเทศมหาอำนาจต่างพากันแสวงหาอาณานิคมนอกทวีป ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่าประเทศเหล่านั้นเป็นประเทศป่าเถื่อนล้าสมัย จะเข้าไปเพื่อพัฒนา และด้วยสายพระเนตรอันยาวไกลขององค์พระประมุขของชาติ จึงทรงปฏิรูปประเทศครั้งใหญ่ หน่วยต่าง ๆ ในประเทศต่างได้รับการพัฒนาอย่างทั่วถึง รวมทั้งสถาบันสงฆ์ด้วย โดยพระองค์ได้ทรงตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทยขึ้นที่วัดมหาธาตุ ให้ชื่อว่า มหาธาตุวิทยาลัย (นับเป็นแห่งแรกที่ใช้คำว่าวิทยาลัย) เพื่อเป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูง และทรงตั้งมหาวิทยาลัยต่อมา ทั้งนี้ก็เพื่อพัฒนาสถาบันสงฆ์ให้มีศักยภาพเพื่อเอื้อต่อการพัฒนาและปรับสถานะของตนเพื่อให้ดำรงตำแหน่งผู้นำทางจิตวิญญาณตลอดไป ซึ่งรูปการดูว่าจะเป็นไปได้ด้วยดีเมื่อมีการร่วมมือกันสร้างการศึกษาให้กับพลเมืองของประเทศชาติโดยให้พระสงฆ์เป็นแกนนำ ด้วยว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากที่สุดในชุมชน มีการจัดตั้งโรงเรียนในวัดอย่างเป็นรูปแบบโดยมีพระสงฆ์เป็นทั้งครูและผู้บริหารการจัดการศึกษา ซึ่งแน่นอนว่า ด้วยวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่ดี ก็เป็นการทำตัวอย่างให้กับคนในชุมชนได้เห็นเป็นอย่างดี นั่นคือการสอนนอกกรอบแบบ คือ การสอนด้วยพฤติกรรมที่แสดงออกอันเต็มไปด้วยคุณธรรมภายในของพระสงฆ์

การประสานงานร่วมมือกันของรัฐกับสถาบันสงฆ์ก็มีอันพลันหยุดลงเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จสวรรคต รัชกาลที่ 6 ทรงแยกการศึกษาของรัฐกับพระสงฆ์ออกจากกัน ให้พระสงฆ์จัดการศึกษาในส่วนของตัวเอง รัฐก็รับเอาการศึกษาของรัฐไปจัดเอง แต่ในสมัยนั้นด้วยว่ารัฐยังไม่เข้มแข็งพอ ถึงจะกล่าวว่ารัฐจะจัดการศึกษาให้กับพลเมืองเอง แต่จากที่เคยคุยกับผู้สูงอายุในต่างจังหวัดเมื่อย้อนหลังไปสัก 60-70 ก็ยังมีการเรียนโดยพระสงฆ์เป็นครูสอน และพระสงฆ์เป็นครูใหญ่ ดังที่หลวงพ่อบุญญาภิเคยเป็นครูสอนหนังสือในสมัยเป็นสามเณรเมื่ออายุ 18 ปีที่จังหวัดระนองนั้นเป็นตัวอย่าง (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2534: 45)

เมื่อรัฐเอาหน้าที่ต่าง ๆ ออกไปจากพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์กับชาวบ้านเริ่มห่างเหินกันไปตามลำดับ และยังสังคมภายนอกหันหน้าไปรับเอาวัฒนธรรมและความเจริญที่ไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมซึ่งพร้อมกันกับการปิดประตูของสถาบันสงฆ์ที่จะรับเอาวัฒนธรรมการเหล่านั้นด้วยแล้ว ก็ยิ่ง

ขยายความห่างเหินให้มากยิ่งขึ้น สถานการณ์และปัจจัยเหล่านั้นได้ค่อยๆ ผลักดันให้สถาบัน-สงฆ์ที่ไม่ยอมปรับตัวให้ออกจากกระบวนการพัฒนาเหล่านั้น พร้อมกันนั้นก็ค่อยๆ ทำให้พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงมาเป็นแค่การประคองสถาบันให้มีอยู่ในสังคมเพื่อเป็นตัวแทนหรือหัวหน้าที่จะคอยทำพิธีกรรมเท่านั้น หากได้มีความสามารถที่จะชักนำหรือแนะนำทางด้านจิตวิญญาณแก่พวกเขาอีกต่อไป ทั้งฝ่ายรัฐก็ไม่สนใจในอันที่จะทะนุบำรุงสถาบันสงฆ์ดังเช่นในอดีตที่พระมหากษัตริย์ได้เคยปฏิบัติมา เพราะภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐก็รับเอาแต่อำนาจการปกครองมาไม่รับหน้าที่ในการทะนุบำรุงศาสนาด้วย (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) อันนำไปสู่ความเสื่อมในปัจจุบัน ดังพระมหาวินัย ปุณฺณญาโณ (2544: 25) ได้กล่าวถึงสาเหตุสำคัญในการเสื่อมถอยของพระสงฆ์ คือ

1. เรื่องการศึกษา สถาบันการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะระบบเก่าที่ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวชี้ชวนให้เกิดความสนใจ เพราะคุณค่าจากการเรียนเป็นไปตามที่ฝ่ายบ้านเมืองกำหนดคุณค่าให้ บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการศึกษา หรือพระสงฆ์ที่จะสามารถช่วยจัดการศึกษาให้ได้ กลับไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร พระมหาเถระที่มีอำนาจในการจัดการศึกษา ไม่สามารถทุ่มเทชีวิตจิตใจได้อย่างจริงจัง กลับทุ่มเทงานทางการปกครองหรืองานกิจกรรมสังคม การก่อสร้าง เช่น กิจนิมนต์ แม้งานการพระพุทธศาสนาซึ่งนับวันจะหาผู้ที่รู้จริงเข้าไปสอนยากเต็มที เพราะพื้นฐานทางการศึกษาพระพุทธศาสนายังไม่แน่นชัดเท่าที่ควร กล่าวคือ ปัจจุบันพระสงฆ์ไม่รู้เรื่องพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

2. เรื่องสมณศักดิ์ ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย แต่ผลเสียดูจะมีมากกว่า เพราะการมีสมณศักดิ์แต่ละครั้ง สร้างปัญหาให้กับสังคมเป็นพื้นฐาน มีการเรียไร จัดงานต้อนรับอย่างใหญ่โต โดยเฉพาะในส่วนภูมิภาค ที่จัดให้มีการฉลองอย่างสิ้นเปลือง ทั้งที่การได้สมณศักดิ์มีทั้งความสะอาดไม่สะอาดและไม่สุจริตใจ อาศัยปัจจัยในการวิ่งเต้นเพื่อให้ได้มาโดยไม่สุจริตใจก็มี ผู้ที่ทำงานในต่างจังหวัดที่ลำบาก อดทน กับผู้ที่กำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือ ทำงานการศึกษา มักจะไม่ได้รับการพิจารณา นอกจากบรรดาผู้ที่ทำงานทางด้านการสร้างวัดหรือการบริจาคเอาหน้า ไม่จริงใจ เสนองานให้พิจารณาเป็นรูปธรรมได้ มักจะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งหรือเลื่อนสมณศักดิ์ โดยเฉพาะสมณศักดิ์ที่สูงๆ จะมาอยู่เฉพาะในเขตเมือง ทั้งที่พระสงฆ์ในต่างจังหวัดทำงานคลุกคลีกับชุมชนมากที่สุด กุมหัวใจของประชาชนได้มากที่สุด ทำให้ประชาชนผูกพันกับพุทธศาสนาได้มากกว่าพระสงฆ์ที่อยู่ในเมือง แต่พระสงฆ์เหล่านั้นกลับได้รับการเหลียวมองน้อยที่สุด ปัจจุบันการได้มาซึ่งสมณศักดิ์มักไม่ได้ด้วยคุณธรรม แต่มักได้มาด้วยการเจือจุนในผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

3. เรื่องหน้าที่ ตำแหน่งหน้าที่ในคณะสงฆ์ บางรูปมีหน้าที่เกินกว่าหนึ่ง ซึ่งทำให้การทำงานไม่สิ้นไหล องค์การการทำงานไม่มีสถานที่ทำงานเป็นสัดส่วน เอกสารเก็บไม่เป็นที่ ไม่มีกระบวนการสารบรรณให้ปรากฏชัด การที่พระสงฆ์รูปหนึ่งมีหน้าที่เกินกว่าหนึ่ง ทำให้พระสงฆ์รูปนั้นมีอำนาจในการตัดสินใจมากเกินไป การมีอำนาจเกินกว่าหนึ่ง จึงทำงานเป็นไปไม่สะดวก และกลายเป็นศูนย์รวมอำนาจ ทำให้จิตใจหลงไหลอยู่ในอำนาจ และมักใช้อำนาจไปในทางผิด หากพระเถระรูป

นั้นจิตใจไม่มีคุณธรรมหรือไม่มีความเมตตา ก็จะเป็นผลเสียต่อการบริหารงานได้

4. ความไม่เที่ยงธรรมของพระสงฆ์ พระสงฆ์บางรูปมีการลู่อำนาจในโลภะ โทสะ และโมหะ มากกว่าประชาชนทั่วไป บางรูปก็แฝงไว้ด้วยอคติ มีความลำเอียงค่อนข้างสูง ก็เลสหักมวาทที่ห้ามประชาชน กลับมาอยู่ในตัวพระสงฆ์บางรูปมากเกินไป และบางรูปเอาใจผู้ให้ลาภมากเกินไป

นอกจากนี้พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545ก: 57) ได้กล่าวถึงสถาบันสงฆ์ว่ามีความเสื่อมเช่นเดียวกัน ดังคำว่า

เรื่องความเสื่อมนี้ได้พูดมานานแล้ว พูดแล้วพูดอีก พูดจนกระทั่งว่าไม่รู้จะพูดอย่างไร บอกว่าเหมือนกับถูกพัดพามากับกระแสน้ำที่ไหลมาจนจะตกเหว ควรจะรีบตะเกียกตะกายออกจากกระแสน้ำที่มันจะไหลลงเหวเสีย โดยเฉพาะก็คือว่าปัญหาของเรามันสะสมมานาน มันหมักหมมหลายชั้น ไม่ควรจะมีแต่ดูแลแต่ผลปลายที่ปรากฏ ผลที่เกิดขึ้นมาอย่างนี้ เป็นเพียงอาการปรากฏของโรคเท่านั้น เหมือนแผลพุพอง สิ่งที่เราจะต้องแก้ก็คือเลือดเสีย ลมเสีย น้ำเหลืองเสีย อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องดูว่าสาเหตุมาจากไหน แล้วไปแก้ที่นั่น ถ้ามาดี มาพูด มาบ่นกัน เฉพาะอาการปรากฏ นี่มันแก้ไขอะไรไม่ได้ เราต้องดูว่าการที่มีปรากฏการณ์ปัญหาความเสื่อมต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏขึ้นมา นั้น เป็นเครื่องฟ้องว่าการพระศาสนาของเรา รวมทั้งวงการพุทธบริษัทนี้ ได้เสื่อมมานานแล้ว เนื่องจากเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ได้สร้างกันมา ทำให้กระแสความเสื่อมหมักหมมจนกระทั่งแสดงผลออกมาเป็นแผลพุพองเป็นต้น เพราะฉะนั้น เราจะต้องกลับไปแก้สาเหตุของมัน แต่อาการปรากฏชั่วคราวเฉพาะหน้าก็แก้ด้วย ไม่ใช่ทั้ง คือต้องแก้ทั้งสองอย่าง แก้เฉพาะหน้าระยะสั้น กับแก้ไปถึงเหตุปัจจัยระยะยาว

พร้อมกันนี้พระคุณท่านยังได้กล่าวถึงสภาพปัญหาในปัจจุบัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 20-21) ว่า

สภาพปัญหาเวลานี้ก็คือ เราพากันปล่อยให้คนที่ขาดคุณภาพจำนวนมาก อพยพหรือย้ายตัวเข้าไปอยู่ข้างในพระศาสนา จะโดยเข้าไปหลบลิ้นก็ทำตามอาศัยพักพิง พักผ่อน ทัศนกิจ หรือแม้โดยตั้งใจดีก็ตาม ในขณะเดียวกัน คนที่อยู่ข้างในแล้วก็ไม่ได้รับการพัฒนาคุณภาพ เนื่องจากคนที่เกี่ยวข้องควรจะรับผิดชอบต่างก็ไม่เอาใจใส่ที่จะจัดดำเนินการ ฝ่ายคนมีคุณภาพที่อยู่ข้างนอกแทนที่จะเข้าไปช่วยร่วมแก้ไขสถานการณ์ ก็ได้แต่นั่งดำท่อนว่าคนอื่นอยู่ข้างนอก โดยไม่ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของตัว พระศาสนาถูกทอดทิ้งอย่างนี้ ก็

ย่อมจะต้องทรุดโทรมลงไปเป็นธรรมดา

จึงกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันนี้สภาพของพุทธศาสนาในสังคมไทยอยู่ในช่วงอ่อนล้าเป็นอย่างมาก หากไม่รีบเยียวยาแก้ไขกันแล้ว ก็เป็นที่แน่นอนได้เลยว่า จากสถาบันที่มีอิทธิพลทางด้านความคิดหรือปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นสถาบันที่จะแนะนำหยุดยั้งสังคมไม่ได้เสื่อมถอยทางด้านศีลธรรมไปมากกว่านี้ ก็จะกลายเป็นสถาบันที่เสื่อมโทรมเสื่อมถอยไร้คุณค่าและเน่าเฟะไปเช่นเดียวกันกับสังคมไทยปัจจุบัน อันจะนำไปสู่ความล่มสลายทางสังคม ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่า จะเป็นสังคมชนบทที่เหลือนแต่คนแก่กับเด็กที่อยู่บ้าน สถาบันครอบครัวที่ล่มสลาย เป็นต้น โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2545ก: 58-60) ได้เสนอแนวทางที่จะแก้ไขในเบื้องต้นไว้ว่า

เราต้องให้พระที่บวชเข้ามานี้ได้เรียน คำว่า “เรียน” ก็คือได้เรียนพระธรรมวินัย ทั้งเล่าเรียนปริยัติและได้เรียนโดยการประพฤติปฏิบัติ เช่น การทำกิจวัตรต่างๆ และการฝึกจิตเจริญปัญญา ที่เรียกว่าเรียนนั้น ไม่ใช่เฉพาะต้องเรียนในห้องเรียน ไม่ใช่เรียนเฉพาะคำสอน คำว่าศึกษาหรือเรียนนี้ ก็คือเรียนด้วยชีวิตจริง จากการเป็นอยู่อย่างพระภิกษุ และฝึกฝนปฏิบัติต่างๆ คือฝึกอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญา เรียกตามหลักว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เราจะต้องพยายามฟื้นฟูให้การศึกษาเล่าเรียนมีขึ้นมาให้ได้ ผู้ที่บวชเข้ามาแล้วนี้ อย่าให้บวชเปล่า ต้องให้สมกับชื่อที่บวชเรียนให้ได้ เพราะถ้าขาดการศึกษาแล้วก็จะปฏิบัติไม่ถูก เมื่อปฏิบัติไม่ถูก พระศาสนาก็เลอะเลือน เพราะพระทำผิดทำพลาดเขวออกไป อย่างผู้ที่บวชมาแล้วบางท่านบางทีก็เจตนาดี อยากจะสงเคราะห์ชาวบ้าน ไม่ได้มีอกุศลจิตอะไรเลย แต่เพราะไม่ได้เล่าเรียน ไม่รู้ว่าอะไรเป็นหลักพระศาสนา จะแนะนำสั่งสอนเขาก็ไม่เป็น แต่อยากจะสงเคราะห์ชาวบ้าน ก็ไม่รู้จะไปช่วยเขาอย่างไร เมื่อไม่มีวิธีช่วยอย่างอื่น ก็ไปทำเรื่องนอกรัตนกอรอย เช่น ให้ห่วย เรียกว่าเป็นพวกที่เจตนาดี แต่ทำไม่ถูกต้อง เพราะไม่ได้เรียนรู้ ไม่มีธรรมที่จะสอนเขา

ส่วนอีกพวกหนึ่ง มีเจตนาไม่ดีมาแต่ต้น คือ พวกบวชเข้ามาใช้วัดเป็นแหล่งหากิน และใช้ผ้าเหลืองเป็นเครื่องมือหลอกชาวบ้าน พวกนี้เห็นได้ชัดว่า ต้องทำให้พระศาสนาเสื่อมอย่างแน่นอน ขอให้สังเกตปัจจุบัน และดูบทเรียนจากอดีตว่า พุทธศาสนานี้มักจะเสื่อมในเวลาที่เกิดภัยที่สุด เมื่อไรพุทธศาสนาเจริญที่สุดแล้วก็จะเสื่อม เพราะฉะนั้นจึงต้องระวังมาก เมืองไทยเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาเจริญมากแล้ว เพราะฉะนั้นจะต้องระวังไม่ประมาทอย่างยิ่ง เพราะความเสื่อมพร้อมที่จะเข้ามา พุทธศาสนาเสื่อมในเวลาเจริญนี้เป็นอย่างไร ก็หมายความว่า เมื่อพุทธบริษัทมีศรัทธา ญาติโยมมีความเลื่อมใสในพระศาสนา ก็ทะนุบำรุงกัน

ใหญ่ เมื่อทะนุบำรุงกันมาก คนที่บวชเข้ามาก็มีลาภสักการะมาก และเป็นอยู่สบาย บางทีญาติโยมบำรุงอย่างชนิดบำเรอหรือปรนเปรอเลย เมื่อเป็นอย่างนี้ถ้าพระไม่มีสติ และไม่กวดขันให้การศึกษาให้ดี ก็จะเพลินและเห็นแก่ความสุขสบาย ก็จะทำให้เกิด (1) พระสงฆ์ก็จะประพฤติย่อหย่อนลง แล้วก็ประมาท เมื่อพระประมาทก่อนแล้ว ญาติโยมก็ประมาทตาม และ (2) พวกที่อยู่ข้างนอกก็เห็นช่องทางหรือเป็นโอกาสว่า ถ้าได้เข้ามาบวชพระแล้วก็จะสบาย หากินได้ง่าย จึงบวชเข้ามามากมายเพื่อเอาผ้าเหลืองเป็นเครื่องมือและใช้วัดเป็นแหล่งหากิน ตัวอย่างมีมาเรื่อย เช่น ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นต้น

จึงจำเป็นที่สถาบันสงฆ์จะหันมามองสภาพความเป็นจริงและปรับตัวให้ทันก่อนที่มันจะก้าวไปสู่จุดนั้น โดยเป็นการปรับที่ไม่ทิ้งหลักหรือแก่นของพุทธศาสนา เพื่อที่จะได้ดำรงบทบาทนั้น กล่าวคือ เป็นตัวเชื่อมระหว่างประชาชนกับหลักธรรมของพุทธศาสนา เป็นตัวถ่ายทอดแนวทางและวิถีของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องให้แก่สังคมตลอดไป

5.1.2 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์

มนุษย์ทุกคนที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ที่จริงแล้วก็นับตั้งแต่ลงมาเกิดในครรภ์ด้วยซ้ำไป ซึ่งนั่นเป็นแต่เพียงการรับผิดชอบของกลุ่มคนขนาดย่อมคือครอบครัว ต่อเมื่อเขาเหล่านั้นได้ลืมตาออกมาดูโลก นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นๆ ย่อมมีสิทธิที่จะมีส่วนในกระบวนการของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมนั้นๆ นับแต่การศึกษา การพยาบาล เป็นต้น และสถาบันหรือองค์กรต่างๆ ที่อยู่ในสังคมแวดล้อมเขาเหล่านั้น ต่างก็มีหน้าที่ในการหล่อหลอมคนเหล่านั้นให้มีคุณภาพเพื่อเป็นประโยชน์ต่อสังคมของตน มากน้อยต่างกันออกไป แต่จะละเลยไม่ได้ เพราะทุกส่วนต่างก็เกี่ยวสัมพันธ์กันอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรืออย่างเป็นรูปธรรมและไม่เป็นรูปธรรม

พระสงฆ์ก็เป็นกลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในสังคม แม้ว่าสถานะของพระสงฆ์จะเป็นที่ยอมรับของสังคมที่จะยอมให้อยู่เหนือกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคมก็ตาม แต่พระสงฆ์ก็ไม่พ้นไปจากความเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่องค์กรหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความสนใจ และสนับสนุนให้มีการพัฒนาแจกเช่นเดียวกันกับทรัพยากรมนุษย์เหล่านั้น ในสังคมนั้น และหากจะกล่าวถึงพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์แล้วนั้น จะต้องมองไปถึงการศึกษาของพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวชี้วัดได้ว่าพระสงฆ์เหล่านั้นจะมีคุณภาพศักยภาพมากน้อยแค่ไหน และจะเป็นการบ่งถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์อีกด้วยว่าควรจะเป็นอย่างไร ในประเด็นดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่สถาบันควรให้ความสำคัญมากที่สุดเพราะจะนำไปสู่หน้าที่หรือบทบาทด้านอื่นของพระสงฆ์ว่าจะมีคุณภาพเพียงไหน ผู้ทรงคุณวุฒิ

ได้มองเรื่องนี้ นับแต่การศึกษาของพระสงฆ์ว่า ยังไม่สมบูรณ์ และด้วยความคิดที่หลากหลายต่าง ๆ กันของผู้ทรงคุณวุฒิ อาจจะแตกต่างกันบ้างในบางประเด็น แต่เมื่อประมวลกันแล้ว จะมองว่าไม่สมบูรณ์ด้วยพระคัมภีร์ที่หนักเบาแตกต่างกัน บางท่านก็บอกว่า ผิดหมดเลย ไม่ได้เป็นแนวทางที่ถูกต้องของการศึกษาตามหลักพระธรรมวินัย แต่เป็นการหันไปศึกษาตามระบบของตะวันตกมากขึ้น ทำให้ผิดหลักการเรียนของพุทธศาสนา (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) บางท่านก็มองการศึกษาแบบเก่าของพระสงฆ์สามเณรนั้นไม่สมบูรณ์จนถึงขั้นล้มเหลว จะต้องมีการปรับปรุงอย่างมาก ทั้งการสนับสนุนจากทางผู้ที่เกี่ยวข้องก็ต้องมีอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ซึ่งผู้ศึกษาก็เห็นด้วยในประเด็นดังกล่าว เพราะการศึกษาแบบเก่าของพระสงฆ์สามเณรที่มีมามากกว่า 100 ปีแล้ว ควรจะมีการพัฒนารูปแบบ กระบวนการในการศึกษา ให้เป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าใจในหลักธรรมอย่างจริงจังและลึกซึ้ง (พระธรรมโกศาจารย์, 2545: การสัมภาษณ์) ไม่ใช่เป็นแต่การเรียนเพื่อสอบได้เท่านั้น และกระบวนการเรียนของพระสงฆ์สามเณรในระบบเก่านั้นเป็นระบบท่องจำ ไม่พัฒนาความคิด ควรจะปรับให้มีการสอนเกี่ยวกับการให้คิดเป็น (แสง จันทรงาม, 2545: การสัมภาษณ์) เพราะการฝึกฝนความรู้จักคิดหรือคิดเป็นนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ดังคำกล่าวของพระพุทธเจ้า (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2535: 7) ว่า

ในกระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนคือ การศึกษา เพื่อให้มีชีวิตที่ดีงามนั้น การฝึกฝนความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ซึ่งเป็นตัวน่าจะเป็นปัจจัยชักพาไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น ตลอดจนความเชื่อถือที่ถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำของชีวิตที่ดีงามทั้งหมดและการพัฒนาสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำในกระบวนการของการศึกษานั้น ก็คือ สารสำคัญของการพัฒนาปัญญา ที่เป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาคน ที่เรียกว่าการศึกษานั้นเอง

ในส่วนของการปรับการเรียนการสอนก็ต้องปรับทั้งส่วนที่เป็นการเรียนปริยัติธรรมแผนกบาลีและนักธรรมนั้น ไม่ใช่เปลี่ยนหลักสูตร เป็นแต่เปลี่ยนแปลงระบบและรูปแบบในการศึกษา โดยเฉพาะนักธรรมควรจะทำให้เป็นความรู้พื้นฐานทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริงและสมบูรณ์ (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์)

แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาแบบอื่นสำหรับพระสงฆ์สามเณรเข้ามาเพื่อให้มีการศึกษาเล่าเรียนกันมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้มีการปรับให้เหมาะสม จึงกลายมาเป็นภาระที่หนักสำหรับนักเรียนนักศึกษา เพราะว่า ท่านเหล่านั้นจะต้องเรียนถึง 3 วิชาที่อยู่ภายในการศึกษาของพระสงฆ์ [ในกรณีที่นักศึกษาผู้นั้นเลือกเรียนทางสายปริยัติธรรมสายสามัญด้วยและนักศึกษาเหล่านั้นจะต้องเรียน 3 แขนงวิชาเป็นเวลาอย่างน้อย 3 ปี ในกรณีที่ไม่มีสอบตก เพราะปริยัติธรรมแผนกนักธรรมมี 3 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี โท และเอก] และการที่พระสงฆ์สามเณรจะต้องเรียนถึง 3 แขนงวิชาในห้วงเวลาเดียวกัน นับว่าเกินกำลังผู้ศึกษาโดยเฉพาะสามเณรที่จะต้องเรียนตั้งแต่อายุน้อย จะต้องใช้

เวลาในการถึงวันละ เกือบ 10 ชั่วโมงตลอดระยะเวลา 4 เดือนเป็นอย่างน้อย [การเรียนรู้ของธรรมะจะเริ่มเรียนตั้งแต่ประมาณเดือน 6 ไทย บางสำนักจะมีการเรียนในพรรษาและจะมีการสอบช่วงกลางเดือนของเดือน 12 ของไทย ภายหลังจากวันเพ็ญเดือน 12 ไปแล้ว] อันทำให้สมองของเยาวชนของชาติจะต้องเหนื่อยล้าก่อนวัยอันสมควร จึงเป็นเรื่องที่สถาบันสงฆ์จะต้องมาคิดปรับปรุงให้หลักสูตรทั้ง 3 แขนงนี้ให้ผสมกลมกลืนและเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างบุคลากรทางพุทธศาสนาให้เป็นกลุ่มคนที่มีศักยภาพออกมารับใช้สถาบันสงฆ์และสังคมภายนอก

หากจะกล่าวถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิแทบทุกท่านจะมองไปในแนวทางเดียวกันคือ พระสงฆ์จะต้องมีความมั่นคงในหลักของพระธรรมวินัย เล่าเรียนตามหลักการที่แท้จริงของพุทธศาสนา มีความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้ง พร้อมกันนั้นก็มีความรู้ด้านอื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีในการที่จะสื่อสารธรรมได้ รู้เรื่องเกี่ยวกับทางโลกเพื่อเป็นการรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างมีสติและพร้อมที่จะป้องกันแนะนำแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในด้านของจิตวิญญาณ มีความสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้นั้นๆ ไปสู่คนอื่น ๆ ที่อยู่รอบข้าง ซึ่งในประเด็นนี้ผู้ศึกษาเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งว่าพระสงฆ์จะต้องมีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยอย่างจริงจังและลึกซึ้ง พร้อมกันนั้นก็ปฏิบัติตามหลักของพระ-ธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อดำรงตนเป็นตัวอย่างของสังคม ไม่ไหลไปตามกระแสของความเปลี่ยนแปลงอย่างหลงลืมและงมงาย แต่เป็นการปรับหรือหมุนตัวเองไปตามอย่างรู้เท่าทัน และเตรียมพร้อมสำหรับการที่จะสามารถเป็นผู้นำที่จะผืนตัวเองไม่ให้อาลึกไปกับกระแสนั้นอย่าง งมงาย

จากที่กล่าวมาในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า การศึกษาของพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะสามารถสร้างเสริมคุณภาพและศักยภาพให้กับพระสงฆ์ได้ เพราะหากพระสงฆ์มีคุณภาพและศักยภาพอย่างเพียงพอแล้ว ก็เป็นการง่ายที่จะดำรงตนอยู่ในฐานะผู้นำด้านจิตวิญญาณของสังคม และการให้การศึกษานั้นก็เป็นการสร้างความมั่นใจแก่พระสงฆ์ด้วย เพราะโดยพื้นฐานของพระสงฆ์เหล่านั้นส่วนใหญ่มาจากคนในชนบทที่ด้อยทั้งทางเศรษฐกิจและโอกาส เมื่อไม่ได้รับการพัฒนาโดยเฉพาะด้านการศึกษาแล้ว ก็ทำให้เกิดความไม่มั่นใจว่า จะสามารถเป็นผู้นำเขาได้ ต่อเมื่อได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอแล้ว ก็ทำให้เกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นที่จะนำหลักธรรมที่ตนเองได้ศึกษาปฏิบัติ ออกมาสู่สังคมที่อยู่รอบข้าง เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์จะต้องได้รับการพัฒนาและให้การสนับสนุนอย่างจริงจังจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

5.1.3 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

5.1.3.1 ด้านการศาสนศึกษา

เมื่อสังคมสงฆ์ได้เกิดขึ้นในสังคมแล้ว ก็ถือเป็นก้าวแรกของการเป็นสถาบันหนึ่งในสังคมที่มีหน้าที่ โครงสร้าง และระบบการบริหารจัดการเป็นของตนเอง เนื่องจากสังคมสงฆ์เป็นสังคมซึ่งถูกคาดหวังให้เป็นตัวแบบสำหรับคนในชุมชน ในขณะเดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ให้บริการ

แก่คนในชุมชนทั้งผู้ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมสงฆ์และที่อยู่รอบข้าง เพื่อให้ได้พัฒนาไปตามแนวทางที่พระสงฆ์รุ่นก่อนๆ ได้ประพฤติปฏิบัติมาด้านการศาสนา นั่นคือ การจัดการเรียนการสอนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ตลอดระยะเวลาที่พุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาในโลกมากกว่า 2,500 ปี สังคมสงฆ์ได้ให้บริการดังกล่าวแก่เหล่าคนที่เข้ามาสู่สังคมของตนอย่างดีเสมอมา เป็นแต่ว่า ในยุคใดสมัยใดจะมีความเข้มข้นของการจัดการศึกษาเพียงไร บางยุคก็รุ่งเรืองจนถึงกับเรียกระบบการเรียนการสอนแบบนั้นว่ามหาวิทยาลัยก็มี บางยุคก็อาจจะมีการศึกษาที่ย่อหย่อนไป จนทำให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้ที่มีอำนาจต้องเข้ามาช่วยปรับให้ถูกทางก็มี และสถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่ดังกล่าวด้วยดีมาตลอด สามารถที่จะผลิตบุคลากรทางศาสนาให้แก่ทั้งองค์กรสงฆ์เองและหากอยู่ในเพศพรหมจรรย์ไม่ได้ก็ออกไปทำหน้าที่อื่นในสังคม โดยได้นำหลักธรรมคำสอนที่ได้จากระบบการจัดการศึกษาดังกล่าวไปพัฒนาตนเองและคนรอบข้างเรื่อยมา

กล่าวในปัจจุบัน ระบบการศาสนาที่สถาบันสงฆ์จัดให้กับกลุ่มคนในสังคมที่เข้ามาใช้บริการนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิที่ผู้ศึกษาได้ไปทำการสัมภาษณ์ต่างก็มีความเห็นที่หลากหลายนอกไป บางท่านมองว่า การเรียนนิกกรรมบาลนั้นดีอยู่แล้วเป็นแต่ว่า จะต้องเรียนให้มันจริงจังมากกว่านี้ ไม่ใช่เป็นแต่เรียนภาษาเท่านั้น แต่เป็นการเรียนที่ต้องสามารถที่จะนำหลักธรรมที่เรียนนั้นมาประยุกต์ใช้ได้ (พระธรรมโกศาจารย์, 2545: การสัมภาษณ์) และส่วนใหญ่มองว่า การจัดการศึกษาในปัจจุบันไม่เอื้อต่อการพัฒนาของพระสงฆ์สามเณร เป็นแต่การเรียนเพื่อให้สอบได้เท่านั้นเอง ไม่มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะมาจัดการศึกษา ส่วนการจัดการศึกษาควรเป็นการศึกษาทั้งส่วนที่เป็นหลักของพุทธศาสนา และเครื่องมือที่จะเอื้อหรือเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่หลักธรรมด้วย โดยผู้ที่จัดการด้านนี้ได้นั้นจะต้องมีความรู้ความสามารถเข้าใจในกระบวนการของการจัดการศึกษาว่าเป็นอย่างไร รู้เป้าหมายของการศึกษาอย่างเพียงพอ โดยสนับสนุนพระสงฆ์ที่สนใจด้านนี้ ซึ่งปัจจุบันไม่มีองค์กรของสงฆ์ในระดับสูงให้ความสนใจด้านนี้เลย (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาผู้ศึกษามีความเห็นด้วยกับท่านเหล่านั้นที่มองว่า การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้มีปัญหาที่จะต้องแก้ไขกันอีกมาก ทั้งระบบนิกกรรม บาลี และปริยัติธรรมสามัญ โดยจะมองเป็นปัญหา 3 กลุ่มที่เกี่ยวข้องคือ

(1) องค์กรในระดับสูงของคณะสงฆ์ที่ไม่มีการสนับสนุนเรื่องนี้อย่างจริงจัง ไม่มีการปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับกาลสมัย การเรียนเป็นแบบท่องจำ และจากที่เคยประสบมาบางรูปมุ่งมั่นกับการเรียนจนป่วยเป็นโรคประสาท ทำให้ต้องเสียบุคลากรซึ่งมีความตั้งใจและมุ่งมั่นไปโดยใช่เหตุ จึงควรมีการปรับปรุงระบบการศึกษาให้เป็นการศึกษาที่แก่นแท้ของธรรมกันจริง ไม่ใช่เป็นแต่การเรียนภาษาเท่านั้น นอกจากนี้ในต่างจังหวัดแทบจะไม่มีการเรียนการสอนบาลีกันเลย และบางจังหวัดแทบไม่มีนักเรียนสนใจจะเรียนบาลีกันเลย จากที่เคยประสบมาใน

จังหวัดหนึ่งที่คุณศึกษาเคยไปอยู่มา ทั้งจังหวัดมีนักเรียนบาลีประโยค 1-2 ถึง ประโยค 4 รวม 20 กว่ารูปเท่านั้น และยังเป็นนักเรียนที่ไม่ได้เรียนอย่างจริงจังด้วย กล่าวคือ เรียนปริยัติธรรมสายสามัญเป็นหลัก จึงเป็นเรื่องที่ควรที่จะพิจารณาอย่างยั้งว่า ระบบการจัดการเรียนการสอนสร้างแรงจูงใจให้กับผู้สนใจอยากที่จะเรียนหรือไม่ เพราะการเรียนภาษาบาลีเป็นประตูที่จะนำผู้ที่ศึกษาให้สามารถอ่านพระไตรปิฎกภาษาบาลีได้ อันทำให้มีความเข้าใจในความหมายของคัมภีร์แต่ละคัมภีร์ในภาษาบาลีมากขึ้นซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการช่วยให้สามารถตีความหมายของหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง ยิ่งในระบบนักธรรมถือว่า ล้มเหลวมากที่สุด เพราะในต่างจังหวัด เมื่อถึงคราวสอบเป็นการสอบที่มีการทุจริตเป็นอย่างมากในบางจังหวัดเป็นแต่อยากได้ผู้สอบได้ที่มีปริมาณมากโดยไม่สนใจในคุณภาพของผู้สอบได้เหล่านั้นเลย ผู้ศึกษาเคยไปเป็นกรรมการตรวจข้อสอบนักธรรมชั้นโทของคณะสงฆ์ มีครั้งหนึ่งที่บ่งบอกเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีก็คือ มีข้อสอบปีหนึ่งที่ผู้ศึกษาตรวจเป็นกระดาษตอบของนักเรียนประมาณเกือบ 50 คน วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม [เป็นการบรรยายหัวข้อธรรมที่กำหนดให้แล้วนำหัวข้อธรรมอื่นมาเชื่อมคล้ายกับเขียนเรียงความ แต่ต้องนำธรรมภาษิตมาเชื่อมแล้วอธิบายให้เกี่ยวเนื่องกันด้วย] ปรากฏว่า ทั้งปีนั้นมีเนื้อหาเดียวกัน ผิดก็ผิดตรงเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งบอกได้เป็นอย่างดีว่า มีการทุจริตในการสอบกันอย่างมากมาย ซึ่งเป็นอันตรายต่อระบบการศึกษาเป็นอย่างมาก แม้ในระบบบาลีเองก็ตามก็มีบางจังหวัดที่ทำทุจริตเพื่อให้สอบได้ แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังไม่มีการจัดการอะไรที่จะมาจัดการตรงนี้ได้ ในส่วนของปริยัติธรรมสายสามัญก็น่าเป็นห่วง เพราะเป็นการเรียนการสอนที่ไม่มีคุณภาพ บางโรงเรียนก็มีคุณภาพ บางโรงเรียนครูไม่มีคุณภาพเพราะนำพระสงฆ์ที่ไม่ได้จบทางสายครูโดยตรงมาสอน บางรูปจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 มาสอนในระดับมัธยมศึกษา ทำให้เกิดปัญหาคือขาดทักษะในการสอน ไม่มีเทคนิคในการสร้างสื่อการเรียนการสอน จึงเป็นเรื่องยากที่จะสอนให้คนอื่นเข้าใจได้ นอกจากนี้สื่อการเรียนการสอนก็ไม่มี บางโรงเรียนมีกล้องจุลทรรศน์อยู่สองตัวสำหรับนักเรียนร้อยละ 50 บางโรงเรียนมีแต่ลูกโลกจำลองเพียงลูกเดียวเท่านั้นให้นักเรียนได้ศึกษากัน

สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่พระเถระผู้ใหญ่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจะหันหน้ามาปรึกษากันว่า จะทำการปรับปรุงอย่างไร ไม่ใช่ปล่อยไปตามยถากรรม บางแห่งไม่มีห้องเรียน ต้องเรียนภายในอาคารที่มีแต่หลังคาแล้วก็มีเพดานก่ออิฐแค่เอว เป็นห้องเรียน บางแห่งห้องเรียนอัดแน่นไปด้วยนักเรียนกว่า 50 รูป/ห้อง ทำให้การเรียนการสอนไม่มีคุณภาพและทั่วถึง

(2) เจ้าของหรือเจ้าอาวาสที่จัดการศึกษา ทั้งที่เป็นนักธรรม บาลีและพระปริยัติธรรมสายสามัญ ส่วนมากไม่มีความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนการสอนที่เป็นระบบ แต่อาศัยความสนใจและเสียสละเป็นที่ตั้ง ทำให้บางครั้งก็เกิดปัญหา เช่น การไม่สามารถบริหารจัดการงบประมาณได้ ไม่มีการวางแผนทางการศึกษา ไม่มีวิสัยทัศน์ เป็นแต่อยากจัดเท่านั้น บางแห่งจัดการเรียนการสอนปริยัติธรรมสายสามัญเพราะเห็นว่ามึงบประมาณจากทางกรมมากกว่าจัดเรียนบาลีและนักธรรม จนถึงกับมีการสร้างข้อมูลเท็จเพื่อให้ได้งบประมาณมากก็มี ทั้งนี้ไม่กล่าวถึงพระสงฆ์ที่มีความตั้งใจที่จะจัดการศึกษากันอย่างจริง ๆ ด้วยความเสียสละที่แท้จริง นั่นเป็นสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้อง

ข้องควรจะไปสนับสนุนและเอาใจใส่อย่างจริงจัง และ

(3) ผู้เรียน ด้วยว่าการเรียนของพระสงฆ์สามเณรไม่ได้จำกัดกันที่อายุ บางรูปอายุ 20 กว่าปี แต่มาเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้สอนได้ นักเรียนส่วนมากไม่ค่อยมีความเข้าใจในหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง เพราะการจัดการเรียนการสอนนั้น วิชาพื้นฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนา คือ นกธรรมนั้น จะจัดการเรียนเป็นคาบแทนการเรียนแบบเดิม ทำให้มีเวลาในการเรียนน้อย และนักเรียนไม่มีความกระตือรือร้นที่จะทำการศึกษาอย่างจริงจัง ไม่มีแรงจูงใจที่จะเรียน ส่วนการเรียนนกธรรมและบาลีนั้น เป็นการศึกษาที่ไม่รู้เป้าหมาย ทำให้ไม่ความสนใจที่จะเรียน ทำให้ขาดผู้สืบทอด และนับวันจะยิ่งมากขึ้นเรื่อย ๆ

จากปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นเป็นส่วนผลักดันให้ระบบการจัดการศาสนาศึกษาของสถาบันสงฆ์นั้นไม่มีคุณภาพ ทำให้บุคลากรที่ผลิตออกมาไม่มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่ดีเท่าที่ควร อย่างไรก็ตามมีส่วนน้อยที่พยายามฝ่าฟันอุปสรรคและข้อจำกัดต่างๆ จนเกิดความรู้ความสามารถและทำประโยชน์ทั้งกับตนเองและสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อองค์กรสงฆ์และวงการศาสนาได้เป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นเพราะมีความสนใจใฝ่รู้ที่จะศึกษาพัฒนาตัวเองอยู่เสมอและอย่างต่อเนื่อง นำไปสู่การเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ และมีศักยภาพที่จะทำการสืบทอดพระศาสนาได้

5.1.3.2 ด้านการศึกษาสงเคราะห์

นอกจากการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มคนที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์แล้ว สถาบันสงฆ์ยังได้จัดการศึกษาให้กับคนที่ไม่ได้อยู่ในสังคมสงฆ์ด้วยซึ่งก็คือ การมีบทบาทในด้าน การศึกษา-สงเคราะห์ ซึ่งก็มีความสำคัญมาก เพราะเป็นการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนของชาติผู้ที่จะเติบโตไปในอนาคตให้มีคุณธรรมจริยธรรมในเบื้องต้นตั้งแต่เยาว์วัย ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากมองว่า พระสงฆ์ควรที่จะเข้าไปมีส่วนในการจัดการศึกษาของชาติ ทั้งในลักษณะของการสนับสนุนและการจัดทำเอง และในปัจจุบันพระสงฆ์ส่วนหนึ่งก็ทำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จนกระทั่งโรงเรียนการกุศลของวัด รวมทั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พระสงฆ์ที่มีอุดมคติและรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ก็ล้วนแต่ทำเพื่อสังคมทั้งนั้น จึงต้องมีการปลูกฝังให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชเรียนมีความคิดที่จะไปช่วยสอนช่วยจัดการศึกษาของชาติ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องมีความเป็นผู้นำในด้านนี้ ไม่ใช่ให้แต่วิชาความรู้ แต่ต้องฝึกให้คิดถึงเรื่องการบริหารจัดการการศึกษาของสงฆ์เองด้วย (พระธรรมโกศาจารย์, 2545: การสัมภาษณ์) พร้อมกันนี้ก็มีบางท่านที่เห็นด้วยแต่อยู่บนเงื่อนไขว่า พระสงฆ์ต้องสำรวจตัวเองก่อนว่า มีศักยภาพแค่ไหน มีความแม่นยำถูกต้องและสามารถแค่ไหนโดยเฉพาะในส่วนที่จะไปสอนเขาได้ การสอนต้องเน้นที่คุณภาพไม่ใช่ปริมาณ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) และบางท่านก็มองว่าไม่ใช่หน้าที่ของพระสงฆ์โดยตรง เป็นแต่ว่ารัฐไม่มีความสามารถที่จะจัดการได้อย่างทั่วถึง พอตีพระมีศักยภาพพอที่จะทำได้และท่านมีความเมตตาจึงได้จัดการศึกษาแก่เด็ก (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์)

ในประเด็นนี้ผู้ศึกษามีความเห็นสอดคล้องกับเหล่าท่านที่อยากจะให้พระเข้าไปมีส่วนร่วม

ในการจัดการศึกษาของเยาวชน เพราะจะเห็นได้ว่า ในยุคปัจจุบันเยาวชนเป็นจำนวนมากห่างเหินไปจากวัด เท่านั้นยังไม่พอ ที่น่าห่วงก็คือ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรม ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และที่สำคัญหลักการคิดตามแนวทางพุทธศาสนาที่เป็นส่วนสำคัญในการที่สร้างให้เกิดปัญญา¹ ยิ่งในต่างจังหวัดวัดกับโรงเรียนยิ่งห่างไกลกัน เพราะบางโรงเรียนไม่มีพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนแม้แต่ในการสอน อย่างว่าถึงเรื่องการจัดการเรียนการสอน แม้กระทั่งการไปปรากฏตัวให้นักเรียนเห็นในวันสำคัญทางพุทธศาสนาพร้อมทั้งการแสดงธรรมก็ยากเต็มที เด็กต่างจังหวัดนั้นจะเห็นพระสงฆ์

¹ วิธีคิดตามแบบโยนิโสมนสิการ 10 ประการของพระพุทธศาสนา คือ

- (1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา
- (2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเอง
- (3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานที่มันเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ปُرุงแต่งขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย
- (4) วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหา เรียกตามโวหารทางธรรมได้ว่า วิธีคิดแห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด
- (5) วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมกับ อรรถ หรือหลักการ กับ ความมุ่งหมาย เป็นความคิดที่มีความสำคัญมาก ในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาดเคลื่อนลอย หรือมลาย
- (6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาทะ อาทีนวะ และ นิสสรณะ เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่นบอกว่าก่อนจะแก้ปัญหาจะต้องเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน และรู้ที่ไปให้ดีก่อน หรือก่อนจะละจากสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่ง ต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอที่จะให้เห็นว่าการละและไปหานั้น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นการกระทำที่รอบคอบสมควรและดีจริง
- (7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้คุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิสวนา คือการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัถหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจ แล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป
- (8) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม อาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือเร้าคุณธรรม หรือวิธีคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสะกิดกัณหรือบรรเทาและขัดเกลาดัณหา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้น ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองกามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกิยะ
- (9) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ เรียกสั้น ๆ ว่า วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน และ
- (10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือวิธีคิดแบบแยกแยะ หรือแบบวิเคราะห์ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2535: 43-140)

ก็ตอนเช้าเมื่อพระสงฆ์ออกบิณฑบาต หรือบางครั้งก็ไปทำบุญกับผู้ปกครอง หรืออีกทีก็รอให้มี คณะพระธรรมทูตไปแสดงธรรมปีละครั้ง นับว่าเป็นเรื่องที่น่าห่วงมาก เพราะครูที่สอนวิชาเกี่ยวกับศาสนานั้นก็ไม่มีความรู้ความเข้าใจในศาสนาที่เพียงพอเป็นแต่ได้เรียนมาบ้างเท่านั้นเอง ครูบางคนแทบจะไม่ได้เรียนเกี่ยวกับวิชานี้มาเลย ก็มาสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทำให้เด็กมอง ความสำคัญของศาสนาไปในทางลบ ว่าเป็นเรื่องคร่ำครึน่าเบื่อหน่าย และครูเองก็สอนน่าเบื่อด้วย เป็นต้น เมื่อไม่สนใจที่จะเรียน ก็ไม่เห็นคุณค่าของพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงเป็นกลุ่ม ซึ่งเป็นความหวังที่จะสร้างและดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนเรื่องหลักธรรมในพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันคณะสงฆ์เองก็ไม่ค่อยให้ความสนใจเป็นแต่ให้ผู้สนใจเฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้นเข้าไปยุ่งเกี่ยว ไม่มีนโยบายจากพระเถระผู้มีอำนาจในระดับสูงเกี่ยวกับเรื่องที่จะผลิตบุคลากรเพื่อตอบสนองความต้องการด้านนี้ของสังคม เพื่อช่วยให้คนในสังคมโดยเฉพาะเยาวชนได้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนาและน้อมนำคุณค่านั้นติดตัวไปตลอดไม่ว่าจะในการดำเนินชีวิต หรือทำงานก็ตาม ไม่ใช่เป็นแต่การเรียนเพื่อสอบผ่านหน่วยกิตตามที่ครูกำหนดเท่านั้น

ผู้ศึกษามีความเห็นว่ถึงเวลาแล้วที่คณะสงฆ์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะชุมชนและ รัฐเองจะต้องหันหน้ามาคุยกันว่าจะทำอะไรจึงจะนำหลักธรรมส่งถ่ายไปสู่เยาวชนของชาติได้ โดยเฉพาะแก่นแท้ของพุทธศาสนาซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหาดัง ๆ ให้เด็กได้เห็นคุณค่าและมีความหวงแหน ช่วยกันปกป้องรักษาพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันที่หล่อหลอมชนชาติไทยตลอดมา หากไม่เช่นนั้นแล้ว เยาวชนรุ่นใหม่ก็จะหันไปหาวัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลเข้ามาอย่างไม่มีสติรู้เท่าทัน อันจะนำไปสู่ความหลงผิดและจะก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมายเช่นในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษาในระดับอาชีวศึกษาใช้อาวุธปืนยิงคู่อริต่างสถาบันการศึกษา และที่ร้ายไปกว่านั้น เด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษาทำอาจารย์เพื่อนร่วมห้อง เป็นต้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเยาวชนเริ่มจะเหินห่างจากหลักธรรมของศาสนาไปทุกขณะ และไม่เห็นคุณค่าของหลักธรรม ไม่เห็นประโยชน์ที่จะนำหลักธรรมมาช่วยพวกเขาได้ยามมีปัญหาทำให้ต้องหันไปหายาเสพติดและคบเพื่อนที่ไม่ดี เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์จะต้องเข้าไปช่วยจัดการศึกษาของชาติโดยนำเอาแก่นของพุทธศาสนาไปเป็นตัวตั้งในการจัดการศึกษา ไม่ใช่เป็นการศึกษาตามระบบของตะวันตกซึ่งแยก การศึกษากับศาสนาออกจากกัน ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นย่อมเป็นส่วนหนึ่งที่พิสูจน์ให้เห็นว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาบทบาทการส่งเสริมศีลธรรมจรรยาโดยผ่านกระบวนการการศึกษาของไทยได้ถดถอยลงมาก อย่างที่นักการศึกษาพูดกัน จนแม้ในการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันก็พยายามหันมาใช้พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในการเรียนการสอน ดังที่คณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติได้ออกหนังสือชื่อ การกลับมาของพุทธศาสนาพระเอกของการศึกษาใหม่ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2544) จึงเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ควรจะให้ให้ความสนใจและเข้าไปมีบทบาทอย่างจริงจังและจริงใจหากว่ายังหวังที่ดำรงความเป็นสถาบันที่สำคัญที่จะชี้นำคุณธรรมแก่สังคมได้ หรือไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นแค่เพียงสถาบัน ๆ หนึ่ง ที่ประคองตัวและจะหมดหายไปจากสังคมไทยเพราะไร้คุณค่าอย่างเจือปนตลอด พร้อมกับทิ้งอดีตที่ยิ่งใหญ่ให้เป็นเพียงตำนานเท่านั้นเอง

5.1.3.3 ด้านการเผยแผ่

เมื่อพระสงฆ์ได้รับการพัฒนาหรือศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนพร้อมทั้งประพฤติตนตามแนวหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็มีหน้าที่อีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทุกรูปที่จะต้องกระทำ นั่นคือ การนำหลักธรรมที่ตนเองได้ศึกษาและปฏิบัตินั้นมาสอนคนในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ จนขยายกว้างออกไปสู่สังคมภายนอก การที่จะสั่งสอนคนในชุมชนนั้น มีทั้งที่เป็นทางการคือ การจัดการเรียนการสอนที่เป็นกิจลักษณะ และทั้งที่ไม่เป็นทางการ เช่น การแสดงธรรมตามที่ต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยให้ ก็เพื่อเป็นการตอบสนองต่อความอุปถัมภ์ของคนเหล่านั้นที่ให้การอุปถัมภ์ ทั้งนี้ชีวิตของพระสงฆ์นั้นจะต้องอาศัยคนอื่นเขาเป็นอยู่ และการเผยแผ่นั้นจะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเมตตากรุณาที่แท้จริงและบริสุทธิ์ใจ การกระทำเช่นนี้นั้น เรียกว่า การเผยแผ่ ซึ่งจากอดีตที่ผ่านมาพระสงฆ์ต่างก็ทำหน้าที่นี้กันด้วยดีจนสามารถนำสถาบันสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณแก่สังคมนับแต่อดีตเป็นต้นมา ทำให้สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมา

ในปัจจุบันนี้ การเผยแผ่พระศาสนาของพระสงฆ์นั้นผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้การสัมภาษณ์ส่วนใหญ่มองว่า ไม่ได้ผล ล้มเหลว ใช้ไม่ได้ ค่อนข้างสะเปะสะปะ ไม่มีหน่วยงานที่เข้ามาจัดการตรงนี้อย่างเป็นระบบ (พระธรรมโกศาจารย์, พระราชกวี, แสง จันทรงาม, สลักพันธ์ ศิวรักษ์ และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) ทั้งนี้เนื่องจากว่า พระสงฆ์ไม่มีความรู้ความสามารถไม่เข้าใจโลกปัจจุบัน ไม่สามารถสื่อสารกับคนยุคปัจจุบันได้ ไม่สามารถนำเทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารได้ ทำให้การเผยแผ่พระศาสนาเป็นเรื่องที่คนมองว่า น่าเบื่อ ลำบาก ไม่รู้จักกระบวนการและวิธีการในการใช้สื่อ ไม่มีการเตรียมตัวที่จะไปสอน องค์การไม่ได้มีบทบาทและพลังที่จะชี้แนะ ไม่มีการวางนโยบายการเผยแผ่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันจากพระเถระผู้ใหญ่ ไม่มีทิศทางที่แน่นอน ปล่อยให้พระทำกันไปเองตามอัธยาศัย เป็นแต่บางสายของพระธรรมทูตเท่านั้นที่ยังเข้มแข็งอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้เป็นภาพรวมทั้งหมดของคณะสงฆ์ (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์) อันทำให้การตอบรับจากประชาชนเป็นไปในแง่ที่ไม่นับถือ ไม่เชื่อถือ ไม่อยากปฏิบัติ-ตาม ไม่อยากฟังธรรม เป็นแต่เข้ามาหาพระสงฆ์เพียงแต่พิธีกรรมเท่านั้น หรือส่วนมากเน้นไปทางไสยศาสตร์ โดยมีพระเป็นผู้นำพาและเป็นตัวอย่าง และหากจะกล่าวถึงคุณสมบัติพระที่ควรจะมีในฐานะนักเผยแผ่แล้วไซ้ ผู้ทรงคุณวุฒิมองไปในทิศทางเดียวกันว่า พระสงฆ์ควรจะมี (1) แม่นในพระธรรมวินัย มีความเข้าใจหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง (2) มีความเข้าใจในสถานการณ์โลกปัจจุบัน และ (3) มีความสามารถที่จะสื่อสารกับคนยุคปัจจุบันได้โดยที่ไม่ให้เขารู้สึกว่าพระสงฆ์ไม่ได้คุยคนละเรื่องกับเขา สามารถนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่มาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การที่จะทำได้แบบนี้ หลายท่านมองว่า จะต้องมีการเรียนสอนทางด้านนี้ มีการตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านนี้อย่างเป็นรูปธรรม มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการศึกษาการใช้สื่อใหม่ๆ ให้เข้ามาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ ปรับการสอนให้สมสมัย ประยุกต์หลักธรรมให้เข้ากับสมัยปัจจุบันได้ (สลักพันธ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์)

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งองค์กรสงฆ์ในระดับสูงและฝ่ายรัฐจะต้องให้การสนับสนุน ทั้งแนวทาง วิธีปฏิบัติและงบประมาณ(พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์) เพื่อให้พระสงฆ์สามารถที่จะสอนเขาได้ แนะนำเขาได้ ทำให้เขาดี ไม่ใช่พูดให้เขาฟัง (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) ปรับการสอนธรรมให้เหมาะกับคนแต่ละรุ่น เด็กสอนอย่างไร วัยรุ่นสอนอย่างไร ผู้ใหญ่สอนอย่างไร (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) และประการสุดท้ายพระสงฆ์จะต้องมีอุดมการณ์ มีความเสียสละและมีอุดมคติ (แสง จันทรงาม, 2545: การสัมภาษณ์)

ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาเห็นพ้องกับท่านเหล่านั้น เพราะด้วยบทบาทของพระสงฆ์ที่ถือว่าเป็นหน้าที่ก็คือการเผยแผ่ แต่การที่จะเผยแผ่ได้นั้น พระสงฆ์จะต้องสำรวจดูตัวเองก่อนว่า มีอะไรที่จะไปสอนเขาหรือไม่ มีความสามารถที่จะพูดภาษาเดียวกับกลุ่มคนที่จะเข้าไปสอนหรือไม่ และการที่จะมีความสามารถตรงนี้ได้ จะต้องมีความสามารถระดับไหน สิ่งเหล่านี้ต้องเป็นสิ่งที่พระจะต้องตระหนักให้มาก เพราะการที่จะไปสอนหรือนำใครนั้น พระสงฆ์เองจะต้องมีคุณภาพศักยภาพอย่างเพียงพอ มีการประยุกต์ใช้ธรรมที่สมสมัย มองเห็นภาพได้ ไม่น่าเบื่อ แต่ในปัจจุบันนี้ การทำงานตรงนี้ของพระสงฆ์ยังไม่มีการพัฒนาปรับปรุงกันมากนัก และหนักถึงขั้นว่าล้าเหลว ไม่สามารถเป็นผู้ชี้แนะทางสังคมได้อีกต่อไป พระสงฆ์ในวัดฆานเมืองบางวัดและโดยเฉพาะส่วนใหญ่ในต่างจังหวัดแทบจะไม่มีพระสงฆ์ที่ทำการแสดงธรรมเลย แม้กระทั่งการพูดประชาสัมพันธ์ก็หายาก ซึ่งเกิดจากประสบการณ์ของผู้ศึกษาเองที่เคยไปอยู่ในวัดที่ไม่มีพระสงฆ์ที่สามารถจะพูดได้ เช่น ในวันพระที่มีประชาชนมาทำบุญมากๆ พระสงฆ์ก็ไม่สามารถที่จะให้ธรรมแม้แค่เพียงเล็กน้อยได้เลย เป็นแต่สวดให้พรเท่านั้น ญาติโยมที่มาทำบุญก็ได้บุญ แต่ไม่ได้หลักธรรมที่จะนำไปใช้หรือประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเลย ไม่ต้องกล่าวถึงต่างจังหวัด พระสงฆ์ไม่กล้าที่จะแสดงธรรม หรือสั่งสอนหลักธรรมแก่ประชาชนเลย

ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่พระสงฆ์ไม่มีความรู้ความสามารถที่เพียงพอตนเอง บางแห่งแม้จะเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของอำเภอก็ตาม ก็ยังไม่สามารถที่จะสื่อสารกับคนยุคใหม่ได้ เมื่อถึงเวลาเทศน์ก็เป็นแต่อ่านตามพระคัมภีร์เท่านั้น ซึ่งเมื่อในระดับสูงเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมสื่อไปถึงผู้ได้บังคับบัญชาด้วย ทำให้คนรุ่นใหม่เข้าวัดเพียงแค่มิงานด้านพิธีกรรมเท่านั้น เช่น งานบวช งานแต่งงานศพ เป็นต้น พระสงฆ์ก็ดำรงตนเป็นแค่ผู้นำทางด้านพิธีกรรมเท่านั้น ไม่มีการอธิบายหลักธรรมสอนหลักธรรมที่เป็นแก่นของพุทธศาสนาให้กับประชาชน ชำร่วยบางแห่งเป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมไม่พอ ยังเป็นผู้นำทางด้านไสยศาสตร์อีกด้วย เช่น ทำเครื่องรางของขลังให้ประชาชนบูชา มีการโฆษณาคุณวิเศษต่างๆ นานา ไม่ได้ก่อให้เกิดปัญญาแต่อย่างใด ยิ่งทำให้หันมายุ่งไปอื่น ทำให้คนยุคใหม่เสื่อมศรัทธาจากพระสงฆ์เป็นอย่างมาก ทำให้มองไม่เห็นคุณค่าของพระสงฆ์ ของสถาบันศาสนา ซึ่งผู้ศึกษาใช้ปฏิเสธเรื่องทางไสยศาสตร์ แต่ต้องใช้ให้เป็นเครื่องมือที่จะนำพาไปสู่หลักธรรม เป็นพาหนะนำไปสู่หลักธรรม แต่ในปัจจุบันนี้การกลับไม่เป็นเช่นนั้น เป็นเรื่องเชิงพุทธพาณิชย์ ดังคำกล่าวที่ว่า เอาพระรัตนตรัยเป็นเครื่องมือหากิน เสกพระเครื่องบ้าง ของขลังบ้าง (พระธรรมโกศาจารย์, 2545: การสัมภาษณ์) พาประชาชนให้หลงมกมายกับความขลังความวิเศษ

ของพระเกจิต่างๆ โดยไม่นำเป็นสื่อเพื่อให้เข้าถึงธรรมเลย ทำให้ปัจจุบันคนที่เข้าไปวัด มีจุดประสงค์คือ ของขลัง หรือไม้นั้นก็ดูดวงดูหมอ ต่อชะตา ทำพิธีเสร็จก็กลับบ้าน ไม่ได้ความรู้หรือก่อให้เกิดปัญญาเกิดขึ้นเพิ่มเลย

แต่จะว่าพระสงฆ์เหล่านั้นเพียงฝ่ายเดียวก็ไม่ถูกต้องนัก เพราะทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระบบการบริหารที่พระเถระผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องมองให้ออกว่า ทำไมท่านเหล่านั้นจึงทำอย่างนั้น สาเหตุก็เพราะท่านไม่รู้จะทำอะไร ท่านไม่มีความรู้ความสามารถที่จะแนะนำภายใต้หลักธรรมของพุทธศาสนาได้ นั่นเพราะขาดการศึกษา เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการมองไปที่การให้การศึกษา สร้างความเข้าใจหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อให้ท่านนั้นมีความรู้ความสามารถอย่างเพียงพอ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ท่านก็จะใช้สิ่งเหล่านั้นเป็นพาหนะนำไปสู่หลักธรรมของพุทธศาสนาได้หรือไม่ใช่เลย เมื่อนั้นการเผยแผ่หลักธรรมก็จะเป็นการเผยแผ่หลักธรรมที่แท้จริง สร้างเสริมประชาชนให้เกิดปัญญา ไม่ใช่ไปเติมความอยากมีอยากได้อีกต่อไป พระสงฆ์ก็จะกลับมาเป็นที่นับถือด้วยความบริสุทธิ์ใจจากประชาชนเหมือนเดิมและตลอดไป

5.1.4 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

โลกย่อมหมุนไปตามปกติ ย่อมพาให้สรรพสิ่งและฤดูกาลหมุนเวียนตามไปด้วย แม้แต่วิวัฒนาการทางสังคมต่างๆ ก็ย่อมที่จะต้องหมุนเวียนไป เป็นแต่ว่าจะไปในทางวิวัฒนะ (ความเจริญ) หรือ หายนะ (ความเสื่อม) นั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพศักยภาพของคนที่อยู่ในสังคมนั้นๆ อันหมายถึงมนุษย์โลกทุกผู้นามด้วย ถ้าคนในสังคมมีคุณภาพ มีการดำรงชีวิตอย่างพึงพาอาศัยกัน และดำรงตนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติที่อยู่รอบข้าง ทั้งธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองและที่มนุษย์สรรค์สร้างขึ้น ก็ย่อมที่จะสร้างผลดีให้กับมนุษย์เอง การที่มนุษย์ทุกผู้นามในสังคมต่างก็มีหน้าที่พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์นั้น มนุษย์จะต้องได้รับการศึกษาพัฒนาอย่างบูรณาการ คือ การพัฒนาที่ครบทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นอันเชื่อได้เลยว่าสังคมจะมีแต่ความร่มเย็น และยั่งยืน เป็นสิ่งที่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องจะต้องเร่งดำเนินการอย่างจริงจัง และจริงจังมากขึ้น

พระสงฆ์ก็เป็นอีกกลุ่มคนหนึ่งที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งอาจจะมองว่าอยู่อีกสถานะหนึ่งก็ตาม แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ท่านเป็นกลุ่มคนของ 2 สถาบันที่อยู่รอบข้างของท่าน คือ สถาบันศาสนา และสถาบันทางสังคมอื่น ประคองอยู่ในวงกลม 2 รอบ การประพฤติปฏิบัติอะไรก็ตามจะมีผลกระทบต่อสองสถาบันดังกล่าว และจากที่พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก็ย่อมจะได้รับสิทธิแห่งการพัฒนาเฉกเช่นเดียวกันกับกลุ่มคนอื่น ๆ ในสังคม และในฐานะที่เรียกว่า เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคมเหมือนทรัพยากรมนุษย์เหล่าอื่นๆ ที่ย่อมจะต้องได้รับการพัฒนาเหมือนกัน แต่การพัฒนาของพระสงฆ์เพื่อจะก้าวไปสู่ความมีคุณภาพนั้น จะเป็นไปภายใต้กรอบของพระธรรมวินัย เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นบุคลากรของสถาบันที่สำคัญของสังคมควรจะมีคุณสมบัติอย่างไรในอนาคต

ในประเด็นนี้ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ทรงสนทนาค่อนข้างไปในแนวทางเดียวกัน คือ พระสงฆ์ในฐานะของการเป็นทรัพยากรมนุษย์จะต้องมีความรู้ความสามารถ กล่าวโดยสรุปก็คือ (1) มีความเป็นสมณะคือ ผู้สงบระงับ มีความรู้ที่ครบวงจรทั้งทางโลกทางธรรม (2) มีความดีที่ครบวงจรคือ ทั้งกาย วาจา และใจ (3) มีความสามารถที่ครบวงจร คือ คิดเป็น ทำเป็น และพูดเป็น และ (4) มีความประพัตติครบวงจร ทางกาย วาจา ใจ มีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเริ่มจากการที่มีสำนึกว่ามีปัญหา แล้วสำนึกว่าปัญหานั้นแก้ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็就会有ความคิดที่จะแก้ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) เมื่อมีพระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีมาก มีแต่น้อยก็ได้ แต่สามารถที่จะเป็นตัวแบบได้ เพราะสังคมเป็นสังคมที่ต้องการรูปแบบ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) ไม่ใช่เป็นพราหมณ์ ดังคำกล่าวที่ว่า “ตอนนี้พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์และชาวบ้านเขาต้องการพราหมณ์มาทำพิธีให้เขา เช่น สวดศพ งานแต่งงานก็มาสวด เป็นต้น ซึ่งพวกเขาไม่รู้เรื่อง เขาไม่สนใจอะไรเลย แม้จะสวดคำแปลให้เขาฟังเขาก็ไม่ฟัง เขาต้องการอย่างเดียวคือพิธีกรรม ซึ่งมันก็มีประโยชน์ แต่พิธีกรรมบางอย่างพระไม่จำเป็นต้องทำ” (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) พระสงฆ์ต้องมั่นคงและมีความแตกฉานในพระธรรมวินัย เพราะสังคมข้างหน้าต้องการพระธรรมวินัยมาก (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์)

ในหัวข้อนี้ผู้ศึกษามีความเห็นพ้องกับท่านเหล่านั้นว่า ในอนาคตพระสงฆ์ควรจะมี (1) ความรู้ความสามารถซึ่งไม่ใช่แต่เพียงพระธรรมวินัยเท่านั้น ต้องเป็นผู้ที่รอบรู้ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกด้วย (2) สามารถที่จะแนะนำชาวโลกที่กำลังหมุนไปตามกระแสให้หวนกลับมาในแนวทางที่ถูกต้องด้วย แต่ไม่ใช่เป็นคนขวางโลก ไม่ใช่เป็นคนตามโลกอย่างงมงาย แต่เป็นคนที่ปรับหมุนไปกับโลกอย่างรู้เท่าทัน พร้อมเสมอที่จะแสดงจุดยืนและสิ่งที่ถูกต้อง และ (3) จะต้องมียุทธวิธีอันดีงามซึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะทำให้เกิดข้อเปรียบเทียบหรือเป็นแบบอย่างให้กับสังคม เพราะโดยหลักของพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้มีก้น้อย สันโดษ บริโภคสักแต่อย่างอัตภาพให้เป็นไปเท่านั้น พระสงฆ์ต้องมีความสามารถที่จะชักจูงชี้นำให้กับสังคมได้ ซึ่งแน่นอนว่า การที่จะมีคุณภาพศักยภาพได้นั้น ย่อมหนีไม่พ้นการศึกษา จึงมองว่า ทำไมการศึกษาของพระ-สงฆ์จึงสำคัญ ที่สำคัญเพราะว่า (1) เพราะเป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วมากมายสมควรจะใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ให้มาก (2) การศึกษาของพระสงฆ์ไปถึงมวลชน และ (3) พระสงฆ์อยู่ในระดับที่เป็นผู้นำของประชาชน ถ้าหากว่าส่งเสริมให้ผู้นี้เป็นผู้นำที่ดี ก็จะมีผลไปถึงสังคมในวงกว้างด้วย (พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2530ก: 65) เพราะการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญที่จะพัฒนาคนๆ หนึ่งให้มีคุณภาพด้วย เป็นแต่ว่าการศึกษานั้นจะสมบูรณ์แบบหรือไม่ ซึ่งหากพระสงฆ์มีการศึกษาที่ถูกต้อง ก็ย่อมจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคม แต่หากไม่มีการศึกษาแล้วพระสงฆ์ก็อาจจะเป็นส่วนเกินของสังคมที่คนในสังคมพร้อมจะลืมและทอดทิ้งให้เหี่ยวเฉาตายไปในที่สุด

นับว่าเป็นเรื่องที่ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความสำคัญ ทั้งการจัดการศึกษาให้ถูกวิธี ให้เป็น

การศึกษาที่สมบูรณ์ เป็นประโยชน์ต่อการรักษาดำรงพุทธศาสนา และเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมด้วย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษารูปแบบใดก็ตาม ก็จะต้องมีเป้าหมายเป็นจุดเดียวกันคือ ให้พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีคุณภาพศักยภาพอย่างแท้จริงดังที่ท่านผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น เมื่อนั้นองค์การสงฆ์ก็จะได้รับประโยชน์จากการศึกษานั้น สังคมก็จะได้รับประโยชน์นั้นด้วย อันนำไปสู่การทำให้สังคมเป็นสังคมที่สงบสุขและมีวิวัฒนาการอย่างยั่งยืน

5.1.5 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

หน้าที่ประการหนึ่งของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่ภายหลังหรือขณะพัฒนาตนเองอยู่นั้นจะต้องปฏิบัติควบคู่กันไปด้วย คือ การพัฒนาคนอื่นให้รู้สิ่งที่ตนเองได้ประพฤติดุปฏิบัติมา ดังคำว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มมนุษย์ และเทวดาทั้งหลาย พวกเธออย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์บริสุทธิ์ (วิ.มทา. 4/32/40)

พุทธดำรัสสอนนี้เป็นสิ่งยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าหน้าที่ของพระสงฆ์คือ การพัฒนาคนอื่นด้วย จึงเป็นสิ่งที่ตอบผู้ที่มองว่า พุทธศาสนาเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ความเป็นจริงแล้ว ด้วยวิถีชีวิตเบื้องต้นของพระสงฆ์ก็ต้องอาศัยผู้อื่นในการที่จะดำรงชีวิตอยู่แล้ว หากไม่รับว่าเป็นหน้าที่ เพียงแค่คำนึงถึงคุณธรรมข้อหนึ่งก็คือ การกตัญญูกตเวที ก็เป็นสิ่งสมควรแล้วที่พระสงฆ์จะต้องตอบแทนบุญคุณของชาวบ้านที่ได้ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูมา การตอบแทนของพระสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าให้ตอบแทนอย่างสูงสุด คือ ให้ธรรม นี่คือจุดประสงค์หลักธรรมในที่นี้ก็คือ ธรรมในการดำเนินชีวิต แม้จนกระทั่งสูงสุดคือ ธรรมเพื่อการหลุดพ้น หากว่าคนในสังคมปรารถนาเช่นนั้น กระบวนการทั้งหมดนั้น เรียกว่า การเผยแผ่ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ทุกผู้นามจะต้องเป็นนักเผยแผ่ตามพุทธดำรัสขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระสงฆ์ในยุคต่าง ๆ ก็ได้ปฏิบัติตามพุทธดำรัสนั้นมาอย่างต่อเนื่อง บางยุคก็กระทำการกันอย่างเข้มแข็ง ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง บางยุคก็ถดถอยเสื่อมโทรม ซึ่งก็มีมาจากสาเหตุหลายประการ แต่อย่างไรก็ดี พระสงฆ์ก็ได้สืบต่อหน้าที่นี้มาด้วยดีตลอดจนตราบเท่าปัจจุบัน ซึ่งก็อยู่ในสภาพดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงอนาคต

สำหรับบทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคตนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านมองว่า ในอนาคตพระสงฆ์ที่เป็นนักพัฒนาจะต้องมีความรู้ความสามารถ ต้องกวาดบ้านตัวเองก่อน กล่าวคือต้องศึกษาหลักธรรมทางพระศาสนา ต้องเข้าใจหลักธรรมอย่างแจ่มแจ้ง ต้องรู้จักตัวเอง รู้จักศักยภาพ รู้จักที่จะถ่ายทอดความรู้ของเราให้กับเพื่อนสหธรรมิก ให้กับโยม เข้าไปสู่สังคม

มากขึ้น ไปสอนตามแบบของพระพุทธเจ้า สอนให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร สอนให้เข้าใจ โดยตัวพระสงฆ์ เองนั้นต้องอยู่ในศีล เคารพพระวินัย ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวบ้าน (พระธรรมโกศาจารย์, สุลักษณ์ ศิวรักษ์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2545: การสัมภาษณ์) ส่วนหน้าที่ที่สำคัญที่สุดนั้นคือ ด้านการศึกษา เพราะการศึกษาจะช่วยส่งเสริมด้านอื่นได้ เช่น การบริหาร การปกครอง การเผยแผ่ เป็นต้น ล้วนมีรากฐานมาจากการศึกษาทั้งนั้น โดยพระสงฆ์เองก็ต้องปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ มีการศึกษาอันตั้งอยู่บนไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา กล่าวโดยคุณสมบัติที่จะต้องมีความ (1) พัฒนาดนเองขึ้นไปเรื่อยๆ และ (2) พัฒนาผู้อื่น (พระราชกวี, 2545: การสัมภาษณ์) และอีกประการหนึ่ง พระสงฆ์จะต้องรู้เท่าทันสภาพการณ์ในสังคม โครงสร้างทางสังคม ความอยู่ดีธรรมในสังคม เกื้อหนุนให้เกิดการแก้ไขอย่างสันติวิธี (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545: การสัมภาษณ์) เพราะในอนาคตนั้นโครงสร้างทางสังคมจะเกิดความ อยู่ดีธรรมมากขึ้น การรู้เท่าทันโครงสร้างทางสังคม ก็จะเป็นส่วนที่ช่วยให้พระสงฆ์รู้เท่าทันและสามารถช่วยป้องกันและแก้ไขได้ในระดับหนึ่ง

ในเรื่องนี้ผู้ศึกษามีความเห็นสอดคล้องกันกับผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ว่า ในอนาคตโลกจะต้องหมุนไปตามกาลเวลาซึ่งย่อมพัฒนาเอาสรรพสิ่งให้หมุนไปตาม และการหมุนไปแต่ละย่างก้าวของโลกก็สร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นในโลกโดยฝีมือของมนุษย์ ทั้งที่สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์ ซึ่งจะสร้างผลกระทบให้เกิดกับมนุษยโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่จะสื่อไปถึงอนาคต คือ การที่ศีลธรรมในโลกเสื่อมลง เกิดความขัดแย้งในระดับต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตการณ์ตะวันออกกลาง เป็นต้น หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมต่างๆ การเอาวัดเอาเปรียบกันของคนในสังคมนั้นระหว่างผู้ที่มีโอกาสกับผู้ที่ยึดโอกาสกว่า ล้วนนำมาซึ่งความวุ่นวายสู่สังคมโลก

กล่าวในส่วนในประเทศไทย ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหายาเสพติด อาชญากรรม การคอร์รัปชัน เป็นต้น ล้วนสร้างให้สังคมไม่สามารถก้าวสู่สังคมที่สงบได้ ทั้งนี้เพราะขาดการเอาใจใส่หรือปรับปรุงแก้ไขจากผู้ที่เกี่ยวข้อง สิ่งหนึ่งที่มองกันก็คือ เพราะศีลธรรมในสังคมลดลงทำให้ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นเกิดขึ้น ต่อไปในอนาคตสิ่งเหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไข เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม หากไม่เช่นนั้นแล้วก็จะทำให้สังคมถึงจุดเสื่อมทรามทางศีลธรรมอย่างหนัก อันยากที่จะหาความสงบปลอดภัยจากที่หนึ่งทีใดในสังคมได้ และกลุ่มคนที่มีส่วนเป็นอย่างมากในการซ่อมเสริมศีลธรรมให้กับสังคมก็คือพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่จะวัดถึงศีลธรรมของชุมชน เป็นต้นแบบของประชาชนในด้านความประพฤติ เป็นกลุ่มที่จะสามารถชี้ถูกชี้ผิดในสังคมโดยไม่เจือปนผลประโยชน์ จึงเรียกได้ว่าเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และพระสงฆ์ในฐานะของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะต้องมีความรู้ความสามารถมาก จึงจะเผยแผ่พระศาสนาได้อย่างประสบความสำเร็จ การประสบความสำเร็จที่วัดได้จากบทบาทนี้ของพระสงฆ์ คือ (1) ผู้คนทุกระดับชั้นมีคุณธรรมจริยธรรมอยู่ในหัวใจ อันนำไปสู่การลดหรือปราศจากการคอร์รัปชันของทุกระดับชั้น ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน (2) การลดลงของปัญหาความรุนแรงในสังคม ซึ่งมาจากการเข้าใจซึ่งกันและกัน มองทุกคนเป็นประหนึ่งเพื่อนร่วมสังคมที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน (3) การไม่เอาวัดเอาเปรียบกันของคนในสังคม ซึ่งทำให้เกิดความห่างกันมากระหว่างคนจนกับ

คนรวยมากขึ้น การไม่เอารัดเอาเปรียบกันเพราะไม่มีการขูดรีด ไม่เอาเปรียบกันของผู้ได้เปรียบ เช่นพ่อค้ากับผู้ที่เสียเปรียบเช่นเกษตรกร และ (4) การดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพุทธศาสนา

จากที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่า บทบาทของพระสงฆ์ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ผู้ศึกษาได้ศึกษา 3 ด้านคือ (1) การศาสนศึกษา (2) การศึกษาสงเคราะห์ และ (3) การเผยแผ่ แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงภาพรวมทั้งหมดของบทบาทดังกล่าวของพระสงฆ์โดยครอบคลุมทั้ง 3 ด้านข้างต้น

ในอนาคตนั้น บทบาทพระสงฆ์เป็นบทบาทที่ทำทายเป็นอย่างมาก เป็นการท้าทายต่อการดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์เลยทีเดียว เพราะจากอดีตที่ผ่านมา สถาบันสงฆ์ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อสังคม การมีคุณค่าต่อสังคมตราบมาจนถึงปัจจุบันอันเป็นการทนต่อการพิสูจน์และพระสงฆ์ในอดีตก็ได้แสดงให้เห็นคุณค่าว่ามีมากมายขนาดไหน จวบจนปัจจุบันนี้ในสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาสู่สังคมไทย สถาบันสงฆ์ก็ถูกท้าทายอีกคราหนึ่งว่า ยังมีคุณค่าต่อสังคมอยู่หรือไม่ ยังสมควรที่จะต้องรักษาไว้หรือไม่ หรือปล่อยให้ถูกกลืนหายไปกับกระแสของโลกที่กำลังหมุนอยู่ในขณะนี้ การที่จะบอกได้ว่าสถาบันสงฆ์ยังมีคุณค่าต่อสังคมหรือไม่นั้น จะต้องมองในส่วนของผู้ที่อยู่ในสถาบันสงฆ์ นั่นก็คือพระสงฆ์ ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ได้ถูกถามจากสังคมอยู่เรื่อยๆ ว่า พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่ของตนเองได้สมบูรณ์อยู่หรือไม่ ได้สร้างอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมบ้างไหม นอกจากการก่อสร้างวัดวาอารามที่ใหญ่โต การดูหมอ การเป่า การเสก การบูชาพระราหู และข่าวจากสื่อต่างๆ ที่นำเสนอพฤติกรรมที่ไม่ถูกไม่ควรของพระสงฆ์เป็นระยะ อันนำความเสื่อมเสียมาสู่วงการสงฆ์เป็นอย่างมาก ถึงกับบางคนบอกว่า ศาสนาเสื่อมแล้ว เพราะพระสงฆ์ขาดคุณภาพ เหล่านี้ล้วนเป็นประเด็นของปัญหาที่พระสงฆ์จะต้องพิจารณาว่า ตนเองได้กระทำหน้าที่เพียงพอหรือไม่ และต่อไปในอนาคตพระสงฆ์จะต้องดำรงตนอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร

บทบาทพระสงฆ์ในอนาคตนั้นจะต้องมีคุณภาพมากขึ้นกว่าในสมัยปัจจุบัน เพราะสังคมในอนาคตจะซับซ้อนขึ้นมากกว่าเดิมในท่ามกลางของกระแสโลกยุคไร้พรมแดน การเอารัดเอาเปรียบจะซับซ้อนมากกว่าเดิม คนจะเครียดมากกว่าเดิม ผู้ด้อยโอกาสจะถูกเอารัดเอารัดเปรียบมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระสงฆ์จะต้องตระหนักและรู้เท่าทัน และพร้อมที่จะเสนอแนวทางแก้ไขโดยใช้พุทธธรรม เพื่อการก้าวสู่สังคมที่สงบอย่างยั่งยืน เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จะต้องปรับเปลี่ยนทั้งทัศนคติและกระบวนการในการทำงานให้เหมาะสมกับยุคสมัย ต้องมีการทำงานเป็นฝ่ายรุกมากขึ้น ต้องมีการทำงานที่เป็นระบบมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นบทบาททางด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่

5.2 ข้อสรุป

5.2.1 สภาพของพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันและสมาชิกของสถาบันที่เป็นปัจเจกบุคคลในสังคมไทยปัจจุบัน

จากข้อมูลที่ศึกษามาทั้งหมด สามารถสรุปสภาพของพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นสถาบันและสมาชิกของสถาบันสงฆ์ที่เป็นปัจเจกบุคคลได้ ดังนี้

สถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นเสาหลักอีกเสาหนึ่งในสังคมไทย ที่จะต้องสร้างความเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของสังคม แต่จากสถานการณ์ปัจจุบัน สถาบันสงฆ์ในสังคมไทย ได้ลดความน่าเชื่อถือลงไปเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระสงฆ์เกิดขึ้น องค์การหรือหน่วยงานหลัก ๆ ของพระสงฆ์ไม่สามารถที่จะจัดการเรื่องนั้นได้ ปล่อยเรื่องไว้ให้คารา คาซัง และบางครั้งกลับเป็นการขัดกันเองของพระเถระชั้นสูงในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นการประพฤติดัวเลื่อมเสียของพระสงฆ์ที่ออกมาทางสื่อต่าง ๆ ซึ่งทำให้สถาบันสงฆ์ไม่เป็นที่ไว้วางใจและสร้างคำถามให้เกิดขึ้นกับประชาชนถึงคุณค่าของสถาบันสงฆ์ นำไปสู่ความเลื่อมในที่สุด ซึ่งจะสรุปสาเหตุของปัญหาคือ

1. การไม่เป็นตัวของตัวเองของคณะสงฆ์ ในอดีตนั้น สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหลักที่มีความสำคัญต่อการวัดศีลธรรมของคนในชุมชน เป็นตัวชี้นำทางด้านศีลธรรมที่ถูกต้องให้กับสังคมมาโดยตลอด และนอกจากนั้นยังเป็นสถาบันที่คานอำนาจกับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะสามารถที่จะตรวจสอบและบอกสถาบันการปกครองได้ว่า การประพฤติดุปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์เป็นอย่างไร ควรที่จะตั้งอยู่ในคุณธรรมอะไรบ้าง เป็นต้น ซึ่งทำให้สถาบันสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือจากชนทุกหมู่เหล่าในสังคม สามารถแนะนำแนวทางที่ถูกต้องแก่คณะผู้บริหารประเทศได้ ต่อมาในกาลภายหลัง นับจากการออก พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ปี ร.ศ.121 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นการรวมอำนาจเข้ามาอยู่ในส่วนกลาง และ เริ่มมีการโอนเสียงไปในทางอยู่ภายใต้อำนาจของทางฝ่ายบริหารมากขึ้น ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะสงฆ์ก็ได้ปรับปรุงการบริหาร มีการออก พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 2484 มา เพื่อเป็นการเลียนแบบของทางฝ่ายรัฐในครั้งนั้น การปกครองสงฆ์ก็ไปขึ้นกับฝ่ายบ้านเมืองมากขึ้น จนเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงคือออก พ.ร.บ. 2505 มา ทำให้สถาบันสงฆ์มีการรวมศูนย์อำนาจมากขึ้น มีการเมืองเข้ามาแทรกในคณะสงฆ์มากขึ้น ต้องไปอาศัยฝ่ายบ้านเมืองมากขึ้น เมื่อมีปัญหา ก็เข้าไปหาบ้านเมืองมากขึ้น ทำให้ฝ่ายบ้านเมืองเข้ามาควบคุมคณะสงฆ์มากขึ้น จนมีสมัยหนึ่งทางฝ่ายบ้านเมืองห้ามไม่ให้คณะสงฆ์สอนเรื่องสันโดษ เพราะหัวข้อธรรมดังกล่าวทำให้คนไทยมักน้อย ไม่ขยัน ทำให้ประเทศไม่พัฒนา [เป็นการตีความหลักธรรมข้อนี้เพียงแค่เปลือกเท่านั้น] ซึ่งความหมายของคำว่าสันโดษที่แท้จริงนั้นคือ

สันโดษในวัตถุล้างเสพ และสันโดษแล้วต่อด้วยความเพียร หมายความว่า
สันโดษ ทำให้สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย จะได้ไม่กระวนกระวาย จิตใจจะได้พร้อม แล้ว

สงวนเวลา แรงงาน และความคิดไว้ เพื่อเอาไปทุ่มเทอุทิศให้กับการเพียรพยายาม
พัฒนาคุณธรรม ทำกิจหน้าที่ สร้างสรรค์สิ่งดีงามและประโยชน์สุขให้ยิ่งขึ้นไป
(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542ค: 44)

จากเหตุการณ์นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ฝ่ายบ้านเมืองมีอำนาจครอบงำสถาบันสงฆ์
สถาบันสงฆ์ไม่ได้ทำการชี้แจงและยืนยันในหลักธรรมนี้หรือแสดงให้เห็นถึงความหมายที่แท้ของ
หลักธรรมข้อดังกล่าว นับเป็นการยอมอย่างที่เราเรียกว่าลืโรราบ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ฝ่ายบ้านเมืองก็
เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการคณะสงฆ์มากขึ้น จนพระสงฆ์รู้สึกว่ เมื่อมีอะไรขึ้นมาก็ต้องเข้าไปหาฝ่ายบ้าน
เมือง ทำให้เกิดความอ่อนแอในการบริหารจัดการ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ไม่คำนึงถึงการทำหน้าที่
และบทบาทของตนอย่างจริงจัง ทำให้เกิดความห่างเหินไปจากสังคม

2. ความไม่เป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้
คณะสงฆ์ไม่เข้มแข็ง พระสงฆ์ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งไม่นับถึงการมีสองนิกาย แต่แม้ใน
นิกายเดียวกัน คือ นิกายมหานิกาย ก็ยังไม่มีเอกภาพ เพราะว่าเวลามีปัญหาเกิดขึ้นมาในสังคมไทย
ความไม่เป็นเอกภาพก็แสดงออกมา กล่าวคือ พระสงฆ์ทั้งที่เกี่ยวข้อและไม่เกี่ยวข้อก็ออกมา
ดำเนินการหรือออกความเห็นไปต่างๆ นานา ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันนำไปสู่การบริหาร
จัดการที่ไม่เข้มแข็ง เมื่อมีนโยบายออกมา ก็เป็นแต่่นโยบายที่อยู่ในกระดาษ ไม่มีการนำไปปฏิบัติ
อย่างจริงจัง ขาดการติดตามงาน ยิ่งในต่างจังหวัดแล้ว บางจังหวัดไม่มีความเป็นเอกภาพเลย ดู
ภายนอกประหนึ่งว่ามีความเป็นเอกภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้วแทบไม่มีทีมงานเลย ในอำเภอ
หนึ่ง หาพระสงฆ์ที่ทำงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นหาได้ยากมาก

3. พระสงฆ์ไม่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องและทั่วถึง จากที่เคยเป็นแหล่งศึกษาของ
ชนทุกระดับชั้นในสังคมในอดีต ที่ทำให้คณะสงฆ์มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้มีความรู้ทั้งทาง
ด้านการแพทย์ อักษรศาสตร์ และการบริหารต่างๆ โดยเฉพาะด้านคุณธรรมศีลธรรม เพราะต้องมีการ
พัฒนาตนเองอยู่เสมอ แสวงหาความรู้ใหม่ๆ ทำให้พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือของคนใน
สังคมเป็นอย่างมาก โดยนับให้เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ กล่าวคือ การนำพาการพัฒนาการ
ดำเนินชีวิตของพวกเขาไปตามแนวทางที่ถูกต้องของพระพุทธศาสนา แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่
เกิดขึ้น พระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่อยู่ต่างจังหวัดไม่ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง ทำให้ไม่มีความเข้าใจธรรม
อย่างลึกซึ้ง ไม่ดำรงตนตามหลักของพระธรรมวินัย มีการประพฤติผิดนอกรีตนอกรอย ไม่ศึกษาให้
เข้าใจถึงแก่นพระธรรมของพระพุทธเจ้า และไม่สามารถนำหลักธรรมนั้นมาเผยแผ่ได้ โดยเฉพาะ
ในต่างจังหวัด หาพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถที่แม้แต่จะเป็นเจ้าอาวาสก็ยาก ทำให้มีวัดร้างทั่ว
ประเทศไทยมากกว่า 5,000 วัด บางวัดที่มีเจ้าอาวาสก็เป็นเพียงพระที่มีอายุพรรษาไม่กี่พรรษา
บางวัดก็มีผู้สูงอายุเพียงแต่บวชเข้ามารักษาวัดเท่านั้น และที่ผู้ศึกษาได้ไปประสบมาที่วัดมีพระสงฆ์
อยู่เพียงรูปเดียว พร้อมทั้งมีอาการทางสมองด้วย พอไปถามชาวบ้านๆ ก็บอกว่า ก็ยังดีที่มีพระสงฆ์
เฝ้าวัดและพอให้ได้ทำบุญ ไม่ได้หวังไปมากกว่านั้น นี่ก็เป็นปัญหาที่สำคัญที่คณะสงฆ์จะต้องมีการ

ปรับปรุงอย่างจริงจัง เมื่อพระสงฆ์ไม่มีคุณภาพเพราะไม่ได้รับการศึกษาที่ถูกต้องแล้ว ทำให้ไม่สามารถสั่งสอนประชาชนในชุมชนได้ ไม่รู้ว่าหน้าที่ของตนคืออะไร ทำให้ประพฤติผิดนอกนิกายได้ง่าย เช่น การบอโกปให้หาย การปลุกเสก การติดอยู่กับไสยศาสตร์ แล้วนำไสยศาสตร์นั้นไปหลอกลวงชาวบ้าน เป็นต้น โดยไม่ได้ชักนำชาวบ้านให้เข้าใจหลักธรรมและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเลย เพราะแม้ท่านเองก็ไม่เข้าใจ

4. การไม่ปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย จากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การพัฒนาด้านต่างๆ ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม สถาบันสงฆ์ไม่มีการปรับปรุงให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นด้านโครงสร้าง การบริหาร ด้านนิติบัญญัติ แม้จนกระทั่งวิสัยทัศน์ว่า ในโลกยุคปัจจุบันสถาบันสงฆ์ควรอยู่อย่างไร และปรับปรุงตรงไหนอย่างไร เพื่อให้รู้เท่าทันกับทางโลก แต่ไม่ใช่หลงโลก ในปัจจุบัน แม้คณะสงฆ์จะไม่ปรับปรุงให้เข้ากันได้กับโลกยุคปัจจุบัน แต่กระแสต่างๆ ก็ทำให้พระนั้นรับลัทธิบริโภคนิยมอย่างเต็มตัว ดูได้จากพระเถระผู้ใหญ่ที่จะต้องแข่งขันกันมีรถประจำตำแหน่ง บางรูปทันสมัยเทียบเท่ากับทางโลก นับเป็นสิ่งที่สวนกระแสของการสั่งสอนของพระสงฆ์ที่สอนให้แก่ชาวบ้าน จึงมองได้ว่า พระสงฆ์ทำตนประหนึ่งว่าไม่ปรับเปลี่ยนระบบของตนเพื่อให้ทันกับสถานการณ์โลก แต่ก็ถูกกระแสโลกท่วมทับ จนมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่พระสงฆ์จะมีรถหรูๆ ใช้ มีที่อยู่อย่างหรูหรา มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายอย่างครบครัน ในต่างจังหวัดมีการก่อสร้างที่ใหญโตเกินความจำเป็น ไม่ทำหน้าที่ที่แท้จริงของตน

จากที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่า สภาพของสถาบันสงฆ์ในสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้ก้าวไปสู่ยุคที่ตกต่ำถดถอยทั้งในส่วนที่เป็นสถาบันและสมาชิกของสถาบันที่อยู่ในสังคมไทย จากบทบาทที่เคยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นที่วางใจของเขาเหล่านั้นในการให้นำพาไปสู่แนวทางที่ถูกต้องตามหลักของพุทธศาสนา กลับกลายมาเป็นสถาบันไม่สามารถทำสิ่งเหล่านั้นได้เลย ทั้งนี้มีสาเหตุดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว จึงทำให้มองว่า หากสถาบันสงฆ์ต้องการที่จะปรับตัวให้ดำรงบทบาทเป็นสถาบันที่มีคุณค่าต่อสังคมแล้ว จะต้องมีการปรับกระบวนการใหม่ ปฏิรูปสถาบันสงฆ์หลายๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นหัวใจของพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็จะต้องไปเคียงคู่กับการปฏิบัติตามที่ได้ศึกษานั้น เมื่อพระสงฆ์มีการศึกษาและปฏิบัติตามหลักของการศึกษาที่ถูกต้องแล้ว พระสงฆ์และสถาบันศาสนาก็สามารถที่จะกลับมามีคุณค่าในสังคมได้ดังเดิม

5.2.2 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์

จากที่พระสงฆ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม 2 สังคม คือ (1) สังคมของสงฆ์เอง และ (2) สังคมภายนอกที่อยู่รอบข้างของพระสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนั้น พระสงฆ์ก็ควรได้รับการพัฒนาเพื่อที่จะก้าวสู่ความเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคมเฉกเช่นเดียวกันกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม ที่จะต้องมีคุณสมบัติประจำตน เพื่อความสุขและความเจริญของสังคม และด้วยว่าพระสงฆ์เป็นกลุ่มคน

พิเศษที่มีกรอบของสังคมล้อมรอบอยู่ 2 ชั้น และนอกจากนั้น บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคมในเชิงเป็นตัวชี้คุณค่าทางศีลธรรมของสังคม ทำให้พระสงฆ์จะต้องมีคุณสมบัติที่จะนำไปสู่ตำแหน่งดังกล่าว ทำให้มองได้ว่า คุณสมบัติของพระสงฆ์ในฐานะดังกล่าวนี้ จะต้อง

1. มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เพราะในสถานการณ์ปัจจุบันด้วยสภาพของสังคมที่ศีลธรรมกำลังเสื่อมหายไปจากสังคม การดำรงชีวิตที่ต้องต่อสู้ดิ้นรนอย่างมากมาย ทำให้ปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นตามมา ไม่ว่าจะเป็นยาเสพติด อาชญากรรม คอรัปชั่น เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความเสื่อม จำต้องมีหลักธรรมที่นำเข้ามาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตอบคำถามและพร้อมกันเป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคม ผู้ที่จะทำหน้าที่ได้โดยไม่อิงอาศัยผลประโยชน์จากพวกเขาอีกคือ พระสงฆ์ จึงเป็นสิ่งที่สมควรที่พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ในหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างแตกฉาน สามารถที่จะรองรับความต้องการของคนในสังคมที่เฝ้ามองหาธรรม เช่น การแนะนำการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องในสังคมบริโภคนิยม การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นต้น ไม่ใช่แค่การปลุกเสก พ่นน้ำหมาก เจิมป้าย รดน้ำมนต์เท่านั้น แต่เป็นการให้หลักธรรมที่เหมาะสมกับบุคคลผู้นั้น

2. มีความรู้ในวิชาการทางโลกที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการทำหน้าที่ของตน การที่พระสงฆ์จะทำการตอบปัญหาของคนในสังคมได้นั้น สิ่งหนึ่งที่พระสงฆ์จะต้องมีคือ ความเข้าใจในสถานการณ์ของโลก รู้เท่าทันปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีศาสตร์หลายแขนงที่พระสงฆ์จะต้องรู้เพื่อเป็นเครื่องมือในการมองโลกอย่างเท่าทัน เช่น ประวัติศาสตร์ การจัดการ เป็นต้น เพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เอง พร้อมกันนั้นก็เป็นการพูดในสิ่งเดียวกันกับคนในสังคมได้ด้วย ไม่ใช่จะมีแต่เทศน์อย่างเดียวเท่านั้น โดยที่ไม่ดูสถานการณ์ในขณะนั้นเลย

3. มีความสามารถในการเผยแผ่ การนำเสนอธรรมของพระพุทธองค์ เนื่องจากธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีมากมาย ที่พระองค์ตรัสมากกว่า 2,600 ปีแล้ว บางกลุ่มบางคนอาจจะคิดว่าล้าสมัย เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมของพระองค์นั้นใหม่เสมอ เป็นอกาลโก คือ ไม่จำกัดเวลา หากใครสามารถที่จะปฏิบัติได้ตอนไหน ก็ให้ผลตอนนั้น ซึ่งการที่จะทำได้อย่างนั้น พระสงฆ์จะต้องมีเทคนิคในการเผยแผ่ การพูดให้รู้ว่ามีประโยชน์ต่อชีวิตเขาในการที่จะนำธรรมไปใช้ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จะต้องมีการฝึกฝนอบรมเทคนิคเกี่ยวกับการเผยแผ่ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อต่างๆ เป็นต้น เพื่อเป็นพาหนะนำคนในสังคมให้ก้าวเข้าสู่พระธรรมของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว

4. มีความประพฤติปฏิบัติดีตามหลักพระธรรมวินัย ประการสำคัญก็คือพระสงฆ์จะต้องมีวัตรปฏิบัติที่ดีงาม เป็นแบบอย่างของความสันโดษ การรู้จักพอเพียง การไม่เบียดเบียน การไม่ฟุ้งเฟ้อ การสงบสำรวม ซึ่งหากมีสิ่งเหล่านี้ ก็เป็นการง่ายที่จะนำไปสู่ความเลื่อมใสและพัฒนาไปสู่ความง่ายในการที่จะสอนด้วย เพราะอย่างน้อยพระสงฆ์ก็ประพฤติปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างแล้ว

และเช่นเดียวกันหากจะกล่าวถึงทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรที่อยู่ในสังคม 2 สังคมกล่าวคือ (1) สังคมโดยรวม และ (2) สังคมหรือองค์กรที่ตนทำงานอยู่ ซึ่งจะต้องมีความรู้ความสามารถพอที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเพียงพอ เหมาะกับสถานะของตนในสังคมทั้งสองนั้น และต้องพยายามหาโอกาสที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ ซึ่งการพัฒนานั้นก็มีแนวทางอยู่มากมาย กระบวนการหนึ่งที่สำคัญก็คือ การศึกษา ทั้งในรูปแบบนอกรูปแบบและตามอัธยาศัย ทั้งนี้การศึกษาจะเป็นแนวทางที่เป็นกระบวนการที่ชัดเจน สามารถที่จะทำให้ผู้เรียนมีกรอบแนวคิดที่เป็นกระบวนการ และอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกอบรม การสัมมนา ล้วนแต่เป็นโอกาสที่จะเอื้อให้ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรได้พัฒนาตัวเองอย่างดียิ่ง โดยมองว่า ทุกคนสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ สามารถที่จะก้าวหน้าได้หากว่ามีความพยายามในทางที่ถูกต้อง และที่สำคัญสามารถที่จะทำให้ตนมีความสุขกับการทำงานได้ พร้อมกันนั้นทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรจะต้องมีคุณธรรมและศีลธรรมในการทำงานด้วย เพราะไม่เช่นนั้นแล้วก็จะเป็นในลักษณะว่า มีแต่ความรู้แต่ไม่มีปัญญา หมายถึง มีความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำงานของตนเอง แต่ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่มีจิตเมตตาต่อเพื่อนร่วมงาน ทำทุกอย่างเพื่อให้ตนเองก้าวหน้ากว่าคนอื่น โดยไม่สนใจว่าจะมีผลกระทบต่อผู้อื่นหรือไม่ เพราะฉะนั้น สิ่งเหล่านี้จะต้องมีในจิตของผู้ที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ทั้งในองค์กรและในสังคมโดยรวม เพราะนั่นหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และในขณะเดียวกันก็สามารถที่นำพาองค์กรให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างมั่นคง พร้อมทั้งสังคมก็ได้รับสิ่งที่ดีงามจากผลตรงนั้น คือ เมื่อทรัพยากรมนุษย์เหล่านั้นเข้าไปสู่สังคมก็ถือว่าเป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมนั่นเอง

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์นั้น นับเป็นบทบาทที่สำคัญและเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์เลยทีเดียว ที่จะต้องมีการพัฒนาตนเอง ฝึกฝนตนเองอย่างเข้มข้น เพื่อก้าวไปสู่การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพหรือเป็นผู้ที่สมบูรณ์ในพุทธศาสนาคือการบรรลุพระอรหันต์และมีคุณค่าที่พร้อมสำหรับการนำความรู้ความสามารถนั้นไปใช้เพื่อนำพาองค์กรหรือสังคมให้ก้าวไปสู่ความเจริญอย่างยั่งยืนทางด้านศีลธรรม และเฉกเช่นเดียวกันกับทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรต่างๆ ที่จะต้องมีการศึกษาพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา เพื่อทำตนให้มีคุณค่าทั้งต่อตนเอง องค์กรและสังคมนรอบข้างนั่นเอง ทั้งนี้ต้องได้รับการสนับสนุนและเอาใจใส่ตามกระบวนการที่ถูกต้องและเหมาะสมจากทุกฝ่าย (ดู หน้า 162 เป็นต้นไป)

5.2.3 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

เมื่อคน ๆ หนึ่งก้าวเข้ามาสู่สังคมสงฆ์แล้ว หน้าที่อย่างหนึ่งที่นอกเหนือจากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองแล้ว ก็คือ การพัฒนาให้ผู้อื่นได้รู้ถึงธรรมที่ตนได้รู้ เป็นการพัฒนาผู้อื่นให้มีคุณภาพและศักยภาพเพื่อการครองตนได้ในสังคมนั้นๆ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น จะต้องมียุทธวิธี คือ

1. มีหลักพระธรรมวินัยเป็นเครื่องอยู่ของตน โดยสื่อออกมาทางวัตรปฏิบัติที่

เรียบร้อยสงบงาม ปฏิบัติตนตามหลักของพระธรรมวินัยอันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน สามารถที่จะเป็นแบบอย่างทางพฤติกรรมแก่ประชาชนได้

2. มีความเข้าใจในหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง สามารถตอบปัญหาชาวบ้านในเรื่องหลักธรรม พร้อมกับแนะนำแนวทางในการใช้หลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชน มีหลักการที่แน่นอนทางพุทธศาสนาโดยที่ไม่ทิ้งหลัก

3. มีความสามารถในการบริหารจัดการการเรียนการสอน สามารถที่จะจัดการการเรียนการสอนให้แก่ทั้งพระสงฆ์สามเณรที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลและทั้งเยาวชนที่เข้ามารับบริการจากพระสงฆ์ได้ พร้อมทั้งสามารถบริหารจัดการการเรียนการสอนนอกระบบแก่ประชาชนทั่วไป

4. มีความสามารถในการที่จะสื่อสารกับคนภายนอก นอกจากที่จะเป็นผู้มีวัตรปฏิบัติที่ดีงามแล้ว มีความรู้ในหลักธรรมอย่างแตกฉานแล้ว รู้เรื่องการบริหารอย่างดีแล้ว จะต้องมีความสามารถในการที่จะสื่อสารกับคนภายนอกได้อย่างดี เพราะการสื่อสารเป็นเรื่องสำคัญในการเผยแผ่ หากไม่มีการสื่อสารที่ดีแล้ว อาจจะทำให้การเผยแผ่นั้นไม่ประสบความสำเร็จเลย

5. มีความเสียสละ และมีอุดมการณ์ เมื่อก้าวเข้ามาอยู่ ณ ตรงนี้แล้วต้องเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ อุดมคติ ในการที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมอันจะมีผลต่อการปฏิบัติธรรมของตน เพราะเป็นการจัดการสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นเอง และจะต้องมีความเสียสละ ทุ่มเหชีวิตจิตใจให้กับตรงนี้อย่างเต็มที่

นอกจากนี้ในการเผยแผ่นั้น พระสงฆ์จะต้องมีความสามารถในการที่จะจัดกิจกรรมที่แฝงด้วยหลักธรรม อันเป็นการเผยแผ่ธรรมผ่านทางกิจกรรม โดยมีการวางแผนว่า การจัดกิจกรรมนี้ขึ้นให้กับคนในสังคมนั้น จุดประสงค์คืออะไร มีกระบวนการในการจัดการอย่างไร ต้องมีการปรับ คือ (1) บางอย่างต้องปรับโลกให้เข้ากับธรรม หมายถึง การปรับโลกให้เข้ากับธรรม เพราะธรรมนั้นเป็นสัจธรรม ต้องปรับโลกให้เข้าถึงแก่นของธรรมที่แท้จริง เช่น แม้จะมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมากน้อยเพียงไร แต่ก็จะต้องนำคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรมเข้าไปแฝงอยู่ในสิ่งเหล่านั้นเสมอ เช่น มีจริยธรรมในการใช้คอมพิวเตอร์ ไม่ใช่ความสามารถด้านคอมพิวเตอร์ในการเข้าไปดูข้อมูลอันเป็นความลับของผู้อื่นหรือของคู่แข่งทางการค้า เป็นต้น และ (2) บางอย่างต้องปรับธรรมให้เข้ากับโลก หมายถึง ธรรมนั้นมีอายุมานานแล้ว เมื่อโลกเปลี่ยนไป การปรับก็คือปรับให้เข้ากับยุคสมัย ปรับวิธีการนำเสนอ ปรับภาษาที่ใช้ เช่น การขยายขอบเขตของคำสอนให้ครอบคลุมมากขึ้น ดังศีล 5 ข้อที่ 2 ห้ามลักทรัพย์ เมื่อปรับเข้ากับโลกยุคปัจจุบันนี้ ต้องรวมถึง ภูมิปัญญา การใช้อำนาจรัฐเบียดบังเอาของคนอื่นหรือประชาชนในท้องถิ่นโดยที่ไม่ได้รับการยินยอมจากเจ้าของในพื้นที่ เป็นต้น โดยทั้งมวลนั้นจะต้องไม่ทิ้งหลักหรือแก่นของพุทธศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้นพระสงฆ์ก็สามารถที่จะนำกระบวนการในการบริหารจัดการใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้การเผยแผ่ธรรมได้ และสิ่งที่สำคัญที่สุดพระสงฆ์จะต้องมีการประเมินผลกิจกรรมนั้นว่ามีความสำเร็จมากน้อยแค่ไหน มีข้อบกพร่องตรงไหน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการทำงานครั้งต่อไป อันเป็นการให้คนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ที่พระสงฆ์ได้ทำขึ้น นี่คือการปรับกระบวนการพัฒนา

ใหม่ ๆ ให้มารับใช้การเผยแผ่พระธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนอกจากนี้พระสงฆ์จะต้องมีความสามารถในการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้เข้ามามีส่วนในกิจกรรมนั้น ๆ ร่วมกัน

การกระทำบทบาทนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระสงฆ์ก็จะไปสอดคล้องกับทฤษฎีที่กล่าวถึงบทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่กล่าวถึงในบทที่ 2 (หน้า 37-39) ที่ได้กล่าวถึงบทบาทของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ เมื่อพระสงฆ์ได้นำทฤษฎีเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ซึ่งรูปแบบวิธีการของพระสงฆ์นักพัฒนาหลาย ๆ รูปก็มีสิ่งเหล่านี้ เป็นแต่ว่า ไม่ได้มีการคำนึงถึงอย่างชัดเจนและไม่เป็นรูปแบบ จำต้องปรับให้ทันสมัยเพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่าบทบาทเหล่านี้มีอยู่แล้วในหลักของพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นบทบาทรองที่พระสงฆ์จะต้องเกี่ยวข้องกับสังคมหรือคนในสังคม เพื่อเป็นการตอบแทนการอุปถัมภ์ของคนเหล่านั้นและด้วยความเมตตาอันมีอยู่ในจิตของพระสงฆ์ อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าบทบาทแรกของพระสงฆ์คือในฐานะทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นบทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ เพราะหากพระสงฆ์ไม่พัฒนาตนเองหรือไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเพียงพอแล้ว ก็ยากที่จะดำเนินบทบาทในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การทำหน้าที่อย่างขาดตกบกพร่องและนำไปสู่แนวทางที่ผิด ก้าวไปสู่ความเสื่อมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

หากจะกล่าวถึงนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรก็เช่นเดียวกันที่จะต้องมີคุณสมบัติและความสามารถที่จะมาช่วยในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้มีคุณภาพและศักยภาพที่จะสามารถนำพาองค์กรให้ก้าวสู่เวทีการแข่งขัน และไม่ใช่ว่าเป็นเพียงผู้แข่งขันเท่านั้นแต่ต้องเป็นผู้นำของการแข่งขันนั้นด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่ท้าทายความสามารถของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นอย่างมาก ว่า จะมีความสามารถที่จะจัดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรได้หรือไม่ โดยเฉพาะประการแรกการชี้ให้ผู้บริหารระดับสูงให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การชี้ให้เห็นความแตกต่างหรือความได้เปรียบเสียเปรียบจากการพัฒนาและไม่พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์กร ซึ่งต้องเป็นการชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรม สามารถวัดได้ว่ามีผลต่อองค์กรในทางที่ดีขึ้น เมื่อผ่านกระบวนการนี้ไปได้ก็นับว่าได้ทำหน้าที่ประสบความสำเร็จไปขั้นหนึ่ง และพร้อมที่จะก้าวไปสู่กระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขั้นตอนอื่นต่อไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถหรือการพัฒนาศักยภาพของตน[นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์]เป็นสำคัญ เพราะเมื่อนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีความสามารถมีศักยภาพที่แสดงออกมาโดยการประพฤติปฏิบัติทั้งพฤติกรรมส่วนตัวและผลงานแล้ว ก็เป็นอันหวังได้ว่าจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ก้าวไปสู่องค์กรที่มีคุณภาพ ทั้งเป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมด้วยอีกเช่นเดียวกัน

5.2.4 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

ในอนาคตนั้น บทบาทพระสงฆ์ก็คงจะไม่แตกต่างไปจากปัจจุบันนัก หากว่าปัจจุบันได้

ปฏิบัติอย่างที่กำลังมา เป็นแต่ว่าในอนาคตนั้นจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การเมือง สังคม เป็นต้น จึงจำเป็นที่พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ความสามารถที่จะรู้เท่าทัน และจัดการกับมันได้ จึงสรุปได้ว่า ในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์จะต้อง

1. มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกเป็นอย่างดี พระสงฆ์จะต้องมีความรู้ในหลักของธรรมอย่างแตกฉาน มีการประยุกต์ใช้ที่เหมาะสมกับกาลสมัย สร้างความเป็นอภิลักขิต ไม่จำกัดเวลาของการให้ผลของธรรมให้ปรากฏอย่างเด่นชัด สามารถที่จะสื่อสารออกมาให้ประชาชนได้อย่างแจ่มชัด ทั้งนี้การที่มีความสามารถดังนั้นได้ จะต้องมีการศึกษาถึงสถานการณ์ปัจจุบันว่า ในยามเช่นนั้นสังคมขาดอะไร จะต้องสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ได้ พร้อมทั้งจะนำเสนอได้อย่างเหมาะสมกับสมัย

2. มีวัตรปฏิบัติที่เหมาะสมดังตามหลักพระธรรมวินัย พุทธกรรมก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่พระสงฆ์จะต้องตระหนัก เพราะพุทธานุสสติกรรมเป็นสิ่งที่ชักนำประชาชนให้หันมาสู่ความเลื่อมใส อันจะเป็นการนำไปสู่การมีโอกาสสอนหลักธรรม บางทีแม้ว่าจะมีความรู้ความสามารถมาก แต่หากว่าพุทธานุสสติกรรมไม่เป็นที่น่าเลื่อมใสแล้ว ก็ยากที่จะสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้นกับคนในสังคมได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ในอนาคตนั้นพระสงฆ์ยังเป็นที่หวังของคนในสังคมเช่นเดิม เพราะพระสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่อยู่ใกล้และมีโอกาสในอันที่จะศึกษาพระธรรมวินัยของพุทธศาสนา มากกว่าคนกลุ่มอื่นๆ และคนเป็นส่วนใหญ่ก็ยังนับถือพระสงฆ์ว่าเป็นผู้ที่เสียสละ เป็นผู้ทรงศีล ธรรมหรือมีศีลธรรมมากที่สุด เพราะนอกจากที่จะพัฒนาตนเองแล้ว ยังแผ่แผ่มาสู่พวกตนด้วย เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ในอนาคตจึงจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างบูรณาการมากขึ้น ทั้งนี้ การพัฒนานั้นๆ จะต้องไม่ไปทำให้พระธรรมวินัยเสียหาย หรือปฏิบัติผิดไปจากพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงได้บัญญัติไว้ให้กับพระสงฆ์ พร้อมกันนั้นก็ต้องมีการศึกษาเพื่อรู้เท่าทันกระแสของ ความเปลี่ยนแปลงของโลกที่เจริญขึ้น ซับซ้อนขึ้น เพื่อจะได้นำมาเป็นประโยชน์ในการดำเนินบทบาทของตนได้ดีและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมรอบข้างอย่างแท้จริง ทั้งนี้พระสงฆ์จะต้องตระหนักเองว่าตนเองมีหน้าที่อะไร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะสนับสนุนได้อย่างไร

เช่นเดียวกันหากจะกล่าวถึงทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรก็ย่อมที่จะต้องมีการพัฒนาตนเอง อยู่เสมอและตลอดเวลา เพราะในอนาคตนั้นการแข่งขันย่อมจะสูงขึ้น องค์กรต้องการบุคลากรที่มี คุณภาพมีศักยภาพที่มากขึ้น เพราะจะทำให้องค์กรสามารถแข่งขันกับองค์กรอื่นๆ ในเวทีของการ แข่งขันได้ ซึ่งการแข่งขันนั้นทรัพยากรมนุษย์จะเป็นตัวชี้วัด เพราะว่าเรื่องของเทคโนโลยีนั้นมีการ พัฒนาให้ทันกันได้ แต่คุณภาพศักยภาพของคนนั้นหากไม่มีการพัฒนาแล้ว ก็ยากที่จะก้าวทัน คู่แข่งได้ ทั้งนี้ตัวทรัพยากรมนุษย์เองจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่า จะต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่ ตลอดเวลา การพัฒนาในที่นี้ไม่ใช่เพียงแต่ความรู้เท่านั้น แต่ต้องพัฒนาปัญญาที่จะสามารถดำรง ตนได้อย่างมีความสุขและมีพฤติกรรมที่ดีงามคือ มีทั้งความรู้และคุณธรรมอยู่ในตัว นอกจากจะตระหนักเองแล้ว ปัจจุบันแวดล้อมก็เป็นตัวที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านหนึ่งด้วย ในที่นี้

องค์กรจะต้องคำนึงถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ว่าจะสามารถนำพาองค์กรให้ก้าวไปสู่ความเจริญและยั่งยืนได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะเอื้อให้เขาเหล่านั้นเกิดการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง และจะนำพาองค์กรอยู่เหนือคู่แข่งทั้งทางด้านความเจริญทางวัตถุและจิตใจตลอดไป

5.2.5 บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

หากว่าพระสงฆ์ปรารถนาจะคงความเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณของสังคมแล้ว จะต้องพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ เพื่อให้พร้อมสำหรับการทำหน้าที่ของนักพัฒนาผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะต้อง

1. มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ทั้งทางด้านคติโลกคตินิยม การบริหารจัดการ การประยุกต์ใช้ การเรียนรู้เพื่อการใช้สื่อต่างๆ มาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่
2. นำผลที่เกิดจากการพัฒนาดนนั้นเผยแผ่ไปสู่ผู้คนรอบข้างอย่างมีเมตตา อันเป็นการดำเนินตามรอยบาทขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะต้องทำประโยชน์ทั้งสองอย่าง คือ ประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวม ให้สำเร็จผล

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ทั้ง 2 คือ (1) ทรัพยากรมนุษย์ และ (2) นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จะต้องมีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออกเพราะตามหลักของพุทธศาสนาแล้ว พุทธองค์ทรงปรารถนาจะให้พระสงฆ์และคฤหัสถ์ได้พึ่งพาอาศัยกันเชิงตอบแทนในทางธรรม กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างก็พากันอุปถัมภ์พระสงฆ์ เช่น การจัดสภาพแวดล้อมที่ดี การสร้างที่พักพิง การอุปถัมภ์ด้วยอาหาร เพื่อให้พระสงฆ์ไม่ต้องพะวงกับเรื่องเหล่านี้ จะได้ศึกษาปฏิบัติอย่างเต็มที่ และฝ่ายพระสงฆ์เมื่อได้รับการอุปถัมภ์ดังนั้นแล้ว ก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ แล้วนำความรู้ที่ได้เรียนรู้มากลับไปสู่สังคมโดยผ่านการเผยแผ่เป็นการให้ธรรมทานตอบแทน เพื่อตอบแทนการอุปถัมภ์นั้น และด้วยความเมตตาปรารถนาที่จะให้คนในสังคมได้เห็นและรู้อย่างที่พวกตนได้เห็นมา ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขของสังคม ด้วยว่าสิ่งที่พระสงฆ์ให้นั้นกลายมาเป็นศีลธรรมที่ดีของสังคม เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จะต้องปฏิบัติบทบาททั้งสองอย่างคู่กันไป เพราะนั่นคือ ความสงบสุขของสังคมนั่นเองซึ่งนำไปสู่ความสงบสุขของพระสงฆ์ด้วยเช่นกัน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ดี จากการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่ดี ทำให้ทราบว่าบทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นยังไม่สมบูรณ์หรือยังไม่บรรลุตามที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตั้งความประสงค์ไว้ ทั้งนี้ก็เพราะพระสงฆ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้ละเลยบทบาทดังกล่าว ทั้งนี้ก็ย่อมที่จะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น การขาดการศึกษาของพระสงฆ์ อันนำไปสู่การไม่เข้าใจในบทบาทของตนเองอย่างแท้จริง ทำให้ทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ ซึ่งการก้าวไปสู่ความตกต่ำของบทบาทพระสงฆ์ย่อมส่งผลต่อความเสื่อมของสถาบันสงฆ์โดยรวมด้วย กล่าวในส่วนอนาคตนั้นสถาบันสงฆ์และตัวพระสงฆ์เองจะต้องหันมาคำนึงถึงบทบาทด้านนี้กันมากขึ้น เพราะดังที่กล่าวแล้วว่าความเป็นอยู่ของพระสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับคนในสังคม เพราะ

จะนั้นหากว่าสังคมยังเห็นคุณค่าของพระสงฆ์อยู่ เขาเหล่านั้นก็จะพากันสนับสนุนให้สถาบันสงฆ์ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างดีในฐานะที่เป็นที่พึ่งทางด้านการให้คำปรึกษาแนะนำพวกเขาในด้านศีลธรรม จิตใจและปัญญา เพื่อให้เขาดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขในสังคม แต่หากว่าพวกเขาไม่เห็นความสำคัญของพระสงฆ์อันเนื่องมาจากการไม่ทำหน้าที่ของพระสงฆ์แล้ว ก็ยากที่จะสนับสนุนอุปถัมภ์ หรือก็เป็นแค่เพียงกลุ่มคนที่ทำหน้าที่ด้านพิธีกรรมเท่านั้น ไม่มีคุณค่าพอที่ทำให้เขาศรัทธาได้ ไม่สามารถชี้นำวิถีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามให้เขาได้ เมื่อนั้นสถาบันสงฆ์ก็ยากที่จะดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างมีคุณค่าที่คนนับถือและศรัทธาได้

เพราะฉะนั้น ในอนาคตพระสงฆ์จะต้องทบทวนบทบาทด้านการเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า จะต้องทำอย่างไรจึงจะดำรงบทบาทตรงนั้นได้ ทั้งนี้พระสงฆ์จะต้องมีการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพก่อน แล้วจึงจะไปพัฒนาเขาเหล่านั้น ซึ่งการจะกระทำได้อย่างนั้นพระสงฆ์จะต้องมีการศึกษาถึงกระบวนการของการพัฒนาให้เป็นระบบมากขึ้น มีวัตถุประสงค์ในการทำงานที่ชัดเจน มีกระบวนการที่เป็นระบบ มีการประเมินผลอย่างชัดเจน เพราะไม่เช่นนั้นแล้วพระสงฆ์อาจจะดำเนินการในแนวทางที่ไม่เป็นที่ต้องการของคนในสังคมได้ แต่การดำเนินการให้เป็นที่ต้องการของคนในชุมชนนั้นก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของหลักธรรมทางพุทธศาสนา กล่าวคือต้องยึดแก่นธรรมเป็นหลักในการดำเนินการ ปรับรูปแบบการนำเสนอให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น นำสื่อต่างๆ เข้ามาช่วยให้การดำเนินบทบาทมากขึ้น เหล่านี้ล้วนที่จะช่วยให้พระสงฆ์และสถาบันสงฆ์ยังคงดำรงฐานะในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีคุณค่าตลอดไป

เฉกเช่นเดียวกันนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรก็จะต้องมีการทบทวนศึกษาบทบาทของตนอยู่เสมอว่า มีความพร้อมสำหรับการดำรงบทบาทและหน้าที่นี้มากน้อยเพียงไรในกระแสของการแข่งขันทางธุรกิจที่มีที่ว่างสำหรับผู้ซึ่งแข็งแกร่งเท่านั้น ในที่นี้ต้องแข็งแกร่งทุกทาง คือ คน เงิน เครื่องจักร การจัดการ และที่สำคัญคือ คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม การแข่งขันทางธุรกิจในอนาคตจะต้องเน้นที่การแข่งขันทางด้านทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรที่มีคุณภาพกล่าวคือมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับงานที่ทำและมีคุณธรรมจริยธรรมพร้อมทั้งศีลธรรมที่สมบูรณ์ [และการแข่งขันที่ดีนั้นได้แก่การแข่งขันกันผลิตสินค้าที่มีประโยชน์และคุณค่าต่อผู้บริโภคอย่างแท้จริง โดยที่ไม่มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว] ผู้ที่จะสามารถนำพาองค์กรให้ก้าวหน้าไปได้นั้น ปฏิเสธไม่ได้เลยก็คือนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพอยู่ตลอดเวลาและมีการศึกษาแนวโน้มของตลาดอยู่เสมอ และพร้อมสำหรับการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ใหม่ๆ เพื่อดำรงศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้ยังคงทันสมัยและมีคุณภาพอยู่เสมอ และพร้อมสำหรับการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและความเจริญขององค์กรตลอดไป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือคนหนึ่งคนใดที่ดำรงตนเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องดำรงตนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพก่อน ต่อจากนั้นจึงจะพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ ทำให้กล่าวได้ว่า บทบาททั้ง 2 คือ

ทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นบทบาทที่เกี่ยวเนื่องกันและเอื้อต่อการดำรงอีกบทบาทหนึ่ง โดยเฉพาะบทบาททรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นบทบาทหลักที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ทุกคนที่จะต้องพัฒนาให้สมบูรณ์เสียก่อน เพราะหากไม่มีการพัฒนาตนเองอย่างเพียงพอแล้วก็ไม่สามารถที่จะไปพัฒนาคนอื่นได้ ทั้งนี้ก็เพราะไม่มีความรู้คือวิชาการต่างๆ และความสามารถคือกระบวนการในการดำเนินการพัฒนานั่นเอง

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากที่ได้ศึกษามาทั้งหมดนั้น ให้ได้เห็นถึงปัญหาในการดำรงบทบาทของพระสงฆ์มากจนถึงความเสื่อมได้เกิดขึ้นแล้วแก่สถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติอีกสถาบันหนึ่ง เพราะเป็นสถาบันที่วัดศีลธรรมของคนในสังคมดังกล่าวแล้ว จึงมองเห็นความสำคัญที่จะต้องช่วยกันปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น คณะสงฆ์จะต้องยอมรับว่าสถาบันสงฆ์มีปัญหา เมื่อยอมรับว่ามีปัญหาแล้วก็หาทางแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่อให้สถาบันสงฆ์นั้นยังคงเป็นสถาบันที่มีคุณค่าในสังคมตลอดไป ในที่นี้ผู้ศึกษาจะขอเสนอแนะแก่ 2 กลุ่ม หลัก คือ

5.3.1 ข้อเสนอแนะแก่สถาบันสงฆ์

สำหรับข้อเสนอแนะแก่สถาบันสงฆ์นั้นจะแยกเป็น 2 ส่วน คือ

5.3.1.1 ผู้บริหารทุกระดับชั้นของคณะสงฆ์

นับจากอดีตเป็นต้นมา พระผู้ใหญ่ นับว่าเป็นพระเถระตัวอย่าง เป็นที่น่าเคารพบูชาจากพระสงฆ์ผู้น้อยและประชาชนโดยทั่วไปตลอดมา จึงนับได้ว่าพระเถระผู้ใหญ่มีอิทธิพลต่อความศรัทธาของพระผู้น้อยและประชาชนทั่วไป การดำเนินการของท่านเหล่านั้นล้วนมีผลต่อศรัทธามากจนปัจจุบัน และจากสถานการณ์ปัจจุบัน ในกระแสที่โลกตกอยู่ภายใต้โลกแห่งข้อมูลข่าวสาร มีเหตุการณ์ที่สร้างความเสื่อมเสียให้กับคณะสงฆ์เกิดขึ้นหลายครั้ง สังคมก็มองมาที่พระสงฆ์ระดับบริหารว่าจะมีมาตรการอย่างไรหรือไม่ ด้วยความคาดหวังว่าท่านเหล่านั้นจะดำเนินการเพื่อการยังศรัทธาของประชาชนให้ยังคงเสื่อมใสดังเดิม แต่จากหลายๆ เหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นท่านเหล่านั้นไม่เพียงแต่ดำเนินการล่าช้าเท่านั้น แต่บางครั้งมีการดำเนินการที่ประหนึ่งว่าไม่รักษาศรัทธาของประชาชน นอกจากนี้ยังมีการให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกันภายในพระเถระระดับบริหารเอง นับว่าได้สร้างความเคลือบแคลงสงสัยแก่พุทธศาสนิกชน และปัญหาการประพฤติดีของพระสงฆ์ก็ถูกนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ แทบจะไม่เว้นในแต่ละวัน ซึ่งทำให้ประชาชนเกิดความเอือมระอา และสลดสังเวชใจ จึงเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ระดับบริหารจะต้องหามาตรการในการแก้ไขต่อ เพราะเหตุว่าสถาบันสงฆ์นั้นเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งของชาติ ในที่นี้ผู้ศึกษาขอเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุง คือ

- 1) เรื่องการบวช เป็นเรื่องที่พระผู้บริหารจะต้องหาแนวทางแก้ไข

เพราะในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ที่บวชส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่มีอายุ ซึ่งท่านเหล่านี้จำนวนมากบวชเข้ามาแล้ว ก็ไม่ได้เรียน จากที่ผู้ศึกษาเคยเป็นอาจารย์สอน พระผู้สูงอายุส่วนมากมักจะบอกว่า สมองไม่ไหว แล้ว สู้พระหนุ่มๆ ไม่ได้ บางรูปก็บอกว่าอ่านหนังสือไม่ออก ในที่นี้ ผู้ศึกษาขออนุโมทนาสำหรับ อีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่ที่จะรู้ มีการถามข้อมูลบ้าง การปฏิบัติตนว่า ควรทำอะไร เป็นต้น แต่ก็ เป็นจำนวนน้อยเท่านั้น ยิ่งในต่างจังหวัดที่แทบจะหาผู้สอนไม่ได้ เพราะฉะนั้นทางคณะสงฆ์ควร จะมีมาตรการที่เข้มข้นในการกลั่นกรองคนกลุ่มนี้เข้ามาบวช เพราะมีความหลากหลายมากและยังมีมากขึ้นในปัจจุบัน เพราะท่านเหล่านั้นคิดว่า บวชแล้วสบาย ดั้นเข้ามาบิณฑบาตก็มีคนใส่ มีสวด มีฉัน ได้ปัจจัยอีกด้วย เป็นต้น ไม่ต้องเรียนหนังสือ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่สามารถที่จะรู้ว่าอันไหน ผิดหรือถูก อันจะทำให้ประพฤติตนไม่เหมาะสมได้ ผู้ศึกษาเสนอว่า หากว่าจะมีผู้สูงอายุเข้ามาบวช จะต้องผ่านการอบรมเป็นเวลา 1 เดือนก่อน โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบกลาง อย่างเช่น ในระดับ ตำบลหนึ่ง ก็มีหนึ่งหน่วยงานกลางของตำบลคอยอบรมท่านเหล่านั้นก่อนที่จะบวช เป็นการให้ข้อมูล แนะนำวัตรปฏิบัติที่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับเจ้าอาวาสตามวัดต่างๆ ด้วย

2) การศึกษาของพระสงฆ์ เป็นปัญหาสำคัญที่พระผู้บริหารจะต้องหัน มามอง เพราะในปัจจุบันนี้ มีผู้เข้ามารับบริการทางการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างมากมาย จึงควรที่จะ มีการทบทวนระบบการศึกษาในปัจจุบันว่า มีความสอดคล้องและเหมาะสมหรือไม่กับสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งการศึกษาแบบเดิมของคณะสงฆ์ การศึกษาแบบใหม่ และการศึกษาที่นอกกรอบ แบบ รวมถึงการศึกษาที่จัดให้กับคนที่เข้ามาสู่คณะสงฆ์ด้วยระยะเวลาอันสั้น คณะสงฆ์ควรจะต้อง หน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบเป็นลักษณะหน่วยงานกลางที่มีพระสงฆ์ทำงานอยู่ประจำในหน่วยงาน เรียกว่า หน่วยงานทางการศึกษาของสงฆ์ ไม่ใช่พอเปลี่ยนแม่กองทีหนึ่ง ก็เปลี่ยนสถานที่ทำงานที หนึ่ง [ผู้รับผิดชอบในการศึกษาของคณะสงฆ์มีสองรูปคือ (1) แม่กองบาลี รับผิดชอบการเกี่ยวกับการเรียนการสอนฝ่ายปริยัติธรรมแผนกบาลีทั่วประเทศ และ (2) แม่กองธรรม รับผิดชอบเกี่ยวกับการเรียนการสอนฝ่ายปริยัติธรรมแผนกนักธรรม] นอกจากนี้นโยบายของแม่กองแต่ละรูปก็ไม่ เหมือนกัน ถ้ารูปไหนมีวิสัยทัศน์ก็จะทำให้การศึกษาสงฆ์ดีขึ้นมาบ้าง แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะตอบ สอนต่อสังคมได้

ในส่วนของการศึกษาที่เรียนทั้งทางโลกและทางธรรมนั้น ก็ควรที่จะประสานงานกัน เพื่อให้ เป็นการเรียนที่สมบูรณ์ โดยมีการปรับปรุงให้เป็นหลักสูตรเดียวกัน เพื่อให้ได้ประโยชน์ทั้ง 3 ฝ่าย กล่าวคือ (1) คณะสงฆ์ ก็จะได้บุคลากรที่มีคุณภาพ หากว่าท่านเหล่านั้นไม่ลาสิกขาไปเพราะเมื่อ ได้ทำงานด้านการเผยแผ่ก็มีความสุขกับการทำงานและการช่วยเหลือประชาชน การพัฒนาพระสงฆ์ ให้มีคุณภาพเพื่อลดคำครหาที่ว่าพระสงฆ์ไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอ ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์ปัจจุบัน และล้ำสมัย (2) สังคมภายนอก ในกรณีที่อยู่-ไม่ได้ลาสิกขาไปก็สามารถไปเป็น พลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมได้ ไม่ใช่บวชมา 4-5 ปี อยู่ไม่ได้ เพราะสอบไม่ได้ตามหลักสูตร การเรียนการสอนของคณะสงฆ์ เบื่อแล้วลาสิกขาออกไป ไม่รู้จะไปทำอะไร เพราะไม่มีความรู้ อะไรเลย เพราะเรียนแต่บาลีอย่างเดียว ทำให้เกิดเป็นปมด้อยกับคนนั้นๆ และ (3) ผู้เรียนเองก็

จะได้มีทัศนคติที่ดีต่อการศึกษาของคณะสงฆ์ อยู่ยาวนานไปหากมีศรัทธาก็จะได้สืบทอดพระศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะมีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม เพราะฉะนั้นหากคณะสงฆ์หวังที่จะให้บุคลากรของคณะสงฆ์มีคุณภาพและศักยภาพจะต้องเน้นที่การบริหารจัดการ การศึกษาของคณะสงฆ์อย่างจริงจัง เพราะเมื่อคณะสงฆ์มีบุคลากรที่มีคุณภาพแล้ว การทำหน้าที่อย่างอื่นก็จะเป็นเรื่องที่ไม่ยาก ไม่ว่าจะเป็นการบริหาร ความประพฤติ หรือการเผยแผ่ และกล่าวสำหรับผู้บวชระยะสั้นนั้น คณะสงฆ์ควรจะมีการจัดหลักสูตรกลางแล้วประกาศใช้อย่างทั่วกัน เกี่ยวกับการบวชระยะสั้น ไม่ว่าจะเป็น 7 วัน 15 วัน หรือ 1 เดือน โดยมีหน่วยงานในระดับย่อย แม้จนในตำบลหนึ่งจะต้องมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ตรงนี้เป็นหน่วยงานกลางที่คอยอบรมให้กับพระสงฆ์เหล่านั้น โดยอาจจะมีการเวียนไปแต่ละวัด ในเรื่องวันบวชนั้นก็ให้แต่ละเขตกำหนดว่า จะบวชแบบไหนในช่วงไหนของเดือน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ประสงคฺจะบวชระยะสั้นก็สามารถเลือกได้ว่า ตนควรจะบวชตอนไหน และเลือกบวชแบบไหน จะเป็นการได้ประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย

3) การปฏิบัติตนของพระสงฆ์ อันเนื่องมาจากการบวชอย่างทีกล่า การปฏิบัติตนที่ผิดไปจากหลักพระธรรมวินัยนั้นก็เนื่องมาจากการขาดการศึกษานั้นเอง เพราะฉะนั้นผู้ศึกษามองว่า ต่อไปควรจะมีการอบรมในวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ พระผู้รับผิดชอบในด้านนี้ โดยเฉพาะพระอุปัชฌาย์ และเจ้าอาวาส จะต้องมีการประชุมสัทธิวิหาริกและอันเตวาสิกของตนเอง อยู่เสมอ มีการตรวจสอบและคอยแนะนำตักเตือนว่ากล่าวหากว่ามีการประพฤตินอกพระธรรมวินัย และที่สำคัญคณะสงฆ์ระดับสูงจะต้องมีการชี้ว่า พิธีกรรมทางไสยศาสตร์นั้น ควรหรือไม่ที่พระสงฆ์จะทำ เพราะบางทีพระผู้ใหญ่บอกว่าไม่สมควร แต่กลับไปเป็นประธานในพิธีปลุกเสกพระเสียเอง เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า ในส่วนของการปฏิบัติตนนั้น พระผู้ใหญ่ควรจะเป็นตัวอย่างและแบบอย่างให้กับพระผู้น้อย

4) การเผยแผ่พระศาสนา เป็นอีกงานหนึ่งที่คณะสงฆ์ระดับบริหาร จะต้องหันมาให้ความสนใจ เพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกได้ว่า สถาบันสงฆ์ยังคงมีคุณค่าต่อสังคม เหมือนในอดีต และเป็นสถาบันที่สังคมหวังจะให้มาช่วยในด้านศีลธรรม คณะสงฆ์ระดับผู้บริหาร ควรจะมีการตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่อย่างชัดเจน มีสถานที่ทำงานกลาง อย่างชัดเจน มีนโยบาย มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้หน่วยงานนี้จะต้องรับผิดชอบในการเผยแผ่ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกฝนอบรม สร้างบุคลากร ด้านการเผยแผ่ให้กับสถาบันสงฆ์อย่างเพียงพอและมีคุณภาพ มีความสามารถในการเผยแผ่ ทั้งนี้ที่ผ่านมาก็มีอยู่ แต่ยังไม่เป็นเอกภาพ เพราะเป็นในลักษณะการแบ่งงานเป็นสาย ไม่มีหน่วยงานกลางที่จะรวบรวมเอกสาร ประสานงานกลาง การดำเนินงานในสถานที่ต่างๆ ไม่มีทีมงานที่รับผิดชอบด้านนี้ที่ชัดเจน ซึ่งควรจะมีหน่วยงานดังกล่าวเพื่อรองรับและนำนโยบายจากคณะสงฆ์ระดับสูง ไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง และคณะสงฆ์ควรมีการปฏิรูประบบการจัดงานทางพิธีกรรมต่างๆ คือ ควรมีแนวทางเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น งานศพ ก็ควรที่จะมีนโยบายให้พระสงฆ์อาศัยโอกาสนั้นๆ เผยแผ่ธรรมให้กับประชาชน ทั้งนี้การเผยแผ่นั้นจะต้องอาศัยพระสงฆ์ที่มีความรู้ใน

เรื่องหลักธรรมและสามารถสื่อกับประชาชนได้ ประหนึ่งว่าหยิบเรื่องนั้นๆ ให้เป็นโอกาสในการเผยแผ่ตนเอง

5.3.1.2 พระสงฆ์โดยทั่วไป

สำหรับพระสงฆ์โดยทั่วไปจะต้องมีความตระหนักและสำนึกถึงวัตถุประสงค์ของการบวชอย่างแท้จริง เมื่อบวชเข้ามาแล้วจะต้องมีการศึกษาธรรมให้แตกฉาน พร้อมกันนั้นจะต้องมีวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยด้วย ประพัตตินให้สมกับคำที่ว่า พระสงฆ์เป็นเนืองนิตย์ของโลก ที่ชาวบ้านจะมาทำบุญในพระสงฆ์นั้นๆ เมื่อได้รับความอุปถัมภ์อย่างนี้แล้ว สิ่งที่พระสงฆ์ควรจะให้ตอบแทนแก่ชาวบ้าน ก็คือ ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน โดยจะต้องมีการสอนเพื่อให้เขาสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่เป็นผู้นำเขาทางด้านไสยศาสตร์ แต่เป็นการสอนให้เขารู้ว่าอะไรเป็นอะไร ให้รู้เหตุรู้ผลของการกระทำนั้นๆ ศึกษาเพื่อจะให้เป็นผู้นำเขาได้ สามารถเป็นแบบอย่างในทางที่ดีแก่เขาได้ ทำตนให้เป็นผู้ที่พร้อมที่จะพัฒนาตน เพื่อก้าวสู่ความเป็นสัตบุรุษหรือเป็นคนที่มีสมบูรณ์แบบที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542: 14-16) คือ

1) อัมมัญญตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุดคือ รู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2) อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้ มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้ เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนั้นเป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคตธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

3) อัตตัญญตา รู้ตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนถึงแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

4) มัตตัญญตา รู้ประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ

ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจ วัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีใช้เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

5) กาลัญญตา รู้กาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหนควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

6) ปริสัญญุตตา รู้ชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

7) บุคคลปโรปรัญญตา รู้บุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอรรถาธิบาย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น

เมื่อใดพระสงฆ์โดยทั่วไปได้ประพฤติปฏิบัติจนก้าวขึ้นสู่ความเป็นสัทบุรุษแล้ว เมื่อนั้นคุณค่าของพระสงฆ์ก็จะกลับมามีค่าเดิม อันจะเป็นการเอื้อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ (1) พระสงฆ์เอง และ (2) ศฤกษณ์

ดังนั้นพระสงฆ์จะต้องอุทิศตนให้แก่การฝึกศึกษาพัฒนาตนในไตรสิกขา พร้อมกับมีความสามารถและเอาใจใส่ที่จะชักจูงแนะนำชาวบ้านให้เจริญพัฒนาในบุญกิริยาทั้ง 3¹ อย่างสมบูรณ์ตามความหมาย ให้ชาวบ้านมีศีล 5 เว้นอบายมุข ขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการงานอาชีพ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันทำห้องถิ่นให้น่าอยู่เป็นรมณีย์ สร้างสรรค์ชีวิตและชุมชนของตนด้วยความร่วมแรงร่วมใจ ให้ชุมชนรื่นรมย์สามัคคีและให้ชีวิตดำรงมีความสุข (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542ก: 353) ซึ่งถือว่าได้ดำรงตนเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณอย่างแท้จริง

5.3.2 ข้อเสนอแนะแก่ฆราวาส

สำหรับข้อเสนอแนะแก่ฆราวาสนั้น จะแยกเป็นสองส่วนคือ

5.3.2.1 รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จะต้องให้ความอุปถัมภ์บำรุง

¹ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ โดยย่อมี 3 คือ (1) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน (2) ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และ (3) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา (ขุ.อิติ. 25/270 อ้างถึงใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2536: 11)

พระสงฆ์อย่างจริงจังและเหมาะสม มองเห็นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ โดยมี 2 ส่วนที่ควรจะสนับสนุนคณะสงฆ์ คือ

1) การศึกษาของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถที่จะพัฒนาคุณภาพและศักยภาพของพระสงฆ์ในสองฐานะคือ (1) พลเมืองของประเทศ ที่ย่อมจะได้รับการพัฒนาเหมือนกับทุกคนในสังคม และ (2) บุคลากรของสถาบันศาสนาที่เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณของสังคมและการให้การสนับสนุนด้านการศึกษาที่ทางรัฐจะต้องไม่ยึดติดกับความคิดของบางสมัยที่ว่า หากพระสงฆ์สามเณรเรียนวิชาการทางโลกแล้วจะเป็นเหตุให้ลาสิกขา ซึ่งความคิดอย่างนี้ นับว่าเป็นผลเสียต่อระบบการพัฒนาพระสงฆ์เป็นอย่างมาก เพราะเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว พระสงฆ์ก็จะไม่ได้รับการพัฒนา และจะมีปัญหาต่างๆ ตามมา เพราะในปัจจุบันพระสงฆ์ก็ได้รับคำกล่าวหาว่าหมั่นจากสังคมโดยทั่วไปอยู่แล้วว่า พระสงฆ์ไม่พัฒนา ไม่รู้เท่าทันโลก ล้าสมัย ไม่สามารถสื่อสารกับคนในยุคสมัยปัจจุบันได้ คำกล่าวเหล่านี้เกิดขึ้นมาก็เพราะพระสงฆ์ไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาอย่างถูกต้องและจริงจังจากในอดีตที่ผ่านมาเกือบ 100 ปี เป็นช่วงที่พระสงฆ์ถูกปิดและกีดกันไม่ให้มีการศึกษาทั้งการศึกษาของพระสงฆ์เองและวิชาการทางโลก โดยกล่าวว่าเป็นเดรัจฉานวิชา^๒ ทั้งๆ ที่วิชาการบางส่วนมีความสำคัญต่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ เช่น งานด้านการปกครอง การศาสนศึกษา ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ แม้โดยที่สุดที่จะบ่งถึงคุณค่าของ คณะสงฆ์ คือ การเผยแผ่ พระสงฆ์จะต้องมีรูปแบบ กระบวนการที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงจะสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้นรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะมีการจัดการกับเรื่องนี้อย่างจริงจังและต้องไม่ลืมอีกอย่างหนึ่งก็คือ พระสงฆ์สามเณรที่เข้ามาบวชนั้นมากกว่า 95 % เป็นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ไม่มีโอกาสที่จะเรียนในระดับที่สูงกว่าภาคบังคับปกติที่รัฐจัดให้ เพราะฐานะทางเศรษฐกิจไม่อำนวยนั่นเอง ซึ่งจำนวนนั้นเกือบ 100,000 รูป ที่รัฐแทบจะไม่ให้ความสนใจเลยในอดีตที่ผ่านมา แต่ที่เข้ามาสู่ทิศทางการนี้ก็ด้วยความต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเอง ถึงแม้ว่าเส้นทางจะคับแคบตีบตันเพียงใดก็ตาม ยังดีกว่าที่จะไม่มีทางเลือกเลยหรือรัฐพอใจกับการที่คนเหล่านั้นที่ด้อยโอกาสทางสังคมแทบทุกอย่าง ให้มีชีวิตอยู่อย่างนั้น เข้าเมืองมาเป็นลูกน้อง เป็นกรรมกร เป็นได้แค่ลูกจ้าง ทั้งๆ ที่เขามีความสามารถอาจจะมากกว่าผู้มีโอกาสบางกลุ่มด้วยซ้ำไป แต่เขาไม่มีโอกาส ถึงเวลาแล้วหรือยังที่รัฐควรจะหันกลับมาคิดและพัฒนาพระสงฆ์สามเณรโดยอยู่บนความรู้สึกที่ว่า พระสงฆ์สามเณรเป็นพลเมืองของประเทศชาติเช่นเดียวกัน และยังพิเศษกว่านั้นเป็นกลุ่มคนที่จะช่วยในการพัฒนาศีลธรรมของสังคมอีกด้วย

^๒ เดรัจฉานวิชา หมายถึง วิชาที่ขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง เดรัจฉานวิชาไว้ในเล่มที่ 9 พระสุตตันตปิฎก ตั้งแต่ข้อที่ 21-27 หน้า 8-10 มีว่า ปุณฺณ เมื่อกล่าวยกย่องตถาคต ก็จะพึงกล่าวว่า พระสมณโคตมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชา เช่นทสมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกจันโภชนาหารที่เขาให้ด้วยศรัทธาแล้วยังเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเดรัจฉานวิชาอย่างนี้ คือ ทำนายอวัยวะ ทำนายคำหนิ ทำนายโชคลาง ทำนายฝัน ทำนายลักษณะ ทำนายหนูกัดผ้า ทำพิธีบูชาไฟ พิธีเบิกแวงเวียนเทียน พ่นน้ำมนต์ รดน้ำมนต์ ให้ฤกษ์อาวาหมงคล พิธีแก้บน ตั้งศาลพระภูมิ เป็นต้น (สุ.ทิม.สัล 10/21-27/8-10)

ดังนั้น การที่รัฐจะเข้ามาสนับสนุนได้นั้น รัฐจะสนับสนุนได้โดย (1) มีนโยบายที่ชัดเจนว่า พระสงฆ์คือกลุ่มคนที่ทำหน้าที่สั่งสอนและแนะนำประชาชนในด้านคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม ควรที่จะได้รับการพัฒนาอย่างจริงจัง (2) มีแผนงานว่า การจะพัฒนาพระสงฆ์นั้น จะพัฒนาอย่างไร โดยการร่วมมือกับคณะสงฆ์ เพื่อร่วมกันวางแผนงาน ทั้งนี้เพื่อผลิตพระสงฆ์ที่มีคุณภาพศักยภาพที่แท้จริง (3) มีงบประมาณสนับสนุนที่เป็นกิจลักษณะ โดยหากว่า การที่จะพัฒนา ศักยภาพของกลุ่มคนที่ช่วยในการพัฒนาศีลธรรมของสังคมแล้ว จะใช้งบเท่าไร ทั้งนี้หากมองกันตามความเป็นจริงแล้ว หากใช้งบในการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีคุณภาพที่แท้จริงแล้ว เมื่อพระสงฆ์เหล่านั้นได้ทำงานอย่างจริงจังและมีคุณภาพแล้ว ปัญหาต่างๆ ก็จะน้อยลง เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด เป็นต้น ซึ่งรัฐใช้เงินไปในการแก้ปัญหาเหล่านั้นมาน้อยเพียงไรในแต่ละปีงบประมาณ และหากเทียบกันกับการให้งบสำหรับการพัฒนาคุณภาพพระสงฆ์แล้ว คุ่มกันหรือไม่ กับการที่จะลงทุนเพื่อการป้องกัน กับการแก้ไข และ (4) มีหลักสูตรที่ชัดเจน โดยการที่รัฐร่วมมือกับองค์กรสงฆ์ที่รับผิดชอบทางด้านนี้ แล้วร่วมกันร่างหลักสูตรที่มีประโยชน์ต่อพัฒนาพระสงฆ์อย่างแท้จริง ซึ่งนั่นจะทำให้พระสงฆ์มีคุณภาพ และท่านจะได้ทำบทบาทของท่านอย่างเต็มที่และถูกต้องคือ การให้ธรรมทานแก่ประชาชนนั่นเอง

2) การเผยแผ่ของพระสงฆ์ รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะเข้ามาสนับสนุนการเผยแผ่ของคณะสงฆ์ โดยการจัดการอบรมทางด้านเทคนิคการเผยแผ่บ้าง การให้การสนับสนุนทางด้านสื่อๆ ต่างบ้าง การให้ทุนสำหรับจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่บ้าง ซึ่งการกระทำได้ดังกล่าวดังกล่าวจะต้องทำอย่างจริงจัง มีการประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ มิใช่เป็นแต่อบรมแล้วก็ปล่อยไปเท่านั้น เพราะที่ผ่านมาอันนั้นมักจะเป็นเช่นนั้น โดยผู้รับผิดชอบมักกล่าวว่า ไม่มีงบประมาณสำหรับการประเมินผล ทั้งนี้การที่จะทำการเผยแผ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นก็มาจากการให้การศึกษาตนเอง นอกจากนี้รัฐจะต้องมีการร่วมมือกับคณะสงฆ์ในการเผยแผ่ศาสนา เพราะพุทธศาสนานั้นอยู่คู่กับสังคมไทยมา พุทธศาสนาสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทย อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่อดีต การสนับสนุนจากรัฐนั้นเป็นการสนับสนุนในลักษณะช่วยเหลือ ไม่ใช่เอาพระสงฆ์เป็นเครื่องมือของรัฐเท่านั้น

5.3.2.2 สังคมโดยภาพรวม ที่อยู่รอบสถาบันสงฆ์จะต้องหันมาทำความเข้าใจใหม่ว่า พระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่คนในสังคมนั้นๆ จะต้องช่วยกันในการดูแลตรวจสอบ ไม่ใช่เป็นแต่ว่า ชั่วช่างชี ดีช่างสงฆ์ เพราะการที่พระสงฆ์บางรูปบางกลุ่มมีการปฏิบัติตนนอกกรอบนอกรอยจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่าสังคมไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพราะคนในสังคมปัจจุบันมองการไปหาพระสงฆ์เป็นแค่การไปเพื่อขอของขลัง รดน้ำมนต์ ดูดวง สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา หรือขอเลขห่วยเท่านั้น แต่ไม่ได้มองไปที่ธรรม เมื่อท่านให้ธรรมก็ไม่ยอมรับ [ทั้งนี้หากพระสงฆ์รูปนั้นท่านสามารถชักนำหรือชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพระธรรมผ่านพิธีกรรมนั้นๆ หรือชี้ให้เห็นถึงผลดีที่เกิดจากพิธีกรรมนั้นๆ โดยโยงให้เข้ากับหลักธรรม ก็นับว่าเป็นคุศโลบายอย่างหนึ่ง] เป็นเหตุให้ผู้ที่มองเห็นประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ฉกฉวยโอกาสเข้ามาสู่สถาบันสงฆ์และกระทำการอันผิดนี้ เมื่อ

สังคมไม่มีการตรวจสอบพระสงฆ์ทำให้บางรูปคิดหาทางทำนอกกริตนอกรอยดังที่กล่าว เพราะเป็นแต่เพียงอาศัยศรัทธาของประชาชนเท่านั้น ก็มีการเปิดสำนักต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ทำให้พระสงฆ์ที่อยากจะศึกษาเล่าเรียนก็ไม่มีคนอุปถัมภ์ให้มีการเล่าเรียน จะเห็นได้จากการทำบุญของประชาชน หากกล่าวว่า จะสร้างถาวรวัตถุแล้วมีการจาริกซื้อไว้ด้วย ต่างก็พากันบริจาคเป็นอย่างมาก พอพูดถึงการบริจาคเพื่อการศึกษาของพระสงฆ์แทบจะหาคนบริจาคได้น้อยมาก นอกจากผู้ที่เห็นความสำคัญจริง ๆ ประชาชนนั้นพอพระสงฆ์รูปใดที่เขาถือกันว่าขลัง เป็นเกจิ ก็ต่างไขว่คว้าที่จะไปหา ไปทำบุญ เป็นต้น ทำให้เป็นการรวมเงินในที่เดียวกัน ไม่มีการกระจายไปยังวัดต่าง ๆ ที่เดือนหนึ่ง ๆ แทบจะไม่มีเงินสำหรับจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ

ถึงเวลาแล้ว ที่สังคมส่วนรวมจะหันมองตัวเองว่า ได้ทอดทิ้งสถาบันสงฆ์มาเป็นเวลานาน เพียงใด หรือว่าได้สนับสนุนให้ท่านไปในทางที่ตนเองต้องการ [ส่วนใหญ่เน้นไปทางไสยศาสตร์] เพียงใด และพฤติกรรมของคนในสังคมขณะนี้เป็นอย่างไร ควรแล้วหรือยังที่จะเข้าไปหาพระสงฆ์เพื่อต้องการธรรมที่แท้จริง ควรหรือยังที่จะหันมาช่วยกันตรวจสอบพวกที่เข้ามาอาศัยศาสนาหากิน ควรหรือยังที่จะสนับสนุนพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ควรหรือยังที่จะหันมามองว่ายังมีพระสงฆ์อีกมากมายหลายวัดที่ยังต้องการการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะได้พัฒนาตัวเองต่อไป เมื่อมองแล้วก็ต้องช่วยกันเพื่อที่จะป้องกันกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยศาสนาทำมาหากิน และสนับสนุนพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พร้อมทั้งเปลี่ยนทัศนคติที่ว่า พุทธศาสนาเป็นของพระสงฆ์เท่านั้น เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังทรงตรัสว่า พุทธศาสนานั้นเป็นของพุทธบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา จะเห็นได้จากพระพุทธดำรัสที่พระองค์ตรัสกับพญามาร¹ ก่อนที่จะเสด็จ

¹ ในพุทธประวัติ ท่านเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญตอนหนึ่งก่อนพุทธปรินิพพาน 3 เดือนว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงปลงพระชนมายุสังขาร คือ ทรงปลงพระทัยว่าต่อจากนั้นอีก 3 เดือนพระองค์จะปรินิพพาน โดยมีมารมาทูลอาราธนา พระพุทธเจ้ารับอาราธนาของมารให้ปรินิพพานนั้น พระองค์รับด้วยมีเงื่อนไขว่า พระองค์จะทรงปรินิพพานได้นั้นก็ต่อเมื่อ พุทธบริษัททั้ง 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา จะต้องมียุคสมบัติครบทั้ง 3 ประการเสียก่อน คือ

1. พุทธบริษัททั้ง 4 จะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม เป็นผู้รู้หลักธรรมคำสอนของพระองค์ มีความเข้าใจถูกต้องและปฏิบัติได้ถูกต้อง โดยสาระคือ รู้เข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง
2. พุทธบริษัททั้ง 4 นอกจากรู้เข้าใจและปฏิบัติถูกต้องด้วยตนเองแล้ว ก็นำเอาธรรมหลักคำสอนนั้นไปบอกกล่าวชี้แจงแก่ผู้อื่นด้วย ที่จะไปบอกกล่าวชี้แจงแนะนำสั่งสอนผู้อื่นนั้นก็โดยที่ (1) มีความสามารถที่จะสอนหรือชี้แจงแนะนำ และ (2) มีจิตเมตตากรุณา หวังประโยชน์แก่เขา เมื่อมีทั้ง 2 ประการนี้ จึงเอาธรรมไปสั่งสอนหรืออธิบายแก่ผู้อื่นอย่างได้ผล
3. พุทธบริษัททั้ง 4 นอกจากจะบอกกล่าวแนะนำคำสอนของพระองค์ได้แล้ว ก็สามารถชี้แจงการปฏิบัติได้ด้วย คือ ถ้ามีคำกล่าวร้ายต่อพระศาสนา มีการเผยแพร่คำสอนที่ผิด เอาคำสอนที่ผิดนอกพระศาสนามาใส่ในพระศาสนาหรือใส่ในพระโอษฐ์ ก็สามารถชี้แจงกล่าวแก้ได้ ทำให้เข้าใจถูกต้องเรียกว่าการปฏิบัติได้ เมื่อพุทธบริษัททั้ง 4 มียุคสมบัติครบทั้ง 3 ประการพระองค์จึงจะปรินิพพาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538: 24-25)

ดัชนีธปริณิพพานนั้นเป็นหลักฐาน จึงเป็นสิ่งที่สังคมไทยจะต้องหันมาตระหนักและรับช่วยกันแก้ไขและปรับปรุงให้ถูกต้อง เพื่อทำให้สถาบันสงฆ์ดำรงความเป็นสถาบันหลักที่ทรงคุณค่าต่อสังคมไทยและแผ่ขยายไปสู่สังคมโลกต่อไป

จากที่กล่าวมาในงานวิจัยครั้งนี้มีการกล่าวถึงคำว่า จิตวิญญาณ หลายที่ด้วยกัน ในที่นี้จะนำเสนอพอเป็นแนวทางเพื่อการทำคามกระจ่างต่อไป

ในเรื่องของจิตวิญญาณนั้น ได้มีการกล่าวถึงกันมากในปัจจุบัน ซึ่งจะได้อธิบายถึงความหมายต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2545: 21-22) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับศัพท์ว่า จิตวิญญาณ นี้ ไว้ในจดหมายที่ตอบถึง น.พ.บรรจบ ชุณหสวัสติกุล เกี่ยวกับการใช้คำดังกล่าวใน (ร่าง) กรอบความคิด พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ ว่า

1. เท่าที่ได้ยินได้ฟังและอ่านผ่านมา เห็นว่า คำว่า จิตวิญญาณ ยังเป็นคำประเภทช่วยเสริมย้ำความรู้สึกให้หนักแน่น มากกว่าจะเป็นคำที่มีความหมายของตัวมันเอง
2. ความหมายของคำว่า จิตวิญญาณ ที่ใช้กันอยู่ เห็นว่ายังใช้ต่าง ๆ กันไม่ลงตัว เช่น บางท่านใช้ในความหมายว่าแก่นแท้ สาระ ดังคำว่า จิตวิญญาณของจังหวัดลพบุรี เป็นต้น ทำให้ไม่มีความหมายเป็นไปในแนวทางเดียวกัน
3. ในขณะที่มีการใช้ในความหมายต่าง ๆ กันอย่างนี้ คำว่า จิตวิญญาณ เองก็ไม่มี ความหมายเดิมที่จะเป็นหลัก หรือเป็นฐานที่จะตัดสินหรือจำกัดให้ลงตัวได้ เพราะจิตวิญญาณ เองก็เป็นคำที่ผูกขึ้นใช้ใหม่ด้วยเช่นกัน
4. ทางแก้ไขคือ ต้องมีสถาบันหรือองค์กรที่เป็นที่ยอมรับเป็นทางการ เช่น ราชบัณฑิตยสถาน [พร้อมทั้งให้ทุกส่วนในสังคมคือ ฝ่ายศาสนา ฝ่ายการเมือง ฝ่ายการศึกษา เป็นต้น ได้มีส่วนร่วมในการให้ความหมาย โดยแยกเป็นความหมายทางโลกและทางธรรม] กำหนดความหมายให้ ซึ่งขณะนี้ ก็ยังไม่ได้มีการบัญญัติความหมายเป็นทางการอย่างที่ว่านั้น
5. ในการบัญญัติความหมายเช่นนี้ วิธีหนึ่งที่สามารถทำได้คือ กำหนดให้จิตวิญญาณ เป็นคำแปลภาษาไทยของคำภาษาอังกฤษว่า Spiritual และ Spirituality เหมือนอย่างเมื่อ 30-40 ปีก่อน ได้มีการบัญญัติคำว่า จริยธรรม ขึ้นมาให้เป็นคำแปลของคำภาษาอังกฤษว่า Ethic และยึดถือความหมายตามคำภาษาอังกฤษนั้นเป็นฐานหรือเป็นหลักตัดสิน
6. อย่างไรก็ตามก็ดี ในกรณีนี้ คนไทยและภาษาไทยน่าจะมีถ้อยคำของตัวเอง พร้อมทั้งแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังถ้อยคำนั้น อยู่ในรากฐานทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของตนเพียงพอ จึงไม่น่าจะจำเป็นต้องไปเอาคำฝรั่งมาเป็นหลัก
7. อีกประการหนึ่งคำว่า Spiritual เอง ถ้ามองจากฐานทางความคิดของเรา ก็ เห็นได้ว่า ยังเป็นคำที่เลียงหรือกำกวม เช่น อาจเป็นการไปเอียงสุดตรงข้ามกับ Material
8. ถ้าว่ากันให้ถึงศัพท์จริง ๆ เรื่อง Spiritual ก็อยู่ในขอบเขตของจิตนั่นเอง เพียงแต่เรารู้สึกว่า คำว่า จิต และแม้แต่ จิตใจ เดียวนี้ให้ความรู้สึกไม่หนักพอ ก็เลยหาคำเช่น

จิตวิญญาณนี้ มาพูดให้จับจิตถึงใจมากขึ้น พอใช้เป็นทางการหรือเป็นเรื่องวิชาการ ถ้านำคำว่า จิต กับ จิตวิญญาณ มาไว้ด้วยกัน ก็เลยไม่มีทางที่จะให้ความหมายแยกกันจริงๆ ได้ ก็ต้องกาย-กาย-คาบเกี่ยว-ซ้อนกันอยู่นั่นเอง ซึ่งที่จริง จิตวิญญาณ ก็มีความหมายที่รวมอยู่ในคำว่า จิต นั่นเอง

9. ตามความหมายที่ สปรส. (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ) เขียนไว้ใน (ร่าง) ก็เห็นได้ว่า ความหมายของ จิตวิญญาณ เอง ยังไม่ชัดเจนที่มีคำว่า มโนธรรม รวมอยู่ด้วย ซึ่งน่าจะเป็นคนละความหมาย และยังมีคำอธิบายที่ซ้ำซ้อนเกี่ยวกับความหมายของ จิต ที่นำมาเขียนไว้เป็นต่างข้อในชุดเดียวกัน

และสุดท้ายแล้วพระคุณท่านได้สรุปว่า คำว่า จิตวิญญาณ เป็นคำประเภทเสริมย้ำความรู้สึกให้หนักแน่น ซึ่งในแง่นี้ก็ประโยชน์อย่างหนึ่งในทางภาษา ถ้าใช้ในขอบเขตที่เหมาะสม

ยุค ศรีอารียะ (2544: 116) ได้กล่าวถึงจิตวิญญาณว่าหมายถึง ความรู้ ความรู้สึก ภาพฝัน ค่านิยม อุดมการณ์และมโนคติ

ประเวศ วะสี (2542: 116) กล่าวว่า จิตวิญญาณหมายถึง ความดีหรือคุณค่า ซึ่งเกิดจากการลดละความเห็นแก่ตัว ยิ่งลดความเห็นแก่ตัวได้เท่าไร จิตวิญญาณก็สูงขึ้นเท่านั้น

ปริญญ์ ปราชญานุพร (2539: 198) กล่าวว่า จิตวิญญาณ หมายถึง แก่นแกนแห่งความเป็นมนุษย์ แต่ไม่จำเป็นต้องครอบคลุมความหมายว่า มนุษย์มีจิตวิญญาณโดยตัวมันเองซึ่งแยกออกจากร่างกายและจิตใจ และยังคงดำรงอยู่หลังความตาย¹

จากข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า จิตวิญญาณนี้เป็นความดีงามที่เป็นสากล เป็นแก่นของคำสอนทุกศาสนา² หากว่าศาสนานั้นปรารถนาให้ทุกคนมีศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม แก่ตัวเองและเพื่อนมนุษย์ คนผู้นั้นก็ก้าวขึ้นสู่การมีจิตวิญญาณได้ ดังคำกล่าวของ ปริญญ์ ปราชญานุพร (2539: 198) ว่า

...คำว่า ศาสนา หรือ จิตวิญญาณ อาจจะหรืออาจจะไม่ขึ้นอยู่กับศาสนาใดศาสนาหนึ่งก็ได้ แต่เป็นที่เข้าใจว่าองค์ประกอบด้านจิตสำนึกอันดีงามซึ่งได้แก่ความมี

¹ ในทางธรรม น่าจะโยงกับคำว่า spiritual ในศาสนาคริสต์ (ปริญญ์ ปราชญานุพร, 2545ข: การสัมภาษณ์)

² ศาสนาทุกศาสนาที่เกิดขึ้นมาในโลกก็เพื่อบรรเทาทุกข์ทางใจให้กับศาสนิกของตน ซึ่งล้วนมีแก่นตรงความดี ความงาม ความรักที่มีแต่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การไม่เบียดเบียนกัน ความหวังสันติภาพเฉกเช่นเดียวกัน เช่น พุทธศาสนา “ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดูจมารดาเฝ้าถอนอมบุตรคนเดียว ด้วยชีวิตฉันนั้น อนึ่ง ควรแผ่เมตตาไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด” (เมตตสูตร. ขุ.ข. 25/7-8 อ้างถึงใน พระศรีปริยัติโมลี, 2544: 98)

คริสต์ศาสนา “จงปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างที่ท่านปรารถนาให้เขาปฏิบัติต่อท่าน นั่นเป็นธรรมบัญญัติ” (มัทธิว 7.12 อ้างถึงใน พระศรีปริยัติโมลี, 2544: 98)

อิสลาม “จงปฏิบัติต่อผู้อื่น ดังที่ท่านกระทำต่อตัวท่านเอง” “จงวางมือจากความพยายาบทเสีย แล้วท่านจะมีจิตและหัวใจที่สงบ” (สุนทโรวาท ของอิมาม อะลี อ้างถึงใน พระศรีปริยัติโมลี, 2544: 101)

มนุษยธรรม ศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม ที่ล้วนพันพันอยู่ในความดีนบน เพื่อชีวิตที่ดีกว่าอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกโดยผ่านทางศรัทธา ซึ่งสามารถช่วยให้บุคคลสร้างสรรค์ชีวิตที่มีบูรณาการและมีความหมายยิ่งขึ้น

ดังนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำในด้านจิตวิญญาณ จึงหมายถึง การทำหน้าที่ในฐานะผู้ที่คอยแนะนำ สั่งสอนแนวทางในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งการประพฤติปฏิบัติให้เห็นในเรื่องของการพัฒนาจิตให้มีคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ที่จะช่วยบรรเทาหรือแก้ความทุกข์ทางใจของคนที่ต้องดิ้นรนในสังคมอันวุ่นวายในปัจจุบัน ซึ่งจะวุ่นวายมากยิ่งขึ้นหากว่าคนในสังคมไม่สามารถพัฒนาจิตวิญญาณของตน ที่จะต้องมีคุณธรรมอยู่ในใจ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ที่ร่วมสังคมแม้จนกระทั่งร่วมโลก การไม่คิดเบียดเบียนกัน มีการเปลี่ยนทัศนคติที่มองคนในสังคมว่าเป็นพวกนั้นพวกนี้มาเป็นมนุษย์ร่วมโลกและสังคมที่เสมอกัน ร่วมเผชิญทุกข์อันเกิดจากปัญหาต่างๆ ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากภยธรรมชาติ ภัยจากการสร้างขึ้นของมนุษย์เอง นอกจากนี้ยังต้องมีความเข้าใจที่ว่ามนุษย์ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องต่างอิงอาศัยกันและกัน ไม่คิดเบียดเบียนหรือเอาชนะธรรมชาติเพื่อมาตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้เพื่อความดำรงอยู่ของมนุษย์และธรรมชาตินั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ในอนาคตภยธรรมชาติจะยิ่งรุนแรงขึ้น เนื่องจากมนุษย์ได้พยายามนำทรัพยากรธรรมชาติมาผลิต เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของพวกเขา เมื่อธรรมชาติเกิดความเสียสมดุลแล้ว ก็จะต้องมีการปรับตัว การปรับตัวของธรรมชาตินั้นย่อมมีผลกระทบต่อนมนุษย์อย่างแน่นอน ดังจะเห็นได้จากข่าวน้ำท่วมใหญ่ในยุโรป การแปรปรวนของสภาพอากาศ น้ำแข็งจากขั้วโลกละลาย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องตระหนัก และหันกลับมามองว่า วิธีคิดที่จะเอาชนะธรรมชาตินั้น เป็นไปไม่ได้เลย และต้องมองโดยตั้งอยู่บนความเป็นจริงว่า มนุษย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติอยู่ได้โดยปราศจากมนุษย์ แต่มนุษย์อยู่ไม่ได้หากปราศจากธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เช่น อากาศบริสุทธิ์ น้ำสะอาด เป็นต้น เหล่านี้จำต้องมีการปรับวิธีคิดและแนวทางในการพัฒนาใหม่

สิ่งที่สำคัญเร่งด่วนที่จะต้องกระทำก็คือ การพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ที่มีอยู่แล้วในแทบทุกศาสนา ซึ่งได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานาน อันเนื่องมาจากการมองที่ผิดพลาดของมนุษย์ที่ว่าสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ หรือถูกลัทธิวัตถุนิยมบริโภคนิยมบิดเบือนให้เป็นสิ่งที่ล้าสมัย พิสูจน์ไม่ได้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่มนุษย์คิดค้นขึ้น ทำให้มนุษย์เดินทางออกจากจิตวิญญาณอันนำไปสู่วิกฤตการณ์ต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้น ดังนั้น การพัฒนาจะต้องพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ โดยที่เริ่มในระดับปัจเจกบุคคลพร้อมไปกับคนในชุมชน ในสังคม ขยายไปจนสู่มนุษยชาติทั้งมวล

กล่าวในสังคมไทยที่กลุ่มคนส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน มีหลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นหลักหรือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ มีพระสงฆ์เป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างแก่นของธรรม

มาสู่ประชาชนที่คอยอุปถัมภ์ด้านปัจจัย 4 ซึ่งเป็นการต่างตอบแทนกัน ดังพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2542ก: 425) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของทั้ง 2 ฝ่าย คือ (1) พระสงฆ์ ให้ธรรมทาน คือฝึกตนในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และเผยแผ่สั่งสอนธรรมให้ประโยชน์เกิดขึ้นโดยไม่เรียกร้องรบกวนใคร ตามคติของพระพุทธเจ้าที่ว่า “ปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน นำประชาชนให้เป็นผู้มีกัลยาณธรรม มีกุศลธรรม” และ (2) คฤหัสถ์ ถวายอามิสทาน คือ แสดงศรัทธาและจัดสรรเครื่องอุดหนุนทางวัตถุ ให้พระสงฆ์ปฏิบัติกิจหน้าที่โดยไม่ต้องพะวงพะวงห่วงกังวลความเป็นอยู่ด้านปัจจัย 4 [อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค] และผู้ศึกษาขอเพิ่มเติมอีก 1 ฝ่าย คือ รัฐ ที่จะต้องให้การสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้ดำเนินบทบาทที่ 1 และ 2 อย่างเต็มที่ มากกว่าที่จะให้ท่านเหล่านั้นไปทำบทบาทเสริมซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐ เช่น การทำให้ประชาชนกินดีอยู่ดี เป็นต้น

ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันและอนาคตจะต้องทำหน้าที่ของตนตามพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงและจริงจัง และพร้อมกันนั้นทางฝ่ายคฤหัสถ์ทุกกลุ่มก็ต้องทำหน้าที่ของตนอย่างแข็งขันเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันหวังได้เลยว่าสังคมไทยจะสมบูรณ์พร้อมไปด้วยความเจริญทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายคือ มีความกินดีอยู่ดี และ ทางด้านใจคือ มีจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม อย่างยั่งยืนตลอดไป

5.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากว่า บทบาทของพระสงฆ์หรือการกระทำหน้าที่ของพระสงฆ์นั้น เป็นสิ่งซับซ้อนถึงระดับหรือคุณภาพของสังคมว่ามีคุณธรรมจริยธรรมมากน้อยแค่ไหน จึงควรมีการศึกษาวิจัยให้มากเพื่อจะได้แสวงหาแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมสำหรับการปรับปรุงหรือการสร้างคุณค่าของสถาบันสงฆ์ให้เกิดขึ้นในสังคม ควรที่จะมีการวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

1. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการกระทำบทบาททั้งสองคือในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระสงฆ์ในเมืองกับพระสงฆ์ในชนบท
2. ควรมีการศึกษาถึงปัจจัยหรือแรงจูงใจ และกระบวนการในการกระทำบทบาทนั้น ๆ ของพระสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ในเมืองและในชนบท
3. ควรมีการศึกษาว่า ในปัจจุบันนี้พระสงฆ์ในประเทศไทยเข้าใจความหมายของคำว่าผู้นำทางด้านจิตวิญญาณมากน้อยแค่ไหน และได้ดำรงบทบาทการเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณมากน้อยเพียงไรในฐานะบทบาททรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยเป็นการศึกษาจากพระสงฆ์หลาย ๆ กลุ่มเปรียบเทียบกัน
4. ควรมีการศึกษาถึงความรู้และความเข้าใจของคฤหัสถ์ทุกฝ่าย ทั้งรัฐและประชาชนทั่วไปว่า มีความรู้และความเข้าใจในบทบาทของตนที่ควรปฏิบัติต่อพระสงฆ์ถูกต้องมากน้อยเพียงไร

ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ผู้สนใจควรจะนำไปวิจัยต่อไป

ภาคผนวก ก

**ประวัติและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
และพระปริยัติธรรมสายสามัญ**

1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1.1 ประวัติและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (แผนก
วิชาการ คณะกรรมการนิสิต, 2539: 17-18)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย ที่พระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงสถาปนาขึ้นโดยให้
ย้ายการสอนพระปริยัติธรรม จากศาลาบอกพระปริยัติธรรมบริเวณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ไปตั้งที่
วัดมหาธาตุ เพื่อเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายและคฤหัสถ์ เมื่อ พ.ศ. 2430 และโปรด
ให้เรียกว่า “มหาธาตุวิทยาลัย”

มหาธาตุวิทยาลัยได้เปิดทำการสอนเป็นทางการ เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 ต่อมา
พระยาภาสกรวงศ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 111
(พ.ศ. 2435) ขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อนำเข้าที่ประชุมคณะ
เสนาบดี แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้มีการประกาศใช้ ซึ่งก็ไม่ทราบด้วยเหตุใด

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้คิดแบบสร้างถาวรวัตถุเรียกว่า
“สังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย” ขึ้นในวัดมหาธาตุ เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลพระบรมศพ
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และจะทรงอุทิศถวายถาวรวัตถุ
นี้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับวัดมหาธาตุ เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติและวิชาชั้นสูง โดยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาเก๋พระฤกษ์ เมื่อวันที่ 13
กันยายน พ.ศ. 2439 และได้รับพระราชทานเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัย เป็น “มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย” เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติยศสืบไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เริ่มการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัยสงฆ์โดย
สมบูรณ์ ด้วยอาศัยมติของพระเถรานุเถระแห่งคณะสงฆ์ไทย ประกาศวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2490 มี
พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตเถระ) เป็นปฐมสภานายก และได้เปิดดำเนินการศึกษา ตั้งแต่วันที่ 18
กรกฎาคม พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2512 คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม ได้ออกคำสั่งมหาเถรสมาคมเรื่อง “การ
ศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. 2512” ณ วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 และต่อมา

วันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2512 ได้ออกคำสั่งเถรสมาคมเรื่อง “สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ พ.ศ. 2512” คำสั่งมหาเถรสมาคมทั้งสองฉบับนี้ ทำให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในฐานะสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย มีระบบการบริหารงานสัมพันธ์กับกิจการทั่วไปของคณะสงฆ์ไทยโดยสมบูรณ์และชัดเจน

ครั้นเมื่อ พ.ศ. 2527 สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ได้ตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการทางพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 รับรองผู้สำเร็จเปรียญธรรม 9 ประโยค พุทธศาสตรบัณฑิต จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศาสนศาสตรบัณฑิต จากสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีฐานะชั้นปริญญาตรี ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 101 ตอนที่ 140 ลงวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2527 (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, 2541, 31)

จนเมื่อ พ.ศ. 2540 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเปลี่ยนฐานะเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

1.2 การจัดการศึกษา

ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการเปิดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา คือ ระดับปริญญาตรี โท และเอก มีเป้าหมายชัดเจนที่จะพัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตใจและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรจำแนกเป็นข้อคือ

1) เพื่อให้บัณฑิตมีความรู้เกี่ยวกับวิชาการทางพุทธศาสนา สำหรับประยุกต์เข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ อันจะอำนวยประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต การเผยแผ่พุทธศาสนา และการพัฒนาสังคม

2) เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาสำหรับพัฒนาบุคคลให้มีความสมดุลในด้านกายภาพ สังคม จิตใจ และปัญญา (คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2540: ปรัชญาและวัตถุประสงค์)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แบ่งหลักสูตรการศึกษาออกเป็น 4 คณะ ดังนี้

- 1) คณะพุทธศาสตร์
- 2) คณะครุศาสตร์
- 3) คณะมนุษยศาสตร์
- 4) คณะสังคมศาสตร์

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตในปัจจุบัน มีระยะเวลาการเรียนภาคทฤษฎี 4 ปี หรือ 8 ภาคการศึกษา และภาคปฏิบัติศาสนกิจ 1 ปี ภาคทฤษฎีจะต้องเรียนให้ครบตามจำนวนของหน่วยกิตที่ระบุเอาไว้ในหลักสูตร โดยใช้หลักสูตร พ.ศ. 2538 รวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 150 หน่วยกิต ซึ่งมีตารางแสดงหน่วยกิตที่จะต้องศึกษาตามหลักสูตร ดังนี้

ตารางที่ 2.1 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์ (แผน ก)

อันดับ	หมวดวิชา	หน่วยกิต
1	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
2	วิชาแกนพระพุทธศาสนา	50
3	วิชาเอก	48
4	วิชาโท	18
5	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		150

แหล่งที่มา: คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2538: 29.

ตารางที่ 2.2 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์ (แผน ข)

อันดับ	หมวดวิชา	หน่วยกิต
1	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
2	วิชาแกนพระพุทธศาสนา	50
3	วิชาเฉพาะด้าน	66
4	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		150

แหล่งที่มา: คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2538: 30.

ตารางที่ 2.3 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะมนุษยศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์

อันดับ	หมวดวิชา	หน่วยกิต
1	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
2	วิชาแกนพระพุทธศาสนา	50
3	วิชาเฉพาะด้าน	66
4	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		150

แหล่งที่มา: คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2538: 30.

ตารางที่ 2.4 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะครุศาสตร์ (แผน ก)

อันดับ	หมวดวิชา	หน่วยกิต
1	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
2	วิชาแกนพระพุทธศาสนา	50
3	วิชาชีพครู	30
4	วิชาเอก	30
5	วิชาโท	18
6	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		162

แหล่งที่มา: คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2538: 30.

ตารางที่ 2.5 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะครุศาสตร์ (แผน ข)

อันดับ	หมวดวิชา	หน่วยกิต
1	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
2	วิชาแกนพระพุทธศาสนา	50
3	วิชาชีพครู	30
4	วิชาเอก	30
5	วิชาโท	18
6	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		162

แหล่งที่มา: คณะกรรมการบริหารวิชาการ, 2538: 31.

1.3 การปฏิบัติธรรม (วิปัสสนากรรมฐาน) นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการปฏิบัติอันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการเรียนการสอนของพุทธศาสนา คือ ปรีชาปฏิบัติและ ปฏิเวธ ดังนั้น ในปีหนึ่งๆ นักศึกษาของมหาวิทยาลัยจะต้องปฏิบัติธรรม เป็นระยะเวลา 10 วัน ทุกชั้นปี ตามแต่มหาวิทยาลัยจะกำหนดสถานที่ และวันเวลา

1.4 การปฏิบัติศาสนกิจ ก่อนที่จะจบการศึกษา มหาวิทยาลัยมีระเบียบให้พระนักศึกษาได้ออกไปทดลองหรือออกไปช่วยงานศาสนายังสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยทางมหา- วิทยาลัยได้กำหนดเป็นระเบียบไว้ชัดเจนว่า ผู้ที่จะสำเร็จเป็นพระบัณฑิตและมีสิทธิ์ในการที่จะได้รับปริญญาบัตรนั้น จะต้องปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาอย่างสมบูรณ์

1.5 การขยายวิทยาเขต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาของพระสงฆ์ที่จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมทั่วประเทศ สิ่งที่จะต้องทำคือการจัดการศึกษาให้ทั่วถึงแก่พระภิกษุสามเณร โดยได้จัดตั้งวิทยาเขตขึ้นมา 10 แห่ง และวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่งและศูนย์การศึกษาอีก 3 แห่ง ดังนี้

- 1) วิทยาเขตหนองคาย
- 2) วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
- 3) วิทยาเขตเชียงใหม่

- 4) วิทยาเขตขอนแก่น
- 5) วิทยาเขตนครราชสีมา
- 6) วิทยาเขตอุบลราชธานี
- 7) วิทยาเขตแพร่
- 8) วิทยาเขตพะเยา
- 9) วิทยาเขตสุรินทร์
- 10) วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

และมีวิทยาลัยสงฆ์ 4 แห่ง

- 1) วิทยาลัยสงฆ์เลย
- 2) วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- 3) วิทยาลัยสงฆ์นครพนม
- 4) วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พร้อมทั้งมีศูนย์การศึกษา 6 แห่ง คือ

- 1) ศูนย์การศึกษาพุทธชินราช
- 2) ศูนย์การศึกษาเพชรบูรณ์
- 3) ศูนย์การศึกษาปัตตานี
- 4) ศูนย์การศึกษาอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
- 5) ศูนย์การศึกษาสุราษฎร์ธานี
- 6) ศูนย์การศึกษาสิงห์บุรี

2. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

2.1 ประวัติและการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

(มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.: 34-42)

เมื่อพุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งวิทยาลัยขึ้นในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร พระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย” โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร ทรงอุทิศพระราชทรัพย์บำรุงประจำปีและก่อสร้างสถานศึกษาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น

ครั้นเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย พระองค์ทรงรับมหามกุฏราชวิทยาลัยอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บำรุงประจำปี อาศัยพระราชประสงค์ดังกล่าวแล้วนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงตั้งวัตถุประสงค์ เพื่อดำเนินกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัย ขึ้น 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อเป็นสถานศึกษาของพระภิกษุสามเณร
- 2) เพื่อเป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและของต่างประเทศ
- 3) เพื่อเป็นสถานที่เผยแผ่พุทธศาสนา

เมื่อกิจการของมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการแล้วปรากฏว่าพระวัดอุประสงค์เหล่านั้นได้รับผลเป็นที่น่าพอใจตลอดมา

เพื่อที่จะให้พระวัดอุประสงค์เหล่านั้นได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้น ในวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในฐานะที่ทรงเป็นนายกกรรมการมหาวิทยาลัย พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ จึงได้ทรงประกาศตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงในรูปมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยนามว่า สภาการศึกษามหาวิทยาลัย โดยมีจุดมุ่งหมายดังนี้

- 1) เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
- 2) เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิทยาการอันเป็นของชาติภูมิและต่างประเทศ
- 3) เพื่อให้เป็นสถานที่เผยแผ่พุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
- 4) เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน
- 5) เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการค้นคว้า โต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
- 6) เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
- 7) เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา

ทั้งนี้ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า กรรมการสภาการศึกษามหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาแห่งนี้ได้เริ่มเปิดให้การอบรมศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณรตั้งแต่วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน

สถานที่ตั้งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัยแต่เดิมนั้นตั้งอยู่ที่ตึกหอสมุดมหาจุฬาราชวิทยาลัยหน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาคณะกรรมการพิจารณาเห็นว่า สถานที่แห่งนี้คับแคบ ขยับขยายได้ยาก ไม่เพียงพอที่จะรองรับกับจำนวนพระนักศึกษาที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการจึงดำเนินการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นมาหลังหนึ่งภายในวัดบวรนิเวศวิหารเป็นอาคารทรงไทย 3 ชั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ได้ทรงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 เมื่ออาคารใหม่นี้สร้างสำเร็จแล้ว จึงได้ย้ายกิจการของมหาวิทยาลัย จากตึกหอสมุดมาที่อาคารหลังใหม่ เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2501 จนถึงปัจจุบัน

2.2 การจัดการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย ได้เปิดทำการสอนในรูปของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตั้งแต่วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา ดำเนินการศึกษาโดยแบ่งการศึกษาออกเป็น

ระดับเตรียมอุดมและอุดมศึกษา หรือชั้นปริญญาตรี และได้ปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรมาหลายยุคหลายสมัย ปัจจุบันเปิดสอนในระดับอุดมศึกษาอย่างเดียวโดยใช้โครงสร้างหลักสูตรปี พ.ศ. 2534 ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 คณะ ดังนี้ คือ

- 1) คณะศาสนาและปรัชญา
- 2) คณะมนุษยศาสตร์
- 3) คณะสังคมศาสตร์
- 4) คณะศึกษาศาสตร์

หลักสูตรศาสนศาสตร์บัณฑิตในปัจจุบัน มีระยะเวลาการเรียนภาคทฤษฎี 4 ปี หรือ 8 ภาคการศึกษา และภาคปฏิบัติศาสนกิจ 1 ปี ภาคทฤษฎีจะต้องเรียนให้ครบตามจำนวนของหน่วยกิตที่ระบุเอาไว้ในหลักสูตร โดยรวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 150 หน่วยกิต ซึ่งมีตารางแสดงหน่วยกิตที่จะต้องศึกษาตามหลักสูตร ดังนี้

ตารางที่ 2.6 แสดงโครงสร้างหลักสูตร (ยกเว้นคณะศึกษาศาสตร์)

อันดับ	รายการ	หน่วยกิต
1	วิชาศาสนาบังคับ	50
2	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
3	วิชาเอก	50
4	วิชาโท	16
5	วิชาเลือกเสรี	4
รวม		150

แหล่งที่มา. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.: 40.

ในส่วนของคณะศึกษาศาสตร์ จะมีแผนการเรียนที่มากกว่าคณะอื่น โดยมีวิชาชีพครูเข้ามาอยู่ในแผนการศึกษา ดังตาราง ดังนี้

ตารางที่ 2.7 แสดงโครงสร้างหลักสูตรคณะศึกษาศาสตร์

อันดับ	รายการ	หน่วยกิต
1	วิชาศาสนาบังคับ	50
2	วิชาพื้นฐานทั่วไป	30
3	วิชาชีพครู	30
4	วิชาเอก	36
5	วิชาโท	16
6	วิชาเลือกเสรี	3
รวม		165

แหล่งที่มา. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.: 41.

หลักสูตรศาสนศาสตร์บัณฑิต พุทธศักราช 2534 นี้ ได้ปรับปรุงแก้ไขมาจากหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์บัณฑิต พุทธศักราช 2526 เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางวิชาการสมัยปัจจุบัน สำหรับวิชาการทางพุทธศาสนาคงอยู่ในรูปแบบเดิม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 มหามกุฏราชวิทยาลัย ได้เปิดภาควิชาภาษาบาลีและสันสกฤตขึ้นในคณะมนุษยศาสตร์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักศึกษาได้ศึกษาวิชาภาษาบาลีและสันสกฤตกันอย่างกว้างขวาง เพราะวิชาดังกล่าวนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ถึงความเป็นมาและหลักธรรมทางพุทธศาสนา และในปีการศึกษา 2539 ได้เปิดภาควิชาพุทธศาสตร์ในคณะศาสนาและปรัชญาอีกด้วย

2.3 หลักสูตรการปฏิบัติกรรมฐานและการปฏิบัติศาสนกิจ พระนักศึกษาที่สำเร็จหลักสูตรภาคทฤษฎีตามเวลา 4 ปีแล้ว ต้องปฏิบัติกรรมฐานและปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นหลักสูตรภาคปฏิบัติอีก 1 ปี หลักสูตรภาคปฏิบัติมีดังนี้

- 1) ปฏิบัติกรรมฐานในสถานที่ ตามระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยกำหนดเป็นคราวๆ ไป
- 2) ปฏิบัติศาสนกิจข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้
 - ปฏิบัติศาสนกิจประจำในต่างจังหวัดตามคำสั่งของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - เป็นเจ้าหน้าที่หรือเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

- ทำกิจอื่นตามแต่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจะกำหนด
- ปฏิบัติศาสนกิจในวัดของตน โดยเจ้าอาวาสแจ้งความจำนงค์ต่อ

มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยอนุมติ

พระนักศึกษาผู้ปฏิบัติงานต้องรายงานกิจการที่ทำต่อมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อคิดเป็นคะแนนพิเศษภาคปฏิบัติ คือ การปฏิบัติกิจกรรมฐาน และการปฏิบัติศาสนกิจนี้ไม่ได้กำหนดเป็นหน่วยกิตแต่คำนึงถึงความสมบูรณ์ 3 ชั้น ของการศึกษาในพุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เพื่อให้พระนักศึกษาได้ตอบแทนคุณพุทธศาสนาและได้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ การวัดผลจึงอาศัยการตรวจผลงานโดยมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

นักศึกษาผู้สำเร็จหลักสูตรทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแล้ว จึงจะมีสิทธิ์ได้รับปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน. บ.) ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบของมหาวิทยาลัย

2.4 การขยายวิทยาเขต นอกจากนี้ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรในส่วนภูมิภาคได้มีโอกาสในการศึกษาวิชาการชั้นสูง ทางมหาวิทยาลัยจึงได้เปิดวิทยาเขตในทั่วภูมิภาคของไทย คือ

- 1) พ.ศ. 2516 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต มหาวชิรา-ลงกรณ์ราชวิทยาลัย ที่วัดชูจิตรธรรมาราม ตำบลสนับทึบ อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) พ.ศ. 2533 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตอ้อมน้อย ที่ตำบลอ้อมใหญ่ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2537 ได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า วิทยาเขตสิริธรรมราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- 3) พ.ศ. 2533 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ที่วัดศรีจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 4) พ.ศ. 2534 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ที่วัดเจติยหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- 5) พ.ศ. 2537 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีธรรมาโคกราช ที่วัดพระมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 6) พ.ศ. 2537 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่วัดเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 7) พ.ศ. 2538 ตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ที่วัดศรีสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดเลย

3. ระดับมัธยมศึกษา หรือที่เรียกว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ ได้ทำการเปิดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

3.1 ประวัติความเป็นมาและการจัดการเรียนการสอน (วิชัย ธรรมเจริญ, 2541:

3-4)

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษานั้น เป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษาและบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด กล่าวคือ ภายหลังจากที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 และ พ.ศ. 2490 ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นกธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่ง มีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมาก ทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษาจึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่า โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมติคณะสังฆมนตรี และกระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้ออกระเบียบกระทรวง ให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนักเรียนวัดนี้ เปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงจะได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรต่างมุ่งศึกษาวิชาการทางโลกมากไป เป็นเหตุให้ต้องละทิ้งการศึกษาระดับบาลีเสีย แต่ทางการคณะสงฆ์ก็ยังพิจารณาเห็นความจำเป็นของการศึกษาวิชาในทางโลกอยู่

ดังนั้นแม่กองบาลีสนามหลวงในขณะนั้น (พระธรรมปัญญาบดี (พิน ชุตินธโร)) จึงได้ตั้งคณะกรรมการ ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นใหม่ มีวิชาบาลี วิชาธรรม และวิชาทางโลก เรียกว่า บาลีศึกษาสามัญศึกษา และปริทัศน์ศึกษา และได้ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2507 พร้อมกับได้ยกเลิกระเบียบของคณะสังฆมนตรีว่าด้วยการศึกษาของโรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดด้วย และกำหนดให้พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่คณะสงฆ์ได้จัดขึ้นใหม่ แต่การนี้ปรากฏต่อมาว่า การตั้งสำนักเรียนตามแบบโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีใหม่นี้มีน้อย นักเรียนก็นิยมเรียนกันน้อยเพราะพระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ยังพอใจที่จะเรียน โดยได้รับประกาศนียบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการอยู่ ดังนั้น นักเรียนในโรงเรียนดังกล่าว จึงได้พากันเข้าชื้อกันเป็นนักเรียนโรงเรียนราษฎร์ของวัดที่ตั้งขึ้นโดยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ บ้าง สมัครสอบเทียบบ้าง เข้าเป็นนักเรียนผู้ใหญ่บ้าง ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์ในช่วงระยะนั้นเกิดความสับสนเป็นอันมาก

ขณะเดียวกันได้มีผู้แทนราษฎรคือ นายอุยธ ฝ้ายคุณวงศ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคามกับคณะ ได้ยื่นเรื่องขอให้กระทรวงศึกษาธิการเปิดการสมทบสอบในชั้นตัวประโยคให้แก่โรงเรียนของพระภิกษุสามเณร และกระทรวงศึกษาธิการได้ส่งเรื่องมายังกรมการศาสนา ซึ่งกองศาสนศึกษาเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องนี้โดยตรง ได้มีการประชุมพิจารณากันในระดับ

เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องของกรมการศาสนาและต่างกรม ลงความเห็นว่าจะตั้งโรงเรียนสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณรให้ได้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญควบคู่กันไป โดยไม่มีการสอบ สอบให้กระทรวงเป็นผู้สอบเอง และในที่สุด กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2535 (ที่ใช้ในปัจจุบัน) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาในโรงเรียนดังกล่าวเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักรก็จะได้ศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรม สมควรแก่ภาวะ สามารถดำรงและสืบต่อพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไปและถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นลาสิกขาบทไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ ในระยะเริ่มแรกมีเจ้าอาวาส 51 แห่ง รายงานเสนอจัดตั้งต่อกรมการศาสนา ปัจจุบันการศึกษาประเภทนี้ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมาโดยลำดับ มีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษากระจายอยู่ตามวัดในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศทั้งหมด 405 โรง มีพระภิกษุและสามเณรที่เป็นนักเรียนทั้งมัธยมต้นและปลายรวมกันเป็นจำนวน 72,896 รูป (กองแผนงาน, 2544: 16)

3.2 รูปแบบและวิธีการจัดการศึกษา

สำหรับหลักสูตรที่ใช้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบันนี้ แบ่งโครงสร้างของหลักสูตรเป็น 2 ระดับ คือ มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีโครงสร้างหลักสูตรดังนี้

3.2.1 มัธยมศึกษาตอนต้น โครงสร้างหลักสูตรสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นประกอบไปด้วย วิชาบังคับ วิชาเลือกเสรี กิจกรรมและกิจกรรมของสงฆ์ (วิชัย ธรรมเจริญ, 2541: 392) ดังนี้

1) วิชาบังคับ (จำนวน 78 หน่วยการเรียนรู้) แบ่งเป็น

(1) วิชาบังคับแกน (จำนวน 72 หน่วยการเรียนรู้) ได้แก่ วิชาภาษาไทย วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา สุขศึกษา ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลีและธรรมวินัย

(2) วิชาบังคับเลือก (จำนวน 6 หน่วยการเรียนรู้) ให้เลือกเรียนจากรายวิชาบังคับเลือก สังคมศึกษา

(3) วิชาเลือกเสรี (จำนวน 18 หน่วยการเรียนรู้) ให้เลือกเรียนจากวิชาในกลุ่มวิชาภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา พัฒนาบุคลิกภาพหรือพระปริยัติธรรม

2) กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมต่อไปนี้

(1) กิจกรรมแนะแนว/ กิจกรรมแก้ปัญหา/กิจกรรมพัฒนา

การเรียนรู้ จำนวน 1 คาบต่อสัปดาห์ต่อภาค

(2) กิจกรรมอิสระของผู้เรียน จำนวน 2 คาบ ต่อสัปดาห์ ต่อภาค

3) กิจของสงฆ์ ได้แก่ กิจที่พระภิกษุสามเณรปฏิบัติเป็นประจำอยู่ในวัด คือ กิจประจำวัน กิจประจำปี กิจประจำวันสำคัญทางพุทธศาสนา

4) เกณฑ์การจบหลักสูตร สำหรับผู้ที่จบการศึกษา (1) ต้องเรียน วิชาบังคับและวิชาเลือกเสรีตามที่กำหนดไว้ในโครงสร้างจำนวน 96 หน่วยการเรียนรู้ โดยเรียนวิชา บังคับ 78 หน่วยการเรียนรู้ วิชาเลือกเสรี 18 หน่วยการเรียนรู้ และทุกรายวิชาต้องได้รับการตัดสิน ผลการเรียนรู้ (2) ต้องได้หน่วยการเรียนรู้ วิชาบังคับแกน ภาษาไทย ศาสนปฏิบัติ ภาษาบาลี และธรรมวินัย (3) ต้องได้หน่วยการเรียนรู้ทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 85 หน่วยการเรียนรู้ และ (4) ใน แต่ละภาคเรียน ต้องเข้าร่วมกิจของสงฆ์ โดยต้องมีเวลาเข้าร่วมกิจของสงฆ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของกิจวัตรที่ทางวัดกำหนด

3.2.2 มัธยมศึกษาตอนปลาย โครงสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับ มัธยมศึกษาตอนปลายนั้น ประกอบด้วยวิชาบังคับ วิชาเลือกเสรี กิจกรรมและกิจของสงฆ์ (วิชัย ธรรมเจริญ, 2541: 403) ดังนี้

1) วิชาบังคับ (จำนวน 42 หน่วยการเรียนรู้) แบ่งเป็น

- (1) วิชาบังคับแกน (จำนวน 36 หน่วยการเรียนรู้) ได้แก่ วิชาภาษาไทย สังคมศึกษา สุขศึกษา ภาษาบาลี ธรรมวินัย และศาสนปฏิบัติ
- (2) วิชาบังคับเลือก (จำนวน 6 หน่วยการเรียนรู้) ให้เลือก เรียนจากรายวิชาบังคับเลือก วิทยาศาสตร์
- (3) วิชาเลือกเสรี (จำนวนอย่างน้อย 39 หน่วยการเรียนรู้) ให้ เลือกเรียนจากรายวิชาในกลุ่มวิชาภาษา สังคมศึกษา พัฒนาบุคลิกภาพ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรือพระปริยัติธรรม

2) กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมต่อไปนี้

(1) กิจกรรมแนะแนว หรือกิจกรรมแก้ปัญหา หรือกิจกรรม พัฒนาการเรียนรู้ จำนวน 2 คาบ ต่อสัปดาห์ต่อภาค

(2) กิจกรรมอิสระของนักเรียน

3) กิจของสงฆ์ ได้แก่ กิจที่พระภิกษุสามเณรปฏิบัติเป็นประจำอยู่ที่ วัด คือ กิจประจำวัน กิจประจำปี กิจประจำวันสำคัญทางพุทธศาสนา

4) เกณฑ์การจบหลักสูตร ผู้ที่จะจบการศึกษาได้นั้นต้อง (1) เรียน วิชาบังคับและวิชาเลือกเสรีตามที่กำหนดไว้ในโครงสร้างของหลักสูตรอย่างน้อย 81 หน่วยการเรียนรู้ โดยเรียนวิชาบังคับ 42 หน่วยการเรียนรู้ วิชาเลือกเสรีอย่างน้อย 39 หน่วยการเรียนรู้ และทุก รายวิชาต้องได้รับการตัดสินผลการเรียน (2) ได้หน่วยการเรียนรู้ของวิชาบังคับทั้งหมด (3) ได้

หน่วยการเรียนรู้ทั้งสิ้นไม่น้อยกว่า 78 หน่วยการเรียนรู้ และ (4) ในแต่ละภาคเรียนต้องเข้าร่วมกิจกรรมของสงฆ์ โดยมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของสงฆ์ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของกิจวัตรที่ทางวัดกำหนด

ภาคผนวก ข

ประวัติผู้ทรงคุณวุฒิ

1. พระธรรมโกศาจารย์

พระธรรมโกศาจารย์ หรือที่รู้จักกันในนาม หลวงพ่อปัญญานันทะ เป็นเจ้าอาวาส วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นพระที่สอนธรรมแบบตรงไปตรงมา เป็นพระผู้ประกาศดำรงตนตามรอยบาทของพระบรมศาสดา ดังคำกล่าวว่า “ความมุ่งหมายของข้าพเจ้าจึงอยู่ในกฎเกณฑ์ 2 ประการ คือ (1) เพื่อประกาศความจริงที่พระองค์ทรงประกาศไว้ และ (2) เพื่อทำลายความเห็นผิดและการกระทำผิดๆ ในหมู่พี่น้องชาวพุทธทั้งหลายให้หมดไป” (มูลนิธิกสิกรรมปัญญา, 2543: 14) นับว่าพระเดชพระคุณท่านได้ดำเนินการตามปณิธานนั้นมาตลอดระยะเวลามากกว่า 7 ทศวรรษ จวบจนปัจจุบัน ซึ่งพระเดชพระคุณท่านมีอายุ 91 ปีแล้ว ท่านมีประวัติโดยสังเขป ดังนี้

ชาติภูมิ นามเดิม ปิ่น นามสกุล เสน่ห์เจริญ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 11 พฤษภาคม 2454 ตรงกับวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 6 ปีกุน ณ ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง บิดาชื่อ นายวัน มารดาชื่อ นางคล้าย เสน่ห์เจริญ ในครอบครัวที่มีอาชีพกสิกรรม และมีฐานะปานกลาง

วิทยฐานะ

จบชั้นประถมศึกษา ที่โรงเรียนประถมประจำอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง

จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนประจำอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง

ชีวิตในเพศฆราวาส เคยทำนา เลี้ยงวัว เป็นช่างยนต์ เป็นจับกัง เป็นกรรมกรในเมืองแร่ เคยสมัครเป็นครูประจำโรงเรียนที่จังหวัดระนอง

บรรพชาอุปสมบท เมื่อ พ.ศ. 2472 ณ วัดอู่ปันทาราม ตำบลเขานิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดระนอง เมื่ออายุได้ 18 ปี โดยมีพระนั่งวินัยมุนีวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ และอุปสมบท เมื่อ พ.ศ. 2474 ที่วัดนางลาด ตำบลเขาเจ็ยก อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เมื่ออายุได้ 20 ปี โดยมีพระครูจรรยาภรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้ฉายาว่า ปทุมุตตโร

- สอบได้นักธรรมชั้นตรี	ในสำนักเรียนจังหวัดระนอง
- สอบได้นักธรรมชั้นโทและเอก	ในสำนักเรียนจังหวัดนครศรีธรรมราช
- สอบได้ประโยค ป.ธ. 3 และ 4	ในสำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพฯ

ในช่วงต้นของการบวชนั้น เคยเป็นครูประจำบาลที่จังหวัดระนอง เคยเป็นพระธุดงค์ที่เดินทางธรรมาศรร่วมกับพระโลกนาถ พระชาวอิตาลีที่บวชในพุทธศาสนา ไปอินเดีย แต่ไปถึงเพียงพม่า มีเหตุจึงกลับมาเมืองไทย เป็นพระที่ยืนปาฐกถาเป็นรุ่นแรกๆ มีชื่อเสียงตั้งแต่พรรษาน้อยๆ ทางด้านการเทศน์ในจังหวัดสงขลาและใกล้เคียง ต่อมาได้พบกับหลวงพ่อกุศลทาส (พุทธทาสภิกขุ) ได้ร่วมกันเผยแผ่พุทธศาสนาโดยนับถือกันว่าเป็นพี่น้องกัน และเคยไปประกาศธรรมที่มาเลเซีย

พ.ศ. 2493 ได้รับอาราธนาจากหลวงพ่อกุศลทาสให้ไปเผยแผ่ธรรมที่เชียงใหม่ตามคำอาราธนาของอุบาสกคือ เจ้าชื่น สิริโรส อันเป็นจุดเริ่มต้นของการประกาศธรรมในเชิงรุก ทำให้หนุ่มสาวในเชียงใหม่หันหน้าเข้ามาวัดมากขึ้น จนถึงการตั้งสมาคมยุวพุทธิกสมาคม และได้ทำให้อุปถัมภ์งานนันทนาการตั้งไปทั่วสารทิศมีการปาฐกถาแทบทุกวัน เช่นหนังสือพิมพ์ลงข่าวที่ว่า ไปภาคใต้ 3 เดือนครึ่ง ปาฐกถา 129 ครั้ง เป็นต้น (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2534: 192) และท่านกลายเป็นพระนักเผยแผ่ที่นามกระเดื่องตั้งแต่นั้นมา

พ.ศ. 2503 ได้รับอาราธนามาเป็นเจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และนับแต่นั้นมา ท่านก็ปฏิรูปการเผยแผ่พุทธศาสนา จัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดอบรมธรรมทายาทเพื่อออกไปเผยแผ่พระศาสนายังสถานที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ปฏิรูปพิธีกรรมหลายอย่าง เช่น การบวชที่ไม่มีการแห่รอบโบสถ์ เป็นต้น ทำให้วัดชลประทานรังสฤษฎ์เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ศาสนาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน

ผลงานด้านการเผยแผ่ศาสนา

ผลงานด้านนี้ของท่านมีอย่างมากมายทั้งทางด้านหนังสือ เทป และวารสารต่างๆ ท่านเขียนหนังสือ 481 เรื่อง เทปบรรยายธรรม อีก 432 ม้วน (พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, 2534: 299-347) นอกจากนี้ ท่านเป็นนักเผยแผ่ธรรม ที่แท้จริง สอนธรรมทุกครั้งและทุกสถานที่ที่มีโอกาส ไม่ว่าจะเป็นงานศพ งานบวช งานทำบุญที่บ้าน ที่วัด ตามถนน ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ และแม้กระทั่งเดินทางไปเผยแผ่ศาสนายังประเทศต่างๆ ทางตะวันตก

ผลงานด้านการสาธารณะสงเคราะห์

ท่านได้ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมในส่วนที่เป็นวัตถุอีกมากมาย เช่น การสร้างตึก 80 ปี ปัญญานันท์แก๊วโรงพยาบาลชลประทาน เป็นเงิน 220,000,000 บาท เป็นต้น (มูลนิธิภิกขุปัญญานันท์, 2543: 9)

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ได้รับ

- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาครุศาสตร์ จาก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2524

- ปรัชญาดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2532
- การศึกษาดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2534
- อักษรศาสตร์ดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2536
- ศิลปศาสตรดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2536
- ศิลปศาสตรดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2537
- การศึกษาดุฆฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ พ.ศ. 2544

สมณศักดิ์

- พ.ศ. 2499 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่ พระปัญญาภินันท์มุนี
- พ.ศ. 2514 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระราชญาณมุนี
- พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระเทพวิสุทธิเมธี
- พ.ศ. 2537 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระธรรมโกศาจารย์

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล (พระธรรมโกศาจารย์, 2544: 11-12)

- พ.ศ. 2520 ได้รับรางวัล “สังฆเงิน” ในฐานะพระภิกษุผู้เผยแผ่ธรรมะยอดเยี่ยมประจำปี 2520 จากสมาคมนักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย
- พ.ศ. 2520 รางวัล “นักพูดดีเด่น” ประจำปี 2520 จากสมาคมฝึกการพูดแห่งประเทศไทย
- พ.ศ. 2525 ได้รับการยกย่องและคัดเลือกให้เป็น “บุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา” ในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี
- พ.ศ. 2538 ได้รับการยกย่องและคัดเลือกให้เป็น “คนดีศรีปักษ์ใต้” จากสมาคมชาวปักษ์ใต้ ในพระบรมราชูปถัมภ์
- พ.ศ. 2538 ได้รับรางวัลเหรียญทอง TOBACCO OR HEALTH MEDAL 1995 จากองค์การอนามัยโลก เนื่องในวันงดสูบบุหรี่โลก
- พ.ศ. 2540 ได้รับรางวัล “มหิตลวรานุสรณ์” ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อประชาชน สังคม และประเทศชาติ

2. ประวัติพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ชาติภูมิ นามเดิม ประยุทธ์ อารยางกูร เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2481 ตรงกับ แรม 7 ค่ำ เดือน 12 ปีชาล (ปลายปี) ณ ตลาดศรีประจันต์ อำเภอสรีประจันต์ จังหวัด สุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายสำราญ นางซุนกึ่ อารยางกูร

การศึกษาเบื้องต้น

- พ.ศ. 2487 เข้าเรียนอนุบาลครูเฉลียว ตลาดศรีประจันต์
- พ.ศ. 2488-2490 ประโยคประถมศึกษาโรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์
- พ.ศ. 2491-2493 ชั้นมัธยมศึกษา ณ โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ โดยได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชา

บรรพชา ณ วัดบ้านกร่าง อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกร่างเป็นพระอุปัชฌาย์

สำนักศึกษา

- พ.ศ. 2494 สำนักวัดบ้านกร่าง ซึ่งมีพระครูเมธีธรรมสารเป็นเจ้าอาวาส
- พ.ศ. 2495 สำนักวัดปราสาททอง ซึ่งมีพระวิกรมมุนี เป็นเจ้าอาวาส
- พ.ศ. 2496 ได้ย้ายเข้ามาสังกัดวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพฯ ซึ่งมีพระราชศีลโสภิต เป็นเจ้าอาวาสในสมัยนั้น

การศึกษาพระปริยัติธรรม

- พ.ศ. 2494-2496 สอบได้นักธรรม ชั้นตรี, โท และเอก
- พ.ศ. 2498-2504 สอบได้ ป.ธ. 3- ป.ธ. 9

การศึกษาฝ่ายสามัญ

- พ.ศ. 2505 สอบได้พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เกียรตินิยมอันดับ 1 จาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2506 สอบได้วิชาชุดครู พ.ม.

อุปสมบท

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ธรรมิกมหาราชธิราช องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รับสามเณรประยุทธิ์ (ป.ธ. 9) เป็นนาคหลวง อุปสมบทเมื่อวันจันทร์ที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ตรงกับวันขึ้น 12 ค่ำเดือน 8 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า ปยุตโต

ปริญญาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ที่ได้รับ

- พุทธศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2525
- ศิลปศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ (สาขา ปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2529
- ศึกษาศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2529
- ศิลปศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2530
- อักษรศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2531
- ศิลปศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2531
- การศึกษาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2533
- ปรัชญาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2536
- ศึกษาศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พ.ศ. 2537
- ตรีปิฎกการุณยกิตติมศักดิ์ จากนวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย พ.ศ. 2538
- อักษรศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2538
- วิทยาศาสตร์คุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2541
- ปริญญาคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2544
- ศาสนศาสตรคุณวุฒิปันติกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2544

- ปริญญาคฤศาสนตรุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสนาสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. 2545

ด้านศาสนกิจ

- พ.ศ. 2505-2507 สอนในแผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2507-2517 สอนในชั้นปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระหว่างนั้น บางปี บรรยายที่ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และในโครงการศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล
- พ.ศ. 2507-2517 ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการ และต่อมาเป็น รองเลขาธิการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2515-2519 เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์
- พ.ศ. 2515 บรรยายวิชาพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย ที่ University Museum, University of Pennsylvania
- พ.ศ. 2524 ได้รับอาราธนาเป็น Visiting Scholar ที่ Center for the Study of World Religions และบรรยายวิชาการทางพระพุทธ ศาสนา สำหรับ Divinity Faculty และ Arts Faculty, Harvard University
- พ.ศ. 2537 เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทีก อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จนถึงปัจจุบัน

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

- พ.ศ. 2525 ได้รับประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำประโยชน์แก่ พระพุทธศาสนา ในการฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2525 ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นปี 1 ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์ พุทธธรรม จากมูลนิธิธนาคารกรุงเทพฯ
- พ.ศ. 2532 ได้รับพระราชทานโล่รางวัล “มหิตลวรานุสรณ์” พ.ศ.2532 ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษาในวาระ ฉลองครบรอบ 20 ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2533 ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ “สังข์เงิน” สาขาเผย แพร่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก
- พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม

- พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TTF Award สาขาสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา สำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ การพัฒนาที่ยั่งยืน

สมณศักดิ์

- พ.ศ. 2512 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี
- พ.ศ. 2516 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระราชวรมณี
- พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระเทพเวที
- พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ที่พระธรรมปิฎก อุดุลญาณนายก ปาพจนดิลกนิวัฐ ตรีปิฎก บัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

งานหลักของพระธรรมปิฎก

ด้านหนึ่งปรากฏออกมาในการบรรยาย ปาฐกถา ธรรมกถาและธรรมเทศนา ทั้งภายในประเทศและในที่ประชุมนานาชาติ ซึ่งเป็นการเผยแพร่พระพุทธ ศาสนา พร้อมไปด้วยกันกับการขยายพรมแดนแห่งวิชาการ โดยมีผู้ขอเข้าไป พิมพ์เป็นหนังสือแจกจ่ายให้กว้างขวางออกไป

งานนิพนธ์พระธรรมปิฎก

ในลักษณะตำรา เอกสารทาง วิชาการ และหนังสืออธิบายธรรมทั่วไป มีจำนวนมากกว่า 252 เรื่อง เช่น พุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลศัพท์, ธรรมานุชีวิต, การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก, การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, Thai Buddhism in the Buddhist World, ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย, Buddhist Economics, พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, นิติศาสตร์แนวพุทธ, A Buddhist Solution for the Twenty-first Century, สิทธิมนุษยชน: สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม, กรณีธรรมกาย: บทเรียนเพื่อ ศึกษาพระพุทธศาสนา, สร้างสรรค์สังคมไทยและธรรมะกับธุรกิจ เป็นต้น

3. ประวัติพระราชาภิ

ชาติภูมิ นามเดิมของท่าน คือ เกษม นามสกุล ลักษณะวิลาศ เกิดเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2498 ณ ตำบลท่าจั่ว อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

บรรพชาอุปสมบท ท่านไม่เคยบรรพชาเป็นสามเณรมาก่อน มาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระเมื่อ พ.ศ. 2518 สาเหตุของการอุปสมบทคือ บวชตามประเพณี (บวชหน้าไฟ) ณ วัดศรีทวี ตำบล

ทำวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิทยฐานะ

- พ.ศ. 2531 เปรียญธรรม 9 ประโยค (ป.ธ. 9)
- พ.ศ. 2531 ศาสตราจารย์บัณฑิต (ศน.บ.) (ศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหา
มกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2534 ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (ศน.ม.) (พุทธศาสนาและปรัชญา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2538 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (Ph.D.) (ศาสนาและปรัชญา) มหาวิทยาลัย
พาราณสี (B.H.U.) ประเทศอินเดีย

งานด้านการปกครอง

- พ.ศ. 2534 เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสเมื่อ
- เป็นรองเจ้าคณะภาค 16-17-18 ธรรมยุต

งานด้านการศึกษา

- พ.ศ. 2532 เป็นเลขานุการแม่กองธรรมสนามหลวง
- พ.ศ. 2539 เป็นผู้ช่วยแม่กองธรรมสนามหลวง
- เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

งานเผยแผ่

- บรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ A.M. คลื่น 963, 1350 และ 1422
- บรรยายธรรมทางโทรทัศน์ช่อง 7 (วันอาทิตย์) ช่อง 9 (วันจันทร์, อังคาร, พุธ และ
เสาร์)
- เขียนบทความธรรมะเชิงวิจารณ์ลงพิมพ์เผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์หลายฉบับ เช่น
ปรัชญาปริทัศน์ ปัญญาจักขุ เป็นต้น

ผลงานทางด้านวิชาการ

- ทุกข์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- พุทธวิธีเพื่อสันติภาพ เป็นต้น

4. ประวัติศาสตราจารย์เกียรติคุณแสง จันทรงาม

ชาติภูมิ ชื่อ แสง นามสกุล จันทรงาม เกิดเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ณ บ้าน หมู่ที่ 11 ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นบุตรคนที่ 5 ในจำนวนพี่น้อง 11 คน ของนาย ญา จันทรงาม และนางพิมพ์ จันทรงาม มีอาชีพกสิกรรม

การบรรพชาอุปสมบท เมื่อจบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว ได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่อ พ.ศ. 2482 ศึกษาพระปริยัติธรรมสอบได้นักธรรมชั้นตรี โท และเอก ที่วัดเกาะทอง ตำบลโคกศรี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

- พ.ศ. 2486 ย้ายไปอยู่วัดศรีจันทร์ ในตัวเมืองขอนแก่น ศึกษาภาษาบาลี สอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยค

- พ.ศ. 2489 ย้ายไปอยู่วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ สอบได้เปรียญธรรม 6 ประโยค และได้รับอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดบรมนิวาส มีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อ พ.ศ. 2491

การศึกษาทางโลก

- พ.ศ. 2495 ได้รับปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ) เป็นรุ่นแรกที่เข้าศึกษา
- พ.ศ. 2501 สอบได้ทุน บริติช เคาน์ซิล สาลิกขาไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยลอนดอน เป็นเวลา 1 ปี ได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูง อักษรย่อว่า A.I.E
- พ.ศ. 2502 ได้รับทุนมูลนิธิเอเชียไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน (The University of Michigan) ณ เมือง Ann Arbor สหรัฐอเมริกา ได้รับ
 - ประกาศนียบัตรการสอนภาษาอังกฤษจาก English Language Institute มหาวิทยาลัยมิชิแกน
 - ปริญญาโท (M.A.) ทางภาษาและวรรณคดีอังกฤษ จากมหาวิทยาลัยมิชิแกน

วุฒิพิเศษ

- พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาศาสนาและศาสนา ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำแหน่งทางการบริหาร

- พ.ศ. 2495 เมื่อจบการศึกษาแล้วได้เป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษและตรรกวิทยาที่สภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2497 ได้เป็นผู้ช่วยเลขาธิการฝ่ายวิชาการ

- พ.ศ. 2507 ไปรับราชการที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาวัฒนธรรมตะวันออก

- พ.ศ. 2510 เป็นหัวหน้าภาควิชาภาษาปัจจุบันต่างประเทศ
- พ.ศ. 2512 เป็นเลขานุการคณะมนุษยศาสตร์
- พ.ศ. 2514 เป็นรองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์
- พ.ศ. 2518 เป็นคณบดีคณะมนุษยศาสตร์

ตำแหน่งทางวิชาการ

- พ.ศ. 2495 เป็นอาจารย์ที่สภาศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2507 เป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พ.ศ. 2515 เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาศาสนา - ปรัชญา
- พ.ศ. 2522 เป็นรองศาสตราจารย์สาขาเดิม
- พ.ศ. 2530 เป็นศาสตราจารย์ในสาขาเดิม
- พ.ศ. 2531 ได้รับพระราชทานตำแหน่งศาสตราจารย์เกียรติคุณในสาขาเดิม
- พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในสาขาเดิม

ตำแหน่งพิเศษ

- เป็นอาจารย์พิเศษของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยนเรศวร สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
- เป็นผู้บรรยายพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษแก่นักศึกษาและชาวต่างประเทศที่ ม.เชียงใหม่ ม.พายัพ ม.มหามกุฏฯ และ ม.มหาจุฬาฯ
- เป็นวิทยากรพิจารณาผลงานทางวิชาการเพื่อขอตำแหน่งทางวิชาการของทบวงมหาวิทยาลัย
- เป็นที่ปรึกษาพุทธสมาคมเชียงใหม่
- เป็นรองผู้อำนวยการฝ่ายพุทธ ของ The Institute for the Study of Religion and Culture มหาวิทยาลัยพายัพ
- เป็นที่ปรึกษาฝ่ายพุทธของ The International Federation of Religions for World Peace (สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่นิวยอร์ก)
- เป็นอนุกรรมการวัฒนธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่
- เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภาวัฒนธรรมเชียงใหม่
- เป็นรองประธานกรรมการและกรรมมูลนิธิการกุศลหลายแห่ง

ผลงานเขียน

1. ประเภทตำราและวิชาการ

- ศาสนศาสตร์
- ศาสนวิทยา
- พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์
- วิธีสอนของพระพุทธเจ้า
- ตายแล้วเกิดตามหลักพุทธศาสนาเถรวาท

2. ประเภทนิยายอิงหลักธรรม

- ลีลาวดี
- ธรรมธารา
- ตะวันออก - ตะวันตก
- พบพระ
- นิทานปรัชญาชีวิต

3. ประเภทภาษาอังกฤษ

- Buddhism and Thai People
- Thai Buddhism
- Principle of English Pronunciation
- เรียนภาษาอังกฤษด้วยนิทานสนุก

งานพิเศษ

- เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่มหาวิทยาลัย พ.ศ.2504
- เป็นผู้ริเริ่มในการส่งบัณฑิตมหามกุฏไปศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยพาราณสี อินเดีย เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2505
- เป็นผู้ริเริ่มส่งพระนักศึกษาที่จบการศึกษาแล้วออกไปปฏิบัติศาสนากิจต่างจังหวัดเป็นเวลา 1 ปี
- เป็นผู้ร่วมริเริ่มให้มีการบูรณะวัดฝายหิน ให้เป็นวัดประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยแรกในประเทศไทยที่มีวัดประจำ

เกียรติยศพิเศษ

- ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักรทองคำ ในฐานะผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่พุทธศาสนาดีเด่นด้วยการเขียน พ.ศ. 2529
- ได้รับรางวัลครูบาศรีวิชัยในฐานะเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แด่พุทธศาสนาดีเด่นในล้านนาไทย พ.ศ. 2524

5. ประวัติของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (มติมหาธารุฎ, 2527, สันติสุข โสภณศิริ, 2545)

ชาติภูมิ ชื่อ สุลักษณ์ นามสกุล ศิวรักษ์ นามสกุลเดิม เขียวเกษม หรือ แซ่เขียว เกิดเมื่อ วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2475 ณ มาตักสถานอันเป็นสถานผดุงครรภ์ของชาวต่างประเทศ แขวงพลับ

พลาไชย เขตพระนคร กรุงเทพฯ เป็นบุตรชายคนเดียวของ นายเฉลิม นางสุพรรณ ศิวรักษ์

วิทยฐานะ

- เริ่มเรียนประถมศึกษาครั้งแรกที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ศึกษาจนจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8) เมื่อปี 2495 จากโรงเรียนอัสสัมชัญ
- สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (B.A.) ทางมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จากวิทยาลัยเซนต์เดวิด เมืองแลมปีเตอร์ แคว้นเวลส์ เมื่อปี พ.ศ.2500
- เนติบัณฑิตอังกฤษ จากสำนัก เดอะมิดเดิล เทมเปิล (The Middle Temple) เมื่อปี พ.ศ. 2503

การทำงาน

- เคยทำงานกับสำนักงานแถลงข่าวของอังกฤษ เป็นเวลา 6 เดือน
- เคยเป็นอาจารย์สอนพิเศษตามมหาวิทยาลัยต่างๆ คือ ธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิลปากร รวมทั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วย
- เคยเป็นบรรณาธิการวารสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ระหว่าง พ.ศ.2506 - 2511
- เคยทำงานเป็นผู้อำนวยการพัฒนาเอกชน หรือ เอ็นจีโอ (NGO) (Non Government Organization) ในรุ่นบุกเบิก ซึ่งทำงานเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน กว่า 3 ทศวรรษ ซึ่งเอ็นจีโอที่ท่านมีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งขึ้นช่วงก่อนเหตุการณ์เดือนตุลาคม (2516) และดำเนินงานทางสังคมก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน โดยที่ท่านยังทำหน้าที่เป็นประธานอยู่ มี 2 องค์กร คือ มูลนิธิเสรียวโกเศศ- นาคประทีป (ก่อตั้ง 2512) และมูลนิธิโกมลคีมทอง (ก่อตั้ง 2514 ตามนามของครูหนุ่มที่เสียชีวิตในขณะที่ทำงานตามอุดมคติ สอนหนังสือเด็ก ๆ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี)
- นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้ก่อให้เกิดวารสารทางเลือกชั้นหัวกะทิ อาทิเช่น Seeds of Peace เสขิยธรรม ปาจารย์สาร เป็นต้น
- เคยร่วมตั้งองค์กรเอ็นจีโอในระดับนานาชาติ ตั้งแต่ปี 2516 โดยชื่อองค์กรว่า Asian Cultural Forum on Development (ACFOD) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำลัทธิศาสนาต่างๆ ที่คนนับถือ รวมทั้งวัฒนธรรม และประเพณีของชาวบ้านมาเป็นแกนกลางในการพัฒนาในระดับนานาชาติ ท่านทำงานเป็นผู้ประสานงานขององค์กรนี้เป็นเวลายาวนานถึง 12 ปี

ปัจจุบัน

ปัจจุบันอาจารย์สุลักษณ์ดำรงบทบาทเป็นนักคิด นักเขียน นักวิพากษ์สังคมอิสระ และเป็นผู้นำองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในรุ่นบุกเบิกแต่อดีตจนปัจจุบันมากกว่า 3 ทศวรรษ

งานเขียน

ท่านได้เขียนหนังสือตั้งแต่เป็นนักเรียนมัธยมที่อัสสัมชัญ ท่านได้เขียนหนังสือและแปลหนังสือทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมากกว่า 250 เรื่อง เช่น ลอกคราบสังคมไทย ลอกคราบสังคมสงฆ์ การศึกษาพุทธศาสนาในต่างประเทศ (แปล) พระดีที่น่ารู้จัก มาพูดภาษาไทยกันดีกว่า ปรัชญาการศึกษา คั่นช่องส่องครู พุดไม่เข้าหูคน ไม่ซิกงัดไม้ซุง และ พรหมแดนทางสังคม เป็นต้น

6. ประวัติของศาสตราจารย์พิเศษเสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต

วิทยฐานะ

- เปรียญธรรม 9 ประโยค (ขณะเป็นสามเณร) อุปสมบทในพระบรมราชูปถัมภ์
- ปริญญาตรี (เกียรตินิยม) สาขาภาษาตะวันออกโบราณ (บาลีสันสกฤต) มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ
- ปริญญาโท สาขาภาษาตะวันออกโบราณ (บาลีสันสกฤต) มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ศาสตราจารย์พิเศษ สาขาปรัชญาศาสนา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทปรัชญาสาขาศาสนศาสตร์
- อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยหอการค้า มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยนาฏศิลปราชวิทยาลัย โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน และเป็นอาจารย์บรรยายเกี่ยวกับพุทธศาสนา และจริยธรรมตามสถาบันต่าง ๆ
- ที่ปรึกษาบริษัทมติชนและ บริษัทข่าวสด
- คอลัมนิสต์ประจำหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ รายปักษ์ และรายเดือนหลายฉบับ
- กรรมการร่างหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย
- ผู้แต่งตำราเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย
- ประธานกรรมการจัดทำคู่มือการสอนพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย
- ประธานกรรมการผลิตตำรา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน

ผลงานตีพิมพ์เป็นเล่ม

มีงานเขียนทั้งทางวิชาการและกึ่งวิชาการ พิมพ์เผยแพร่ไม่ต่ำกว่า 100 เล่ม อาทิ พุทธ-วจนะในธรรมบท พุทธศาสนาทศนะและวิจารณ์ พุทธจริยาวัตร พากย์ไทย อังกฤษ บทเพลงแห่งพระอรหันต์ เพลงรักจากพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกวิเคราะห์ สONGทศวรรษในดงขมิ้น สูตรสำเร็จ

แห่งชีวิต สู่แดนพุทธภูมิ ไปไหว้พระบาทพระพุทธรองค์ เนื้อติดกระดูก นิทานปรัชญาเต๋า พุทธวิธี
 แก่ทุกข์ สัมผัสพระพุทธรเจ้าด้วยใจ ยุทธจักรดงขมิ้น ได้ร่มใบบุญ สอนทางนิพพาน พุทธศาสน
 สุภาษิต และพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ทั้งนี้ไม่รวมบทความตามหนังสือพิมพ์ต่างๆ ซึ่งมีจำนวน
 ไม่ต่ำกว่า 500 เรื่อง

ภาคผนวก ค

แนวคำถามที่ถามผู้ทรงคุณวุฒิ

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับกลุ่มประชากร รวมถึงผลงานทางวิชาการ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องและตำแหน่งในปัจจุบันโดยสังเขป
2. ข้อมูลเกี่ยวกับทรงสนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อสภาพพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน
 - 2.1 สภาพของพระพุทธศาสนาในส่วนของสถาบัน / องค์การสงฆ์โดยรวมในสังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร
 - 2.1 สภาพของพระพุทธศาสนาในส่วนของพระสงฆ์ (ที่เป็นปัจเจกชน) ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นอย่างไร
3. ข้อมูลที่ถามถึงคุณสมบัติของพระสงฆ์ที่จะต้องมีในสถานการณ์ปัจจุบันในฐานะทรัพยากรมนุษย์
 - 3.1 การศึกษาของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร
 - 3.2 การสนับสนุนจากรัฐในเรื่องการศึกษาของพระสงฆ์
 - 3.3 พระสงฆ์กับการปฏิรูปการศึกษา (ความเกี่ยวข้องหรือผลกระทบ)
 - 3.4 ในยุคปัจจุบันพระสงฆ์ควรมีคุณสมบัติอย่างไร ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์
4. ข้อมูลที่ถามถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ด้านการศาสนศึกษา
 - 4.1 ระบบการจัดการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างไร
 - 4.2 บุคลากรด้านการจัดการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างไร
 - 4.3 พระสงฆ์ควรมีคุณสมบัติอย่างไรในฐานะดังกล่าว
5. ข้อมูลที่ถามถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์
 - 5.1 พระสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนในการจัดการศึกษาของชาติหรือไม่อย่างไร
 - 5.2 การจัดการศึกษาของสงฆ์ให้กับคฤหัสถ์ เป็นอย่างไร
 - 5.3 พระสงฆ์ควรมีคุณสมบัติอย่างไรในฐานะดังกล่าว
6. ข้อมูลที่ถามถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะเป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ ด้านการเผยแผ่
 - 6.1 การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันเป็นอย่างไร
 - 6.2 การตอบรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของประชาชนเป็นอย่างไรในปัจจุบัน
 - 6.3 พระสงฆ์ควรมีคุณสมบัติอย่างไรในฐานะดังกล่าว

7. พระสงฆ์ทำหน้าที่ทั้ง 3 ด้านนั้น ได้สมบูรณ์หรือไม่ อย่างไร

7.1 การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้าน
การศาสนศึกษา

7.2 การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้าน การศึกษา
สงเคราะห์

7.3 การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้าน การเผยแผ่

8. ข้อมูลที่ถามถึงพระสงฆ์ที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
และทรัพยากรมนุษย์ในอนาคต

8.1 ในอนาคตพระสงฆ์ควรมีคุณลักษณะอย่างไร ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ในสังคม

8.2 ในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์ ควรได้รับการพัฒนาในด้านใดบ้าง

8.3 ในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรมีบทบาทอย่างไร

8.4 ในอนาคตพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ควรมีคุณสมบัติและ
ควรปฏิบัติตัวอย่างไร

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ยุกดีรัตน์. 2535. บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : วิเคราะห์จากเอกสาร และจากข้อมูลในสนาม. ภาคนิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กรมการศาสนา. 2525. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. 2527. ประวัติการศึกษาของสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- กรมการศาสนา กองแผนงาน. 2544. ข้อมูลพื้นฐานด้านการศาสนา ประจำปี 2544. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- กรมศิลปากร. 2526. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กองบรรณาธิการมติมหาสาร. 2527. ลอกราบ ส. ศิวรักษ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2542. จอมปราชญ์นักการศึกษา: สังเคราะห์ วิเคราะห์ และ ประยุกต์ แนวพระราชดำริด้านการศึกษาและการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร: ด้านสหการพิมพ์.
- ไกรยุทธ ธีรยาคินัน. 2532. แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ตะวันรอน. วิสสุต เศรษฐบุตร (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: วิคตอรีเพอเวอร์พอยท์. 16-23.
- ชนิษฐา วิเศษสาธิต และมุกดา ศรียงค์. 2526. จิตวิทยาสังคมและมนุษยสัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรมและวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- คณะกรรมการบริหารวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2538. การ พัฒนาหลักสูตร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. ม.ป.ท.
- _____. 2540. หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต พุทธศักราช 2538. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณะสงฆ์จังหวัดสุพรรณบุรี. 2543. คู่มือนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท. พิมพ์ครั้งที่ 7. สุพรรณบุรี: ม.ป.ท.
- คณาจารย์ประจำโรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ. 2542. คู่มือสำหรับนักเรียน นักธรรมและธรรม ศึกษา ชั้นตรี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ.

- คณินันต์ย์ จันทบุตร. 2532. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร: หจก. ภาพพิมพ์.
- จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์. 2530. แนวคิดเชิงพุทธเกี่ยวกับการพัฒนาประชากร. สังคมวิทยา
ตามแนวพุทธศาสตร์. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์การศาสนา. 332-352
- จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์. 2543. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย : บทวิพากษ์ทั่วไปเกี่ยวกับปัญหา
วัดพระธรรมกายและปัญหาอื่นๆ. วารสารพุทธจักร. 54 (มิถุนายน) : 33-36.
- ชุตินา สมบัติพิบูลย์ วราณี ศิริวรรณ และวราภรณ์ รอบรู้. 2531. ความหมายและความ
สำคัญของการศึกษา. การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์เพื่อสันติภาพและการพัฒนา.
ชม ภูมิภาค (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย.
เล่ม 1: 55-60.
- เดโช สวานานนท์. 2518. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. 2543. วิสัยทัศน์การวางแผนพัฒนาประเทศไทยสหัสวรรษหน้า.
นนทบุรี: เพชรรุ่งการพิมพ์.
- บรรจบ บรรณรุจิ. 2537. อสัติมหาสาวก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
กองทุนศึกษาพุทธสถาน.
- ประภาพิศ สัญชาติเจตน์. 2524. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- ประเวศ วะสี. 2542. พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ 21. พุทธธรรมกับอุดม
การณ์สำหรับศตวรรษที่ 21 ปาฐกถาครบรอบ 60 ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต).
ฐิติมา คุณติรานนท์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
93-121.
- ปริญญ์ ปราชญานุพร. 2539. การพัฒนาบวรอย่างต่อเนื่องวัฒนธรรม ภูมิปัญญาตะวันออก-
วิทยาการตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: คบไฟ.
- _____. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์. 2545ก. การสัมภาษณ์ (23 มกราคม).
- _____. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์. 2545ข. การสัมภาษณ์ (13 พฤศจิกายน).
- แผนกวิชาการ คณะกรรมการนิสิต. 2539. ประวัติมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. วารสารเสียง
ธรรม. 38 (สิงหาคม-พฤศจิกายน): 17-18.
- พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530. 2534. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร:
วัฒนาพานิช.
- พระญาติไทย. 2515. ไตรภูมิพระร่วง. พิมพ์ครั้งที่ 7. นนทบุรี: เจริญอักษรการพิมพ์.

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539. 2539. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพปริยัติสุธี. 2540. การจัดการ การควบคุมและส่งเสริม การศาสนศึกษา. คู่มือ พระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา. ทวี พลรัตน์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 88-89.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2533. พุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2535. วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- พระธรรมโกศาจารย์. 2544. ชีวิตเพื่อธรรมะ ธรรมะเพื่อชีวิต. นนทบุรี: พิมพ์ดี. _____ . เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์. 2545. การสัมภาษณ์ (28 พฤษภาคม).
- พระธรรมธีรราชมหามุนี. 2532. วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2538. สถานการณ์พุทธศาสนา พลิกหายหน้าเป็นพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. 2539ก. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. 2539ข. จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. 2540. สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสสายศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. 2541ก. การศึกษา เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. 2541ข. จารึกอโศก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร. ธรรมสภา.
- _____. 2542ก. กรณียกรรมกาย บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย ฉบับเพิ่มเติม-เรียงลำดับใหม่. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.
- _____. 2542ข. ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. 2542ค. เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา. 41-45.
- _____. 2543ก. แง่คิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์. พระสุรเดช กนฺตวโร และคณะ ผู้จัดทำ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา. 1-11.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2543ข. ไตรภูมิพระร่วง อธิพลต่อสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ธนธัช.
- _____. 2543ค. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. 2545ก. กัณฑ์แห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. ปทุมธานี: สีสต์ตะวัน.
- _____. 2545ข. สารานุกรมธรรมจากพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ถึง น.พ.บรรจบ ชุณหสวัสติกุล. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การส่งเสริมการบริหารจิตเพื่อสุขภาพ. วันอังคารที่ 16 กรกฎาคม 2545. กรมการแพทย์ สถาบันแพทย์แผนไทย ร่วมกับ มูลนิธิพุทธธรรม. 16-22. (เอกสารอัดสำเนา)
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. 2534. ชีวิตและงานของท่านปัญญานันทะ. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย. 2545. (25 พฤษภาคม). พระสงฆ์ควรปรับบทบาทอย่างไรในโลกยุคไร้พรมแดน. (Online). Available URL: <http://www.phrathai.net/snghaffr/artc0001.php/>
- พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. 2512. บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทบพิตร.
- พระมหาวินัย ปุณฺณญาโณ. 2544. เหตุการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สุตรไพศาล.
- พระมหาสุภา อุทโท. 2541. บทบาทพระสงฆ์ไทยในทศวรรษหน้า (2541- 2560). วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระราชกวี. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและวางแผน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. 2545. การสัมภาษณ์ (14 มีนาคม).
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2505-2535. 2535. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2529ก. การศึกษาของคณะสงฆ์ ปัญหาที่รอทางออก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- _____. 2529ข. สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: จรูญการพิมพ์.
- _____. 2530ก. การศึกษาของพระสงฆ์เพื่อสังคมไทย. สนทนาธรรมกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์. อรศรี งามวิทยาพงศ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์. 57-68.
- _____. 2530ข. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) และคณะ. 2539. อนุทินธรรมะ: ธรรมะสำหรับ 365 วัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

- พระศรีปริยัติโมลี. 2544. ฤาษาสนาลันทา ? โลกาพินาศ. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมนึก อนันตวรรังศ์. 2540. สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทัศนะ
ของพระผู้นำทางด้านวิชาการ. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). 2541. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พจน์ วรกวิน. 2526. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.
- ภัทรพร สิริกาญจน. 2536. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของ
พระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. 2541. ประวัติย่อ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ครบรอบ 1 ปี มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. กรุงเทพมหานคร: เอ. เอ็ม.
เอส. พรินต์ติ้ง จำกัด. 30-35.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ม.ป.ป. รายงานประจำปี 2542 มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ. 2542ก. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาใน
ภาคเหนือและภาคใต้. การศึกษาลงงานวิจัย ของกรมการศาสนา ปีงบประมาณ
2535- 2542. กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 77-80.
- . 2542ข. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศาสตร์และศิลป์ในการอบรมคุณ
ธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. การศึกษาลงงานวิจัย ของกรมการ
ศาสนา ปีงบประมาณ 2535- 2542. กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
การศาสนา. 57-59.
- มูลนิธิภิกขุปัญญานันทะ. 2543. 90 ปี ปัญญานันทะ 40 ปี วัดชลประทานรังสฤษฎ์.
นนทบุรี: ม.ป.ท.
- ยุค ศรีอารียะ, นามแฝง. 2544. มายาโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง.
- วรรณเพ็ญ มูลสุวรรณ. 2537. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กรณี
ศึกษาพระนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ภาคนิพนธ์โครงการบัณฑิตศึกษากา
รพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วัฒนา พัฒนพงศ์. 2526. พระสงฆ์กับบทบาททางการศึกษา. เอกสารเสนอต่อคณะกรรมการ
ส่งเสริมงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

พระศรีปริยัติโมลี. 2544. ฤาษาสนาล้นท่า ? โลกาพินาศ. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสมนึก อนันตวรรังศ์. 2540. สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทัศนะ

ของพระผู้นำทางด้านวิชาการ. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). 2541. พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัชนี วรกวิน. 2526. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.

ภัทรพร สิริกาญจน. 2536. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ: แนวคิดและบทบาทของ

พระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. 2541. ประวัติย่อ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ครบรอบ 1 ปี มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. กรุงเทพมหานคร: เอ. เอ็ม.

เอส. ฟรินด์ จังกัด. 30-35.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ม.ป.ป. รายงานประจำปี 2542 มหาวิทยาลัยมหามกุฏ

ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานี ไชยธีรานุกัณฐศิริ และคณะ. 2542ก. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: กรณีศึกษาใน

ภาคเหนือและภาคใต้. การศึกษาผลงานวิจัย ของกรมการศาสนา ปีงบประมาณ

2535- 2542. กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 77-80.

_____. 2542ข. บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์: ศาสตร์และศิลป์ในการอบรมคุณ

ธรรมของพระเถระภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. การศึกษาผลงานวิจัย ของกรมการ

ศาสนา ปีงบประมาณ 2535- 2542. กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

การศาสนา. 57-59.

มูลนิธิภิกขุปัญญานันทะ. 2543. 90 ปี ปัญญานันทะ 40 ปี วัดชลประทานรังสฤษฎ์.

นนทบุรี: ม.ป.ท.

ยุค ศรีอารียะ, นามแฝง. 2544. มายาโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง

แอนด์พับลิชชิ่ง.

วรรณเพ็ญ มูลสุวรรณ. 2537. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กรณี

ศึกษาพระนักศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย. ภาคนิพนธ์โครงการบัณฑิตศึกษาการ

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วัฒนา พัฒนพงศ์. 2526. พระสงฆ์กับบทบาททางการศึกษา. เอกสารเสนอต่อคณะกรรมการ

ส่งเสริมงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- วิชัย ธรรมเจริญ. 2541. คู่มือการปฏิบัติงาน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. 2525. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: เกรียงศักดิ์การพิมพ์.
- สงวนศรี วิรัชชัย. 2527. จิตวิทยาสังคมเพื่อการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: วิกตอรีเพาเวอร์พอยท์.
- สมใจ เวศุโร และศุภกิจ ปรีดาภรณ์. 2539. บทบาทพุทธศาสนาต่อสังคมไทย. เอกสารเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมเด็จพระพรหมญาณสังวร. 2539. พระปฐมสมโพธิกถา พุทธประวัติ ฉบับพิสดาร. กรุงเทพมหานคร: อำนวยสาสน์การพิมพ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. 2514. ประมวลพระนิพนธ์ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. 2536. นวโกวาท ฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมบัติ กุสุมาวลี. 2539. แนวคิดการพัฒนามนุษย์และสาระสำคัญของรายงานการพัฒนามนุษย์ 1990-1995. เอกสารเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. 2530. การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- สแวนเดอร์, โดเนลด์ เค. 2535. การสร้างสรรค์สังคมพุทธในทัศนะ ของ ส. ศิวรักษ์. แปลจาก Sulak Sivaraksa' Buddhist Vision for Renewing Society โดย ณรงค์ วิทย์ไพศาล. ผู้แปล. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.
- สันติสุข โสภณศิริ. 2545. ชีวิตและบทบาทของ สลักขณ ศิวรักษ์ นักอนุรักษ์นิยมหัวก้าวหน้าคนสุดท้ายของสยาม. สร้างสรรค์สันติประชาธรรมให้เป็นจริง. ทวีศักดิ์ แก้วเข้ม (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา. 69-112.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2542. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2544. การกลับมาของพระพุทธศาสนา พระเอกของการศึกษาใหม่. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลายสื่อ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2544. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545-2549. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. 2545. สถิติผลการสอบธรรมสนามหลวงของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. 2544. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

- สำนักงานเลขาธิการแม่กองบาลีสนามหลวง. 2545. บัญชีแสดงผลการสอบประโยคบาลีสนามหลวง พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์.
- สำนักนโยบายและแผนการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม. 2543. รายงานการประเมินผลแผนพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ระยะที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ของกระทรวงศึกษาธิการ ระยะครึ่งแผน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. 2539. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สุภาพร มากแจ้ง. 2542. การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์. การศึกษาผลงานวิจัยของ กรมการศาสนา ปีงบประมาณ 2535-2542. กรมการศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 90-93.
- สุรางค์ จันทน์เอม. 2519. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2538. สีกากับผ้าเหลือง. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- _____. ผู้ทรงคุณวุฒิ. 2545. การสัมภาษณ์ (12 มีนาคม).
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ราชบัณฑิต. 2545. การสัมภาษณ์ (12 มีนาคม).
- เสถียร โพธิ์นันทะ. 2537. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- แสง จันทรงาม. อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัย มหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. 2545. การสัมภาษณ์ (28 เมษายน).
- โสภา ชูพิกุลชัย. 2522. จิตวิทยาสังคมประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- Nadler, L. & Nadler, Z. 1990. **The Handbook of Human Resource Development.** 2nded. New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Pace, R. W., Smith, P. C. & Mills, G. E. 1991. **Human Resource Development.** Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ - นามสกุล
ประวัติการศึกษา

พระมหาโยทิน ละมูล
ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เกียรตินิยม
- คณะสังคมศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี 2541

ทุนการศึกษา

ทุนอุดหนุนการเขียนวิทยานิพนธ์
โครงการบัณฑิตศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์